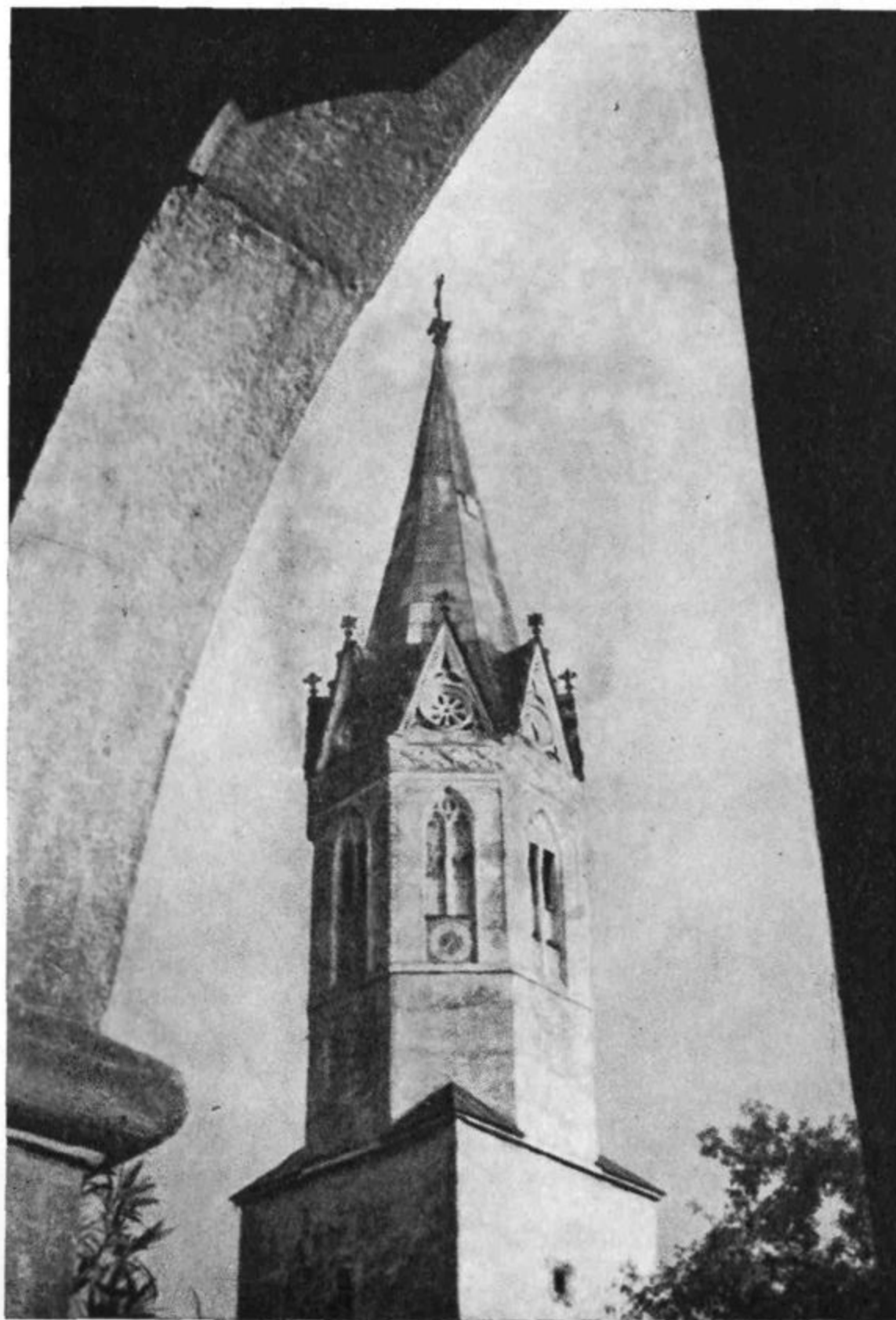

KRONIKA SLOVENSKIH MEST

MCMXXXIX

LETNIK VI

ŠTEVILKA 3

Mestna elektrarna ljubljska

**PRODAJALNA
MESTNE
ELEKTRARNE
V LJUBLJANI
MESTNI TRG 2**

V svoji prodajalni na Mestnem trgu št. 2 ima bogato zalogo lestencev, namiznih svetilk, grelnih aparatov, likalnikov, motorjev in električnih štedilnikov, žarnic in sploh vsega električnega materiala. Za popolnoma elektrificirana gospodinjstva nudi električni tok po izredno nizkih cenah. Posebna cena za ogrevalnike vode na nočni tok (60 par za kilovatno uro). Izvršuje vse električne instalacije za luč in moč najsolidneje in po najnižjih cenah

RAVNATELJSTVO MESTNE ELEKTRARNE: LJUBLJANA, KREKOV TRG 10

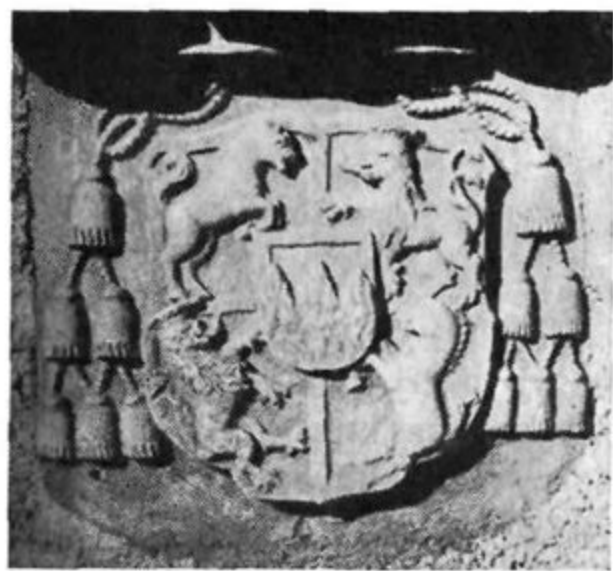
NOVO MESTO, POGLED NA KAPITELJSKO
CERKEV S STARIM POSLOPJEM SIROTIŠNICE

Foto: Dr. Drago Mušič

V LJUBLJANI, OKTOBRA 1939

KULTURNA SLIKA NOVEGA MESTA IN NJEGOVO
ZUNANJE LICE

JOŽE GREGORIČ

Grb prošta Ivana Andreja
Stemberga (1653.—1666.)

Mesto je živ organizem, ki spreminja svoj obraz v meni časov in se razvija pod zunanjimi vplivi in pogoji, ki mu jih narekujejo politične, gospodarske in socialne prilike. Po svojem značaju so mesta verska in upravna središča in strateška oporišča naroda ali zemljepisno zaokroženega ozemlja. S tem, da so postala verska, torej

duhovna središča ljudi, so postala tudi netilo vsega kulturnega udejstvovanja, ter so tako verna slika vseh dogajanj in kulturnih naporov naroda ali ozemlja, ki si ga kulturno osvoje.

Kulturno življenje mesta je prav radi tega daleč nad onim v podeželju. Ta kulturna potencia mest se kaže predvsem v umetnostni tvornosti, ta pa je zopet v najtesnejši zvezi z verskimi in duhovnimi razpoloženji kake dobe.

Tako sta verski in kulturni razcvet vedno najtesneje povezana. Ta tesna povezanost med njima je v srednjem veku rodila zavirljiv višek — katedralo. Ona ni samo najvidnejši znak srednjeveškega mesta, najpopolnejše estetsko dopolnilo mestne slike, s katero se strne ves mestni kompleks v umetniško ubrano celoto, ampak je vse bolj kot to zunanji izraz religiozne razčustvovanosti srednjeveškega meščana.

Mesta so zato vidni spomeniki človeške kulture, v njih se je nabrala dragocena usedlina preteklih dob.

Kulturno življenje mesta se javlja danes že v njegovem zunanem videzu, ki si ga je izoblikovalo v teku stoletij, v nasičenosti umetnostnih spomenikov in v kulturnih institucijah, katere si je ustvarilo in ki kažejo njegovo kulturno ambicijo.

Čeprav ne moremo govoriti o neprekinjenem umetniškem razvoju posameznega mesta, nam vendar nje-

govi umetnostni spomeniki podajo jasno sliko, kako je mesto spremljalo razvoj umetnosti v velikem svetu, število spomenikov posameznih dob pa je verno izpričevalo kulturne aktivnosti mesta.

Še en moment je, ki nas pouči o kulturni aktivnosti mesta, to je vpliv, ki ga je mesto imelo na ozemlje, ki mu kot središču pripada.

Najvažnejši faktor, ki oblikuje zunanji izraz mesta in preko katerega vsi ostali oblikovalci ne morejo, je njegov geografski položaj, ki mestu že takoj ob zibeli predpiše možnost in obliko razvoja. Tega, po naravi danega oblikovalca mestne slike ne more zabrisati nobena doba.

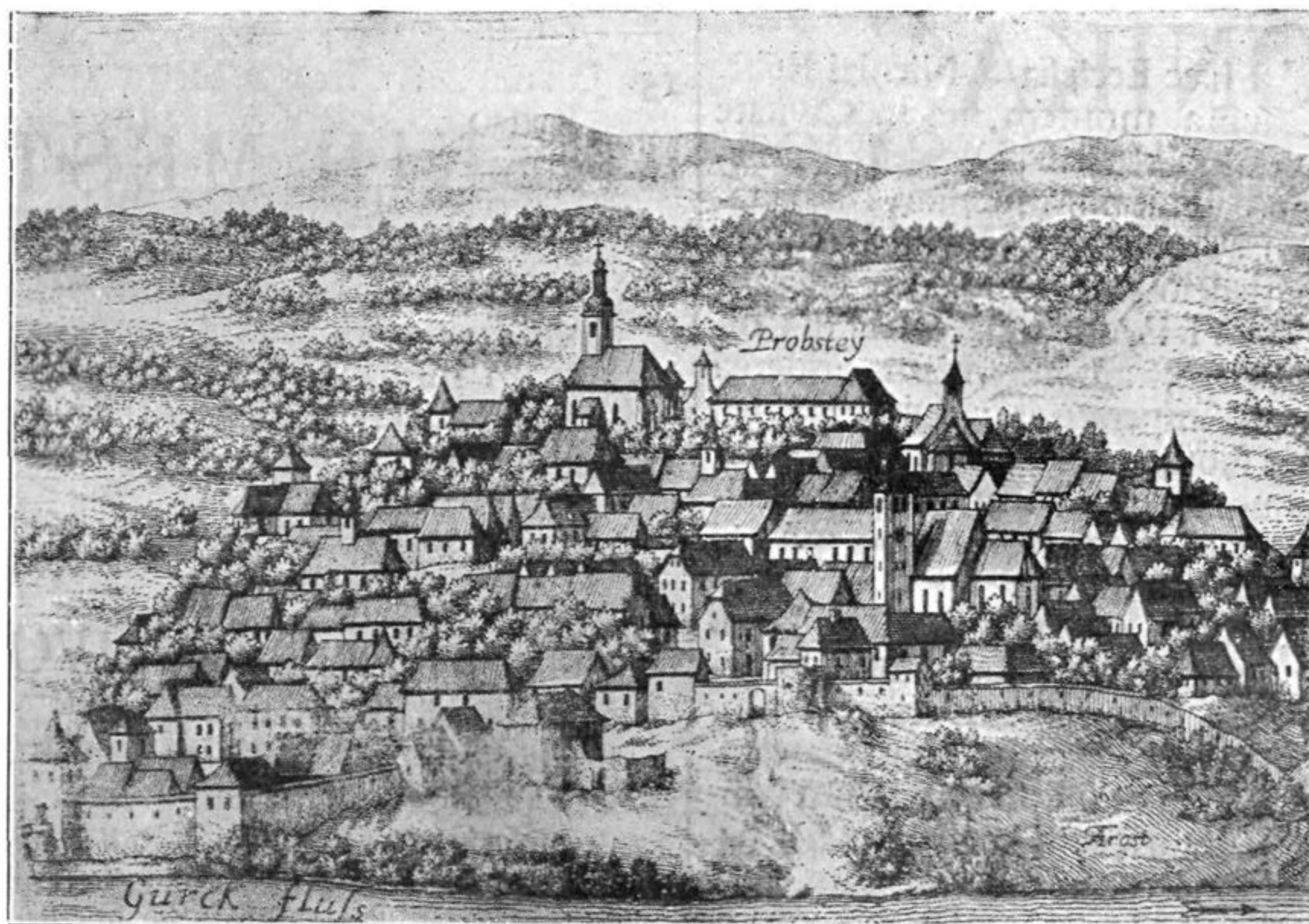
Vsa ta opazovanja veljajo seveda tudi za Novo mesto.

Oblika tal, na katerih se je mesto razvijalo, mu je narekovala prav tako in nič drugačno zunanjo podobo, kot jo danes ima. Človek, ki si je v visokem srednjem veku gradil tu svoje bivališče, se je prav dobro zavedal važnosti tega posebnega zemljepisnega položaja, se mu tenkočutno podredil in ga celo močno podčrtal s tem, da je na najvišji točki polotoka, na katerem si je v varnem objemu reke postavil dom, sezidal cerkev. Cerkev vrh hriba, pod njo množica hiš, ki se ob strmih, tesnih ulicah stiskajo v breg med vrtovi in drevjem, ki tesno vežejo mesto z okolico, je osnovno oporišče v zunanjem izrazu našega mesta, veljavno za vse poglede in nespremenljivo v vseh dobah in bo tudi ostalo za ves nadaljnji razvoj.

Trgovec in obrtnik sta prva kolonista novoustanovljenega mesta, ki mu ustvarita značaj trgovskega in s tem seveda tudi prometnega središča. Na podlagi posebnega trgovskega prava se je razvilo samostojno mestno pravo, izraženo v reku »Stadtluft macht frei«, ki ga izvršuje voljeni, od deželnega kneza potrjeni mestni sodnik.

Obile trgovske svoboščine, važne za gospodarski napredek mesta, med katerimi sta najvažnejša pravica svobodnega trgovanja in rednih letnih sejmov, so mesto postavile na trdno gospodarsko podlago.

Že kmalu po ustanovitvi je mesto dobilo trdno lupino, v katero je poslej več stoletij uklenjeno —

Valvasorjeva, po starosti druga, a zelo netočna slika Novega mesta iz leta 1689.

mestno obzidje in tako na zunaj ono zaokroženo obliko, ki mu je dajala veljavo pred podeželskimi naselji.

Urbanistično je ta prva doba mestne zgodovine zelo medla. Trgovec in obrtnik, ki sta se v velikem številu selila v mesto, sta se ustavila najprej ob glavni prometni žili. Tlorisna mreža, ki se je počasi razpredala po polotoku, je tipično srednjeveška. Veliki trg je v smislu srednjeveške urbanistike le močno razširjena prometna ulica. Pravokotno na njeno smer je bila izvršena parcelacija zemljišča in zazidana v sklenjenem sistemu hiš, ki so trg obkrožale od vseh štirih strani, s čemur je ta dobil ono intimno zaokroženost, ki je značilna za srednjeveške javne prostore. Vzporedno z naraščanjem prebivalstva se je večala tlorisna mreža, silila počasi v hrib, se radialno razporejala okrog njegovega vrha in tako nehote podčrtavala njegov osrednji položaj. Srednjeveški način gradnje mest je v tej tlorisni razdelitvi jasno izražen in je še danes osnovna oblika mestne parcelacije.

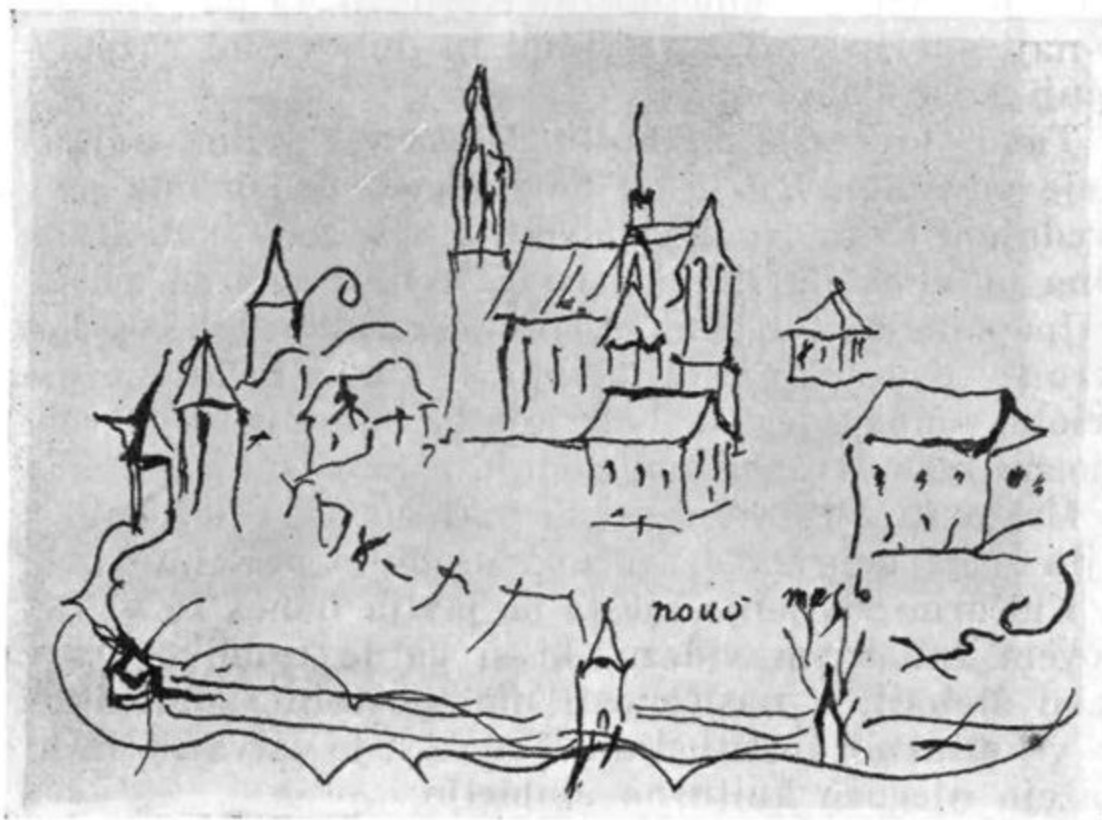
Že takoj ob početku mesta so meščani postavili na Kapiteljskem vrhu prvo skromno, a vendar dovolj prostorno cerkev, tako nam govori arhitektura te prve stavbe, ki je bila odkrita v zidovih sedanje cerkve. Mesto pa se je razvijalo naprej, se upravno okrepilo, pod varstvom svoboščin in mestnega sodnika se je razmahnila trgovina in obrt. Bogati in samozavestni meščani so si na mestu stare cerkve postavili novo monumentalno stavbo, sedanjo *kapiteljsko cerkev*, ki je s kamenito gmoto svojega prezbiterja visoko prerasla nizke mestne hišice in obvladala zunanjo podobo mesta. Tako je dobilo mesto svojo katedralo v malem, vidni zunanji znak moči in bogastva in religioznega čustvovanja srednjeveškega meščana. Ob zatonu srednjega veka postane mestna cerkev potem, ko se pri njej l. 1493. ustanovi kolegiatni kapitelj, kapiteljska in prevzame kmalu vlogo stolnice, v kateri je stolovala vrsta škofov in generalnih vikarjev oglejskega patri-

jarha. Mesto je dobilo tako najvišjo cerkveno institucijo in postalo cerkveno središče obširnega teritorija, ki ni obsegal samo Dolenjske, ampak se je njegov vpliv razširil tudi na sosednje Štajersko.

Drugi odličen spomenik gotske arhitekture postavijo ob koncu 15. stoletja frančiškani, ki za svojo samostansko cerkev prezidajo kapelo sv. Lenarta blizu mestnega obzidja. Staremu prezbitteriju so prizidali triladijsko poznogotsko dvorano in z njo uresničili ideal redovne pridigarske cerkve.

V 14. stoletju je bila pozidana cerkev sv. Antona, pozneje imenovana cerkev sv. Florijana, na današnjem Trgu sv. Florijana. L. 1428. pa se omenja tudi že cerkev mestnega špitala.

V istem času, ko je gotska umetnost izoblikovala mestno naselbino in zgradila vse najvažnejše mestne

Johannes Clobucciarich: Novo mesto 1604.

Novo mesto, Glavni trg l. 1895. s starim rotovžem in vodnjakom.

cerkve, se pojavijo prva kulturna prizadevanja na polju šolstva. Kanoniki so od ustanovitve kapitlja dalje, torej kmalu po l. 1493., vzdrževali svojo šolo, v kateri je učil sprva le organist »Chormeister«, kasneje poleg njega še eden, v 18. stoletju celo dva učitelja. Učenci kapiteljske šole so pomagali peti dnevni oficij in s petjem spremljali liturgijo v kapiteljski cerkvi, kot je to zahteval že ustanovitelj, cesar Maksimilijan I. Prvi postanek novomeških šol je torej zvezan z delovanjem kapitlja, obenem pa dvignjen porast pevske in muzikalne kulture, ki jo je kapitelj vedno vneto propagiral in ki je v tej dobi gotovo tudi v zvezi z drugim proštom, dunajskim škofom in glasbenikom evropskega slovesa, Jurijem Slatkonjo.

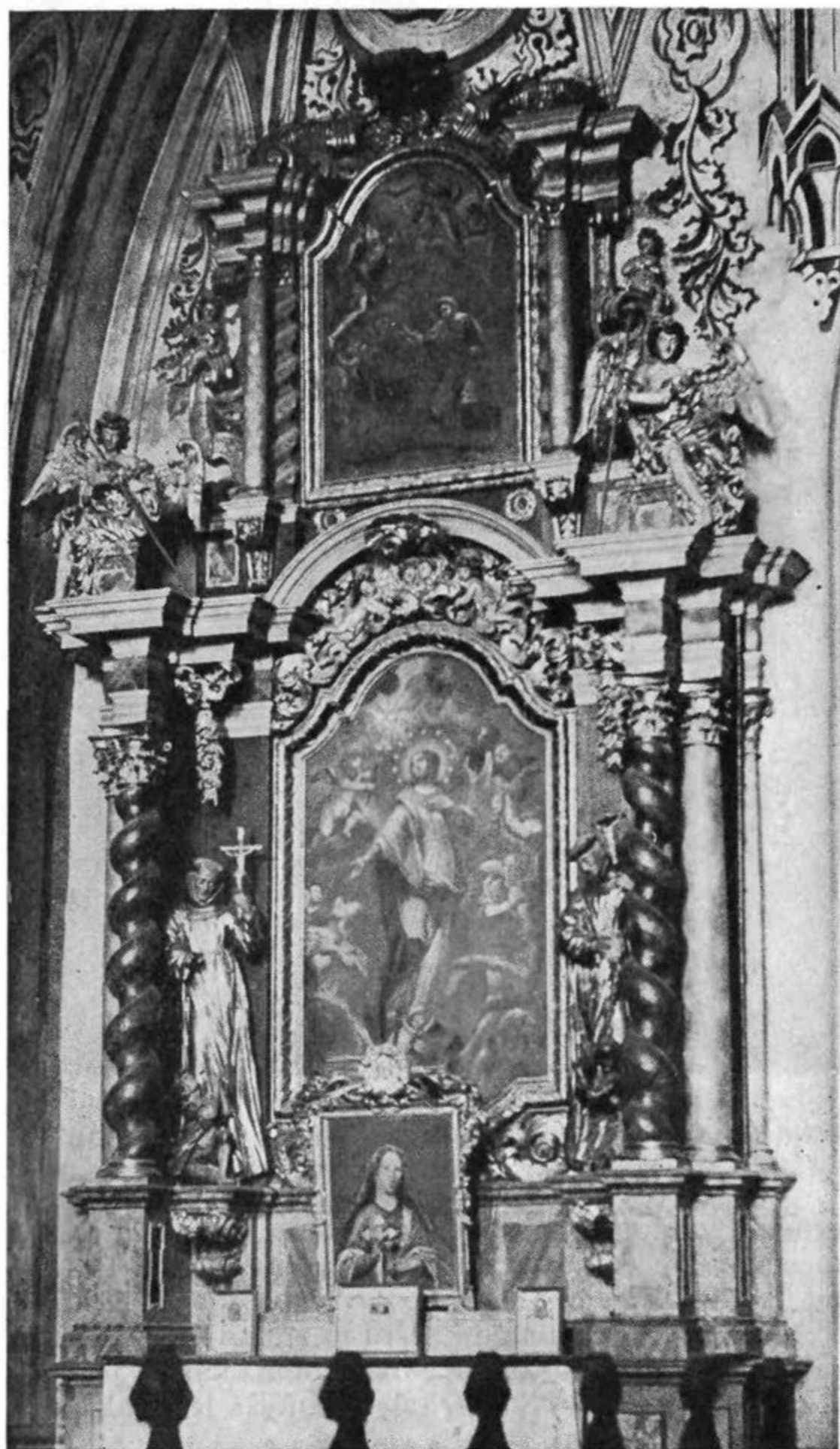
Do konca 15. stoletja je gospodarsko, cerkveno in kulturno življenje mesta urejeno. Upravno je mesto samostojno z najvišjo sodno oblastjo »krvavo rihto«, gospodarsko na višku cvetoče trgovine in obrti, cerkveno je kapitlju podrejen obširen teritorij. Prvo poldrugstoletje mestnega obstoja je zlata doba njegove zgodovine.

Če si skušamo predočiti zunanjo podobo mesta ob koncu 15. stoletja, moramo priznati, da je bila ta kaj slikovita. Močno obzidje s številnimi stolpi mu je dajalo trden okvir, za katerim se je gnetla prav tako slikovita skupina hiš s strmimi strehami, med njimi so se dvigali zvoniki cerkva, vsa ta pestro ubrana skupina pa je bila podrejena sijajni dominantni kapiteljske cerkve. V bistvu se je ta slika ohranila še vse 16. stoletje. Ko zbira Johannes Clobucciarich l. 1604.

gradivo za topografijo Notranje Avstrije, si za Novo mesto ne ve ustvariti boljše predstave, da nariše kapiteljsko cerkev v vencu le površno označenih hišic. Skratka, tako po talnem načrtu in zunanjem videzu je mesto tipična srednjeveška naselbina, kateri je dala formalno obliko gotika in katere sinteza je visoko nad mestnimi strehami stoječa cerkev.

Zlata doba mestnega razvoja je trajala še vso 1. polovico 16. stoletja in zdi se, da niti požar l. 1540. še ni resneje omajal njegovega blagostanja. Mesto je bilo gospodarsko močno, trgovina in obrt sta cveteli kot nikoli več kasneje. Dober dokaz za to je arhitektura Velikega trga, kjer so stale hiše bogatih trgovcev. V 2. polovici 16. stoletja je dobil trg tako značilno obliko s hišami, ki so imele v pritličju odprte arkade na trg, pod katerimi se je razvijala trgovina. Arhitektonsko je bil to gotovo najlepši trg v deželi. Od vseh štirih strani zaprt z bloki hiš, karakter mu je dajala njegova nagnjenost, s čemer je bila dosežena stopnjevita rast strmih streh, veljavo pa mu je dajal rotovž — mestna hiša. Hiše so bile široko zasnovane z odprtimi arkadnimi hodniki na dvoriščih. Kot edini primer se je do danes ohranila skoro nespremenjena Bergmannova hiša.

Arhitektura mestnega trga pomeni v umetnostni zgodovini Novega mesta dejansko konec gotike in prvi nastop renesanse, ki je kmalu nato, po velikem požaru l. 1576. končno zmagala. S tem je v razvoju Novega mesta končana prva etapa velikega gospodarskega in kulturnega razcveta — srednji vek, ki je mestu vtisnil

Stranski oltar Brezmadežne iz leta 1726., delo domače frančiškanske delavnice.

zunanjo podobo za vsa nadaljnja stoletja in katere tudi plodovita baročna doba ni mogla docela zabrisati in se je v talnem načrtu ohranila do danes.

Iz sredine 16. stoletja so ohranjeni v frančiškanski cerkvi trije odlični nagrobniki, od katerih sta datirana Lenkovičev z letnico 1569., Vilandersov pa z l. 1547. Tretji, Siegersdorfov, ni datiran, a je približno iz istega časa. Vsi trije predstavljajo figure umrlih v naravni velikosti; po stilu pripadajo že renesansi.

Ugoden gospodarski položaj mesta se je v 2. polovici 16. stoletja pričel krhati. Vrsta elementarnih nesreč, med katerimi je bila najhujša požar l. 1576., kateremu so v sledečih letih sledili še drugi in katerim se je večkrat pridružila še kuga, so mesto popolnoma opustošili. Kronist sporoča, da je na Velikem trgu rasla trava. Najhujši udarec za mesto pa je bila ustanovitev Karlovca l. 1579., ki je pritegnil nase trgovino in odvzel mestu važno strateško funkcijo. Sedaj se je središče obmejnega vojaštva preneslo v Karlovec.

Vsem tem neprilikam je sledil gospodarski polom, iz katerega se mesto ni več dvignilo.

Po požaru l. 1576., ki ni opustošil samo velikega dela mesta, ampak hudo poškodoval tudi kapiteljsko cerkev, nastopi v mestu nova arhitekturna aktivnost, ki se prenese na kapitelj. Nekaj let po tem požaru zasede proštovski stolico *Polydor de Montagnana* in dobi cerkev še v razvalinah. Od osirotelih, po požaru hudo prizadetih meščanov si ni mogel nadejati uspešne pomoči, zato je sklenil s kanoniki posebno pogodbo, danes bi temu rekli »stavbno zadrugo«, po kateri so mu ti prepustili del svojih dohodkov za popravilo cerkve. Tako mu je bilo mogoče pričeti s popravili cerkve, a še vedno ni bilo dovolj sredstev na razpolago. Obrnil se je s prošnjo za pomoč na oglejskega patrijarha, katerega generalni vikar je bil. Ta je res daroval za kapiteljsko cerkev oltarno podobo sv. Miklavža, delo beneškega slikarja *J. Tintoretta*.

Dela na cerkvi ni več končal Polydor, ampak že njegov naslednik Marko Khun l. 1621. Isti prošt je temeljito prezidal tudi proštijo v smislu novega okusa, dobila je široko fasado in odprte arkadne hodnike okrog kvadratnega dvorišča. Zidana v reprezentativne namene za kapiteljsko duhovščino, je proštija zelo ambiciozna stavba, po arhitekturi sicer zelo enostavna in nerazčlenjena, v celoti pa masivna in monumentalna in tvori s cerkvijo posebno za pogled s severa izredno slikovito in učinkujočo skupino. Žal je nje pristni izraz močno oškodovan, ker so zazidali arkadne hodnike na dvorišču.

S temi prezidavami se je uveljavil barok, ki je kmalu nato razširil teritorij mesta preko mestnega obzidja. L. 1658. je bil položen temeljni kamen za kapucinsko cerkev, ki je bila l. 1672. posvečena in je ležala izven mestnega obzidja. Stari historični del mesta, kakor ga je zgradila gotika, je postal preozek.

Požar l. 1664. je občutno poškodoval frančiškansko cerkev. Pri njenem popravilu je sodeloval kapiteljski kanonik Matija Kastelic, ki je napravil načrt za nov obok, fasado in stolp. Gotski obok in stebre, ki so delili ladje, so odstranili le na ljubo novemu, torej modernejšemu slogu, kar je tem bolj razumljivo, če pomislimo, da je bil Kastelic doma s Prema na Notranjskem in se je gotovo že v domovini spoznal z novim slogom in ga propagiral v Novem mestu. Kastelic si je v mestu sezidal tudi hišo, katero je postavil pod varstvo Matere božje, katere relief je vzdian nad glavnimi vrati.

Plošča prošta grofa Thurna na proštiji v spomin podelitve infule.

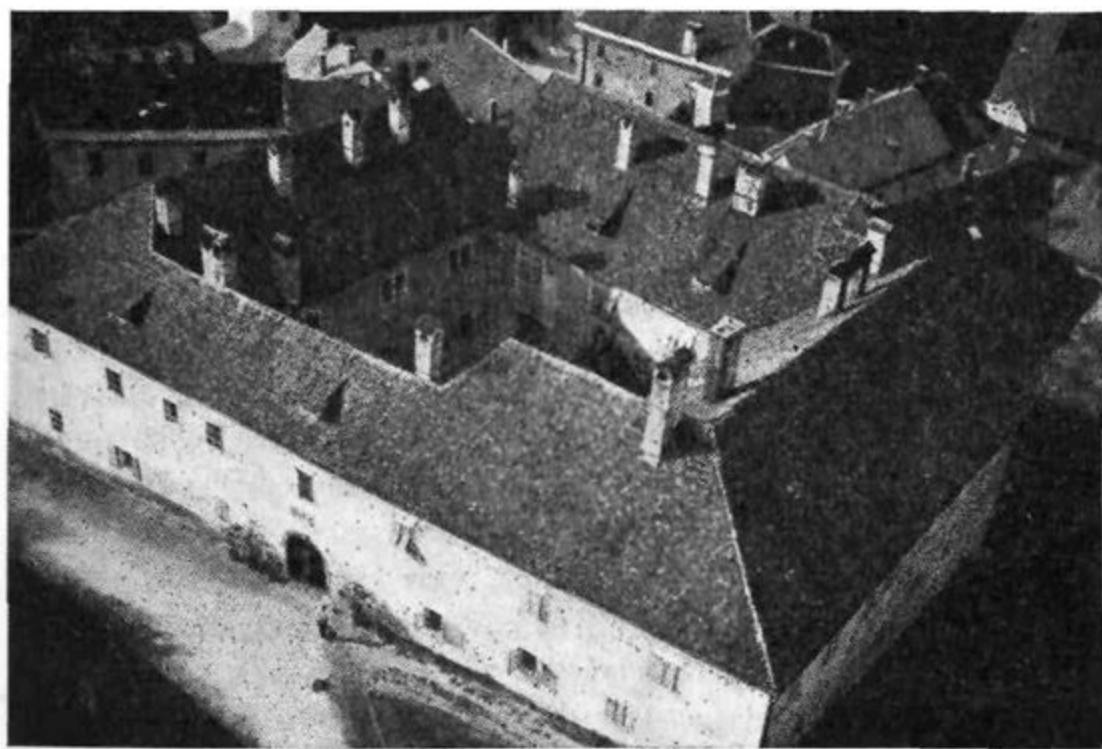
Istega leta so na trgu sv. Katarine sezidali njej posvečeno cerkev v spomin na požar. Ta čas nekako je bila sezidana tudi cerkev sv. Jurija na Bregu.

L. 1666. je imenovan za novomeškega prošta aristokrat *grof Thurn Valsassina*, katerega delovanje je za cerkev in umetnostno snovanje velikega pomena. Za novomeške prošte pridobi infulo in palico za vse večne čase in tako utrdi in poveča ugled novomeških proštov. Za stolnico je naročil nov veliki oltar in pontifikalije za prošte: pastorage, pontifikalni križ, liturgične posode, vse odlično delo baročnega zlatarstva. Na njegovo pobudo je grmski graščak grof Mordax sezidal na Grmu kapelo Božjega groba. Da je vzdrževal Matija Kastelic stalno zvezo z domovino, pričajo plastična dela te dobe: relief M. B. na Kastelčevi hiši, relief, ki ga je naročil prošt Thurn za proštijo in petero reliefov skrivnosti sv. Rožnega venca na grmski kapeli, vsi so namreč izdelki neznanega kraškega kiparja odlične kvalitete. Taka je umetnostna produktivnost 17. stoletja.

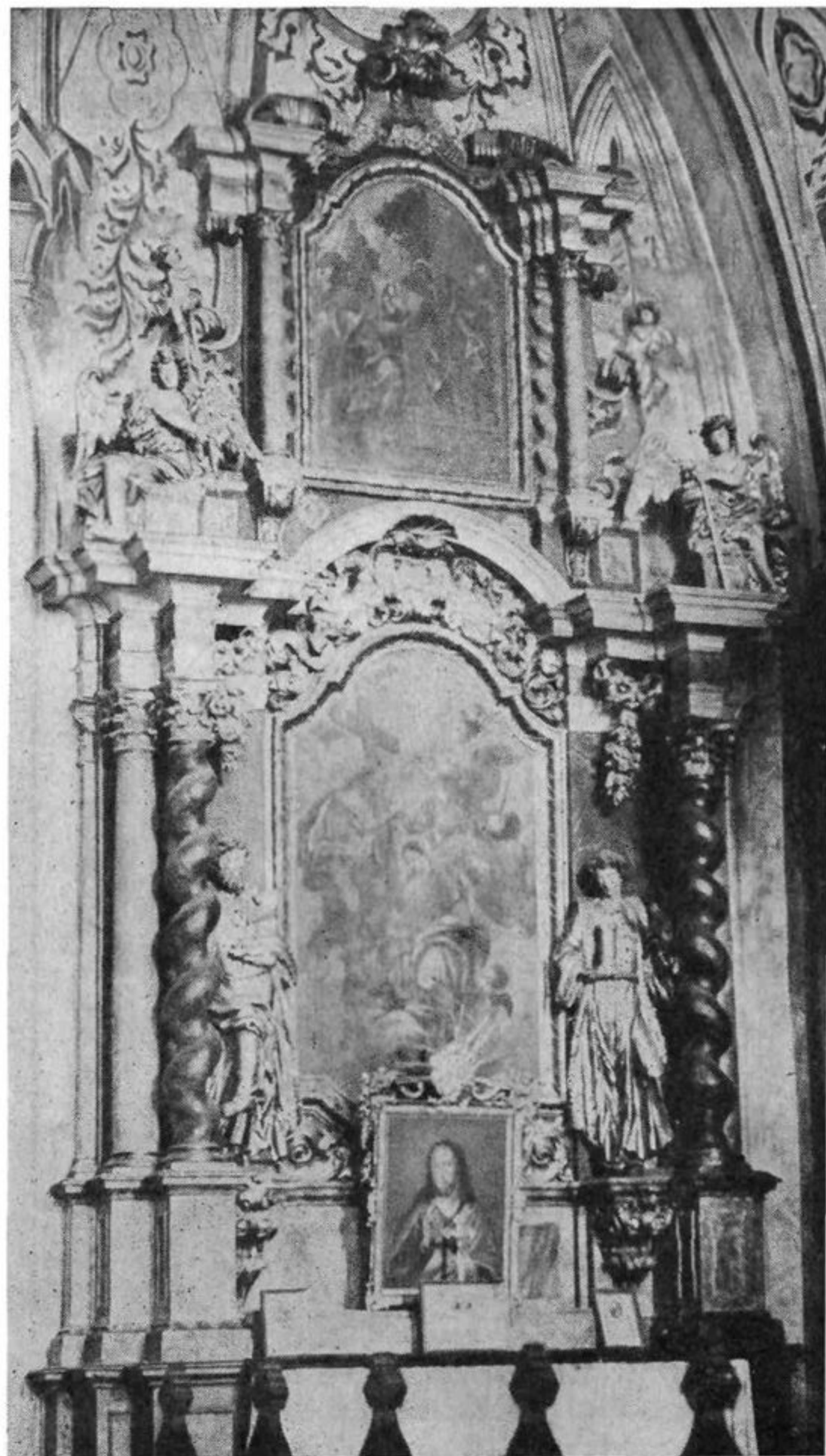
Istočasno z likovno se v mestu razvije tudi literarna delavnost. Za konec 16. oziroma začetek 17. stoletja imamo za mesto izpričano prvo knjižnico, ki jo je vzdrževal kapitelj v svojem poslopu. Prošt Polydor Montagnana ji ob svoji smrti l. 1604. zapusti svojo osebno knjižnico. Prav gotovo je tudi frančiškanski samostan vzdrževal svojo knjižnico za samostanske potrebe. Številni srednjeveški rokopisi in inkunabule nam to dokazujejo.

V dobi katoliške obnove je prvi nastopil z obširnim programom novomeški kanonik Matija Kastelic, ki je izdal več knjig nabožne vsebine. Umrli je l. 1688. in je pokopan v frančiškanski cerkvi. Nagrobni napis v latinskem jeziku v verzih si je sestavil sam. Njegovo delo je nadaljeval novomeščan o. Hipolit, kapucin, ki je nekaj časa živel tudi v novomeškem samostanu.

18. stoletje pomeni nov razcvet umetnosti, vendar ne toliko arhitekture kakor kiparstva in slikarstva. V frančiškanskem samostanu je delovala domača kiparska delavnica, katere izdelki so po stilu sorodni ljubljanski in kamniški podobarski delavnic. Središče frančiškanske podobarske delavnice je bil gotovo ljubljanski samostan. Izdelki te delavnice pa so zašli celo na Hrvaško. Svoje podružnice pa je delavnica ne-

Pogled na proštijo s kapiteljskega zvonika.

Stranski oltar Marijinega kronanja iz l. 1726., delo domače frančiškanske delavnice.

dvomno imela v Kamniku in Novem mestu. Tu jo sledimo skoro celo 18. stoletje. Frančiškanska kronika nam o njej nudi naslednje podatke:

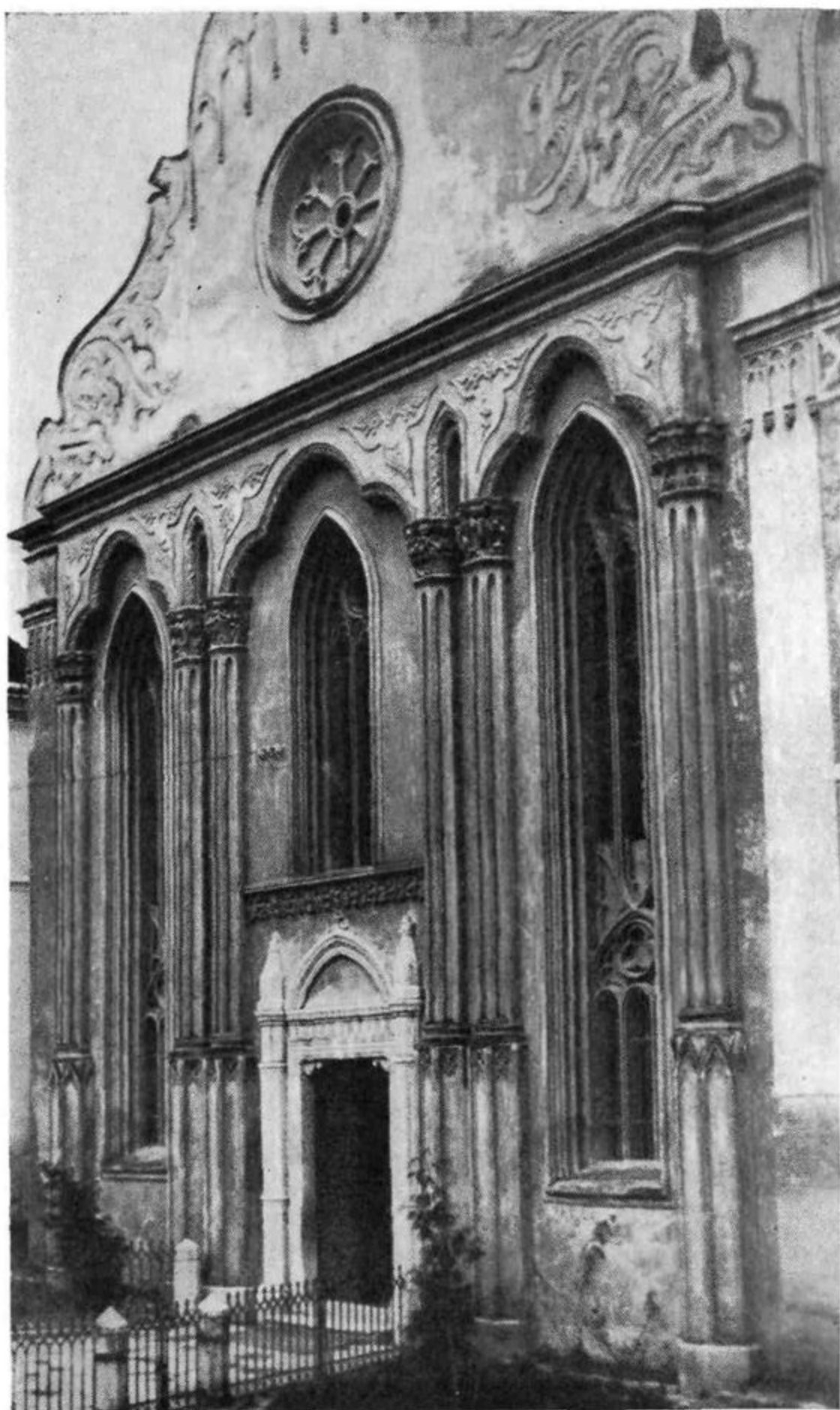
L. 1712. je napravil samostanski mizar br. Elcearij odlične omare za mašno obleko in posodje v zakristiji.

L. 1716. so postavili nove oltarje sv. Frančiška Serafinskega, sv. Antona Padovanskega v obeh kapelah in veliki oltar ter oltar v škapulirski kapeli. Napravili so jih bratje Dionizij in Ivo rezbarska dela, pozlatil jih je brat Laktancij, mizarska dela je izvršil br. Elcearij.

Za brata Elcearija Mayerja sporoča kronika, da je umrl 3. marca 1718., potem ko je živel v redu 11 let.

L. 1726. so postavili oltarja Brezmadežne in presv. Trojice.

L. 1730. so postavili pod korom oltarja sv. Marjete Kortonske in sv. Janeza Nepomuka. Vse te oltarje je l. 1740. posvetil kostanjeviški opat Aleksander baron Tauffrer.

Novogotska fasada frančiškanske cerkve.

L. 1774. sta naredila nov tabernakelj na velikem oltarju brata Janez Wurzen, mizar, in Aleksander Rivalta, kipar.

L. 1781. sta naredila nov oltar sv. Antona br. Janez Lange, kipar, in Silvan Krkoč, mizar.

Za oba l. 1726. postavljena oltarja je oskrbel oltarne slike J. V. Metzinger, ki je naslikal tudi več slik za samostan. Metzinger je stal takrat na začetku svojega dela. Njegove slike za frančiškansko cerkev so morale prinesiti slikarju veliko pohvalo in novo, laskavo naročilo za kapiteljsko cerkev. L. 1733. mu je naročil prošt in škof *Jurij Franc Xav. de Marotti*, naj za 6 novih oltarjev naslika slike. Metzinger je izdelal za kapitelj 10 oltarnih slik. Prvič je sedaj opazen vpliv mesta na deželo. Gotovo je pripisati vplivu prošta Marottija, da je dobil Metzinger obila naročila za sosednje gradove: Otočec, Graben.

Na škofa Marottija spominjata dve marmorni plošči, ena v farni cerkvi v Šmarju pri Jelšah, ki pove, da jo je omenjeni škof posvetil l. 1721., druga v šmarski podružnici sv. Roka, ki jo je posvetil isti

škof l. 1729. Ni pa znano, ali je škof cerkvi posvetil le kot patron župnije — dekanija Šmarje pri Jelšah spada še danes pod patronat kolegiatnega kapitlja novomeškega — ali je škof Marotti tudi sodeloval pri gradnji in dekoraciji tega bisera baročne arhitekture na Štajerskem.

Škof Marotti je zidal cerkev na Veseli gori pri Šent Rupertu, odlično centralno stavbo in oskrbel zanjo tudi notranjo opravo, od katere je veliki oltar eden najlepših baročnih oltarjev Slovenije.

Arhitektura 18. stoletja je ustvarila rotovž na Velikem trgu, ki so si ga meščani zgradili po vzoru ljubljanskega. Mestno sliko pa so na zunaj spremenile baročne strehe stolpov novomeških cerkva.

Tako je bila končana zadnja, zelo produktivna in po kvaliteti visoko vredna umetnostna delavnost v mestu. Vse, kar se je po 18. stoletju dalje v mestu gradilo, zaostaja daleč za dobo gotike in baroka. Mesto je, kakor bomo videli potem, ko je v sredi 18. stoletja imelo še intimen značaj umetniško zgrajene naselbine, katere glavni znak so bili stolpi številnih cerkva, že ob koncu tega stoletja občutno spremenilo svojo sliko. Že l. 1786. je padlo mestno obzidje. Podrli so obrambne stolpe, nekaj pa jih prezidali v stanovanjske hiše. Istega leta je vlada razpustila kapucinski samostan. Štiri leta nato, l. 1790., so podrli špitalsko cerkev in cerkev sv. Jurija. L. 1794. pa je pogorela cerkev sv. Katarine. S tem je izgubilo mesto svojo trdno lupino, ki ga je oklepala in mu dajala na zunaj zaokroženo obliko. V mestni sliki pa so nastale občutne vrzeli, saj so v nekaj letih podrli kar 4 cerkve.

18. stoletje prinese mestu novo institucijo, ki je pritegnila nase znanstveno in literarno delo, l. 1746. je bila ustanovljena novomeška gimnazija. S tem dejstvom stopi v ospredje frančiškanski samostan, katerega očetje so postali profesorji na novoustanovljenem zavodu, ki so v svoje roke sprejeli vsa prizadevanja po omiki in napredku hrepeneče mladine in v naslednjem stoletju postali duša slovensko zavednega dijaštva. L. 1778. so prevzeli frančiškani tudi pouk na novoosnovani ljudski šoli. Z istim letom pa je prenehala delovati kapiteljska šola.

Ob koncu tega stoletja je dobilo Novo mesto tudi svojega prvega historiografa. Bil je to starograjski gospod grof Žiga Breckerfeld, ki je l. 1790. spisal zgodovinske slike Novega mesta.

Duhovni živelj te dobe se je dvignil torej na najvišjo stopnjo, ki je bila v tedanjih časih mogoča. Središče vsega duhovnega napredka je postala gimnazija, ki pa je svoje delovanje razvila do najvišjih moči šele v naslednjem stoletju.

Ko je bila l. 1748. ustanovljena tudi kresija, t. j. okrožni urad, je postalo mesto tudi upravno središče Dolenjske, torej res njena metropola, saj so bile v mestu koncentrirane vse najvažnejše ustanove: cerkvena, politična in kulturna. Na tej stopnji razvoja je dohitela mesto prevratna doba francoske revolucije.

Politične in socialne spremembe ob koncu 18. stoletja, ki so dobile najvidnejši izraz v veliki francoski revoluciji, katera je preplavila vso Evropo, niso samo sprevrgle družabnega sistema človeške družbe, ampak so prav tako usodno vplivale na duhovno kulturo človeštva, razvrednotile dosedanje religiozno, filozofsko, znanstveno in umetniško prizadevanje in ga uravnale v novo smer.

Požar francoske revolucije je gesla novega časa razširil po vsej Evropi. Zavojevanju evropske kulture po glasnikih svobodomiselnih idej francoskih revolucionarjev je sledilo tudi teritorialno zavojevanje, uresničeno po Napoleonovem cesarstvu.

Genij mladega Napoleona si je z ostalo Evropo pokoril seveda tudi naše kraje, ki jih je po dunajskem miru združil z Istro in Dalmacijo v Ilirske province. Slovenci so po tisočletnem presledku zopet doživeli za kratek hip politično svobodo, ki je vzbudila v njih dosedaj dremajočo narodno zavest in prvi slovenski pesnik, učenec novomeških šol, Valentin Vodnik, je zapel svojo Ilirijo oživljeno.

Novemu mestu je bila v upravi ilirskih provinc pridružena važna vloga. Postalo je središče Dolenjskega distrikta in sedež intendanta. Njegova politično upravna oblast je obsegala 8 kantonov, t. j. vse ozemlje od Višnje gore in Save na severu, do Kolpe na jugu. Novomeški kanton je imel 6 županstev, teritorij mestne občine pa se je raztezal tudi na 34 okoliških vasi. Vse nove uredbe francoske uprave pa so bile le kratkotrajne. Takoj po padcu Napoleona se je vzpostavil stari red. Toda prebujena narodna zavest ni več zamrla in je imela za posledico vedno ostrejšo diferenciacijo slovenskega in nemškega življa.

Šele l. 1848. je dalo narodnostnemu gibanju nov zagon. Na pragu revolucijskega gibanja je bil kot znanilec novih časov uprizorjen Linhartov Veseli dan ali Matiček se ženi kot prva slovenska prireditev v Novem mestu. Ob koncu leta je bilo ustanovljeno »Slovensko društvo«, katerega program je bil »izobrazba slovenskega jezika in dvig narodne zavesti«.

To, komaj prebujeno narodno gibanje, ki je obetalo nove čase slovensko mislečemu življu v Novem mestu, pa je kmalu s silo udušil Bachov absolutizem in za nekaj časa je bila zopet nemška Kazina središče novomeške visoke družbe.

Po padcu Bachovega režima je nasilno zadrževano narodno gibanje znova zaživelo: pričela se je doba taborov in čitalnic. Nov, razveseljiv dvig narodne zavesti pomeni za Novo mesto l. 1865., ko je mesto praznovalo svojo 500 letnico. Prihod Južnega Sokola iz Ljubljane in navdušene besede dr. Zarnika so zdra-mile Novomeščane, ki so ob tej priliki osnovali Narodno čitalnico, ki je l. 1873. dobila svoj lastni dom, prvi na Slovenskem. Obenem se je prvič pojavila misel na mestni muzej, ki bi dobil svoje prostore v čitalnici in ki bi hranil vse, za novomeško zgodovino važne predmete.

Odslej je vse XIX. stoletje in prvo desetletje XX. stoletja izpolnjeno z delom za edini cilj, ki si ga je že Slovensko društvo stavilo za svoj program: »izobrazba slovenskega jezika in dvig narodne zavesti«. Okrog čitalnice se odslej zbira vse, kar je slovensko zavedno. Iz nje kot matičnega društva se odcepi »Dolenjsko pevsko društvo«, ki ga je vodil odličen muzik Ignacij Hladnik, Katoliško društvo rokodelskih pomočnikov pa je postalo steber slovenskega diletantskega odra. Tem društvom se pridružita še Dolenjski Sokol in Podružnica Družbe sv. Cirila in Metoda, vse z namenom, da utrdijo med meščanstvom slovensko misel in spodbkopljejo tla nemštvu, ki se je skušalo umetno zdržati v ospredju.

Že pred tem je slovenščina zmagala tudi na novomeškem rotovžu, ko je mesto dobilo prvega sloven-

Vstali Krist, frančiškanska delavnica 1726.

skega župana Mihaela Kmetiča. Poslej je tudi mestna zbornica živahno sodelovala pri novem narodnostnem pokretu in se zavedala, da je v skupnem nastopu vseh dan pogoj za zmago slovenske misli. Občinski odbor je ogorčeno protestiral proti napadom nemške druhali na zborovalce Ciril-Metodove družbe v Ptuj in se po krvavih dogodkih v Ljubljani udeležil svečane zadušnice za Adamičem in Lundrom v kapiteljski cerkvi, nato pa z meščanstvom vred manifestiral za južno-slovansko univerzo v Ljubljani.

Središče kulturnega življenja v tej dobi je bila gimnazija, katere odlični profesorji frančiškani so znali v dijakih vzbuditi zavest slovanstva, ko so jim v ne-

Pontifikalni križ prošta grofa Thurna.

Pastorale prošta grofa Thurna.

obveznih urah predavali staroslovenščino, ruščino in hrvaščino.

Kulturno prizadevanje predstavljajo ob koncu stoletja predvsem tri imena: Ivan Vrhovec, Janez Trdina in Ignacij Hladnik. Prof. Ivan Vrhovec, ki je napisal prvo obširno zgodovino Novega mesta, je vzbudil zanimanje za preteklost mesta in bil obenem prepoveditelj novomeškega družabnega življenja. Z Novim mestom nerazdružno zvezan je pisatelj Janez Trdina, duhovit slikar dolenjske krajine in njenega ljudstva in oster kritik meščanske ozkosrčnosti in političnih prerekanj Novomeščanov. Tretji, Ignacij Hladnik, je osrednja postava v razvoju glasbene kulture, ki jo je dvignil na visoko kvaliteto stopnjo.

Tem trem se pridružujejo še nešteta druga imena kulturnih delavcev, ki so pomagali pri izgraditvi slovenske kulture in ki so vsi izšli iz Novega mesta in njegove gimnazije. Na začetku novega stoletja more novomeška gimnazija zabeležiti med svojimi dijaki tudi stvaritelja moderne slovenske književnosti, Otona Župančiča in Dragotina Ketteja.

Med važne kulturne ustanove spada novomeško tiskarstvo. Novo mesto je dobilo svojo prvo tiskarno sredi XIX. stoletja, ki jo je osnoval Konstantin Tandler, temu pa je sledil Vincenc Bobnar. Najpomembnejši pa je Ivan Krajec, ki je v l. 1877./78. ponatisnil Valvasorjevo Slavo vojvodine Kranjske in Koroško vojvodstvo. L. 1885. je pričel izdajati list Dolenjske novice, ki so izhajale do l. 1920. in nudijo najvernejši vpogled v vse novomeško javno življenje.

Kakšna je umetnostna delavnost XIX. stoletja? Videli smo že, kako je proti koncu XVIII. stoletja izhiral tradicija baročne dobe, kako se je pričela slikovita zunanja slika mesta rušiti, kako je mesto zgubilo svojo trdno lupino — obzidje in se pričelo širiti preko historičnih tal.

Vzporedno velikim političnim in socialnim spremembam, ki so imele svoje korenine v duhovni preorientaciji človeštva, se je moralo spremeniti tudi umetnostno naziranje. V likovni umetnosti zapadne

Evrope sledita vzporedno političnim prevratom dve umetniški struji: klasicizem in romantika. Klasicizem postane dvorni slog novega Napoleonovega cesarstva. S preokretom svetovne politike, kot posledica porajajoče se narodne zavesti vseh narodov se kot protiutež klasicizmu izoblikuje poizkus nove duhovne obnove — historizem. Romantika vzbudi zanimanje za lastno umetniško preteklost.

Historizem je v obliki nove romantike in nove gotike zajel tudi našo deželo in napravil usodno napako, ker je popravljajal spomenike srednjeveških cerkva v enotnem slogu ter odstranjal iz njih dodatke kasnejših dob.

Tudi Novo mesto je zajel val romantike skoro istočasno s prebujenjem narodne zavesti. Ko praznuje l. 1865. mesto 500 letnico ustanovitve, se sproži misel, naj se v spomin na to slavlje v čistem gotskem stilu dozida in restavrira najstarejši spomenik mesta, kapiteljska cerkev. To se sicer ni zgodilo, vendar cerkev ni ušla uničujočemu delu nove struje. V 2. polovici stoletja je bil najprej prezidan stolp in dobil mesto večkupolne baročne strehe strmo gotsko piramido. V notranjščini so bili odstranjeni vsi baročni oltarji in nadomeščeni z neenakovrednimi podobarskimi izdelki. Isto se je zgodilo tudi v frančiškanski cerkvi, kjer so se morali umakniti nenadomestljivi baročni oltarji domače frančiškanske delavnice okornim novogotskim izdelkom.

Vendar je nova gotika ustvarila v Novem mestu delo, ki mu ne moremo odrekati kvalitete, to je fasada frančiškanske cerkve, ki jo je zasnoval l. 1866. Italijan Pascoli.

Motiv kapiteljskega stolpa pa je dobil po vsej Dolenjski nešteto posnemovalcev in je danes značilen za vse ozemlje, ki je cerkveno podrejeno novomeškemu kapitlju.

Tudi novogotska okna v kapiteljskem prezbiteriju so odlično slikarsko delo in pač najboljše, kar je bilo tedaj za naše cerkve izdelanega.

Tudi lice mesta se je v tej dobi občutno spremenilo. Mesto je izgubilo 5 cerkva, uničena pa je bila intimna zaključenost Velikega trga, ko so sezidali novi most in zato podrli vrsto hiš, ki so trg zapirale proti jugu. Nova gotika je določila tudi obliko rotovžu, ki je zamenjal učinkovito staro stavbo iz l. 1730. in ki gotovo ni v okras sedanjemu trgu.

Podoba srednjeveškega mesta se je popolnoma razblinila, posebno še, ker se je mesto pričelo širiti v okolico, zidati so pričeli pod Kapiteljskim hribom okoli nekdanjega kapucinskega samostana, kjer so že

Kapitel starega rotovža.

pred vojno zrasla tri velika poslopja: mestna stanovanjska hiša, gimnazija in okrajno načelstvo.

Po vojni se je mestni teritorij s priključitvijo predmestij in z zidavo novih mestnih delov izredno povečal. Ta izredno plodovita povojna gradbena delavnost je žal ostala v umetniškem oziru popolnoma brezpomembna. Ne samo, da so vsi novi mestni deli zidani brez najmanjše želje, ustvariti urbanistično zadovoljiv organizem, tudi pri prezidavah na teritoriju starega mesta se ni prav nič oziralo na njegove zgodovinsko, umetniško in estetsko izrazite poteze. Vse prezidave so bile izvršene brez enotne zasnove in so stari del mesta občutno oškodovali, v njegovo zunanjo sliko pa vrinile množico motečih elementov, katerih zlahka ali pa sploh ne bo mogoče več popraviti.

Ideja enotne urbanistične zasnove, ki naj bi staremu delu mesta vrnila nekdanjo lepoto zadovoljivo sliko, še vedno ni dozorela do uresničenja. Zato je mestu nujno potreben dobro organiziran mestni gradbeni urad, katerega naj bi vodil umetnik arhitekt, kajti le ta bo znal z ljubeznijo izluščiti dane vrednote in v okviru teh graditi novo mesto sodobnosti. Pogoj temu pa je regulacijski načrt, ki ga mesto do danes še nima.

Med izrazito kulturne institucije more mesto, razen gimnazije, prišteti 28 večjih in manjših knjižnic, kar je za mesto s 4500 prebivalci gotovo lepo število. Vendar so nekatere od teh le majhne, priložnostne zbirke knjig.

Najstarejši knjižnici sta kapiteljska in frančiškanska, ki datirata v konec 15. stoletja. Žal pa sta obe, posebno kapiteljska v neurejenem stanju, ki je kljub odličnemu materialu za študij danes neuporabna.

Frančiškanska je kolikortoliko urejena in šteje 7533 del v 9730 zvezkih. Posebna dragocenost knjižnice so rokopisi in inkunabule. Eden najzanimivejših oddelkov je medicinski.

Po številu knjig ji sledi sokolska knjižnica z več kot 5548 knjigami in železničarska jubilejna knjižnica z 2938 knjigami. Obe sta najvažnejši izposojevalni knjižnici v mestu. Gimnazijska učiteljska knjižnica ima 5245 knjig.

Razen knjižnic in gimnazije ni v mestu nobene institucije z izrazito kulturnim programom.

Za Novo mesto, ki si danes večkrat samozavestno lasti naziv »Metropola Dolenjske«, pa ni dovolj, da je le cerkveno in upravno središče dežele, manjka mu še tretja sestavina, to je kulturna, kajti le v tem primeru bo upravičeno nosilo laskavi naziv, ki si ga je nadelo.

Naloga, ki naše mesto v tem pogledu še čaka, je obsežna v treh točkah, ki jih je postavil univ. prof. dr. F. Stelè v »Kroniki slovenskih mest«:¹

1. Ohranjanje podedovanih vrednot.
2. Pospeševanje obstoječih kulturnih prizadevanj.
3. Ustanavljanje novih, za značaj mesta potrebnih kulturnih vrednot.

Za ohranjanje podedovanih vrednot se v mestu po vojni ni ničesar storilo. Varstvo spomenikov in varstvo domačega miljeja sta v Novem mestu najbolj zapostavljeni od vseh slovenskih mest.²

Za pospeševanje obstoječih prizadevanj mesto ne stori nič.

Zato mora vložiti čim več skrbi v ustanavljanje novih vrednot, ki so za značaj mesta, kot središče Dolenjske potrebna.

Prvo, kar manjka našemu mestu, je na nestrankarski podlagi organizirana ljudska univerza s trdnim programom, z urejeno knjižnico in predavalnico. Ljudska univerza bi morala med drugim skrbeti tudi za centralni katalog vseh važnejših novomeških knjižnic, kar bo omogočilo pregled čez znanstveni material, ki je v mestu na razpolago.

Drugo, nadvse važno ustanovo, za katero teži vsako sodobno mesto, ki noče biti kulturno mrtvo, *mestni muzej*, snuje Novo mesto prav v teh dneh.

Naloga mestnega muzeja je, zbrati vse dokumente preteklih dob, ki so v zvezi z mestom in ozemljem,

Metzingerjeva sv. Barbara v kapiteljski cerkvi.

¹ Dr. Fr. Stelè, Kulturne naloge mest. Kronika V., 153.

² Dr. Fr. Mesesnel, Slovenec, 26. II. 1939.

Novo mesto v »Popotnih spominih« Henrika Coste iz l. 1848.

ki mu je kot cerkvenemu in politično-upravnemu središču pripadalo. Mestni muzej naj skupno z ljudsko univerzo pokaže meščanu zasidranost vsega današnjega kulturnega življenja v preteklosti. Obe instituciji naj postaneta osnovi v napredku in poglobitvi ljudske izobrazbe. Šele ko bo meščanstvo dobilo stik s preteklostjo, bo kos tudi vsem sodobnim nalogam, ki ga čakajo.

Tako bosta mestni muzej in ljudska univerza izpolnila veliko vrzel v kulturnem življenju našega mesta in podala pogoje za nov kulturni razvoj, ki bo mesto dvignil tudi do kulturnega žarišča Dolenjske.

Če kratko strnemo pregled kulturne aktivnosti mesta, se nam pokažejo te osnovne poteze:

Umetnostna produkcija se je dvakrat v zgodovini povzpela na zavirljivo višino. Prvič v gotiki, ki je vtisnila mestni sliki njen karakter, izoblikovala tlorisno razdelitev in ustvarila glavne arhitekturne spomenike, kapiteljsko in frančiškansko cerkev.

Drugič se umetnostno snovanje dvigne v baroku, ki je v mestu ustvaril nekaj intimnih, zaključenih prostorov, v mestno sliko pa z igrivimi stolpi cerkva vnesel nekaj južnjaško veselega razpoloženja ter z razkošnimi zlatimi oltarji znal pričarati v cerkve daljni odsev blestečega bogastva baročnega prostora.

Glavna tvorca te visoke kulturne aktivnosti srednjega veka ter 17. in 18. stoletja sta kapitelj in frančiškanski samostan.

Kapitelj je s svojo visoko cerkveno funkcijo dal mestu značaj cerkvenega središča, imena proštov Polydora de Montagnane (1582.—1604.), grofa Thurna Valsassine (1666.—1679.) in Jurija Franca Ksaverija de Marottija (1715.—1740.) pa so za vedno tesno povezana z umetniškim prizadevanjem.

Frančiškanski samostan se odlikuje sredi 18. stoletja s podobarsko delavnico.

Le sporadično se vzporedno umetnostni tvornosti pojavljajo prvi poizkusi pismenstva. Mejniki v merjenju sil med obema tokovima je gimnazija in le tej moramo pripisati, da je literarno in znanstveno delo v 19. in 20. stoletju visoko prehitelo likovno umetnost.

Z gimnazijo se dvigne ugled *frančiškega samostana*, ki prevzame njeno vodstvo.

Obe cerkveni instituciji pa zgubita svoj osrednji pomen pri oblikovanju kulturnega razvoja našega mesta z važnimi odloki vlade.

Kapitelj je že l. 1789. zgubil svojo samostojnost in bil prideljen ljubljanski škofiji.

Frančiškanom pa je bilo l. 1870. odvzeto vodstvo gimnazije, ki je prešlo na državo.

Visoka kulturna aktivnost obeh zavodov je tako prenehala in se vse do danes ni mogla dvigniti na nekdanjo višino.

Vse 19. stoletje nosi posledice francoske revolucije in iz nje izvirajočih družabnih sprememb in po l. 1848. vedno močnejšega narodnostnega gibanja, ki pripravlja pot novi dobi v svobodni državi.

Umetnost zajame kvarni val historizma, ki do kraja uniči spomenike baročne dobe.

Nova, povojna doba je za kulturni razvoj doslej malopomembna. Opazna je sicer porast civilizatoričnih dobrin, a tem večje pomanjkanje kulturnih vrednot in prizadevanj. Temu je kriva duhovno razvržena sedanost, ko se človek peha za materialnimi dobrinami in pozablja pri tem na vsak višje usmerjen pogled, kar se občuti v vsem našem javnem življenju. Tako je ta zadnja doba v zgodovini našega mesta za oblikovanje kulturne aktivnosti, gledana v perspektivi srednjega veka in baroka, revna in malopomembna.

5. *Peta obtožba.* W. se je predrznil in je pod Polževim imenom in njegovim znamenjem (»vnder seinem des poschen Zaychen«) uvozil zase blago iz Trsta (Zwen sam waydgarn von triest). To blago je bilo zacarinjeno na vodni³³ mitnici in vpisano v carinsko knjigo kot Polževo poleg drugih dveh Polževih tovorov. Resničnost ovadbe je potrdil pred sodišče klicani mitničar. W. se je na vse načine izvijal. Bilo pa je jasno, da je z goljufijo hotel uveljaviti tudi zase znižano carinsko tarifo, kakršna je pritikala dediču pok. Polža kot ljubljanskega meščana, ne pa Wassermanu, ki je v Ljubljani bil »tujec«.

6. Končno izjavljata Jan. Tischler in Erazem Naglič, da nočeta na noben način še nadalje upravljati Polževega skrbništva poleg Wassermana, ki mu je beljaški meščan Mihael Sprachler javno razžalil čast (»an seiner Eern offentlich geschmecht«), za kar je sodišče naložilo Wassermanu »purgacijo«. W. pa se ni opral.³⁴ Zategadelj nočeta imeti z njim nobenega opravka več in prosita, da se razvežeta skrbništva.

Wasserman je na vse te težke obdolžitve odgovarjal že na seji 11. avgusta 1537. (fol. 110).

Tedaj je dejal, da mu je svak (»schwiger«) povedal, da leže njegovi spisi *zoper mesto* v neki postelji. Te naj uniči (po njegovi smrti). W. niti ni prav vedel, kje so. Kako more zdaj Naglič trditi, da mu je povedal, da so tu ali tam? — Glede *solitra* je dejal, da ga je prodal po 13 ducatov; 1 dukat pri centu pa so mu dali, da spravi soliter na lastne stroške v Samobor. Pri tej kupčiji sta bila zraven Blaž in Rayntaller kakor tudi Naglič. — O *ključu* ne ve ničesar. — Franc Reintaller je izpovedal: Ko sta z *Beatriko*, sestro *Wassermanove žene*³⁵ pospravljala sobico (stüblin), je Beatrix našla pod omaro (»vnder alinar«) ključ, ki je odpiral gospodovo izbo. Nato je mestni svet sklenil, da W. ne sme prej zapustiti Ljubljane, dokler ne poda točnih računov.

Na seji 5. oktobra — na kateri je bil navzoč vicedom ter delegati iz Kranja, Kamnika in z Vrhnike —

je na vse obtožbe izjavil Wassermanov prokurator Suhor, naj vložijo sojerobi sodno tožbo proti Wassermanu. Tedaj bo odgovarjal, prej pa ne. Sodišče pa je sklenilo: Wasserman mora sedaj odgovarjati, sicer se mu jerobstvo odvzame in izroči Janezu Dornu. To se je tudi zgodilo.

W. je prijavil novo pritožbo na vicedoma. »Ker pa je gospod vicedom osebno navzoč, je sporočil Wassermanu: Ker je razpravo sam slišal z drugimi povabljeni, mu ne pristoji več, da bi o tem dalje sklepal, marveč naj se W. obrne na vlado.«

Petek, 26. okt. 1537., fol. 130. Navodila mestnega sveta Polževim skrbnikom Tischlerju, Nagliču in Dornu:

1. Naj Naglič in Dorn o vsem blagu, ki ga razpošiljata, tudi o vseh prejemkih in izdatkih, vodita pravičen račun.

2. Naj vsi trije obračunajo z vsemi služabniki in zastopniki (»diener vnd factorn«) in vzamejo njihove račune, posebej tudi, da Dorn napravi pravilno in točno račun za pol leta, ko je za življenja svojega gospodarja in tasta *kupčeval v (slovenski) marki* (»in der Margkh«), naj prodajajo blago, izterjajo dolgove, izvedejo obe oporoki, Polževo in njegove žene ter nato denar v smislu testamenta *izposojajo na obresti* in ga (varno) nalagajo, sploh da drug brez drugega ničesar ne store.

3. *Svojega varovanca Janeza Krstnika* (Zwan Baptista!) naj pošljejo v *Videm* (geen der Weyden) ali na kak drugi kraj, kjer se jim zdi najbolje, da se nauči *laškega jezika, vzgoje in časti* (»damit er die wellisch sprach, Auch Zucht vnnnd Eer lern«).

4. Naj obračunajo z učiteljem in z drugimi (»denn vnkhosten Mit dem schuellmayster vnnnd anndern ab Zwlegen«), naj preskrbe Reintallerja. Sploh naj z vso marljivostjo skrbijo za korist svojega varovanca pri dolžnosti, ki jih veže.

Ta svoj jerobski red so varuhi dobili na zahtevo opremljen s sodnijskim pečatom (17. dec. 1537.).

Wassermanu grozi ječa in mučilnica.

Fol. 137, 27. okt. 1537.: »Ta dan naznani sodnik svetu, da je zalotil Janeza Wassermana, kako je škofjeločanu Štefanu Prelublarju prodal vedrce olja in zaboj smokev (»ein lagl oll, ein paln veigen«), pri tem pa mu dal za šest funtov premalo, nakar je za goljufivo razglasil mestno tehtnico. Tudi je, preziraje prepoved mestnega sodnika, odjezdil (iz Ljubljane).

Tedaj so ponovno prosili zanj gospod dekan, njegova žena, doktor Jurij Čavle, Aleks Laserin, Zwan Baptista in Janez Dorn, da se mu izkaže usmiljenje in se mu sodi po meščanskem ne po malefičnem pravu (»Burgerlichs vnd nitt peindlichs Rechtens«). W. rad sprejme, katero koli meščansko kazen mu č. svet pri-sodi. S tem se podvrže kazni na milost in nemilost. Obljubil je to »mit handt gelobten trewen«.

³³ Z Vrhnike se je blago dovažalo po Ljubljani.

³⁴ Ta zadeva je popisana na seji v petek, 6. aprila 1537., (fol. 64.): »Janez Wasserman želi, da Miha Sprachler iz Beljaka javno poda svojo obdolžitev proti njemu.« M. Sprachler pravi, da ga ni drugače »zbodel«, kot je zapisano v sodni knjigi v Beljaku. Pri tem pa ostane. W. ga poziva, naj na glas pove, kar ve o njem. Tudi sodnik ga poziva, naj ponovi tisto, kar je danes že enkrat izjavil pred mestnim svetom. Nato je rekel Sprachler, da je Jurij Dobriacher žalil Wassermanovo čast, kot je zapisano v beljaški sodni knjigi. Tam se lahko poizve (o stvari). Tudi na ponovno W.-ovo zahtevo se je Sprachler skliceval samo na beljaško sodno knjigo. Nato se sklene, da mora Wasserman v treh mesecih prinesiti od sodišča v Beljaku verodostojno svedočbo, da je nekriv take obdolžitve. Če to stori ali ne, se bo dalje ukrenilo, kar je pravica. — 9. aprila sta Wasserman in Sprachler zahtevala in prejela vsak svojo sodno listino o tem sklepu.

³⁵ Beatrix, hči V. Polža, se je poročila z Janezom Dornom, ki je bil pozneje večkrat ljubljanski sodnik in župan.

Na seji je bilo poleg župana in sodnika navzočih 9 notranjih in 15 zunanjih svetnikov. Sklenili so, da vzame sodnik s seboj sedem »zaprisežencev iz sveta« in da zaslišijo Wassermana, ali prizna ponaredbo... W. ni hotel priznati, da je tehtal z napačno tehtnico, marveč (je trdil, da) je tehtal s *Polževo tehtnico* in je dal, kolikor je ta kazala. Ker se je olje prevažalo sem ter tja, je pač mogoče, da ga je kaj prešlo. Ko so tehtnici (njegovo in mestno) preizkušali, se je pokazala razlika. Tedaj je rekel, da nobena tehtnica ni pravilna. Kar se tiče prepovedi, je priznal, da mu je to sodnik zabranil, on pa mu je rekel, da mu sodnik nima ničesar prepovedovati; če mu kaj ni prav, se pritoži na č. svet. V zapisniku sledi nato prazna cela stran. Šest dni pozneje je zopet govor o stvari:

Petek, 2. nov. 1537., fol. 132. Navzoči: župan, sodnik, 8 notranjih in 6 zunanjih svetnikov. — »K Wassermanu se zopet pošljejo Stettner, Gebhardt, Prewalder, Riegar, Clement Kernar, Schortz,³⁶ Reringer. Pred temi je W. priznal, da mu je tehtanje izven mestne tehtnice prepovedano, da je Štefanu Prelubarju iz Loke stehal z lastno roko, in tudi, da je prekršil sodnikovo prepoved (da ne sme oditi iz mesta).

Isti dan so zopet prišli pred svet gospod Arnold, dekan, gospod Pawlls Wiener,³⁷ Aleks Lasarin s sorodstvom (»mit Iren freundschaft«) in so prosili za Wassermana, da ga ne sodijo po kriminalnem, marveč po meščanskem pravu. Nato so prednji (zopet imenoma naštet) ter doktor Jurij Čavle, *Zwan Baptista Polž*, Hans Dorn, dva Awerja in Anton Kasell s svojim služabnikom kakor tudi gori popisani mestni svetniki šli pred ječo, pred katero je W. svoje gori navedeno dejanje brez vsakega ugovarjanja priznal in zopet za milost prosil.

Petek, 9. nov. 1537., fol. 135. Janez Wasserman po dr. Juriju Čavlu (Jerg Zabule!), njegov *svak* Aleks Laserin in Poschinger so izrekli č. svetu vneto zahvalo (»fleyssigen danckh«), da se bo proti njemu postopalo po meščansko, in za izkazano mu milost.

V naslednji ohranjeni sodni knjigi (iz l. 1541.) se poroča o že umrlem J. Wassermanu:

Petek, 7. jan. 1541. V. Polževi jerobi poročajo, da je beljaški mestni svet razpisal razpravo glede zapuščine rajn. J. Wassermana za 10. febr., ko naj vse prizadete stranke pridejo v Beljak. Ker pa se je bil W. zavezal, da bo o Polževem skrbništvu odgovarjal v Ljubljani, naj se Wass.-ovi dediči zastran teh jerobskih računov za čez 6 tednov povabijo v Ljubljano. Določi se za to 18. februar.

Drugi Polžev zet v Beljaku Viljem Moser.

29. aprila 1541., fol. 60. Wilhalm Mosser iz Beljaka toži v imenu dedičev po pok. Wassermanu ljubljanskega meščana Marxa Stettnerja za neki dolg. Isti želi, da se inventira Wassermanova prodajalna (»gewelb«) (v Ljubljani), kjer leži njegovo blago...

Ponedeljek, 23. maja 1541., fol. 72.: »Wilhalm Mosser (po odvetniku Valent. Stotzingerju) naznanja:

³⁶ Ta priimek se je, kot že omenjeno, prvotno pisal Soretz, torej slov. Zorec.

³⁷ »L. 1547. je ljubljanski kanonik Pavel Wiener prešel v luteransko vero, za kar ga je škof Urban Textor zatožil pri deželnem knezu in je W. bil pregnan iz dežele.« (Klun, Archiv II, 39.)

Rajnki *Volbenk Polž* je bil volil *svoji hčeri*, sedaj njegovi (Moserjevi) ženi, 1000 renskih gold. kot ženitno doto. Ta denar mora varno naložiti v kako posestvo in blago, da bi doto po njeni smrti, če ostane brez otrok (»leibs erben«), dobili nazaj njeni najbližji dediči. Iskal je v tej deželi kako primerno nepremičnino, pa je ni našel, zato bi želel naložiti denar na *Koroškem*. O tem se je pogajal z jerobi, ti pa so ga napotili na svet. Zatorej prosi svet, naj ukaže jerobom, da mu izroče teh 1000 gld. *Sklep*: Poteguje naj se za posestvo v tej deželi. Tedaj mu bodo jerobi plačali 1000 gld.

Isti Mosser poroča, da je od J. Wassermana odkupil vse njegove terjatve, o kateri zadevi je že odločil v zadnji inštanci kraljevi odlok.

Volbenkov sin Janez Krstnik Polž.

L. 1544. Petek, 18. jan., fol. 4. Jan. Krst. Polž toži Janeza Weilheimerja za 200 kron po zadolžnici.

Petek, 21. marca, fol. 29. J. K. Polž toži Zweillerjeve jerobe kot poroke za neko Lufftovo zadolžnico.

Petek, 31 okt., fol. 57. J. K. Polž toži Klemena Pegkha za neki dolg in zahteva (fol. 67.) zasego njegove hiše. Nadalje toži Sebastiana de Berm (?) z Reke za 50 ducatov dolga z obrestmi za 5 let.

L. 1545. Petek, 23. okt., fol. 184. Na Polževo prošnjo se sklene naročiti Stettnerjevim in Weilheimerjevim dedičem in jerobom, da položijo dolžni ostanek in da se Polž izplača.

L. 1547. Jan. Krst. Polž je od sv. Jakoba l. 1547. dalje zunanji svetnik.

Petek, 28. jan., fol. 4. Vid Kisel, bivši večkratni in znameniti ljubljanski župan, je bil *tast* (Schwacher) Jan. Krst. Polžu. (Več o tem pri Kislovem življenjepisu.)

Petek, 5. avg. fol. 27. »Janez Khisl in njegov svak (sein Schwoger) Polž: (več pri Kislu).

Petek, 18. febr., fol. 138. J. K. Polž javlja, da se je poravnal s svojo sestro in Viljemom Moserjem (iz Beljaka) zastran jerobskih računov rajn. svojega svaka (schweger) Janeza Wassermana in njegove žene *Marte*, svoje, t. j. omenjenega Polža sestre.

L. 1548. J. K. Polž je v prvi polovici l. 1548. zunanji svetnik (fol. 4.), na dan sv. Jakoba, 25. julija 1548., pa je izvoljen za *notranjega svetnika* (fol. 53., zap. 1548/49).

Petek, 18. maja, fol. 102. J. K. Polž in Toman Roring sta določena za prejemalca davčnih zaostankov na Velikem trgu (»am Plaz«). Stanovala sta torej v območju Velikega trga.

9. marca 1548., fol. 9., in petek, 16. marca 1548., fol. 13. (zap. l. 1548./49.) itd. J. K. Polž toži »krepostno gospo Skolastiko, rajnkega Antona Khuechla zapuščeno vdovo« (in dediče) kot lastnico Khuechlovega imetja, da proti vsakemu pravnemu naslovu drži v lasti pristavo (»einen Mairhof«) z dvema vrtovoma v mestnem pomirju pred špitalskimi vrati med vrtovoma dedičev po rajnkem W. Riegerju in torbarja (»peitler«) Janeza Henigsteinerja... To pristavo in oba vrta je kupil rajn. (Polžev) oče od rajn. Lenarta Grueberja. Ker gospa Skolastika noče zlepa popustiti, jo je primoran tožiti.

J. K. Polž zapleten v tožbo za žaljenje časti z Jurijem *Tifferrerjem*, poznejšim županom (več pri le-tem.)

Četrtek, 24. maja, fol. 103. Gospa Mascon z Mospacherjem in Polžem toži Pristawa: Francisco Moscann

je letos prevzel *zalaganje Trsta z mesom*, ki ga je nato oddal (v najem) Pristavu. Ta pa sedaj, ko se čuti pomanjkanje volov in mesa, trdi, da ne more več zmagovati prevzete naloge. — Po daljši razpravi so se stranke sporazumele, da bo Pristav vršil nabavke kot doslej, dokler se ne vrne (odsotni) Moscan.

Petek, 8. junija, fol. 112. J. K. Polž se po razpravi pobota z Gričarjem (Gritscher) iz Novega mesta, kateremu je prodal doslej že več tovorov olja, enega tovara pa ne more izterjati od njega. Gričar je trdil, da to olje ni bilo »dobro trgovsko blago«, marveč »schmeghandt« in »stargkh«.

L. 1549. J. K. Polž je v prvi polovici leta notranji svetnik.

Petek, 15. marca, fol. 130. J. K. Polž kupi od Matije Riegerja pristavo (Mairhof) pred Špitalskim mostom sredi svojih vrtov.

Petek, 19. julija, fol. 177.—178. J. K. Polž in njegova sestra Marta, žena beljaškega meščana Viljema Mosserja,³⁸ vlagata štiri tožbe proti svojemu svaku gospodu Janezu Dornu,³⁹ 1. za vsak svoj delež ženitne dote umrle rodne sestre Beatrike, Dornove žene, ki je umrla brez otrok, ker pripade po mestnem običaju v takem primeru njeno premoženje tja nazaj, od koder je prišlo. Ta dota znaša 500 dukatov (po 80 krajc.).

2. Preko tega še za 250 dukatov, ki jih je Dorn prejel namesto svoje žene Beatrike (Beatrix) in v njenem imenu.

3. Za 225 dukatov (po 80 kr.), ki jih je tožilčeva (Polževa) mati Apolonija v oporoki zapustila Beatrici in jih je v njenem imenu prejel Dorn, in 4. za vse Beatrikine dragulje, zlate in srebrne prstane, »guldene feutter Rogkh«, ženski nakit, srebrne kupe in drugo, kar ima Dorn.

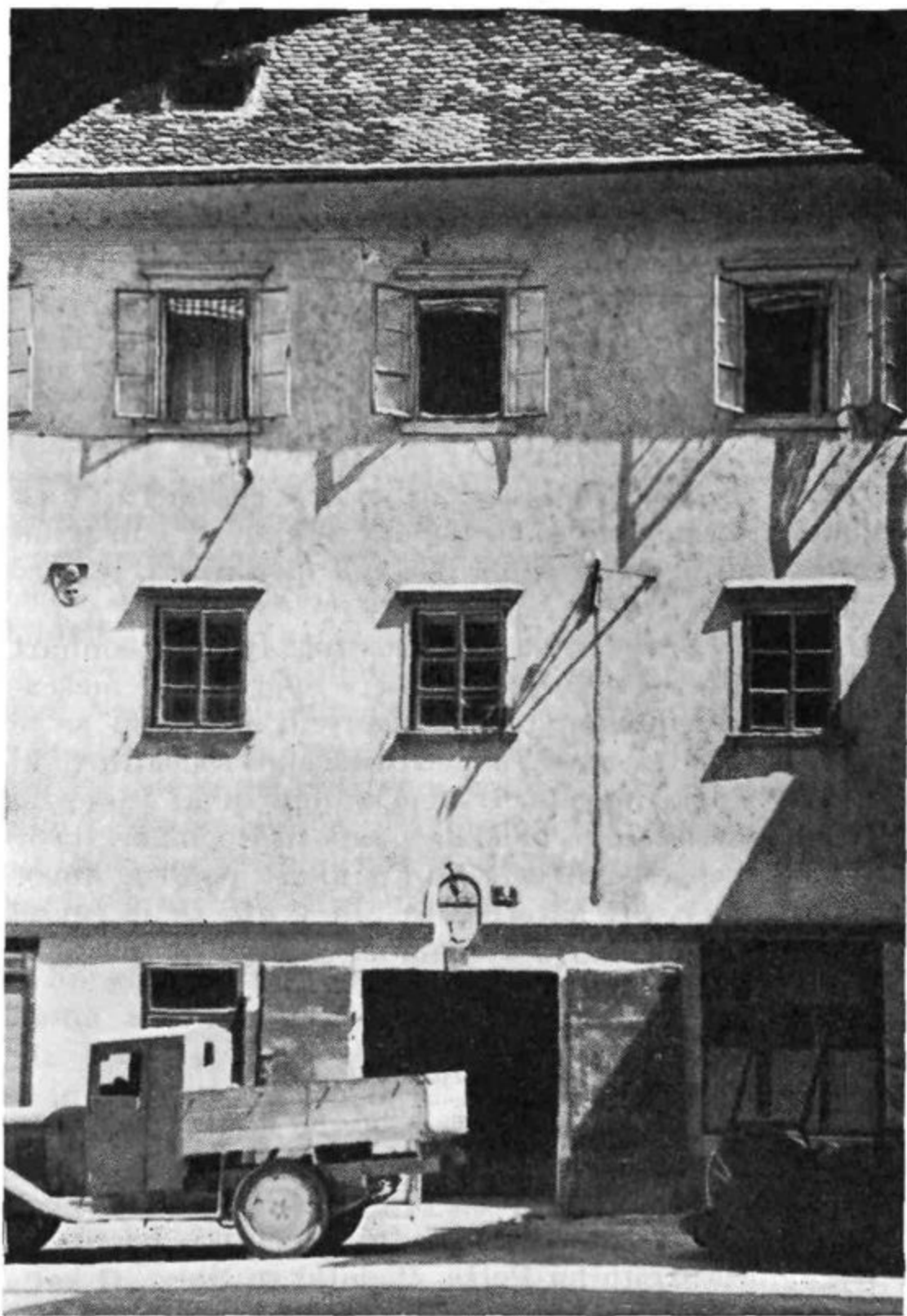
17. junija, fol. 160. Zastran Polževega surovega vedenja proti mestnemu pisarju, katero je zagrešil preteklo soboto o polnoči v hiši gospoda sodnika, se ukaže obema strankama pri globi 100 ren. gld., da ne smeta do končne ureditve zadeve ničesar »v zlu podvzeti« drug proti drugemu, niti z besedami niti z dejanji. (Več pri županu Tifferrerju.)

L. 1551. V poslovnem letu 1550./51. ni Jan. Krstnik Polž član mestnega sveta (vsaj na prezenčnih listah ga ni). O sv. Jakobu l. 1551. pa je izvoljen za *notranjega* svetnika (fol. 75.), o sv. Jakobu l. 1552. pa ponovno izpade iz mestnega zastopstva (fol. 161.).

Torek, 3. febr. 1551., fol. 19. Pri ediktne dnevu po Juriju Pristovu se omenja neki *Matija Polž* (Mathes Posch) kot zastopnik (diener) Ludvika Alta iz Salzburga, ki prijavlja v imenu svojega gospodarja tri zadolžnice v znesku 1361 ren. gld. 29 kr., ki jih terjaja iz Pristauove zapuščine.

Fol. 71., 72. in 83. Polžev spor s svakom Dornom, ted. županom, in pravda z Jurijem Tifferrerjem za žalitve, ki jih je Polž izrekel v Stični in v hiši ljublj. sodnika. (Več v življenjepisih župana Dorna in župana Tifferrerja.)

L. 1552. Petek, 5. febr., fol. 112. Polž zahteva, da mora njegov svak, župan Dorn v osmih dneh položiti jerobske račune. Mestnemu svetu je očitno, da Polž Dorna šikanira.

Ljubljana, V. Polževa, sedaj Breznikova hiša v Ribji ulici 6. Tu je nekoč stanoval Primož Trubar.

Petek, 11. marca, fol. 126. Polž se na vse načine brani prevzema jerobstva po pok. Mihi Reicherju. Vda se šele, ko mu mestni svet zagrozi z globo 100 kron. (Več pri Reicherju.)

Fol. 132. Med Polževim in komendskim svetom pri št. Janžu je stala Reicherjeva pristava z vrtom.

Petek, 6. maja, fol. 144. Notranji svetnik Polž toži odsotnega tržaškega meščana Janeza Borthosa. Dalje prijavlja svoje zahteve napram zapuščini pok. Jeronima Schwarza in citira pred sodišče Schwarzova jero, tržaškega meščana Bernardina Schwerdalota in radovljiskega meščana Valentina Khuechla.

Petek, 27. maja, fol. 152. Pri ediktu za Miho Reicherjem zastopa J. K. Polž vicedoma za terjatev 29 gld. 5 kr. »kameralnega imetja«.

Petek, 12. avg., fol. 165. Na Polževo zahtevo se sklene pozvati po tržaškem sodišču Janeza Barthosa, ki se doslej ni odzval nobenemu vabilu, da bi prišel v Ljubljano urediti račun, ki ga ima s Polžem. — P. se pobota s pravnim zastopnikom Schwarzovih dedičev Sengenschmidom.

Ponedeljek, 10. okt., fol. 186. Polž na ediktne dnevu za rajnkim županom Janezom Dornom, svojim svakom. (Več pri Dornu.)

L. 1568.—1575. Ta leta ni nobenega Polža več v občinskem svetu. Janez Krstnik Polž je bil že mrtev.

³⁸ Marta Polž je bila najprej poročena z J. Wassermanom.

³⁹ Tedanji ljubljanski župan.

V zadevi Reicherjeve jerobščine se omenja kot »rajnki (sallig) J. K. Polž« (fol. 24., petek, 23. jan. 1568.). Kdaj je umrl, se iz razpoložljivih virov ne more dognati. Najbrž pa okoli leta 1560.

Pek Lenart Polž.

V sodnih zapisnikih se poslej omenjajo še trije Polži. Eden med njimi je *pek Lenart Polž* (Liennhart Posch). O njem imamo te-le podatke:

Petek, 26. nov. 1568., fol. 150. »Sklene se prijeti, kot se spodobi, peka Lenarta Polža, ki je prešuštoval («Eheprochen beganngen») s svojo deklo.«

Petek, 28. jan. 1569., fol. 167. »Peku Lenartu Polžu se ukaže, da ne sme imeti nobene skupnosti z drugimi peki in tudi ne svoje klopi za kruh med njimi, temveč *zraven žensk*.«

L. 1570. Ponedeljek, 6. nov., fol. 165. »Leonhart Posch Pekh« nastopi kot priča v sporu med meščanom L. Stegmanom in Roringerjem. Stegman se je namreč izrazil o enem izmed meščanov Scheittov, ki sta bila zaprta na starotrškem stolpu in ki ju je bil na dan Simona Jude obiskal v zaporu Roringer, da je tat, ki je njegovemu sorodniku ukrad poldrug tovor kož. Roringer, pri katerem so pili v uti, se je zavzel za Scheitta in udaril Stegmana. Ta pa je potegnil izpod plašča bodalo. Le s težavo so ju ločili.

Jernej in Janez Polž.

Dočim se o peku Lenartu Polžu ne da prav nič reči, ali je bil kaj v sorodu z ljubljanskimi veletrgovci Polži, je zelo verjetno, da sta bila Jernej in Janez Polž, ki ju tudi omenjajo sodni zapisniki, brata, sinova Janeza Krstnika Polža. Podatki so tile:

Petek, 9. jan. 1568., fol. 19. Prečita se odlok vice-doma Jurija Hofferja zu Hoflein vnd Hasperg, s katerim se potrjuje sodba mestnega sodišča v sporu med Jernejem Polžem in Jernejem Heupergerjem. Predmed pravde se ne omenja.

Petek, 6. marca 1568. Marchs Stettner kot pooblaščenec Jerneja Polža »otvori« hišo pri št. Janžu, stoječo med hišama Florijana Lampiča (Lampidtsch) in Luke Warlla, mizarju Abrahamu Rosslu.

Petek, 26. maja 1570., fol. 63. Deželni knez kot končna inštanca je potrdil mestno sodbo v pravdi med Jernejem Polžem in Jernejem Heinpergerjem. Zmagal je Polž. Izkazal pa se je širokogrudnega in je na pri-

jateljsko posredovanje odpustil Heinpergerju stroške in celo 8 gld. zaseženega denarja.

Ponedeljek, 5. marca 1571., fol. 52. Na ediktni razpravi za Dionizijem Staudacherjem terja »gospod Polž« namesto gospoda Khysla, kot pooblaščenec Baltazarja Rempfa, 70 gld.

9. marca 1571., fol. 62. Miha Verbez in žena »Marretl« »odpreta« (ni povedano komu?) svojo hišo v *špitalski ulici med hišama Polževih dedičev* in Khunterice.

Petek, 23. marca 1571., fol. 78. Jernej Polž »odpre« namesto gospoda Khysla hišo na Velikem trgu Sebastijanu Raintischu v smislu pismenega pooblastila. — To hišo je bil Kisl kupil od Petra Reicherja (glej pri poslednjem).

Dalje je gospod Polž namesto gospoda Khysla otvoril nadstropje (den Stockh) zadaj pri obzidju (hinten beim Zwinger) Martinu Bergantu (Wregandt), Bergant pa mora podpisati revers, da bo plačeval primeren prispevek za mestne izdatke (Reuers dem mitleidens halben).

L. 1575. Torek, 5. marca, fol. 75. Ker se Jernej Polž ni odzval pozivu gospoda mestnega sodnika, da se zagovarja zastran pregreška proti Florijanu Creinizu, se mu pošlje ponoven poziv za čez 14 dni.

Petek, 15. apr., fol. 82. »Zastran gospoda Polža naj se v Kranjčevi zadevi piše na dvor.«

Petek, 27. maja, fol. 99. »Na prošnjo Florijana Khreiniza se sklene: Ker se Jernej Polž ne zmeni za noben ukaz in poziv č. sveta, se naslovi zaradi njegovega prestopka (frauel) in nasilja proti Kranjcu pritožba Nj. knežji svetlosti. To naj Kranjec odpravi na svoje stroške.«

Na dan sv. Ane, 26. jul., fol. 139. »Danes so (moji) gospodje sklenili pisati knežji svetlosti in se pritožiti zaradi Polževe nespodobnosti (vnfueg), da naj se pokliče pred svojo *prvo inštanco* (ali je postal plemič?!). Pisar dostavlja pripombo »War gannz beschwarlich«.

Petek, 9. sept., fol. 171. Na prošnjo *Janeza Boša* («Hannsen Boschen») za odpis odmerjenega davka se sklene: Gospod prosilec naj se opomni, da »so vsa tam omenjena zemljišča v času, ko se je zanja predpisal davek, bila v lasti gospoda prosilca in *njegovega brata*. Zato se prošnja ne more uslišati in se davek mora plačati«.

Poslej se v mestnih zapisnikih izgubi vsaka sled za Polži, oz. Poschi ali Boschi.

MESTNE PRAVICE PTUJA IZ L. 1376.

FRANJO VESELEKO

Tam, kjer tonejo temni grebeni Alp v zeleno panonsko nižavje, si v valovih Drave ogleduje svoje postarano obličje Ptuj. Za rumenim morjem žitnih poljan kipi v modro obzorje kot mogočno ozadje ptujski grad, strmi iz temne davnine mestni stolp, prastara straža Slovenskih goric proti Ogrom. Mesto životari zasanjano v spomine svojih tesnih ulic, samostanov brez menihov in starih hiš, ki kažejo na portalih letnice 1578, 1618 ... Ko je divjala tridesetletna

vojna, so te hiše zgradili ptujski patriciji, v sreči rodovitne okolice, ki jih je redila.

Takrat je že minevalo tisoč let, odkar so si naši pradedje po bližnjih Halozah in Slovenskih goricah zasadili svoje prve trte in po polju preko razvalin rimskega Petovija zarezali prve brazde v našo zemljo. Z brazdami tudi pravice do nove domovine! Za njo so se borili z Madžari in komaj so se ti umaknili na vzhod, že so prihajali z zapada v deželo Nemci. Te

je naša vas poslovenila, da so izginili brez sledu. V naša mesta, ki so začela rasti, so se selili kot obrtniki in trgovci iz Nemčije, kjer se zaradi preobljudenosti ni obetal več tako dober in obilen kruh. Tako tudi v Ptuj.

Srednjeveški začetek Ptuja

Na točki, kjer preščiptione Slovenske gorice in Haloze naplavljeno ravan Drave v Gornje Ptujsko polje, ki sega do Maribora, in v Spodnje Ptujsko polje, ki sega do Velike Nedelje, je bila dana lega za nastanek mesta. Gradbeno jedro Ptuja in prvi nastavki za njegovo povečanje jasno pričajo za zgodnji srednjeveški nastanek. Med vsemi štajerskimi mesti ima Ptuj najznačilnejšo, zgodaj s hišami trgovcev zazidano tržno ulico v smeri deželne ceste, ki pelje po sredini v srednjem veku najstarejše trgovske naselbine v deželi; to je današnja Prešernova ulica. Sila poučna je primerjava tločrta Ptuja s tločrtom Gradca.¹ Nazorno podobnost, celo skladnost lege obeh tržnih glavnih ulic in trgov, potrjujeta indikacijski skici franciscejskega katastra iz l. 1824. za Gradec in Ptuj. V načrtu lahko zamenjamo Dravo z Muro. Isti prostor kakor Schlossberg v Gradcu zavzema v Ptuj grad. Sackstrasse se v Gradcu z vrstama hiš na obeh straneh prav tako stiska med Schlossberg in Muro kakor Prešernova ulica v Ptuj v SZ—JV smeri med gradom in Dravo. Most preko Mure pripelje po Murgasse z istega rečnega brega v isti smeri na graški glavni trg kakor Cankarjeva ulica na ptujski. Razširjena Gosposka ulica v Gradcu je služila za trgovanje v stojnicah ravnotako kakor v Ptuj nekdanja Gosposka ulica, danes Krekova; obe sta istosmerni nadaljevanji glavnih trgov v obeh mestih. Za Sackstrasse v Gradcu, ki je analogna ptujski Prešernovi, pravi Wengert v svojem delu, da je bila že 1164. obzidana s hišami trgovcev, kakor je bila Prešernova ulica starega in današnjega Ptuja glavna os že l. 890., ko se javlja Ptuj že kot »civitas« in ko govori poročilo o gornjem delu mesta s cerkvijo. Razvoj obeh mest se je začel z enakomerno razvrstitvijo hiš mestnih trgovcev in obrtnikov na obeh straneh cestnega tržnega prostora.

Posebna važnost Ptuja je pa v dejstvu, da se tu odcepi prastara cesta iz Panonije v Italijo, druga pa na sever v Alpe. Nastanek starejših tržišč je s tranzitno trgovino v tako ozki zvezi, da pride v poštev le naselbina ob deželni cesti, in prav ta je bila pretvorjena v tržni prostor. Z rastočim razvojem tranzitne trgovine je rastla potreba po mestnih trgih na onih krajih, kjer so se nekoč začeli prvi zarodki obrtniškega izdelovanja in krajevnega trgovanja. Sem je prišteti tudi Ptuj kljub samemu nazivu »civitas«, kajti zunanja mestna znaka, utrdba in samostojno sodstvo sta se pojavila mnogo pozneje; nastala sta bržkone šele za časa salcburškega nadškofa Konrada (1120.—1147.), ki je sklenil z Madjari mir in zgradil nov grad. Iz te dobe je mestni stolp kot obrambna utrdba v bojih z Madžari.

Slovenski panonski knezi so se po sprejemu krščanstva trudili ustanavljati cerkve. Po dolгих stoletjih izza rimskih časov se tudi Ptuj omenja v tej zvezi. Mesto je spadalo v IX. stoletju h kneževini slovenskega kneza Pribine in njegovega naslednika Kocelja,

¹ Tločrta sta v knjigi: Wengert: »Die Stadtanlagen Steyermarks«.

ki se je razprostirala od Blatnega jezera na vzhodno štajersko. Pribina je v mnogih krajih svoje kneževine ustanavljal cerkve in tudi v Ptuj je izpričana ustanovitev cerkve v času vlade salcburškega škofa Liutpranda, ki jo je celo sam posvetil. V spisu »Conversio Bagoariorum et Carantanorum«, ki govori o pokristjanjenju Slovencev, stoji: ... »ad Bettobiam ... temporibus Liutprammi ecclesiae dedicatae sunt« ali slovensko: »... v Ptuj so bile v času Liutprama posvečene cerkve«.

V Karantaniji, kakor se je takrat imenovala slovenska zemlja, je nadškof iz Salcburga dobil v dar zemljo in podložnike. Nemški kralj Arnulf je l. 890. izdal darilno listino, ki se je izkazala sicer za potvrjeno, vendar pa njena vsebina kaže na prejšnjo resnično listino. L. 861. je namreč podelil nemški kralj Ludvik salcburškemu nadškofu Adalbinu dotedanje fevde v pravo lastnino, med drugim tudi Ptuj z okolico. Nadškofu Dietmarju pa je l. 890. nemški kralj Arnulf le potrdil posest ptujске cerkve z desetino, dve tretjini mesta s sodstvom, prevoznino in mostnino, tako kakor so predniki Arnulfovi to nadškofiji podelili. Nov poklon cerkvi je še ostala tretjina Ptuja, ki je bila prej last »Karantanca«, pa mu je bila zaradi upora vzeta. Po mnenju nekaterih zgodovinarjev naj bi bil grof Gundahar, ki je pomagal Ludviku Nemškemu zadušiti upor njegovega sina Karlmana in je zato postal vojvoda Karantanije. Pet let pozneje pa se je uprl tudi on, a je bil v boju ubit. Njegovi ženi je ostalo še nekaj hiš v zgornjem, vzhodnem delu mesta, kjer je bila v zidavi nova cerkev, in nekaj v zapadnem spodnjem mestu. Darilo nadškofu je še povečano za 100 hub (kmetij) in 10 vinogradov od izliva Dravinje v Dravo na Pobrežju do dveh gričkov blizu Drave.

Ta lista velja danes za začetek zgodovine Ptuja v ranem srednjem veku, odkar je bil Ptuj stoletja pod krivo palico. Je ustanovno pismo oblasti salcburške cerkve v Ptuj. Tudi za krajepis je važno, ker priča, da je mesto že takrat pred tisoč leti imelo isto lego kakor danes. Spodnji zapadni del je torej nastal že zelo zgodaj na poplavljenem ozemlju Drave. To je tudi razvidno iz rebrnega ožilja ulic, kajti rebrni sistem je najstarejši in najprimitivnejši način zidave naših mest. Darilna lista stavi zgornji del mesta tja, kjer so zidali prvo cerkev srednjega veka in kjer stoji še danes mogočna romansko gotska proštijška cerkev. Ptuj ima s to listino prvi izpričani most na štajerskem in je prva slovenska naselbina, ki je že v karolinški dobi imenovana »civitas«, mesto.

Že za vlade nemškega kralja Arnulfa (887.—899.) pa so Panonijo prejahale horde mongolskih Madjarov in zgodovina Ptuja se za stoletje zopet pred njimi skrije. Poraz Madjarov na Leškem polju l. 955. pa je zopet odprl pot nemški kolonizaciji na vzhod. Že l. 977. si da namreč salcburška nadškofija od cesarja Otona II. potrditi vsa posestva na štajerskem in v upravičenost svojih zahtev je vzela spet ustanovno listino iz l. 890.

Potem ko je dobila naselbina pravico do sejmov in nadzorstvo nad tržnim pokojem (Marktfrieden) in tako vršila nižje pravosodstvo, je postala mesto s svojimi pravicami.

Meščanske naselbine v Sloveniji so obstajale že v začetku 13. stoletja. Kranj ima n. pr. svoje prve me-

ščane omenjene že l. 1221.: »burgenses Bernhardus, Eberhardus, Volbertus de Crainburc«. Kamnik je bil že mesto najkasneje v dobi mejnega grofa Henrika Andechs-Meranijskega (1204.—1228.), ki je podaril mestnemu hospitalu, zavetišču na Kozjem hrbtu desetine vinogradov, ki so bili last kamniških meščanov. Pravico volitev mestnega sveta in sodnika si je pridobilo šele pozneje s privilegiji kakor Kranj. Ljubljana, središče oblasti Spanhajmov, koroških vojvod, se javlja dokazano kot naselbina meščanov l. 1265., ko piše pismo vojvoda Ulrika »in Laibaco foro nostro« pred pričami »cives de Laibaco«. O mestnih pravicah Ljubljane vemo že za to dobo, za leto 1269. pa ime mestnega sodnika. Ljubljanske privilegije, zbrane v privilegijsko knjigo, je potrdil nadvojvoda Karl l. 1566.

Škofja Loka, l. 973. podarjena od nemškega cesarja Otona II. škofu Abrahamu iz Freisinga na Bavarskem, se imenuje leta 1274. prvič civitas in oppidum. Tu je imel škof tudi svojo mitnico ob cesti proti Čedadu za trgovce, ki so tovorili svoje blago v Italijo in nazaj. Za oskrbnika in škofa so bile mestne listine tudi prepisane v privilegijsko knjigo. Maribor je bil »trg v marki« do l. 1254., Krškemu je bilo podeljeno mestno pravo Celja, ki je postalo mesto l. 1451. V listinah 14. in 15. stoletja se že tudi omenja mesto in grad v Slovenjem Gradcu.

Ptuj se že l. 890. javlja kot »civitas«, mesto, toda najstarejša listina mestnih privilegijev, statut mesta Kostanjevice, izhaja šele od koroškega vojvode Henrika (1295.—1307.). Iz vsega navedenega jasno vidimo, da so se tudi pri nas, kakor v drugih habsburških deželah starejša mesta v prvi dobi obstoja služila z ustno podeljenimi pravicami. To priča v začetku ptujskega statuta sledeči stavek: »Starši so nam sporočili te pravice po svojem spominu in po njih smo živeli...« Tudi Kranj, Kamnik in Ljubljana so od začetka živeli po ustnih privilegijih. (Dr. Zwitter: o. c. 1.) To dokazuje tudi Kostanjevica, ki se že l. 1252. omenja kot »civitas«. Od kostanjeviške listine mestnih pravic je ohranjen le tekstni del v potrditveni listini vojvode Albrehta II. iz l. 1338., ta pa tvori vložek v listini vojvode Rudolfa IV. od l. 1360. in je ohranjena v rokopisu iz l. 1772. na Dunaju v nacionalni biblioteki. Poleg Ljubljane je bila Kostanjevica najvažnejša prometna postojanka za trgovce iz Hrvatske in Ogrske. Kostanjeviški srebrni novci imajo na eni strani sliko vojvode Bernarda, na drugi pa njegov grb, panterja s križem v taci.

Mestno pravo Kostanjevice je nato goriški in tirolski grof Albert IV., ko je sklenil s Habsburžani pogodbo o dedovanju, podelil Metliki, bržkone l. 1365.; listina pa nam je v prepisu ohranjena šele iz začetka 19. stoletja. Tudi Črnomelj je dobil od goriških grofov in avstrijskih vojvod mestne pravice, in sicer iste kakor Metlika, ki je to potrdila l. 1457., ko je Črnomlju ogenj uničil stara pisma.

Novo mesto je bilo povzdignjeno v vrsto deželno-knežjih mest od Rudolfa IV. Habsburškega 7. aprila l. 1365. s podelitvijo mestnih pravic, ki se v vseh stavih dobesedno ujemajo s kostanjeviškimi od vojvode Henrika. Ta statut pa je ohranjen v kopiji komaj iz l. 1602. Pri ustanovitvi je dal Rudolf IV. mestu tudi grb. Ta predstavlja njega, sedečega na rdeči žametasti blazini, na desni se mu svetijo tri sonca, na levi trije lunini krajci. V levici drži državno jabolko s križem,

v desnici avstrijsko zastavo, pritrjeno na meč; na glavi ima nadvojvodsko krono. V statutu je dal mestu sodnika, »Stadtrichter« imenovanega. Podelil mu je pravico sprejemati med meščane vsakogar, kdor se je želel v mestu naseliti. Razsojal je prepire med meščani in sodil tujce, ki so kakor koli mestu škodovali. Nobena gosposka ni smela segati po ljudeh, ki so bivali najmanj leto dni že v mestu in jih klicati pred svoje sodišče. Sodna obravnava se je obtožencu napovedala 14 dni naprej in toženec se je v tem času smel svobodno gibati. Vsakemu v mestu in v njegovi okolici je Rudolf IV. zažugal s hudo kaznijo, če bi mestnemu sodišču ključoval. Kdor se je v mestu naselil, je bil sedem let prost vsega davka, potem pa je nosil vsa bremena kakor drugi meščani brez razlike stanu. Plemičem ni branil naselitve v mestu, toda odpustil jim ni nobene meščanske dolžnosti. Podrejeni so bili mestnemu sodniku kakor drugi meščani, čeprav so imeli v Ljubljani svoje gosposko sodišče »Hoftaiding«. Kakor navadni meščani so morali plačevati davke, stražiti in pomagati pri popravljanju mestnega ozidja.

Rudolf IV. je vedel, da so meščani najzanesljivejši stebri države in je zato hotel preprečiti, da bi prehajale mestne hiše, mestna polja, vinogradi, travniki, mlini, mesnice in drugo v roke nemeščanov. Te nepremičnine je dovolil prodajati samo meščanom. Gornje pravo, nemško »Einstandsrecht« imenovano, so Novomeščani uživali do l. 1787., ko ga je Jožef II. razveljavil.

Trgovino so pospeševale posebne določbe. Trgovec, ki je pripeljal na sejem v Novo mesto svoje blago, je bil osem dni pred sejmom in osem dni po njem varen pred vsako tožbo ali nadlegovanjem mestnega starešinstva. Tako je vojvoda vabil trgovce v mesto, da ni bilo potrebno Novomeščanom hoditi iskat blaga drugam. Trgovci z Ogrskega na poti proti morju so morali Novomeščanom razstaviti blago na prodaj. Meščane je vojvoda oprostil vseh cestnin in mitnin na poti proti Kostanjevici, Višnji gori in Ribnici. V novomeški okolici je imel vojvoda mnogo gozdov in v njih je dovolil meščanom sekati ves potrebni les za kurjavo in stavbe.

Visoka kazen 100 funtov zlata (60.000 din) je grozila onemu, ki bi kakor koli kratil pravice Novomeščanom. Od teh bi dobil 50 funtov vojvoda, ostalih 50 pa mestna blagajna.

Sodna oblast mestnega sodnika je segala še preko mestnega obzidja v vasi mestnega pomirja, kateremu je določil mejo že Rudolf IV. Mestni očetje so vsako leto v službenih uniformah zajezdili konje in v slovesnem sprevodu objahali mestno mejo; pri vsakem mejniku so se ustavili in ustrelili iz osemfuntnega možnarja. To so delali zato, da ne bi zastarele mestne pravice na pomirju, kajti sosedni grajščaki so posebno v poznejših stoletjih, ko je zemlja dobivala večjo vrednost, povsod iskali prilike, da mestu odločijo ta ali oni kos.

Mnogo pozneje, l. 1471., je dobilo opisane pravice Novega mesta Kočevje, katerega ustanovna listina je ohranjena. L. 1477. je cesar Friderik III. povzdignil z novomeškim statutom v mesto tudi Lož.

Tako vidimo, da je bilo pravo šestih mest Kostanjevice, Novega mesta, Metlike, Črnomlja, Kočevja in Loža enotno. Mestni sodnik je imel v teh mestih vse

sodstvo, tudi krvno. Od mest, ki nimajo ohranjenih starih listin mestnih pravic, so imela višjesodno avtonomijo Višnja gora, Krško in Kamnik.

Po gornjem opisu starih privilegijev slovenskih mest bomo v prihodnjem poglavju spoznali, da ima Ptuj ohranjen svoj statut v originalnem rokopisu iz l. 1376., ki je od vseh zgoraj omenjenih prepisov najobširnejši in celo za nekaj stoletij starejši.

(Prvi) statut Ptuja iz leta 1376.

Nadškofje Salzburga so imeli za izvrševanje svojih pravic v Ptuj namestnike, imenovane vicedome, v Lipnici blizu Gradca. To je bil navadno vsakokratni ptujski župnik, obenem nadškofov arhidijakon. Tak je bil tudi Ivan Genschker, na katerega željo so bile l. 1376. zapisane pravice mesta Ptuja.

Ta rokopis znamenitega statuta je danes v Nemčiji, v mestu Wolfenbüttlu, v »Collectaneen zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur«, pod naslovom: »Das Stadtrecht von Pettau in Nieder-Steiermark dem Bischof von Salzburg gehörig«. Po izjavi bibliotekarja je ta rokopis kupil nekje ustanovitelj knjižnice v Wolfenbüttlu, vojvoda Braunschweiga August za štiri tolarje. Rokopis sestoji iz 52 pergamentnih listov malega kvartformata. Naslovni list in zadnji sta nalepljena na notranjo stran platnic, ki so prevlečene z rdečim usnjem. Listi 2.—48. imajo po petnajst vrst v vsej širini, s prostorom za veliko, oglato gotsko minuskulo. Posamezni členi imajo rdeče napise, kodeks je dobro ohranjen, kakor da ni bil nič rabljen. Po primerjavi oglate pisave z drugimi istodobnimi je dr. F. Bischoff, profesor graške univerze, dognal, da je rokopis mogel nastati l. 1376. Pisar ni poznan in tudi razvidno ni, za koga je bil statut napisan, ali za mesto Ptuj, ali za nadškofa Pilgerima II. (1365.—1396.) ali pa za deželnega sodnika. Izdal ga je omenjeni profesor pod naslovom: »Das Pettauer Stadtrecht vom Jahre 1376«. Wien 1887. Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften. Uvod v statut je dr. Hans Pirchegger, nekdanji gimn. profesor v Ptuj, danes na univerzi v Gradcu, analiziral v izvestjih ptujske gimnazije leta 1903. in 1904. Nekaj členov je iz srednjeveške nemščine prevedel tudi v sodobno.

Ptujski statut, eden najvažnejših in najzanimivejših srednjeveških dokumentov naše zgodovine, izdam tokrat prvič tudi v slovenščini. Zavrt v stilistično nejasnost okornih sestavljalcev pred več kakor 500 leti je dolgo molčal. Razlagal je pred davnimi časi Ptujčanom o nadškofovih, grofovih in njihovih pravicah ter dolžnostih v nemščini, ki nam je danes težkoumljiva. Mnogo tega, o čemer govori statut, se je že davno umaknilo iz življenja Ptuja in izumrlo z rodovi vred. Čitalcu je danes kakor okno, odprto v srednjeveški svet.

Za pravnega zgodovinarja nudi statut obilo srednjeveških starožitnosti slovenske zemlje. Pisec nadaljnje razprave je mogel z zadovoljstvom opreti svoje izsledke iz statuta na gotova dejstva »Pravne zgodovine slovenskega ozemlja« univ. prof. dr. M. Dolenca. Pred očmi je bila piscu ves čas tudi razprava dr. F. Zwitterja »Starejša kranjska mesta in meščanstvo«, ki z novimi, modernimi potezami riše srednjeveško žitje in bitje v naših mestih.

Končno pa bo tvoril prevod statuta iz l. 1376. z nekaterimi ugotovitvami razprave temeljni kamen za ptujsko srednjeveško zgodovino.

Začetki statuta.

Že ob prvem nastopu cerkve v deželah frankovskega kraljestva je zaščita cerkvenega premoženja pripadala kralju in vojvodi dežele. Velik del cerkvenih posestev pa so oskrbovali ministeriali, vitezi, ki so bili tako naravni in pravi zaščitniki cerkvenih posestev. V službi solnograških nadškofov so na ptujskem gradu od začetka 12. stoletja živeli plemiči, doma iz Koroške. Prvi se javlja ca. 1130. »Heinrich de Petowe« kot priča v salcburški listini; nekoliko pozneje Friderik I. z ženo Matildo, ki je l. 1230. ustanovila v Ptuj dominikancem samostan. Ta Friderik I. je osvojil dolino spodnje Pesnice, neobljudeno puščo, ki je bila pozneje podarjena nemškemu viteškemu redu. Vitezi križniškega reda so kot imenitni čuvarji meje proti Madžarom ustanovili grad Veliko Nedeljo, tako imenovano v spomin zmage na Veliko noč l. 1199., ko jih je tu premagal Friderik I. Ptujski, ker so udrli na štajersko, last Leopolda Babenbergovca, ki je v sporu ščitil Andreja, brata ogrskega kralja Emerika.

Ptuj je v sledeči dobi mirnega razvoja moral svojo pravno moč napram gospodom vitezom na gradu pismeno ugotoviti tako v interesu mestnega gospoda nadškofa kakor seveda meščanov samih.

Glavni nagib za podrobne določbe uvoda so dali spori, ko je solnograški nadškof Filip Šponhajmski (1256.—1264.) zastavil l. 1258. grad in mesto Ptuj ogrskemu kralju Beli IV. za 3000 mark srebra. Kmalu potem pa ga je dal tudi svojemu sorodniku, češkemu kralju Otakarju II. Přemyslu, ki je takrat mogočno vladal slovanski državi od Krkonošev preko slovenskih dežel do sinjega Jadrana. Rudolf Habsburški, nemški kralj, pa je po svoji zmagi l. 1278. nad Otakarjem, ki je padel v borbi, zastavil Ptuj Frideriku III. s ptujskega gradu. To mu je bilo plačilo, ker mu je v usodni bitki s Čehi pri Suhih Krutih na Moravskem polju pomagal z 200 jezdec. Ptujski gospodje bi na gradu gotovo silno povečali po tem poklonu svojo moč, če se ne bi oglasil salcburški nadškof kot fevdni gospod. Friderik III. je sicer na podlagi darovnice Rudolfa Habsburškega užival kraljevsko zaščito, vendar je smatral za boljše, popustiti napram pravemu svojemu gospodu nadškofu Frideriku II., ki mu je res potem podelil grad in mesto z mitnino in cestnino. Zato l. 1280. obljublja nadškofu v latinskem pismu tako: »S prepustitvijo grajske straže bomo jaz in moji dediči zadovoljni, seveda z mestno mitnino in cestnino, ki jo ima salcburška cerkev. Povrh se ne bomo po prepovedi vsakokratnega nadškofa z gospodom zemlje in s sosedi z dotičnih utrd (mišljeni strelski dvorci ob štajersko-ogrski meji med Muro in Dravo v 12. stoletju, ki so jih po kolonizaciji s črte Ptuj—Radgona pomaknili na črto Središče—Ljutomer—Radgona) bojevali; pred Madžari pa se bomo seveda smeli braniti. Grajski gospod se bo tudi pravočasno umaknil v drugi prostor, če se bo gospod nadškof kdaj na gradu nastanil. Tudi žitno shrambo bo lahko imel na gradu, če bo hotel.«

V ponovnem sporu je Ptujski zopet izgubil grajsko stražo, toda na zahtevo kralja Rudolfa I. Habsburškega mu je bila vrnjena. Listina o tem poroča l. 1286.

tako: »Položil sem ustno prisego svojemu gospodu in njegovi cerkvi, da bom zvesto čuval grad in mesto, tako da ne bom na gradu in v mestu Ptuj izsiljeval več pravice, kakor mi jo je dal v privilegiju častiti gospod Friderik nadškof. Ptujске meščane bom v mestu kakor zunaj na deželi zvesto branil in jih ne bom nadlegoval, niti tega svojim dovolil.«

Tretja listina, osnova mestnemu statutu iz l. 1376., je bila izstavljena l. 1309. od Ulrika pl. Walsee, deželnega glavarja in stolnika Štajerske, v imenu salcburškega nadškofa Konrada III., za Hartnida in Amelricha, ptujška gospoda, ki se obvezeta: »Es sullen auch die Petower ir teglich gesinde herbergen auf die vorgenannten zwelf hofstet. Es sullen auch die Petower die nout in der stat, den ir purckhut ist, nemen als es von alter herkomen ist, un sullen von den purgern ze Pettow dechein mout nemen. Es sullen auch die Pettower unsern herrn von Salzburg und sein leut bewaren und beschermen in der stat und ausserhalb mit gantzen treun und ir purgsass bewaren.« V prevodu se to glasi: »Ptujski naj imajo svojo stalno služinčad pod streho v že omenjenih dvanajstih dvorih. Tudi naj pobirajo v mestu, ki je pod njihovo zaščito, staro, običajno mitnino; od meščanov Ptuja pa

nikake. Z vso zvestobo in grajsko posadko naj tudi čuvajo in branijo našega gospoda iz Salzburga ter njegove ljudi v mestu in zunaj.«

Prvih pet členov statuta točno odgovarja navedenim trem listinam, zadnjo pa bi kar morali imeti l. 1376. pri sestavljanju pred seboj, če nam ne bi predgovor navajal izjave mestnih zaprisežencev, da so vse to slišali od svojih staršev, živečih v času nadškofa Konrada III. (1291.—1312.) in Henrika von Purnbaum (1338.—1343.). Prvih pet členov statuta določa pravno moč mesta proti tedanjemu gospodarju na ptujskem gradu, Hartnidu III. (1353.—1381.). »Der von Petaw«, kakor ga stereotipno imenuje statut, je moral varovati grad in mesto, čuvati nadškofa, duhovnike in oskrbnike salcburških posestev in vinogradov pred razbojniki. Na zahtevo mu je moral odstopiti na gradu prostor v času obiska ter dovoliti nadškofovsko kaščo za žito, prostore za vino, ki ga je škofija za maše v svoje alpske kraje iz Slovenskih goric mnogo izvažala. (1. in 2. člen statuta.) Po ustnem izročilu mestnih zaprisežencev pri sestavi statuta vidimo, da segajo sledeče pravice Ptuja, prevedene iz tedanje nemščine, celo v zadnje desetletje 13. in v začetek 14. stoletja.

(Dalje.)

KAKO NASTANE PORTRET?

FRANCE STELE

OB STERNENOVEM PORTRETU NADŠKOFA A. B. JEGLIČA

Matej Sternen je izdelal to zimo velik portret pokojnega nadškofa ljubljanskega dr. A. B. Jegliča za Vzajemno zavarovalnico v Ljubljani (sl. 1.). Slika predstavlja pokojnega nadškofa do kolen, stoječega pred pisalno mizo. Škof stoji v sredi prostora, ki ga objema slika, in je obrnjen naravnost k gledalcu. V ozadju je rahlo naznačena stena sobe, na desni okno, ki glavo ostro osvetljuje. Leva roka naslikanega je oprta na rob mize, z desnico pa drži na Vzajemno zavarovalnico se nanašajoče ustanovno pismo, katero je očitno pravkar dovršil. Glava škofova je rahlo nagnjena k levi rami, kar njegov pojav zelo približuje njegovi v našem spominu še dobro zasidrani značilni zunanosti.

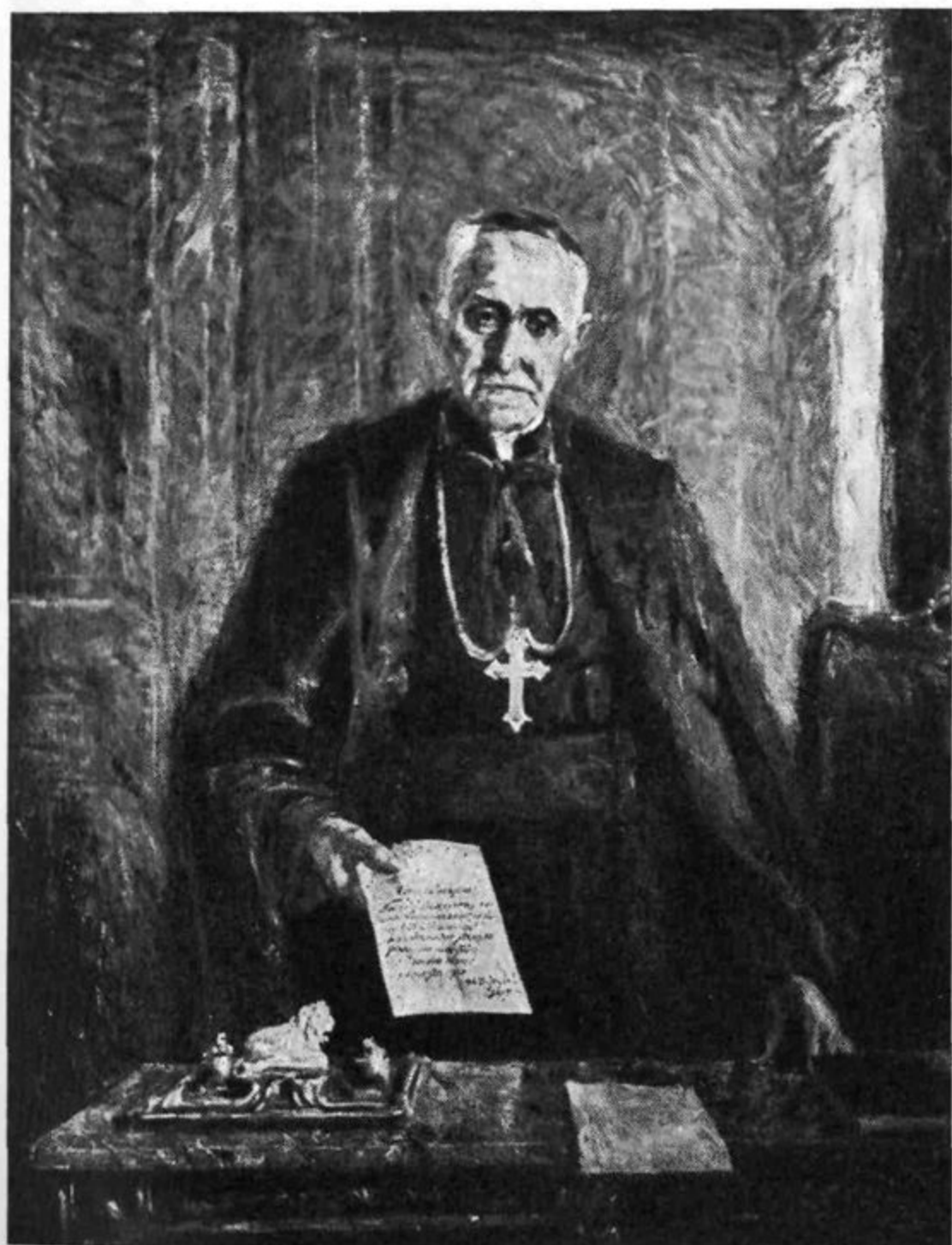
Sternenova slika škofa Jegliča spada med najbolj ambiciozna portretna dela zadnjega časa pri nas in nam je ugodna prilika, da ob nji načnemo vprašanje, kako nastane portret? Ker je stopnja resničnosti, katero Sternenova podoba škofa Jegliča dosega, zelo velika, škofa pa, ko jo je slikal, ni bilo več med živimi in se je torej moral slikar zanašati le na spomin in na druge ohranjene portrete pokojnega, je to vprašanje tem bolj zanimivo. To gradivo in vse stopnje dozorevanja slikarjeve naloge so nam znane, kar nam daje možnost, ves razvoj problema prav dobro ilustrirati.

Ker gledajo tudi umetniki, posebno pa v umetnost manj posvečeni ljudje, na portretno stroko kot na umetniško manj vreden posel in mislijo, da je že zdavnaj fotografija dosegla vse, kar nam more dati umetniški portret, je predvsem potrebno, da pogleda-

mo nekoliko, kako je s portretom v zgodovini, iz kakih življenjskih pogojev se pojavlja in kdaj in koliko leži njegovo pravo bistvo, ako hoče biti umetnina, izven možnosti mehanično ustvarjene podobe človeka.

Portret kot umetniška naloga se javlja v zgodovini v momentih, ko je individualizem, zavest osebnosti in cena osebnega prizadevanja visoko razvita. Povod za to je lahko različen, zasidran more biti globoko v duhovnem interesu, pa prav tako v tostranskem materialističnem ocenjevanju človeškega bitja. Prva doba v zgodovini, ki je uresničila portret, podobo živega človeka z vsemi značilnostmi njegovega slučajnega resničnega pojava, je bila egipčanska. Vera v nesmrtnost duše in skrb za ustvaritev vseh pogojev njene posmrtné blaginje, ki je vezana na obstoj t. zv. dvojnika, je bila tu izvor skrbi, da pokojnika čim bolj živo upodobijo. Vrste odličnih egipčanskih portretov, izvršenih v kamnu, lesu ali v slikah, še danes zgovorno pričajo, kako so se Egipčani trudili, da se z umetnostjo približajo resničnosti in kako je v tisočletnem razvoju teh prizadevanj umetnost portretiranja dozorela v t. zv. fajúmskih, iluzionistično slikanih portretih do naravnost varljive podobe minljive resničnosti. V egipčanskem portretu pa že opažamo, da je umetniški cilj te stroke zasidran nekje drugje kakor v mehanični podobi upodobljenega. Mehanično podobo bi bila ta prizadevanja mogla doseči mnogo popolneje s kakim mehaničnim postopkom, ki bi bil mnogo enostavnejši in po stopnji posnetka resničnosti mnogo zanesljivejši, z odtiskom oblik po živih ljudeh in z vlivanjem podob v tako pridobljene kalúpe. Maska, ki jo še da-

nes snemamo po pomembnejših ljudeh in drugi, tudi danes znani postopki mehničnega posnetka oblik bi pomenili izpolnitev naloge in bi nadomestili duhovni in mehanični trud, ki je združen s klesanjem, modeliranjem, rezbarjenjem ali slikanjem portretov. Če pa opazujemo egipčanske portrete, se kmalu prepričamo, da jim ni šlo za take mehanične posnetke telesnosti, ampak da je to, kar nam poročajo o ljudeh, daleč nad tako upodobitvijo. Maska nas plaši, v vosku ali drugem gradivu izvršen odlitek človeške podobe nam je odvraten, neprijeten, more nam biti sicer dokument, ne vzbuja pa v nas poželjenja, da bi se duhovno ukvarjali z njim, da bi se poglobljali v svet, vklenjen v njegove neme oblike. Egipčanski portret je tudi skrajno naraven, resničen, vendar nas ne plaši, temveč privlači, željo imamo, prodreti skozi neme forme v duhovni svet upodobljenih ljudi. Vzrok za tako razmerje do njega je v tem, da nam predstavlja upodobljenega v pozi, v izbranem stanju, v katerem naj se osredotoči vsa njegova osebna značilnost in pomembnost. Na drugi strani pa nas mika spoznanje stopnje, do katere je človek, umetnik, zmožen ovladati gmoto in ji vdihniti življenje. Umetniški portret nam predstavlja osebnost, ki nas človeško zanima, priča pa nam obenem o drugem človeku, umetniku, ki je po nji izrazil tudi svojo dušo, svojo izpoved o soljudeh. V fajúmskih portretih, ki so pokrivali obraze mumij, se izraža pogosto brezobzirna resničnost, a vendar nas ti ljudje ne odbijajo, ne bojimo se jih, pred nami so z velikimi, začudeno strmečimi očmi in pričaku-

Sl. 1. M. Sternen, podoba nadškofa A. B. Jegliča za Vzajemno zavarovalnico v Ljubljani

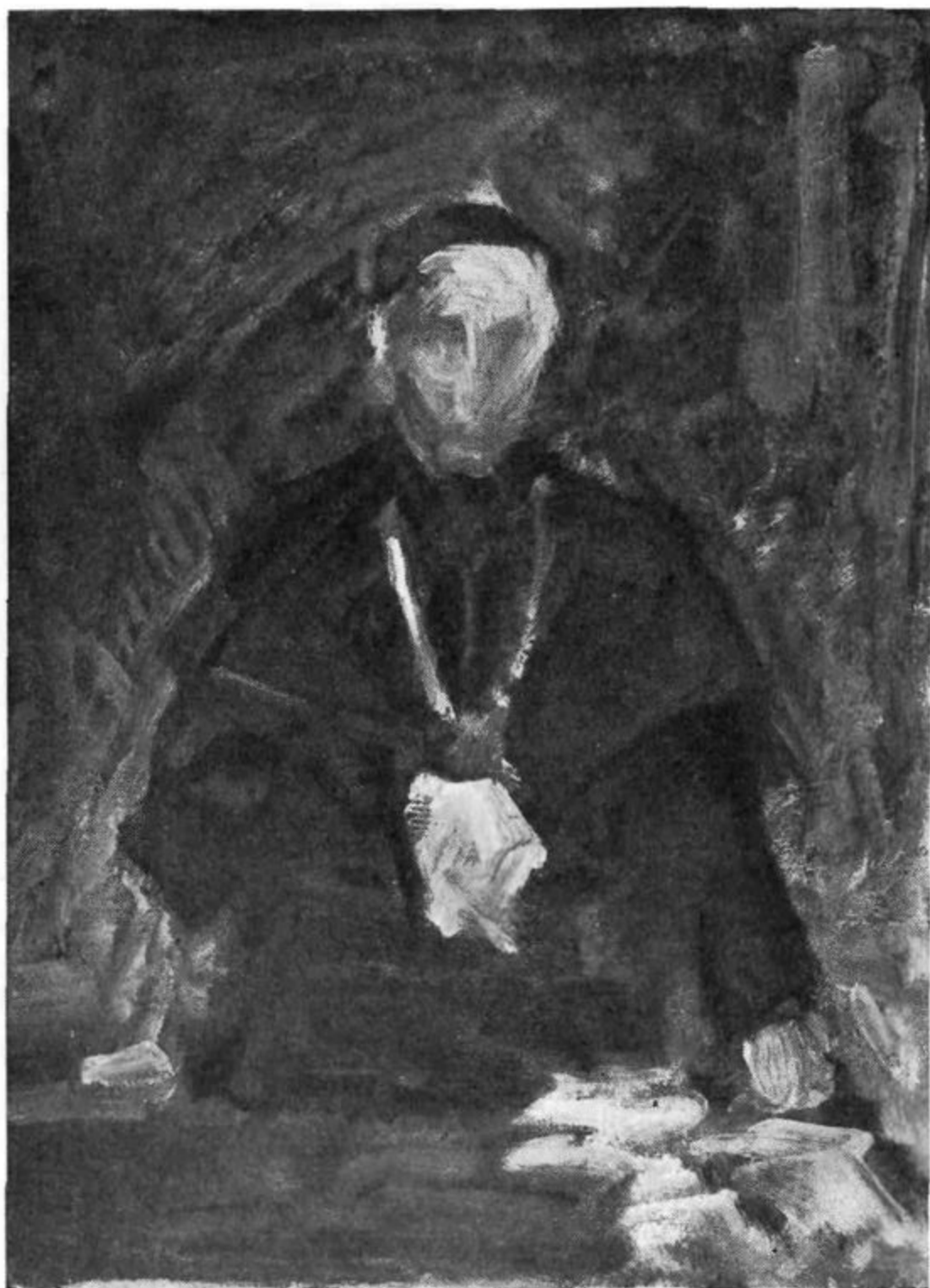
Sl. 2. M. Sternen, prvi zamislek podobe nadškofa dr. A. B. Jegliča

jemo, da nam odkrijejo velike tajne. Kje je svet egipčanskega portreta zasidran in kako globoko je moral biti zasidran v duhovnosti, nam najbolje priča dejstvo, da je tu oporišče za t. zv. ikono, idealno podobo svetnikov krščanskih verstev, ki ima namen, vernike dvigati k verski ubranosti.

Tudi v klasični grški in helenistični umetnosti je zanimanje za portret izredno veliko. Ideal pa ni raven egipčanskemu, ampak se giblje v okviru idealizirane, polepšane podobe resničnosti. Vir tu ni več religiozno razmerje do življenja, ampak predvsem zanimanje za duhovno pomembno osebnost ali idealno popolno telesnost.

V helenizmu se težnje egipčanske portretne umetnosti in težnje klasične likovne umetnosti pogosto križajo, kar vodi k povečanju individualizujočih teženj v izrazu.

Tu pa se srečujemo z drugo veliko skupino portretne umetnosti starega veka, z rimsko, ki je po vernosti posnetka človeške podobe prekosila vse prejšnje dobe, tudi egipčansko. Razpoloženje za portret so Rimljani podedovali po svojih italjskih kulturnih prednikih Etruščanih, pri katerih je bila portretna umetnost ozko povezana s smrtjo: Na glinastih sarkofagih, v katerih so pokopavali ranjke, so jih tudi upodabljali. To italjsko razpoloženje in helenistična likovna kultura sta se v razcvetu rimske kulture združili v portretni umetnosti rimskega tipa. Ta je dosegla toliko stopnjo resničnosti, da jo moremo imenovati kar naturalistično, kadar se ni laskala samoljubju upodobljenih, ampak jih je upodabljala z največjo odkritosrčnostjo o njih telesnem in duhovnem bistvu. In tudi v poznorimski umetnosti imamo dokaz, da umet-

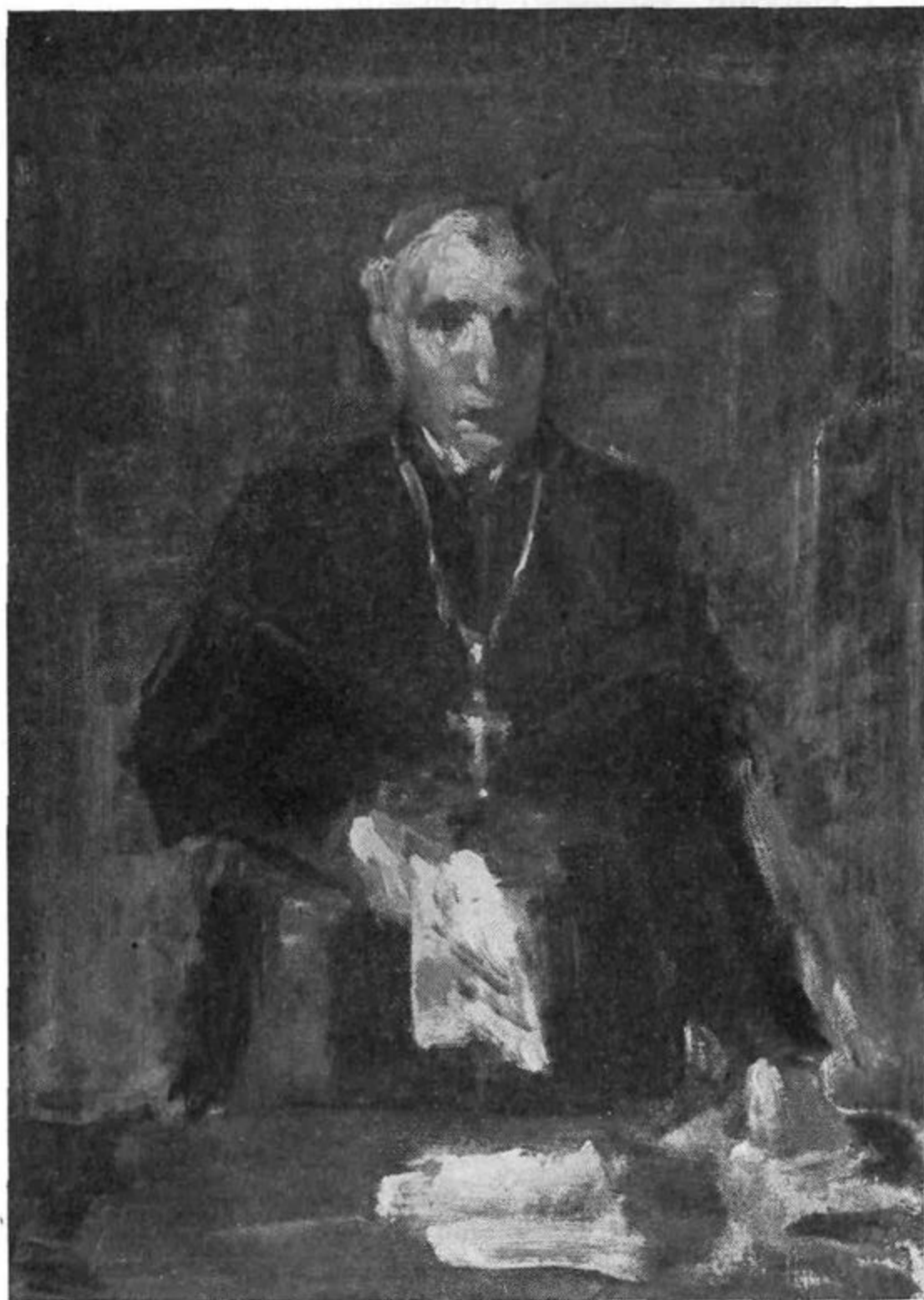
Sl. 3. M. Sternen, zasnitek barvne kompozicije za podobo nadškofa dr. A. B. Jegliča.

niški portret ne izvira iz mehničnega, suho materialističnega razmerja do človeka in njegove podobe, ampak predvsem iz dušeslovnega razmerja in interesa zanj. Tam, kjer končno začne nad rimskim realizmom v življenju in kulturi prevladovati spiritualizem, posebno v starokrščanski obliki, opazamo nekaj podobnega kakor pri fajúmskih portretih: Od najbrezobzirnejše podobe zunanje resničnosti je samo en korak v duhovno poglobljeno podobo človeka. Poznorimski in zgodnjobizantinski portreti so odlične priče tega novega razmerja do človeške podobe in kar neovirano prehajajo v tiste umetniške oblike, ki jih poznamo kot značilne za bizantinsko versko umetnost. Iz naturalizma je samo en korak v ekspresionizem — je že večkrat dokazala zgodovina umetnosti.

So pa v zgodovini tudi dolge dobe, ki portreta kot podobe resnične osebnosti sploh ne poznajo. Predvsem velja to za starokrščansko umetnost, za dobo preselevanja narodov in za velik del poznega srednjega veka. Šele ko je v krščanskem svetu pod vplivom antične dediščine in humanističnih teženj nastal novi individualizem, ko se je osebnost začela zopet ločevati od množice, se je rodil zopet portret kot posebna stroka upodablajoče umetnosti. Prvi resnični portreti so nastali v 2. polovici 14. stol. skoraj istočasno in v vzročni zvezi med seboj v Parizu in v Pragi. Istočasno v slikah in kipih, kar dokazuje, da ni šlo za slučajen pojav, ampak za izraz splošnega razpoloženja. Pozneje

je šel razvoj z naglimi koraki k vedno večji poglobitvi portretne naloge kot umetniške dejavnosti. Jan van Eyck, renesansa, Leonardo, Dürer, Holbein, Benečani 16. stoletja, El Greco, Velazquez, Rembrandt, Francozje 18. stol., Goya in Angleži 18./19. stol., klasicizem in romantika, impresionizem in ekspresionizem pomenijo pot od spoznanja naloge do ekstremnega naturalizma in njegovega nasprotnega pola, pretirane poduhovljenosti ekspresionizma, ki je vodila v našem času do krize pojma portret in malo da ne do razkroja tiste realistične forme, brez katere izgubi človeška podoba kot portret svoja tla. V ekspresionističnem portretu so začeli stopati formalni simboli na mesto empirično znane stvarnosti življenja, realni lik se je umaknil subjektivno psihološki formuli bistva upodobljenega.

Predvsem pa je fotografija ogrožala v novejšem času obstoj portreta kot umetniškega posla. Videz je bil tak, da se je zdelo, da ga more nadomestiti. Toda življenje je pokazalo, da je s fotografskim portretom, naj je še tako virtuozen, podobno kakor z masko ali z odtiskom telesnih oblik: Izkušnja kaže, da je fotografija sicer danes nenadomestljiv pomoček dokumentacije doživljanja, da nam je ljub spomin na žive ljudi, da pa gubi svojo privlačnost, kadar nam priča o ljudeh, ki jih ni več med nami, da ne obledi samo dobesedno, ampak tudi kot priča življenja, katero je posnela ter trajno ne more nadomestiti tega, kar nam

Sl. 4. M. Sternen, kompozicijska skica za podobo nadškofa dr. A. B. Jegliča.

nudi umetniški portret. Umetnik namreč soustvarja tudi pri portretiranju in čim več svoje osebnosti je v delu izrazil, tem večja je estetska in zgodovinska vrednost umetniškega portreta. Umetniku je človek dušeslovni problem kakor znanstveniku. Njegovo delo izraža stopnjo poglobitve v tujo osebnost; stopnjuje jo z močjo svoje intuicije, uresničuje pa s spretnostjo svojih rok. Fotograf sicer lahko precej poglobi izraz fotografiranega s tem, kako ga postavi, kako ga osvetli, kako ga »ujame«, kakor pravimo, toda ta njegov duševni trud ne more preko vrat temnice, v kateri se mu slika razvije. Vse, kar pozneje doda z retušami, s preudarnim porabljanjem gradiv in podobnim, pomeni zunanjo ureditev fotografije, ne pa njene dušeslovne poglobitve. Tu je tudi vzrok, da ostane fotografija, ko preživi dobo svoje življenjske funkcije, ki je po svoji vsebini in pomembnosti vezana na moment upodobitve, podobna orumenelemu spominske-mu listu v albumu naših spominov in da so nam stare fotografije tuje, hladne, ako nas celo ne plašijo kot priče minljivosti vsega na svetu.

Zato naš čas ni nenaklonjen umetniškemu portretu. V avtoritativnih državah z dirigirano umetnostjo je portret celo v zelo visokih časteh. Po vidnem omahovanju v razmerju do njega ga je tudi sicer močno dvignilo v ceni geslo nove stvarnosti v prvem desetletju po svetovni vojni. Mnogim je naročanje portretov pri umetnikih sicer tudi danes še predvsem izpolnitev pietetne dolžnosti ali hvaležnosti. Vsem tem more v polni meri ustreči dobra fotografija in je naročanje portretov brez namena naravnost razmetavanje denarja. Kajti tudi portret zahteva svoje mesto v življenju, če hoče biti živ. Združen s spomenikom ali z mestom delovanja zaslužnega človeka ima portret svoj življenjski pogoj, brez take namembe je mrtev in največkrat v nadlego tistim, ki so ga naročili. Predvsem pa mora portretno naročilo izvirati iz resne odločnosti, pridobiti si umetniško delo, ne pa samo mehaničnega posnetka potez upodobljenega.

In prav opozoriti na resnost in polnovrednost portretne stroke v likovni umetnosti, je namen naše črtice o postanku portreta pokojnega škofa Jegliča.

Ko je slikar prejel naročilo, je stal pred težavno nalogo toliko, kolikor ni mogel računati več s študijem živega človeka, ampak mu je bil na razpolago samo spomin, fotografije in razne umetniške upodobitve pokojnega nadškofa Jegliča. Ko se je lotil posla, je najprej v sebi, v svojih mislih in domišljiji, pretehtal osnove podobe, ki jo bo ustvaril. V format, ki mu je bil dan po naročniku, si je moral zamisliti podobo škofa Jegliča tako, da bo vreden spomenik nanj. Šele ko mu je bodoča podoba stala pred duševnimi očmi, je vzel svinčnik in na listek papirja v skicni knjigi s par naglimi potezami, s katerimi je tako rekoč iztrgal iz svoje predstave najosnovnejše poteze bodoče slike, zarisal osnove podobe škofa Jegliča (sl. 2.). Šlo mu je predvsem, kakor se izražamo, za kompozicijo gmot v danem prostoru, za razdelitev ploskve v danem okviru, za prvo senco tiste podobe, ki se mu je porodila pred duševnimi očmi. Kljub najbolj skopim in nedoločnim potezam stoji bodoča podoba v tej skici že zelo živo pred nami. Če to prvo skico primerjamo z izvršeno sliko (sl. 1.), se nam zdi, da ji popolnoma ustreza. Naznačena je spredaj miza, drža figure je ista, lisa na desni naznačuje okno, odkoder je upodob-

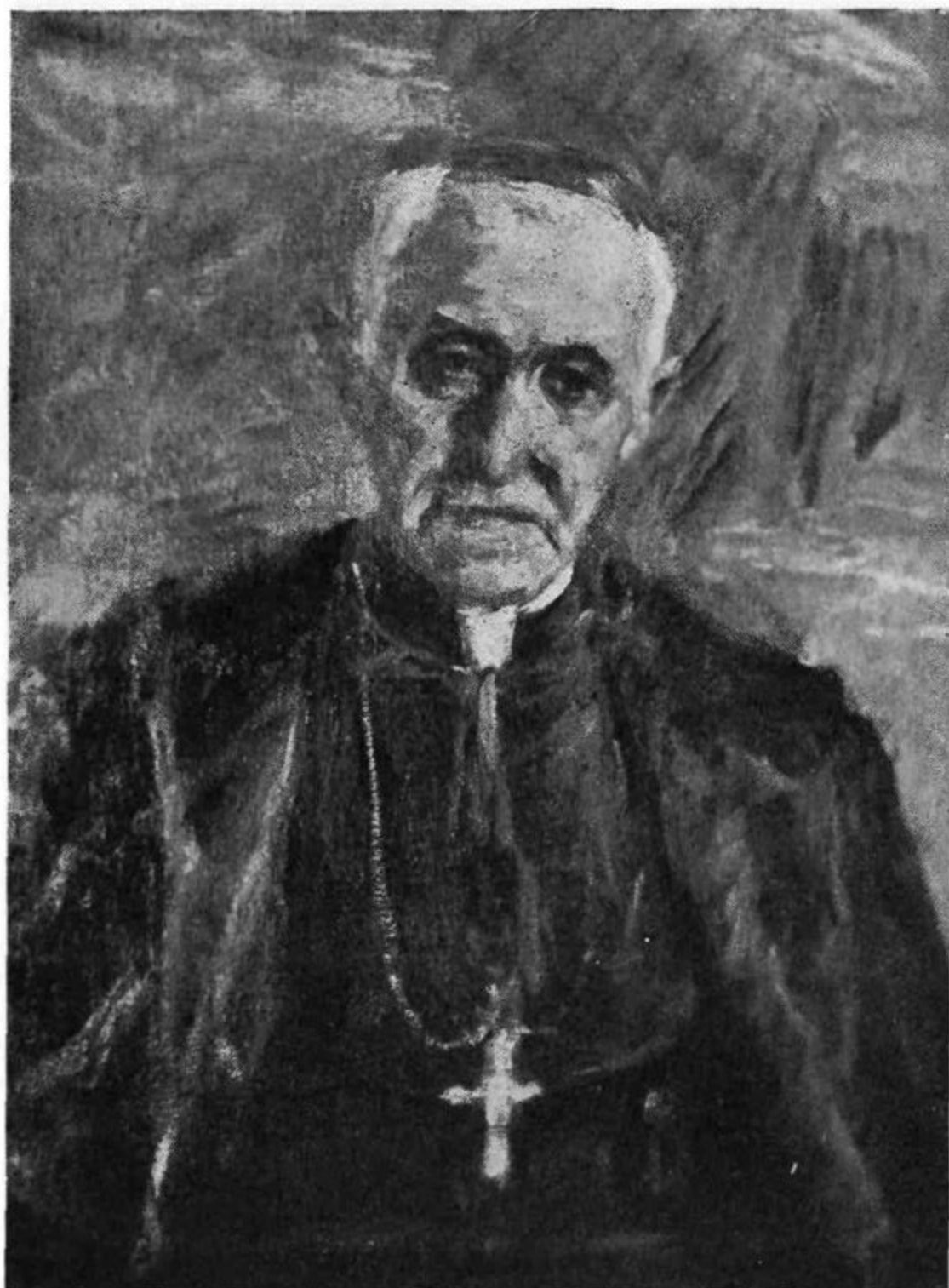

Sl. 5. Fotografija nadškofa dr. A. B. Jegliča.

ljeni osvetljen. Glavna razlika je v tem, da škof drži glavo pokonci, kar bi ustrezalo strogi kompoziciji njegove podobe, na izvršeni sliki pa jo ima rahlo nagnjeno k levi rami.

Ko je imel umetnik tako pred seboj na papirju kompozicijo bodoče slike, je na podoben način tudi prvič tvarno zajel njen barvni svet, ki je za slikarja važnejši od risarskega. Nastala je skica barvne kompozicije portreta (sl. 3.). Splošna razdelitev gmot ustreza risani skici. Mesto črt so tu samo na videz neurejene barvne in svetle in temne lise, v katerih spoznamo predvsem le položaj obraza in rok. Bolj pa je poudaril pismo v roki in kup spisov na desni strani na mizi ter s svetlo liso na levi naznačil tudi že bodoči tintnik. Ti svetli momenti v kompoziciji slike so mu bili potrebni pred vsem zato, da slikarsko oživi barvno precej enolični svet mize, obleke in ozadja. Osvetljavo si je zamišljal od desne, kakor jo je pozneje tudi izvršil. Tudi v ti barvni skici živi že vsa poznejša podoba. Zdi se nam, da se približuje k nam iz temne, nejasne dalje in postaja vedno določnejša.

Preden se je naročnik končno odločil, da mu delo odda, je hotel imeti vsaj približni pojem o bodoči sliki. Zato mu je slikar izdelal še eno skico v majhnem for-

Sl. 6. M. Sternen, del podobe nadškofa dr. A. B. Jegliča med delom po spremembi drže glave

matu, kjer je bodoči portret že precej oživel (sl. 4.). Kar tiče kompozicije, se ni nič bistvenega spremenilo. Razmerje svetlih in temnih momentov se ni spremenilo, pač pa je slikar spremenil smer osvetljave in osvetlil figuro od leve strani. Vse glavne podrobnosti bodoče slike so tu že dane, tudi glava je postala precej določna, čeprav še brez poskusa, ujeti tudi njeno portretno podobnost. Šlo je za to, da skica pokaže *slikarski* karakter bodoče slike, njen umetniški svet, ne pa še realistično portretnega.

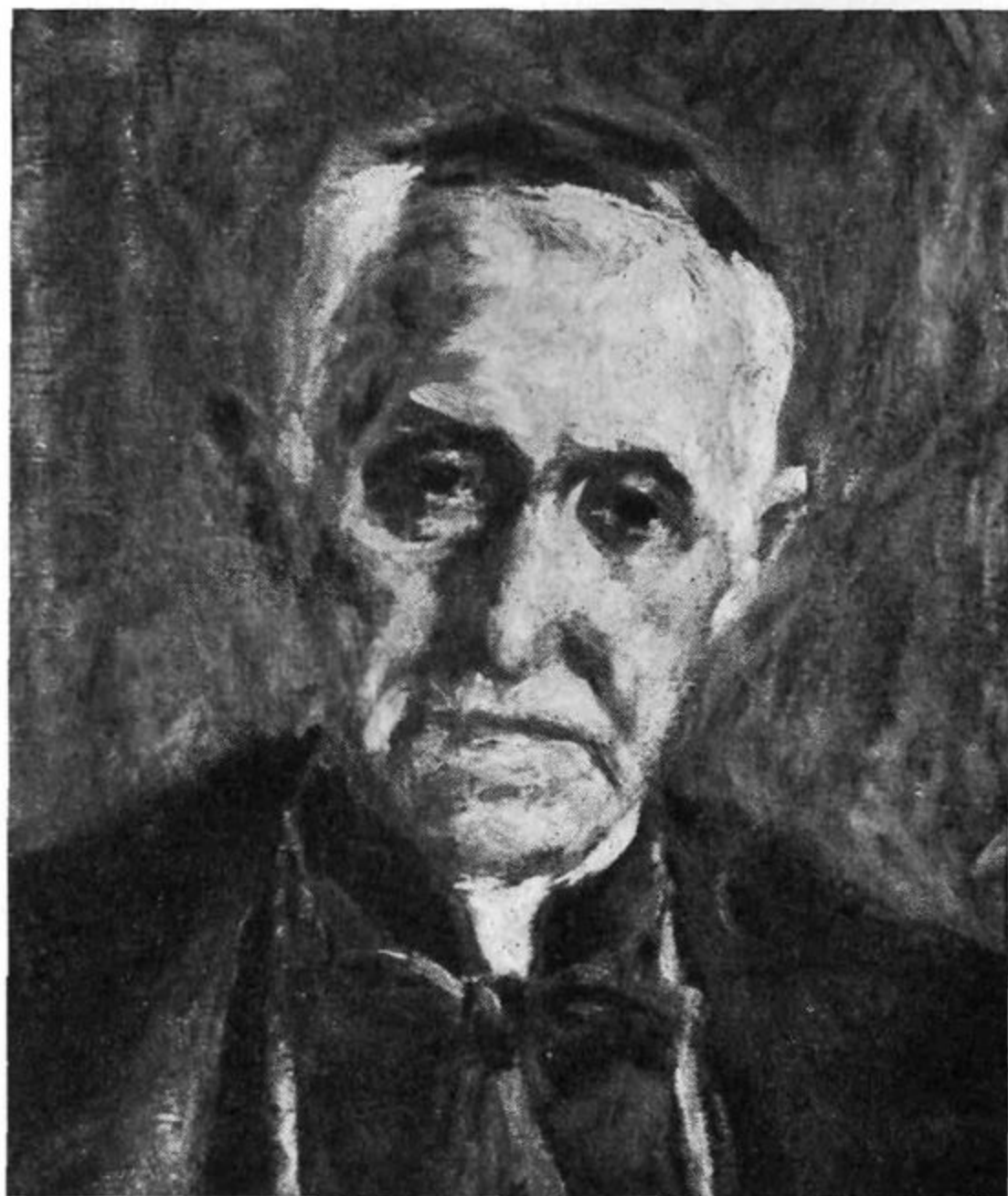
Ko je slikar naročilo dobil, je priredil platno za bodočo sliko in nanj začel prenašati svoj zamisek po istem redu, po katerem je zasnoval bodočo sliko v skicah majhnega formata. Zarisal si je najprej glavne osnove in obrise kompozicije, potem pa nanese na platno ogrodje barvne kompozicije. Ko je te imel, pa se je lotil glavnega dela svoje naloge, portretnega študija glave. Ko je slika dozorela do stopnje, v kateri se mu je zdelo, da je portretno nalogo že približal zadovoljivi rešitvi, je pozval naročnika in njegove zapornike, da se izjavijo, koliko so zadovoljni. Podoba je imela takrat v smislu prvotnega zasnutka še glavo naravnano pokonci, bila je resno reprezentativna in je vzbudila zadovoljstvo naročnikov. Žal se ni ohranila fotografija tega važnega vmesnega stanja Jegličevega portreta.

Preden je sedaj stopil h končni dovrstitvi slike, pa je prišla slikarju nepričakovano pred oči fotografija

ranjkega škofa (sl. 5.), ki mu je s tako silo priklicala v spomin njegovo tako značilno zunanost, da se mu je zazdelo, da mora zavreči vse dosedanje delo in podobo spremeniti. Preslikal je torej prvotno pokončno glavo in naslikal novo, rahlo k levi rami nagnjeno, kakor to kaže fotografija in kakor nam je škof Jeglič tako živo v spominu. S to spremembo se je zgodilo pravo čudo. Hladna, čeprav prepričevalno podobna reprezentativnost prvotne zasnove je bila na mah nadomeščena z vtisom povečane resničnosti in upodobljena osebnost premaknjena v živo bližino gledalčeve. Stanje po tej spremembi nam kaže fotografija glave in oprsja (sl. 6.). Če jo bližje pogledate, vidite, da je v precej neizdelanem barvnem kaosu izvršena samo šele maska obraza, vse drugo je šele naznačeno. Kako pa je bila že v tem trenutku slika točna v izrazu, se vam pokaže, če jo primerjate z glavo dovršene slike (sl. 7.). Večje razlike boste opazili samo pri ušesih in pri levem obrisu obraza, ki še ni bil izvršen, vse drugo je tudi v dovršeni sliki obdržalo vrednost.

Ko je tako dosegel zadovoljivo obliko za najvažnejši del portreta, obraz, je nanj oprt izdelal podrobnosti obleke, predmetov na mizi in ozadja ter tako končno dovršil celoto, ki je bila enotno uglašena z ozirom na okolje in razsvetljava: Podoba je bila gotova.

Vpogled v delo umetnikovo, ki smo ga dobili ob Jegličevem portretu, pa ni važen samo za to, ker nam kaže, po kako dolgi komplicirani poti se pribori *umetnik* do tiste oblike svoje umetnine, v kateri jo kot pričo svoje ustvarjalne sile izroči svetu. Važnejše od vsega, kar smo spoznali, je namreč dejstvo, da so nam skice, ki kažejo stopnje razvoja zamisli in uresniče-

Sl. 7. M. Sternen, glava nadškofa dr. A. B. Jegliča na podobi za Vzajemno zavarovalnico v Ljubljani

vanja dela, pokazale, da je bila že v prvi, komaj spoznavni skici škofova podoba zajeta v vsem bistvu svojega umetniškega koncepta. To nam je dokaz, da je bila že v duhovnem zasnutku popolno dana in da je šlo pri vsem poznejšem dolgotrajnem delu samo za uresničenje intuitivno gledanega v svetu materialnih oblik. Prav po tem pa se tudi loči delo umetnikovo od diletantovega pa tudi od fotografovega. Umetnik namreč kontrolira ves čas od zarodka podobe v intuitivni sferi do končne dovržitve dela v gradivu svoje delo in njega resničnost po pravzoru, ki ga gleda z duhovnimi očmi. Diletant pa ustvarja brez te zasidranosti v duhovni sferi. On mehanično prenaša oblike, ki jih opaza na modelu, ki ga upodablja, ali na sliki, ki jo kopira, ali na fotografiji, ki jo prenaša v slikanih oblikah na platno; diletant samo meri in kontrolira mehanično podobnost modela in podobe ter nič ne ve o duševnem naporu umetnikovem. Novejša umetnostna znanost je na podlagi študija slik z röntgenom ugotovila presenetljivo, a po zgoraj povedanem naravno dejstvo, da so slike velikih mojstrov Tiziana, Tinto-

retta, Velazqueza in drugih že v najsplošnejših skicah, nanešenih pri začetku dela na platno, presenetljivo osebne, prepričevalne in po svoje popolne. Pri povprečnih umetninah te zakonitosti niso opazili; pri delih kopistov pa se je pokazalo, da pod njihovo površino, ki pogosto s svojim videzom tekmuje z deli mojstrov samih, ni tistega značilnega ogrodka, tiste dosledne gradnje, ki veže izvršeno delo preko posameznih stopenj v razvoju izdelovanja z jasno gledano prapodobo, ki je zaživela v umetnikovi intuiciji.

Portret je dozdevno mehanična stroka umetniškega dela. Sternenov primer in vsi primeri velikih portretistov vseh časov pa dokazujejo, da je portret kot umetniško delo prav tako zasidran v intuitivni, duševni sferi človeka stvaritelja kakor vsak resničen umetniški posel. Portret je za umetnika estetsko konstruktiven in psihološki problem. Ta dva temelja gradnje portreta kot umetnine pa on kot človek komplicira s pečatom svoje osebnosti. Portret je tako priča o portretirancu in o portretistu, po obeh pa priča življenja sodobnosti svojega postanka.

REGULACIJSKE SMERNICE NOVEGA MESTA

I N G. A R C H. M A R J A N M U Š I Č

I.

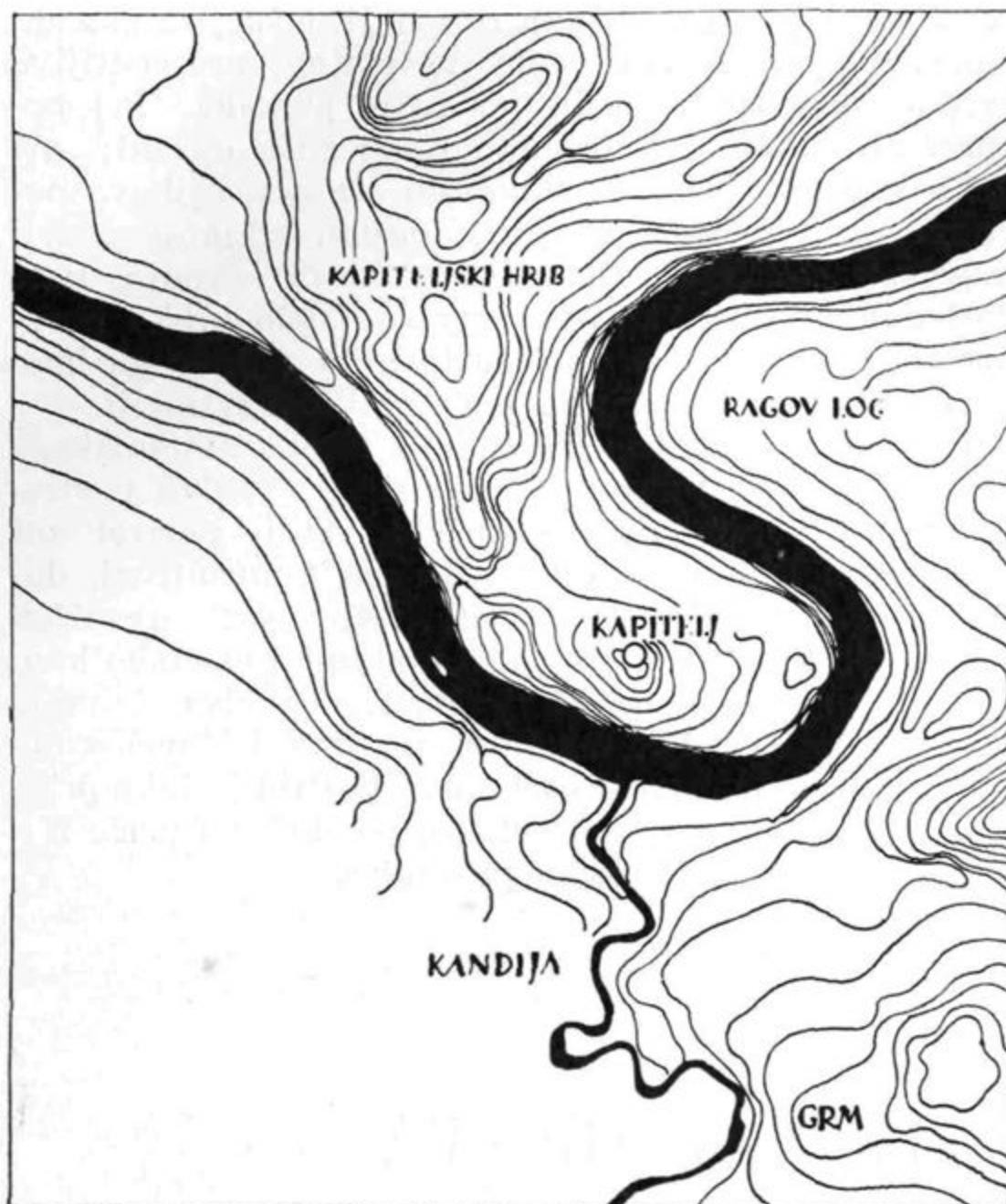
Z novim gradbenim zakonom, prav posebno pa s potrebami, ki so nastale v teku dvajsetih let po osvojenju, so naša mesta in trgi stopili v novo fazo razvoja. Mesta, ki jim je nakazan že danes velik razvoj in ki imajo vse pogoje, da v bodočnosti še bolj napredujejo, je treba obravnavati iz njihovih življenjskih pogojev; pomagati jim je treba s pravilno razčlenbo poedinih važnih prvin do sodobnih smernic. So pa mesta in trgi, ki predstavljajo veliko večino, pri katerih pa je postopek dokaj drugačen. Tam nagel, nepredviden razvoj, ki ga je treba prožno in pravilno usmerjati s povdarkom na problemih sodobnosti in bodočnosti, tu le rahel okret v sedanost in bodočnost, z malenkostnimi spremembami starega jedra; vsa teža poudarka leži na preureditvi historičnih predelov v urbanističnem, sanitarnem in arhitektonskem oziru. Problem, ki je zelo važen, obstoji v pravilni priključitvi historičnega tločrta, ki je bil v davnini prizorišče vse drugačnega življenja, k novo nastalim predelom in preusmeritvi k novemu življenju, ki polje v svoji kompliciranosti XX. stoletja v njih.

Značilen primer mesta z dominantnim povdarkom na historičnem jedru predstavlja Novo mesto. Geopolitični položaj Novega mesta, mesta na pomolu, ob križišču važnih smeri cest, ki so bile dane že v rimski dobi, je bil kar najprikladnejši za postanek srednjeveškega mesta. Po eni strani dominantna lega visoko na kraški skali, obdani od treh strani z reko, kar je navdajalo srednjeveškega človeka z občutkom posebne varnosti, po drugi strani pa preglednost terena, ki leži vsaj v neposredni bližini občutno nižje od pomola samega.

Smer rimske trgovske in osvajalne ceste: Emona—Acervo (med Višnjo goro in Stično)—Praetorium Latobicorum (pri Trebnjem), se je na vznožju Hmeljnika cepila: Ena je vodila proti vzhodu ob Krki navzdol na Neviodunum (Drnovo pri Krškem) in naprej proti Celei; druga proti jugu, čez Gorjance, v smer sedanje Metlike in Karlovca. Križišče obeh smeri je bilo vsekakor višje nad pomolom, da se ga ogne kot občutne terenske ovire z višinsko zelo neenakima profiloma obrežij.

V zgodnjem srednjem veku se pojavi na vrhu pomola, v območju sedanjega Kapitlja, prva poselitev, kar je imelo za posledico redko naselitev vsega bližnjega območja, dokler niso politične tendence XIII. stoletja ustvarile ugodnega razvoja novoustanovljenemu mestu in so novi meščani drli trumoma tja, premamljeni z raznimi izjemnimi odredbami.

V razburkanem, nepričakovanih pretresov polnem XVI. in XVII. stoletju so se meščani obdali z močnim obzidjem; tako premišljeno obzidano mesto na pomolu nam zanesljivo kaže prvo urbanistično fazo, ki je bila za dolgo dobo let do današnjega časa mero-dajna. Brez dvoma so se ob zasnovi obzidja ozirali na urbanistične probleme, na bodoči mestni razvoj in na način zazidave, posebej ob obzidju. Poudarek prvotne rimske glavne smeri: Emona—Neviodunum—Celeia je prešel v srednjem veku na smer: Ljubljana—Novo mesto—Metlika. Pri tem se je cesta prilagodila pomolu in izoblikovala prostran, vsestransko zaključen lijakast trg, ki je že po svoji prvotni velikosti razodeval široko zamišljeni urbanistični razvoj, ki je bil posledica začetnega vzpona nenadejanega blagostanja. Ta trg je bil po svoji legi, posebej pa po svoji velikosti

Topografska skica novomeškega pomola z vrisanimi plastnicami

gotovo najimenitnejši od vseh sočasnih trgov na Kranjskem; pozneje pa, ko je bil pozidan s stilno enotnimi arkadnimi arhitekturami, je tudi v lepotnem oziru prednjačil. Glavni trg je sprejemal vase mestne ulice, po večini ozke in usločene, ki so se razvile iz prvotnih zasebnih poti, preko njega se je vršil glavni tranzitni promet, ki je bil življenjsko važen za mesto. Celo v najnemirnejših časih, ko so meščani pogostoma gledali pod obzidjem Turka ali Celjana, je mesto gospodarsko cvetelo; v letu 1515. je štel 272 hiš, torej več kot leta 1900., ko so jih našteali le 249. Z ustanovitvijo Karlovca l. 1570., s preložitvijo glavne trgovske poti iz doline Krke v dolino Save je Novo mesto začelo propadati. Ko je k temu še utihnila vojna nevarnost in je začelo razpadati mestno obzidje, je Novo mesto nudilo žalostno sliko odmirajočega mestnega razvoja. Meščanstvo je obubožalo, zadevale so ga pogostoma razne ujme, kuga in požari; arkade hiš na glavnem trgu, pod katerimi so živahno trgovali, so pričeli zazidavati in jih preurejati v stanovanja.

Že dokaj zgodaj se razvije naselje na desnem bregu Krke ob ustju mosta in stare ceste proti Grmu s fevdalno posestjo. Ta del vaške občine postane torišče začasnega razvoja, h kateremu so pripomogli važni faktorji, v prvi vrsti pa ugodna terenska oblika, dobro zaledje velikih vaških naselij in manjša obdavčitev.

Kakor smo videli, predstavlja prvo urbanistično fazo mesto v oklepu obzidja, ki rešuje problem varnosti. Drugo urbanistično fazo pa predstavlja brez dvoma otvoritev železnice Ljubljana—Novo mesto l. 1894., posebej pa izgradnja belokrajinske železnice Novo mesto—Črnomelj—Karlovac l. 1914., ki postavlja problem povezanosti s svetom. Z novimi potrebami,

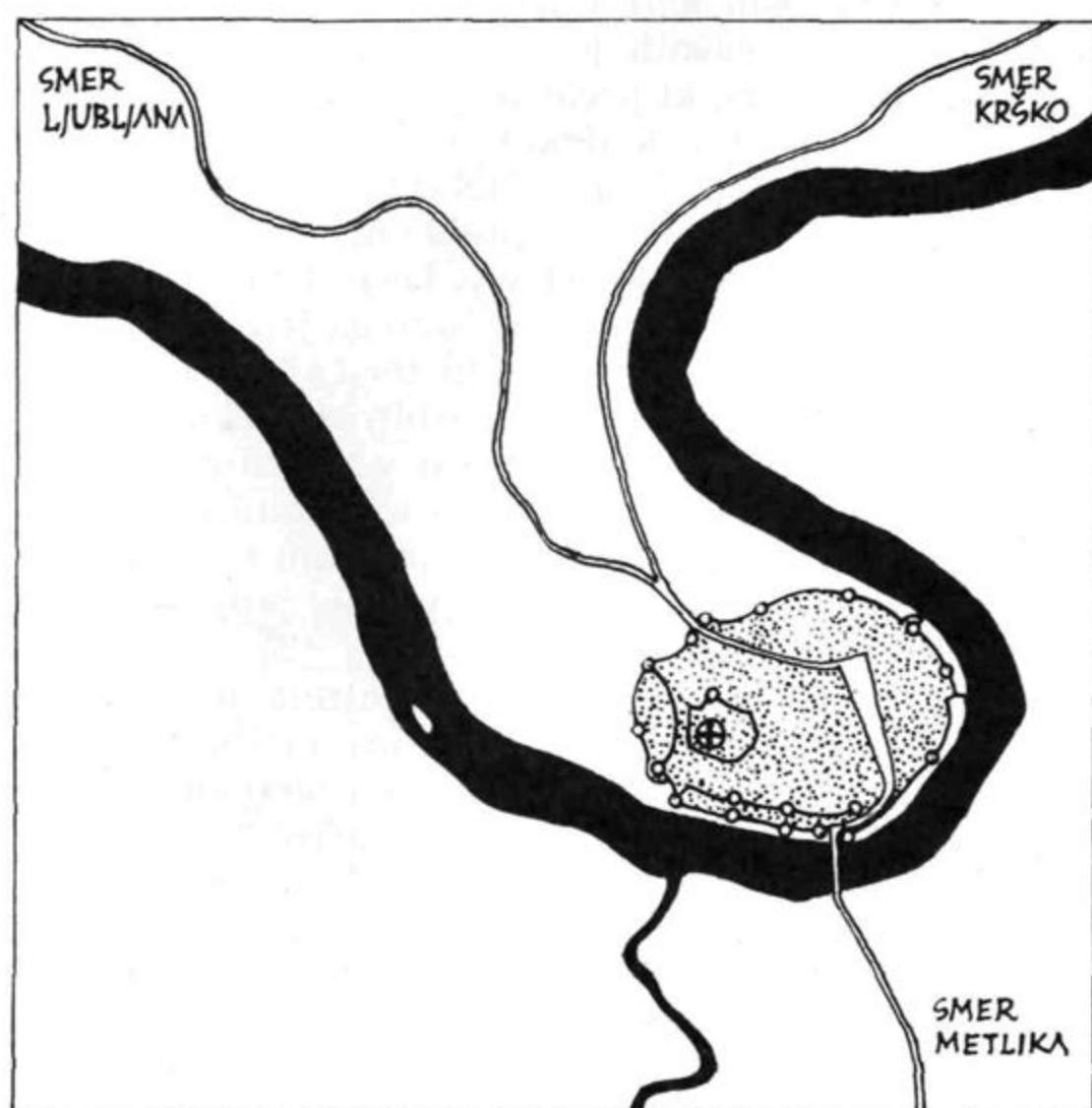
z oživitvijo trgovskih stikov, je staro mestno jedro, ki je še vedno imelo konturo prvotnega obzidja, na čigar zdrave temelje se je, posebej na južni strani, povzpел sklenjeni niz obrežnih hišic, pričelo prestopati oklep na zapadni strani, na edini strani, ki je ni utesnjevala reka in ki ima najmanjše terenske višinske razlike. Poleg tega pa se je začel v smislu naravnega razvoja živahen razvoj ob obeh postajah, tako novomeški kot kandijski.

Kakor predstavlja prvo urbanistično fazo preteklost, ki je zaključila svoje delo s postavitvijo obzidja in prilagodila mestne ulice eliptičnemu oklepu obzidja, tako predstavljajo drugo fazo vse te neštete tipalke, ki segajo prek Krke v Kandijo do kandijske postaje na eni in do novomeške na drugi strani. Srečala sta se dva svetova, ki zahtevata prelitje vsaj v prometnem oziru, da moreta tako blagodejno združiti urbanistično dediščino preko sedanjega stanja s tendencami bodočnosti. In temu velikemu problemu slede naše regulacijske smernice.

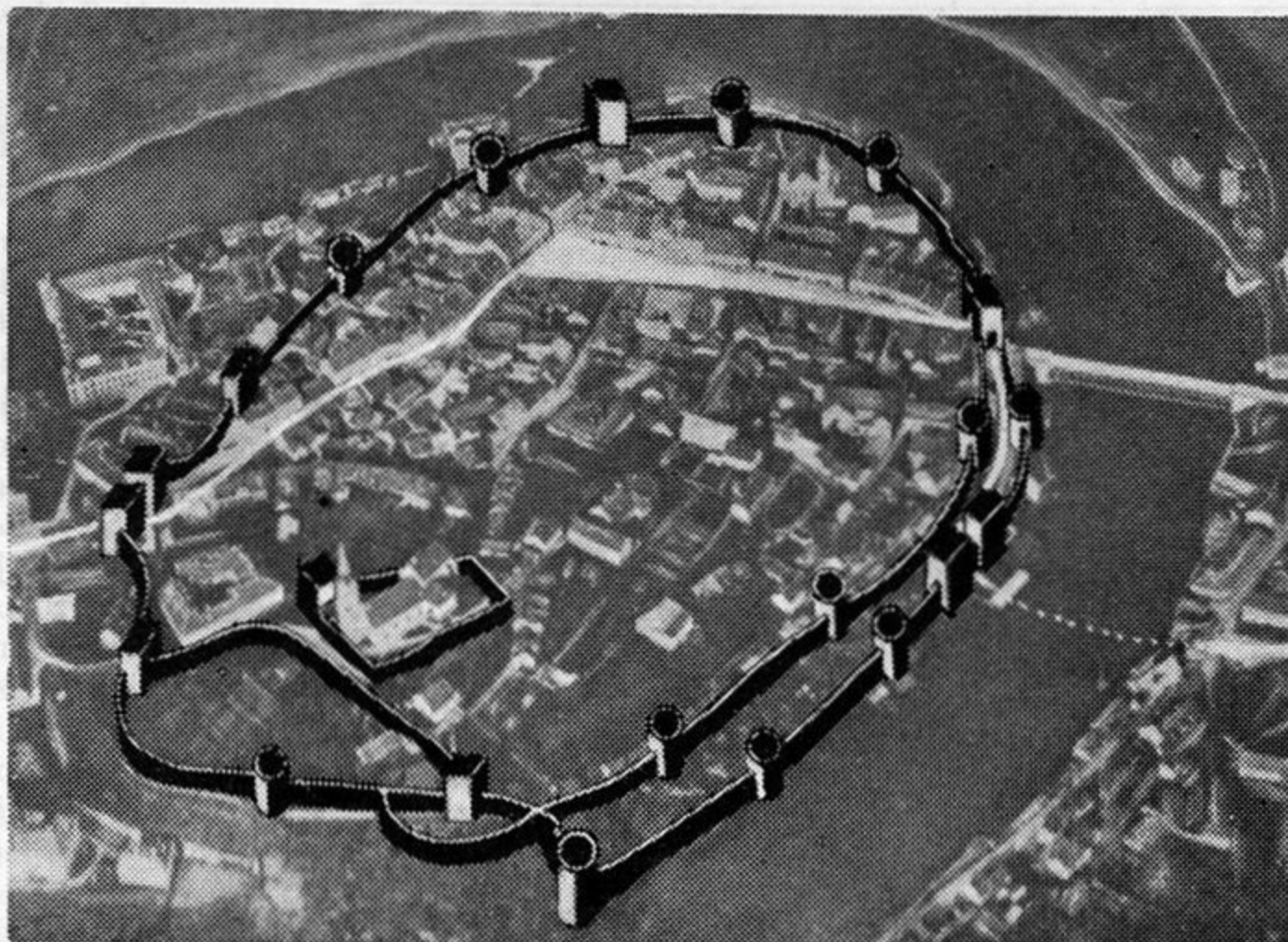
II.

Za pravilno zasnovo regulacije, ki naj da mestu skladen red povezanosti historičnega značaja s sodobnimi in bodočimi tendencami, je potreben regulacijski program. Glavne točke programa so:

1. Rešitev prometne zagate.
2. Ureditev glavnega trga.
3. Asanacija starega mestnega jedra:
 - a) zdravstveno in
 - b) estetsko.
4. Smiselna zazidava novih predelov: izrazito vrtno naselje.
5. Kanalizacija, sportni prostor, kopališče, obrežna pešpot okoli pomola, pritegnitev industrije.
6. Zaščitni pas.
7. Restavracija obeh cerkva in ureditev njih okolja.

Srednjeveško mesto med obzidjem

1. Rešitev prometne zagate.

Če upoštevamo razvoj avtomobilizma in položaj Novega mesta ob glavni cesti Ljubljana—Zagreb—Beograd, opazimo na prvi pogled, da predstavlja okoren, vase zaprt srednjeveški mestni tločrt nezaželeno prometno oviro. Glavni trg, ki je bil prvotno v službi mesta samega, je postal le razširjena prometna cesta z neprijetnimi lomi pri ozkih ustjih. Postal je v breme sebi in prometu. Možni sta dve rešitvi: a) trg naj se preuredi v prvi vrsti s prometnih vidikov in naj se ustvari iz njega kolikor toliko odgovarjajoč sestavni del prometne ceste z razširitvijo ožin in posnetjem neprikladnih oglov; b) trg naj ohrani poprejšnji intimni značaj s tem, da prestavimo tranzitno prometno cesto drugam. Prvo reši problem prometnega zboljšanja le delno, pa popolnoma na škodo nekdanji zaključenosti trga. Rešitev leži v drugi možnosti. Most obstoji; od njega je treba usmeriti novo prometno žilo transverzalno preko Trga sv. Florijana na Ljubljansko cesto tako, da tvorijo osi glavnega trga, Ljubljanske ceste in nove transverzale trikotnik. Odstranjena je ovira pravokotnega loma ceste na zgornjem delu trga; arhitektonika trga je rešena.

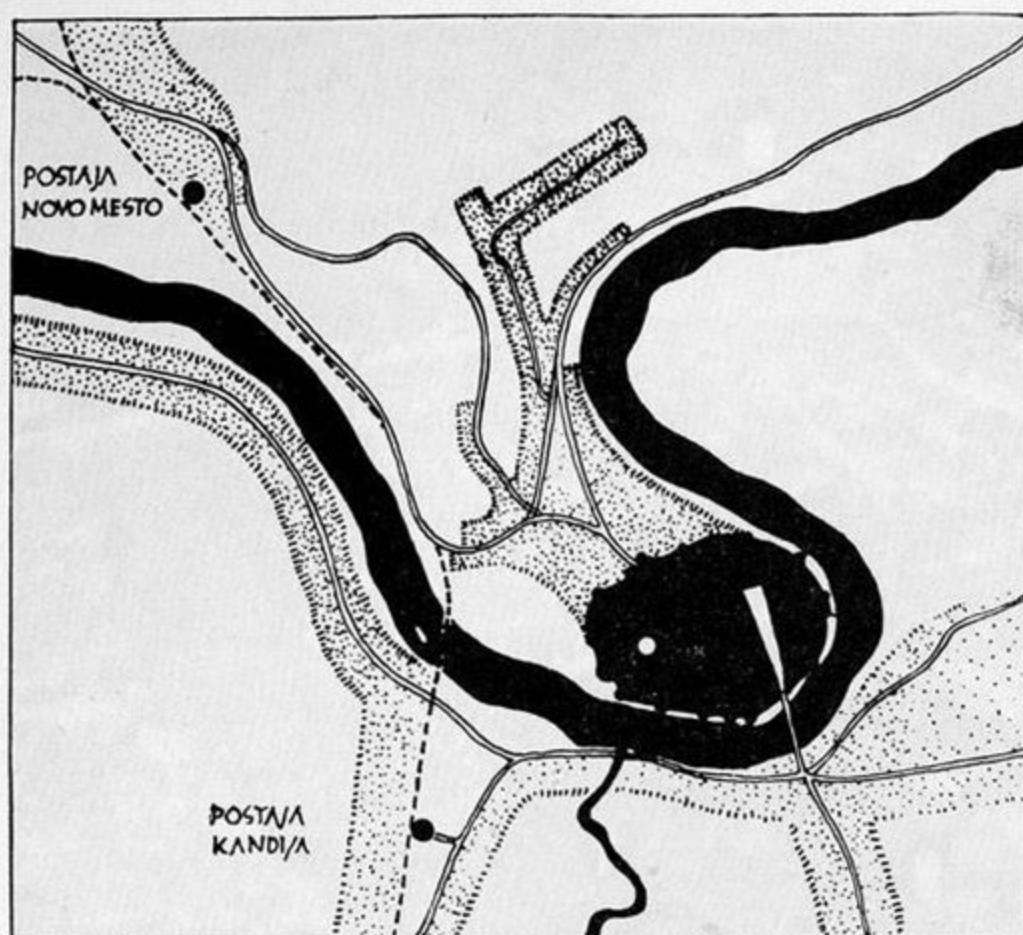
Glavne tranzitne arterije ni mogoče prilagoditi mestnemu jedru; zato naj se mu izogne v loku in ga sklene z zvezno cesto. Najprikladnejša bi bila ta arterija na pobočju Ragovega loga na desnem bregu Krke in z mostom preko nje na terenu, ki vsebuje na obeh bregovih enako višinsko koto. Kako krasen, do zdaj nepoznan pogled bi se odprl potniku na mesto z južne in posebej z vzhodne strani! Ta arterija, ki bi jo lahko imenovali avtostrada, bi služila zgolj tranzitnemu prometu, ki nima interesa na postanku v mestu; zato tudi ne bi bila v škodo trgovstvu in gostinstvu v mestu. Da pa razbremenimo staro jedro in ustvarimo predpogoj za estetsko obravnavo glavnega trga, predstavimo prometno žilo, ki se pokriva z osjo glavnega trga, na predlagano transverzalo, ki naj služi prometu s postankom v mestu.

2. Ureditev glavnega trga

S prometno razbremenitvijo glavnega trga je vrnjen trgu prvotni vase zaključeni, intimni značaj. Potrebno ga je le še na spodnjem koncu, tam, kjer ga razgali vsek mosta, zaključiti z mostiščno vhodno arhitekturo. Pred dograditvijo sedanjega železnega mostu l. 1899. je bil na tem mestu trg zazidan; most je bil niže ob Krki. Nadalje je potrebno očitati podano gradbeno črto, višino kapov in strmece streh, ki je že na večih mestih skazen s tujimi elementi nepotrebnih okornih teras in mansard. Pri novih prezidavah je treba računati z obnovitvijo arkad, ki bodo nudile intimen in za staro mesto zato tipičen motiv. Ob blagostanju in vrnjenem stanovskem ponosu bo treba misliti na novo mestno hišo z muzejem in galerijo, reprezentančno hišo samorodnega duha. Pred njo naj bi stala Trdinova fontana, ki naj nadomesti za srednjeveški trg tako značilen vodnjak oziroma steber. Krotiti bo potrebno reklamno vnemo trgovstva in ustvariti tip intimnih izložb, ki se bodo harmonično prilegale v oživljeno staro okolje.

3. Asanacija starega mestnega jedra

Staro mestno jedro, vklenjeno v obzidje, v zdravstvenem in lepotnem oziru odмира. Vse neštete tehnične pridobitve sodobne higiene so mu ostale tuje. Stanovanjska kultura je na isti ravni kot za časa ustanovitve mesta. Vlaga, temačnost, zatohli prostori, pomanjkanje kanalizacije in podobno spremljajo rod, ki raste za bodočnost. Tehnika služi na žalost le preveč vrhnji družbeni plasti, slabotno meščanstvo, kmet-ski in delavski stalež je niso v zadostni meri deležni. Problem, ki postaja z dneva v dan pomembnejši, je vreden studija in nege. Brez anket je treba v živo zagrabiti in utreti pot zraku in soncu. Pri tem pa ne kaže zanemariti dostikrat razumnih dispozicij, dediščine starega časa, ki je neredko polna estetskih vrednot. Mislim v prvi vrsti na tektonsko prilagoditev

Razvoj Novega mesta preko obzidja

starih mestnih ulic, hišnih blokov, njih višin, ki ustvarjajo tako pomembno mestno silhueto, da jo je vredno v prvi vrsti ohraniti. Saj ni glavni poudarek na poedini hiši in njenem nesodobnem gradivu. Romantičen čar, ki je opazen na njih, je premnogokrat posledica nezdravih pojavov: vegastega in razpadajočega krova, nabreklih sten, premajhnih oken in vlažnega, odpadajočega ometa. Zdi se, da za ceno človekovega dostojanstva negujemo propad.

Na mnogih mestih se opaža preokret: Iz starih prvotnih skromnih hiš nastajajo nove, zdravejše, pa na žalost brezčutne tvorbe slabe modne arhitekture. Kontinuiteta je kruto prekinjena, silhueta postaja nemirna, nakloni streh neenaki. Vtis, ki ga nudi tak niz hiš, je neuravnovešen, neharmoničen. V mislih imam posebej najstarejše še ohranjene predele revnih meščanov »latinske četrti« pod Kapitljem vzdolž Brega in za Frančiškani. Breg ustvarja pri pogledu s kandijske strani vtis monumentalnega podstavka s poudarjeno horizontalo kapiteljskemu masivu z lepo cerkvijo. Niz hišic je postavljen na staro mestno obzidje vrhu skal; čudovita južna lega ima pogoj, da tu nastanejo najprijetnejša stanovanja. Treba pa je previdno na delo. Preden bo vsa starina uničena in nadomeščena z žalostnimi tvorbami spekulacije, je treba arhitektonsko obdelati ves kompleks Brega, upoštevaje funkcionalno in skozi stoletja ustaljeno osnovno gradbeno zamisel. To je edini mestni položaj, kjer bi mogla zrasti naravnost iz nature urbanistična tvorba poedinih kvalitetnih individualnih arhitektur. Čudovita prilagoditev dani konfiguraciji terena, kamnitna arhitektura dostopov na niže pod skalami ležeče vrtove, terase. Lepota poštene sodobne arhitekture čistih železobetonskih linij in stekla, previsnih hodnikov in smelih stopnišč bi se tu čudovito skladala z danim položajem. In visoko nad to poživiljeno in prenovljeno žlahtno tvorbo bo še lepše gospodovala stara, značilna kapiteljska cerkev.

4. Smiselna zazidava novih predelov

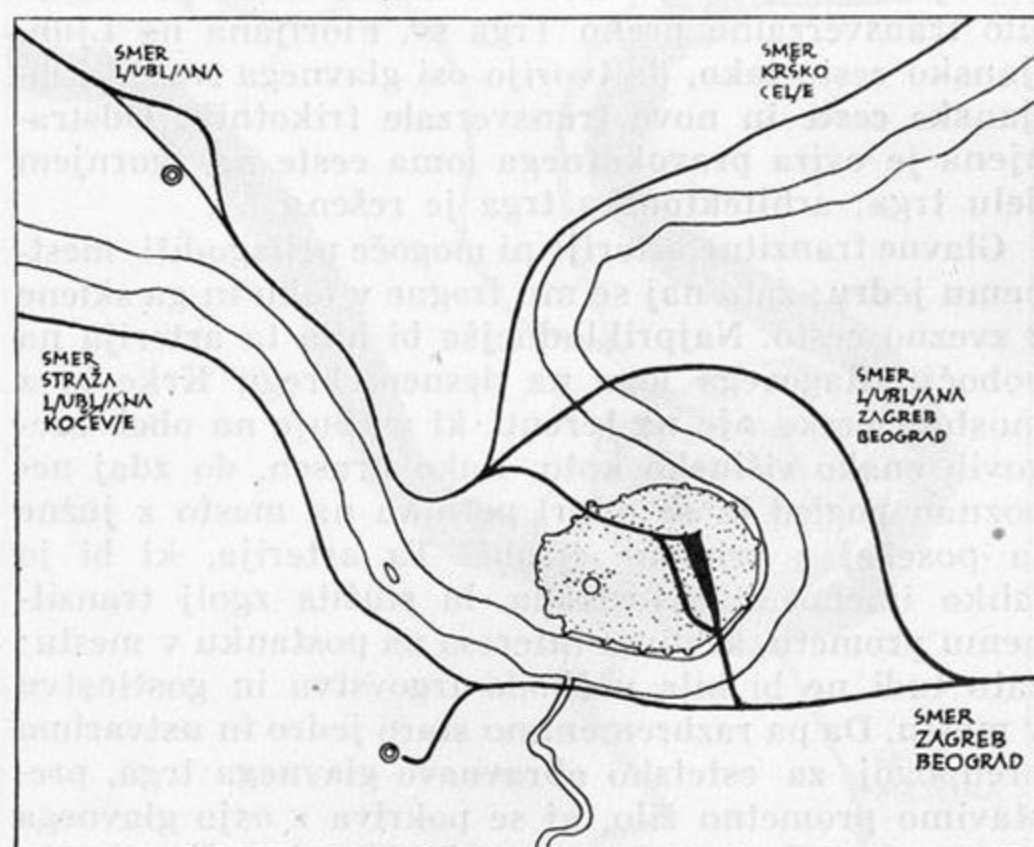
Z ozdravitvijo starega mestnega jedra je zaključen prvi del regulacijskega programa. Staro mestno jedro je postalo tako sposobno, da ustvari naravno vez s tendencami bodočnosti.

Novo mesto ima že od nekdaj značaj vrtnega naselja. To dediščino, ki je v skladu z novimi urbanističnimi smernicami, bo potrebno brezpogojno prevzeti. Staro mestno jedro v oklepu obzidij je gradbeno zaključeno; tu ni več prostora za nove zgradbe, ki bi zrastle na račun zelenja. Iz tesnih, terensko neprijaznih prilik mestnega jedra se bo mesto širilo na periferijo v ugodnejši teren. Na vzhodni in južni strani ga omejuje reka in ustvarja potrebno prekinitev; na severni in zahodni strani bo potrebno ustvariti urejen pas zelenja. Ožji gradbeni okoliš, ki obsega normalno že zazidani in naseljeni del mesta, bo potrebno spopolniti in urediti. Ta obsega danes Kandijo in vzhodne obronke kapiteljskega hriba. Določiti bo potrebno območje širšega gradbenega okoliša, ki naj obsega še nezazidani in nenaseljeni del. Razvoj mesta se bo uravnaval tja šele potem, ko bo ožji gradbeni okoliš povsem in smiselno dograjen. Kakor bo pri ožjem gradbenem okolišu težko izvesti izdatne korekture, tako bo pri izgradnji širšega gradbenega okoliša treba paziti na to, da ne bo nastajalo naselje po že udomačenih, pa slabih uzorih. Glavni poudarek naj bi bil: ugodna zveza z mestnim jedrom, zdrava lega, prikladna orientacija in mnogo zelenja.

5. Kanalizacija, sportni prostor, kopališče, obrežna pešpot okoli pomola, pritegnitev industrije

Samo ob sebi je umevno, da je ureditev kanalizacije eno osnovnih vprašanj. Rešitev leži v položaju mesta ob reki. Na obeh straneh vzdolž Krke je potrebno namestiti glavna zbiralna kanala, ki bodeja sprejemala vase vso hišno kanalizacijo, tako iz mesta samega, kakor tudi iz Kandije. Iztekala se bodeja zbiralna kanala v Krko nižje, izven mestnega območja.

Narava sama je na Loki ponudila mestu krasen sportni prostor, prostrano teraso ob Krki, obdano z

Predlog novega cestnega omrežja

zelenjem in proti severu zaključeno s strmim bregom. Brez prahu, z lepimi dostopi, ki jih je potrebno preurediti, z ureditvijo eliptičnega stadiona in amfiteatralno v polkrogu nameščenimi sedeži v bregu. Neposredno v bližini naj se zgradi moderno sportno kopališče z umetnim bazenom v območju sedanjega kopališča, ki ne ustreza več potrebam. Pogoji pa je ta, da se izločijo živinski sejmi iz mesta, prav posebej pa s sportnega prostora, oziroma njegove neposredne bližine. To dvoje se povsem izključuje.

Da se Novo mesto prebudi k novemu življenju, je neobhodno potrebna industrija. Vodna in električna moč, železniške in cestne zveze, vse to daje osnovo za njen postanek. Območje, ki bi se določilo za industrijo, bi se moralo ravnati v prvi vrsti po ugodni legi v bližini železniških postaj.

6. Zaščitni pas

Izven gradbenega okoliša se nahaja zaščitni pas, to je ono območje, ki ga ne smemo naseljevati. V njem so dovoljene le velike kmetije. Pa tudi izven zaščitnega pasu bo potrebno urejati primerne terene, kakor Ragov log in Portovald, zlasti glede zaščite naravnih lepote in ustvarjanja javnih parkov in izletišč. Tako

bo podana garancija, da bo Novo mesto obdano z vencem tajnostnih gozdov, ki mu dajejo prav poseben poudarek.

7. Restavracija obeh cerkva in ureditev njiju okolja

Najpomembnejši novomeški arhitekturi sta obe cerkvi, kapiteljska in frančiškanska. Prav posebej še kapiteljska s svojim izrazitim urbanističnim poudarkom vrhu skalnate gmote nad vsemi ostalimi hišami. Umetniško pomemben je prezbitarij s kripto, ki je nastala na začetku XV. stoletja, tedaj kmalu po nastanku ladje sredi XIV. stoletja. Cerkev je potrebna temeljite restavracije od zunaj in znotraj. Preurediti je potrebno zvonik, ki v svoji pseudogotski zaključitvi iz leta 1860. moti celotno kompozicijo. Posebne nege je potreben kamniti prezbitarij, ki nujno zahteva v svoji notranjščini tektonsko prenovitev reber in sten, prav posebej pa nov glavni oltar, ki bo v sozvočju s Tintoretovim sv. Miklavžem. Ko bo preurejena in tlakovana tudi ploščad okrog cerkve, ki bo v skupno kompozicijo pritegnila tudi proštijo, z monumentalnim dostopom in stebriščem, s spomenikom padlim v vojni, bo to tudi po notranji vrednosti najvzvišenejši člen Novega mesta: *Visoko iznad vsega vsakdanjega bo na njem domoval mir prečiščenih vrednot.*

IZ ZGODOVINE LJUBLJANSKIH OBRTNIH ŠOL

JOŽEF REISNER, DIREKTOR V. P.

Uvod

Državna Tehniška srednja šola v Ljubljani je kot obrtnoškolski zavod z delovodsko, moško in žensko obrtno šolo na Vidov dan 1938. končala svoje 50. šolsko leto. Šolska uprava je za ta jubilej izdala obširno Spominsko knjigo 1888.—1938., ki vsebuje zgodovino zavoda v zvezi s splošno zgodovino obrtnega šolstva v Srednji Evropi in razne druge samostojne strokovne spise. Iz navedene zgodovine sem izbral in povezal vse zanimivejše odlomke, ki se tičejo mesta Ljubljane.

V srednjem veku še ljudskih šol v današnjem pomenu besede ni bilo. Šola je veljala tedaj samo za cerkveno potrebo in je moral po cerkveni postavi imeti vsak župnik klerika, ki je vodil šolo in oskrboval cerkveno petje. Znanost vobče, in k tej so prištevali že najenostavnejše pojmovanje čitanja in pisanja, je bila posebna pravica odličnih stanov, predvsem duhovščine in plemstva. Iz takih župnijskih šol so se pri večjih župnijah, zlasti samostanih, razvile šole višje vrste: »gimnazije«.

Že sredi 17. stoletja pa so spoznali, da so poleg humanističnih šol potrebna še posebna praktična učilišča za izobraževanje obrtniških in trgovskih stanov. Prva država, ki je začela v svoji upravi organizirati obrtno šolstvo, je bila Francija sredi 17. stoletja pod vplivom merkantilnega sistema. Vse druge kulturne evropske države so se začele brigati za obrtno šolstvo mnogo kasneje.

Doba do leta 1809.

V Ljubljani omenjajo župnijsko šolo že leta 1262. pri Sv. Petru. Pozneje je nastala enaka šola pri Sv. Nikolaju, ki je proti koncu 14. stoletja prenehala, na prizadevanje ljubljanske mestne občine pa bila leta 1418. obnovljena in celo preosnovana v šolo višje vrste. Leta 1418. je začetno leto ljubljanske gimnazije. Gimnazijo so z letom 1596. prevzeli jezuiti, ki so prišli v Ljubljano leto prej. Leta 1611. so kupili jezuiti od cesarja Ferdinanda I. »cesarski ali dvorni špital« (na mestu, kjer stoji danes šentjakobsko župnišče), ki je bil preurejen iz prejšnjega samostana avguštinskih menihov. V letih 1611. do 1615. so zgradili novo veličastno cerkev Sv. Jakoba, pri cerkvi pa so na mestu, kjer stoji danes šentjakobska šola, otvorili »jezuitski kolegij«. V kolegiju sta bili tudi gimnazija in novo ustanovljeni licej. Jezuiti so vodili kolegij do l. 1773.

Vprašanje obrtnega šolstva se je v Ljubljani pojavilo prvič leta 1765. Gubernij za notranje avstrijske dežele v Gradcu, kamor so spadale tudi slovenske dežele, je namreč v začetku leta 1764. opozoril deželna glavarstva na Kranjskem, Koroškem in Goriškem, da se je pokazalo pri raznih javnih delih, izvršenih v teh deželah, posebno v Ogleju in pri uravnavi Save, da rokodelci, zlasti zidarji in tesarji, škodujejo državnim blagajni s svojo pomanjkljivo spretnostjo in s pretiranimi mezdnimi zahtevki. Pozval je glavarstva, da preiščejo vzroke teh nedostatkov, ki koreninijo naj-

brže v pomanjkljivem pouku vajencev, in naj predlagajo, kako bi se te pomanjkljivosti odpravile.

Graški gubernij s poročili deželnih glavarstev ni bil zadovoljen in jim je meseca marca leta 1765. poslal nov predlog z različnimi navodili za nova poročila. Med drugimi naj poročajo, *ali bi ne bilo za boljšo izobrazbo mojstrov samih, zlasti pa še pomočnikov, primerno in možno, da bi v Ljubljani očetje jezuiti ob nedeljah in praznikih popoldne priredili nekaj predavanj o uporabi šestila in merila in potem sploh o civilni in vojaški umetnosti.*

Na vsa poročila o teh zadevah, zvezanih z vprašanjem mezd, potovanja v inozemstvo, učenja nemškega jezika itd., je prišel dne 9. avgusta 1766. dvorni odlok, ki je ukazal, da se pri očetih jezuitih ustanove prej navedena predavanja. Pouk naj se uredi samo praktično. Deželno glavarstvo naj v vsej deželi razglasi, da ne more v mestih in trgih nihče biti sprejet kot polir, še manj pa med mojstre, ako se ne izkaže z izpričevalom predavatelja, da je predavanja uspešno obiskoval, ali da ga je ta vsaj izprašal iz stavbne umetnosti. Na deželi pa naj se ukaže mojstrom, ki so bolj na glasu, da naj svoje polirje, pomočnike in vajence po možnosti poučujejo v stavbarstvu, da bodo imeli za to večje zanimanje. *S tem odlokom je bila utemeljena prva obrtna šola v Ljubljani.*

Izvršitev teh načrtov je prevzela šele »Kranjska družba za poljedelstvo in koristne umetnosti«, ki je bila ustanovljena konec leta 1767., in ki naj bi bila po zamisli svojih ustanoviteljev žarišče vse materialne kulture v deželi. Družba je s pomočjo deželnih stanov in osrednje vlade pripravila »mehansko šolo«, na katero je leta 1769. prišel za predavatelja učeni jezuit pater Gabrijel Gruber. Profesor Gruber je s predavanjem iz mehanike združeval pouk v risanju, geometriji in hidravliki. Najboljši slušatelji so prejeli nagrade, mojstri in polirji pa so dobili pravico, izvrševati svoj posel le na predlog Gruberja. Ko so morali leta 1773. jezuiti opustiti v Ljubljani svoje šole, je Gruber predaval na mehanski šoli še naprej, če tudi ne več z isto vnemo, do leta 1784., ko je zapustil Kranjsko. Po njegovem odhodu je pouk nadaljeval deželni inženir Schemerl. Šola je prenehala leta 1787., ko je bila Kranjska družba za poljedelstvo razpuščena.

Leta 1770. je prevzela država skrb za ljudsko izobrazbo po načelih prosvetljenega absolutizma. Država ni imela pred očmi samo pomnoževanja ljudskih šol, temveč tudi izboljšanje vsega nižjega šolstva. Z uvedbo ljudskih šol v vsej državi je prišla tudi odredba, da se v glavnem mestu vsake province otvori »normalna« ali »vzorna glavna šola«, ki jo v tem spisu skrajšano imenujem »normalko«. Normalka naj bi bila vzorna šola za druge ljudske šole v deželi in obenem izobraževališče za bodoče ljudsko-šolske učitelje. Prva taka šola s tremi razredi je bila ustanovljena na Dunaju pri Sv. Štefanu leta 1771. Na tej normalki so uvedli »sagansko metodo« poučevanja. Tako so imenovali novi način poučevanja po »tabelah« ali »črkah«, kakor ga je takrat uvedel na svojih šolah saganski opat Felbiger. Ker se je šola obnesla, so začeli otvarjati normalke v naslednjih letih tudi v drugih mestih in so normalke kmalu dobile še četrti razred s posebno nalogo. Po pravilniku iz leta 1774. *so bili v četrtem razredu normalke učni predmeti: osnove geometrije, stavbarstva, mehanike in risanja za*

izobraževanje rokodelcev in manufakturistov. Na vseh normalkah je bil pouk risanja urejen po navodilih slikarja in šolskega direktorja Bachelierja v Parizu.

Ob preosnovi ljudskega šolstva je bil na Dunaju na orientalski akademiji »correpetitor iuris« Blaž Kumerdej, AA. LL. et Philosophiae Doctor, slavní šolnik, filolog in prosvetitelj, rojen dne 27. februarja 1738. v Zagorici pri Bledu.

Preosnove ljudskega šolstva so dale Blažu Kumerdeju povod, da je v začetku leta 1773. iz lastnega nagiba predložil dunajski vladi »Domoljubni načrt, kako bi se dalo Kranjsko stanovalstvo najuspešneje poučevati v pisanju in čitanju«. V njem je predlagal vladi, naj začne na Kranjskem osnavljati osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, da se bodo tudi Kranjci »seznanili z verskimi in gospodarskimi nauki« in z »državljskimi dolžnostmi« ter da se bodo potem lahko tudi priučili nemščini in najvažnejšim sorodnim slovanskim narečjem.

Vlada je sklenila otvoriti v Ljubljani normalko in Blaža Kumerdeja »zaradi razboritosti in vneme, ki jo je pokazal v tej prevažni stvari« imenovati za ravnatelja, ki pa naj najprej obiskuje dunajsko normalko, da bo uredba teh šol enotna. Kumerdej je za Ljubljano najprej zahteval posebnega učitelja za nemščino, ker bo sam moral pisati in prevajati v slovenščino šolske knjige in je potrebno, da bo sam prost poučevanja.

Zaradi tega je bil leta 1773. poslan v Ljubljano Matija Strohmayr, rojen v Straubingu na Bavarskem, AA. LL. et Phil. Magister, ki je na Dunaju poslušal novo metodo. Strohmayr je v naslednjem letu (1774.) začel z nemškim elementarnim poukom v tedanji mestni hiši pod Trančo 1. Imel je 80 učencev. Deželno poglavarstvo je z odlokom od 7. aprila 1775. poslalo na Dunaj na državne stroške tri učitelje, da se tam izobrazijo v novi učni metodi. Odpotovali so meseca aprila in se vrnili v začetku novembra: posvetni duhovnik Matija Peterman, rojen v Rodinah na Gorenjskem, kot katehet, učitelj Anton Mulič iz Tolmina, AA. LL. et Phil. Magister in učitelj Jože Vinšek iz Tunjic (občina Komenda), absolviran teolog.

Z dnem 5. novembra 1775. je bila normalka otvorena v dveh za to prirejenih sobah tako zvanega meščanskega špitala (kjer je danes hiša št. 6 v Stritarjevi ulici). Za direktorja je bil postavljen Blaž Kumerdej, učitelji pa so bili Peterman za verouk, Mulič za nemški jezikovni pouk, računstvo in spisje, Strohmayr za lepopisje in pravopis in Vinšek za čitanje. Z mesecem oktobrom 1776. je normalka dobila učne prostore v bivšem jezuitskem kolegiju.

Leta 1777. je bil na normalki — po posredovanju kneza Auersperga — nastavljen kot prvi učitelj risanja slikar Andrej Herrlein iz Würzburga.

S Herrleinom je bila leta 1778. *ustanovljena državna risarska šola, ki je bila dostopna vsem dijakom in obrtnikom, ne da bi bil pouk obvezen.*

V jeseni leta 1789. je bil na normalki ustanovljen tudi četrti razred z enim letnikom in je bil za to mesto nastavljen učitelj Jurij Oblak iz Tolmina. V četrtem razredu so se poleg običajnih predmetov za normalke poučevali tudi prirodoznanstveni in tehniški predmeti in je risarska šola tvorila bistveni del tega razreda.

Pod Jožefom II. sta bila v Ljubljani odpravljena oba samostana avguštinskih menihov. Eden teh samo-

Tehniška srednja šola, glavno poslopje.

stanov je bil dodeljen frančiškanom, stari samostan pa, ki so ga dotlej imeli frančiškani na koncu mesta proti Poljanskemu predmestju (na današnjem tržišču na Vodnikovem trgu), je cesar podelil kranjskim stanovom. Leta 1788. so kranjski stanovi podarjeni jim samostan na lastne stroške prezidali kot novo licealno poslopje in namenili za nastanitev liceja, gimnazije in normalke. Pouk na normalki se je v novem poslopiju začel dne 1. decembra 1789.

Doba Napoleonove Ilirije

O binkošti leta 1809. so prišli Francozi tretjič na Kranjsko ter niso štiri leta več zapustili dežele. Z oktobrskim mirom v Schönbrunnu leta 1809. sta pripadli Kranjska z Goriško in Trstom in Gorenja Koroška z delom Tirolske francoski provinci Iliriji, h kateri je spadala še Istra, Hrvatska do Drave in Dalmacija. Ljubljana je bilo glavno mesto. Ostalo je tako do oktobra leta 1813.

Ob prihodu Francozov je bilo v Ljubljani šest nižjih šol: normalka, dve trivialni (kmetijski) šoli, ena pri Sv. Petru, druga v Trnovem in tri dekliške šole, notranja in zunanja v Uršulinskem samostanu in dekliška šola pri Sv. Petru. Zaradi prvih homatij so v Ljubljani in na deželi vse šole prenehale in so se zopet začele v jeseni leta 1809., ko so bili upori po deželi zadušeni. Na vseh šolah je stari avstrijski učni načrt ostal do 8. novembra 1810., samo naziv nižjih šol se je izpremenil v »primarne (začetne) šole«.

S preosnovo šol leta 1810. so v slovenskih krajih uvedli slovenski jezik v vse šole in v nižje razrede srednjih šol. Z odlokom generalnega guvernerja z dne 4. julija 1811. je bila izvršena končna preureditev vsega šolstva Ilirije. Šole so se delile v primarne in centralne šole, gimnazije in liceje. V vsaki občini bi naj bila primarna šola za dečke, v vsakem kantonskem glavnem kraju primarna šola za deklice. Vsak direktor gimnazije, ki naj bi jih bilo v Iliriji 25, je bil obenem nadzornik primarnih šol svojega okraja.

Poleg vseh drugih šol pa sta bili kot dopolnitev novega načrta javnega izobraževanja ustanovljeni leta 1810. *dve šoli za umetnost in obrt (école d'arts et métiers), ena v Ljubljani, druga v Zadru. Tako je Ljubljana dobila obrtno učilišče, na kakršno je potem v Avstriji čakala še 78 let.*

Pri reformi šolstva je sodeloval tudi gimnazijski učitelj Valentin Vodnik, ki so ga postavili za direktorja na tri razrede skrčene gimnazije in s tem obenem za nadzornika primarnih šol in vrh tega za direktorja umetnostne in obrtne šole. Ker je prejšnji direktor normalke Eggenberger resigniral na službovanje pod Francozi in se je izselil, je bilo Vodniku poverjeno tudi vodstvo primarnih šol, ki pa je bilo častno mesto brez plače.

Že leta 1811. se je Vodnik vrnil na svoje mesto kot učitelj II. humanističnega razreda, obdržal pa je vodstvo primarnih šol ter umetnostne in obrtne šole.

Obrtna šola je bila razdeljena na tri oddelke, zidarско, mizarско in ključavničarsko šolo. Vsak oddelek

je imel svojega mojstra-učitelja. Vodnik je poučeval zgodovino in zemljepis ter neobvezno laščino, veronauka in risanja pa so se učenci učili v mestni primarni šoli. Od strokovnih učiteljev je bil le učitelj zidarstva Ljubljčan, učitelj mizarstva je bil Nemec iz Würzburga, učitelj ključavničarstva pa je bil Čeh z Moravskega. Šolo je obiskovalo 5 zidarskih, 7 mizar-
skih in 8 ključavničarskih učencev. Ustanovitev šole je stala 1327 frankov, Vodnik je imel kot direktor plačo 600 frankov, strokovni učitelji pa po 400 do 500 frankov.¹

Francozi so za pospeševanje obrti v novi provinciji ustanovili za Ilirce tudi 100 prostih mest na višji šoli za umetnost in obrt v mestu Châlons sur Marne. Na predbožični dan leta 1810. je prispelo tja prvih 68 hr-
vatskih 8- do 14-letnih dečkov na dovoljena prosta mesta in so bili prav slovesno sprejeti. Ker so po zlomu francoske oblasti prenehale ugodnosti za ilirske dečke, ki svojih umetno-obrtnih študij na tej šoli niso mogli dokončati, nam o njihovem poznejšem vplivu na našo obrt in industrijo ni nič znanega.

Doba od 1814. do 1856.

Konec novembra 1813. so po cerkvah in z lepaki oznanjali, da se vrača v deželo prejšnji stari red. S februarjem leta 1814. so bile odpravljene tudi ljudske šole po francoskem vzorcu in je bil uveden zopet avstrijski učni načrt. Valentin Vodnik je kot začasni

¹ Učitelj zidarstva je bil Ignacij Prager (Progar), rojen leta 1762. v Ljubljani, mestni stavbni mojster, ljubljanski meščan (Sv. Petra cesta šte. 9, sedaj 14).

O šoli sami je Valentin Vodnik v svojem lastnoročnem poročilu na organizatorja prošta Josipa Alojzija Jüstela z dne 26. aprila 1814. o stanju normalke v Ljubljani napisal naslednji odstavek (iz nemščine dobesedno preveden):

»7. Poleg primarne šole je bil v tem mestu ustanovljen tudi učni zavod obrtnih šol pod imenom Écoles d'Arts et Métiers; tja niso bile povabljene samo primarne, ampak tudi gimnazijske šole. Ustanovitev tega zavoda je odrejena s posebnim pravilnikom. Ta obrtna šola je trajala samo devet mesecev, t. j. od decembra 1810. do konca avgusta 1811. Pravilnik se je izvajal v vseh točkah; toda pri zmanjšanju dajatev in plač v vsej Iliriji so bili reducirani tudi izdatki za Écoles d'Arts et Métiers; direktorsko mesto je bilo ukinjeno, kakor tudi zidarska šola; za mizarstvo in ključavničarsko šolo so bile odobrene samo plače po 200 frankov za triurni pouk samo trikrat na teden; ker pa noben mojster ni hotel služiti za tako majhno plačo in je ugasnil ne več plačani direktor, je popolnoma prenehal tudi ves zavod: za katerega je vendar škoda, ker je začel obetati tako številnejši dotok učencev, kakor tudi dober vpliv na občo blaginjo in je, ker ni bilo rokodelske trdote napoti, privabljal siromašnejši sloj mladine, da bi si mogel kmalu pridobiti samozasluženi kruh. Od samo devetmesečnega pouka pokažemo lahko izvrstne dokaze nekaterih mizar-
skih in ključavničarskih del, ki se navajajo v priloženem inventarju.«

Priložen je spisik shranjenega inventarja in odprodanih kosov in odlok o ustanovitvi učnega zavoda:

Inventar v zalogi:

2 majhni ključavnici za omare	3 frcs 44 c
16 železnih okenskih kljuk	4 „ 80 „
6 ključev za ključavnice	1 „ 80 „
1 posteljno ogrodje	7 „ 75 „
3 pručke iz trdega lesa po 2 frcs 58 c	7 „ 74 „
6 desk iz orehovine po 1 frcs	6 „ — „
14 pručk iz mehkega lesa po 50 c	7 „ — „
	41 frcs 11 c

direktor vodil normalko še do konca oktobra l. 1814., ko se je na to mesto vrnil emigrant Eggenberger.

Leta 1814. je bila odrejena tudi delitev četrtega razreda normalke v dva letnika in je bil leta 1815. za drugega učitelja četrtega razreda nastavljen absolvirani teolog Anton Vojska. Z novembrom leta 1815. je bil pouk risanja v četrtem razredu deljen za vsak letnik posebej z istim učiteljem. Leta 1822. sta bila v četrtem razredu kot učna predmeta uvedena stavbarstvo kakor tudi zemljepis. Normalka se potem do leta 1849. ni bistveno več izpremenila.

Z odlokom od 21. marca 1815. je bila na normalki poleg redne risarske šole otvorjena še nedeljska risarska šola s 150 vajenci v dveh učilnicah. Šola je bila dostopna vsem obrtnikom, pouk je bil ob nedeljah in praznikih od 8. do 10. ure in se je v isti izmeri nadaljeval kasneje na realki od leta 1849. do 1856. Učitelj risanja je dobival nagrado letnih 50 gld iz mestne blagajne. Ta nedeljska risarska šola je prvi tip obrtne nadaljevalne šole v Ljubljani.

Risarska šola na normalki je konec novembra leta 1815. dobila z Dunaja 344 kosov novih risb (predlog). Leta 1839. je umrl Vincenc Dorfmeister, ki je šolo vodil več kot 30 let. Na njegovo mesto je prišel iz Salzburga Franc Huber. Leta 1842. je postal Joahim Oblak risarski pomočnik. Leta 1844. je šola dobila nove risarske vzorce in predloge. Konec istega leta je bilo odrejeno, da se za četrti razred nastavi dva risarska učitelja, za vsak letnik eden, da prevzame ri-

Prodano:

1 pljuvalnik iz trdega lesa	2 frcs — c
1 pručka iz mehkega lesa	— „ 50 „
1 ravnilo	— „ 30 „
13 1/2 desk jelke in smreke	11 „ 63 „
7 desk iz trdega lesa po 1 frcs	7 „ — „
2 slabi deski	1 „ 29 „
1 hrastov podboj	6 „ 20 „
1 pljuvalnik iz mehkega lesa	— „ 64 „
1 skobelnik	31 „ 02 „

Arrêté.

Nous Marechal d'Empire, gouverneur général des Provinces illyriennes vu notre arrêté organique de 4 juillet dernier

avons arrêté et arrêtons:

Art. 1er. Les écoles d'arts et métiers à Laibach se composeront d'un directeur et de trois instructeurs.

Art. 2me. Le Professeur Vodnik est nommé directeur des écoles d'arts et métiers.

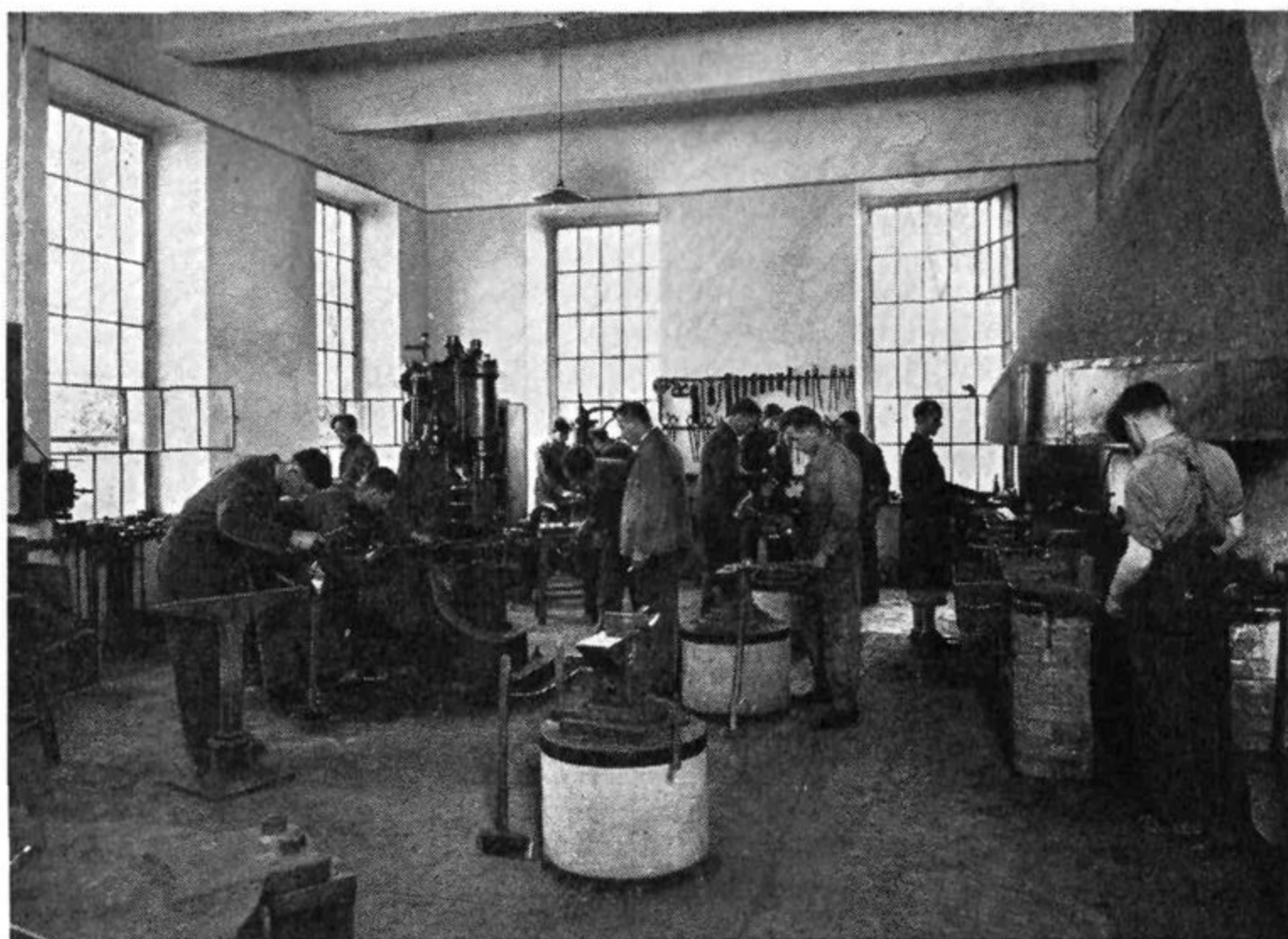
Art. 3me. Sont nommés instructeurs des écoles d'arts et métiers les sieurs:

Prager Ignaces, dans l'art de la maçonnerie;
Höss Pierre „ „ „ menuiserie;
Bach Mathias, „ „ „ ferronnerie.

Art. 4me. L'intendant général des finances est chargé de la exécution du présent arrêté.

Fait au Palais du Gouvernement à Laibach
le 5 novembre 1810.

Poročilo je bilo v spisih ilirske dvorne organizacijske komisije (Saurau-Aichelburgsche Akten), fasc. I. k šte. 297 arhiv notr. min. na Dunaju. Ti spisi so zgoreli pri požaru justične palače dne 25. julija 1927. Prepis poročila ima univ. prof. v Ljubljani dr. Janko Polec, ki mi je ljubeznivo dovolil objavo.

sarski učitelj tudi tehniške predmete, za druge predmete pa je v obeh letnikih samo en učitelj.

Od leta 1821. je obstajala tudi na liceju nedeljska šola za vajence in pomočnike tehniških obrtov. Licejski profesor Janez Kersnik² je ob nedeljah in praznikih dopoldne in popoldne poučeval računstvo, zemljepis, kemijo in fiziko, zlasti mehaniko, za kar je dobival nagrado letnih 200 gld iz državnega študijskega fonda. Z njegovo smrtjo dne 24. junija 1850. je ta šola prenehala in se tudi kasneje ni obnovila. Licejska (Kersnikova) nedeljska šola je izpopolnitev prve nedeljske šole na normalki. Kersnik je leta 1830. izdal učbenik elementarne geometrije za rokodelce (Die niedere construierende und berechnende Elemen-

² Profesor Janez Krstnik Kersnik se je rodil 26. marca leta 1783. kot sin premožnega mlinarja in žagarja v Mostah blizu današnje postaje Žirovnice. Ime profesorja Kersnika je dobro zapisano v zgodovini našega preporoda, zlasti pa predmarčnega šolstva na Kranjskem. Zadnjih 50 let najvišjega ljubljanskega učilišča liceja, na katerem so se šolali skoraj vsi kranjsko-slovenski preporoditelji, je tesno zvezanih z imenom tega moža, ki je tu služboval kot profesor fizike od leta 1808. do leta 1850. Bil je »mož, katerega so dijaki ljubili kakor svojega očeta... Ljubljanskim dijakom je bil Kersnikov god (24. junij) vsako leto pravi šolski praznik, ki so ga obhajali s petjem, baklado in umetnim ognjem pod Turnom ali pa na Rožniku, ter iskreno ljubljene učitelja slavili v latinskih, nemških in slovenskih odah«. Pouk na ljubljanskem liceju je bil nemški. Kljub temu je slovenski profesor našel priliko vzbujati v svojih učencih čut domoljubja. Ko je viharo leto 1848. prineslo Slovincem narodno politično probujo, je bil 65 letni Kersnik prvi, ki je pričel na ljubljanskem liceju za širšo javnost slovensko predavati. Bilo je to na licejski nedeljski šoli od 2 do 3 popoldne (kemija). »Slovenija« z dne 9. februarja 1849. je prinesla o tem dopis, ki se zaključuje: »Slava, stokratna slava Vam torej, visokopostovani od učencev ko oče ljubljene domorodni in domoljubni gospod profesor!« Profesor Kersnik je bil stari oče pisatelja Janka Kersnika.

tar-Geometrie. Ein leichtfassliches Lehrbuch für Handwerker).

Nedeljska risarska šola na normalki ni zadostovala potrebam ljubljanskega obrtništva. Delegacija notranje-avstrijskega industrijskega in obrtnega društva, ki se je ustanovila v Ljubljani dne 1. januarja 1838., je septembra leta 1839. v svojih društvenih prostorih v Salendrovi ulici 3 (po potresu podrta hiša, sedaj prazno stavbišče) ustanovila lastno risarsko šolo. Ta šola je bila bogato opremljena s tehnološkimi deli in modernimi risarskimi predlogami in je bila ob nedeljah in praznikih dopoldne dostopna pomočnikom vseh obrtov. Risanje je brezplačno poučeval Jurij Pajk.³

Ker je imel Pajk drugod preveč dela, je z letom 1845. brezplačno prevzel pouk Joahim Oblak, tedaj risarski pomočnik na normalki, kasneje učitelj risanja na realki. Kot realčni učitelj je poučeval na obeh nedeljskih šolah, na realki od 8. do 10. ure, na šoli društvene delegacije od 10. do 12. ure. Obrtno društvo mu je kasneje na njegovo vneto in uspešno delovanje dajalo nagrado letnih 50 gld. Društvena delegacija se je leta 1853. pretvorila v samostojno industrijsko in obrtno društvo za Kranjsko in je z enako vnemo vzdrževalo svojo risarsko šolo do leta 1856.⁴

Dne 11. avgusta 1843. je deželna oblast izdala odredbo, da ne smejo, začeni s šolskim letom 1844.,

³ Jurij Pajk, rojen v Ljubljani leta 1797., umrl 12. oktobra 1865. v Trnovem št. 18, sedaj Švabičeva ulica št. 1, je bil strokovno izobražen tesarski mojster, napreden kmetovalec in sadjerejec, izumitelj raznih strojev, vnet pospeševalec obrtnega izobraževanja in sotrudenik »Novic«. Zanimivo je, da se je strokovno glasilo Kmetijske družbe Kranjske, ki je začelo izhajati 5. julija leta 1843. v Ljubljani, imenovalo »Kmetijske in rokodelske novice«.

⁴ Ljubljana je imela tudi najstarejšo zasebno trgovsko šolo v Avstriji. Ustanovil jo je Ferdinand Mahr leta 1834. Šola je uživala velik sloves na vsem jugu in je obstajala do prevrata 1918. Uprava je bila nemška.

mojstri sprejeti nobenega vajenca, ako nima dobrega izpričevala trivialne šole.

Z reformo srednjih šol (gimnazij in realk) po najvišjem odloku z dne 16. julija 1849. je bil v novembru leta 1849. tudi v Ljubljani četrti razred normalke z dvema letnikoma ločen od normalke in preosnovan v nižjo realko z dvema razredoma, ki pa je ostala pod upravo direktorja normalke. Z odlokom z dne 19. julija 1852. je realka postala samostojna, bila razširjena na tri razrede in otvorjena dne 4. oktobra 1852. Pogoji za ustanovitev so bili kakor v drugih kronovinah: mestna občina preskrbi šolske prostore, vsi stroški za vzdrževanje šolskih prostorov (stroški za služitelje itd.) in učil se krijejo iz občinskih fondov, država pa plačuje učiteljstvo iz študijskega fonda.

Normalka pa je bila s šolskim letom 1867./1868. preustrojena v moško učiteljsko (Lehrerbildungsanstalt).

Doba od 1856. do 1872.

Po odloku z dne 2. marca 1851. naj bi se na vseh samostojnih nižjih realkah otvorile večerne in nedeljske šole za obrtnike. Učiteljski zbor ljubljanske realke je s sodelovanjem mestne občine in trgovske in obrtne zbornice v smislu vladinih navodil izdelal »organske določbe o nedeljski šoli za obrtnike, spojeni z nižjo realko v Ljubljani«, ki so bile od naučnega ministrstva odobrene dne 6. marca 1856. Učitelji realke so bili dolžni v svojih predmetih poučevati na nedeljski šoli brezplačno. Neposredno nadzorstvo nad šolo je imel direktor realke, posredno tudi odposlanec občine in zbornice. Vse stroške vzdrževanja, kurjave, pisarniških in učnih potrebščin je morala plačevati mestna blagajna.

Šola se je otvorila 6. aprila 1856. Pouk se je vršil ob nedeljah in praznikih od 8. do 12. Učni predmeti so se delili v tri skupine: spisje, računstvo in zemljepisje kot splošni predmeti za vsakega obrtnika, osnovni nauki geometrije z linearnim risanjem, stavbna umetnost in stavbno risanje, prostoročno risanje v zvezi z modeliranjem arhitektonskih okraskov kot učni predmeti za obrtnike, ki se pečajo z upodabljanjem oblik, dalje naravoslovje, fizika in kemija. V šolo so se sprejemali obrtniki mojstri in pomočniki, vajenci, ki niso bili zakonito obvezani obiskovati ponavljalno šolo, dalje vajenci, ki so z dobrim uspehom dovršili štiri razrede normalne glavne šole in jim je vodja ponavljalne šole dovolil obiskovanje nedeljske šole za obrtnike.

Da bi se realčni učitelji, ki so bili s poukom na realki preveč obremenjeni, z večjo vnemo posvečali nedeljski šoli, sta mestna občina in trgovska in obrtna zbornica leta 1863. sklenili prispevati vsaka po 200 gld letno, da je prejemal učitelj za vsako nedeljsko učno uro nagrado letnih 50 gld. Zbornica je razen tega naklonila še letni prispevek 50 gld za pisarniške in risarske potrebščine.

Leta 1863. je bila nižja realka pretvorjena v višjo realko s šestimi razredi, od leta 1872. s sedmimi razredi. Leta 1870. je deželni zbor dogovorno z mestno občino ustanovil na realki modelirsko šolo, ki je imela za obrtniške vajence poseben tečaj tedensko dve uri. Obisk nedeljske šole, ki se skoraj v vseh poročilih nazivlja »obratna šola«, je bil tako številen, da se je šola kmalu delila v tri oddelke. Mnogo vajencev pa ni

imelo zadostne osnovne izobrazbe in je morala mestna občina zanje ustanoviti pripravljalni tečaj, da so jih učitelji osnovne šole pri Sv. Jakobu poučevali v čitanju, pisanju in računstvu.

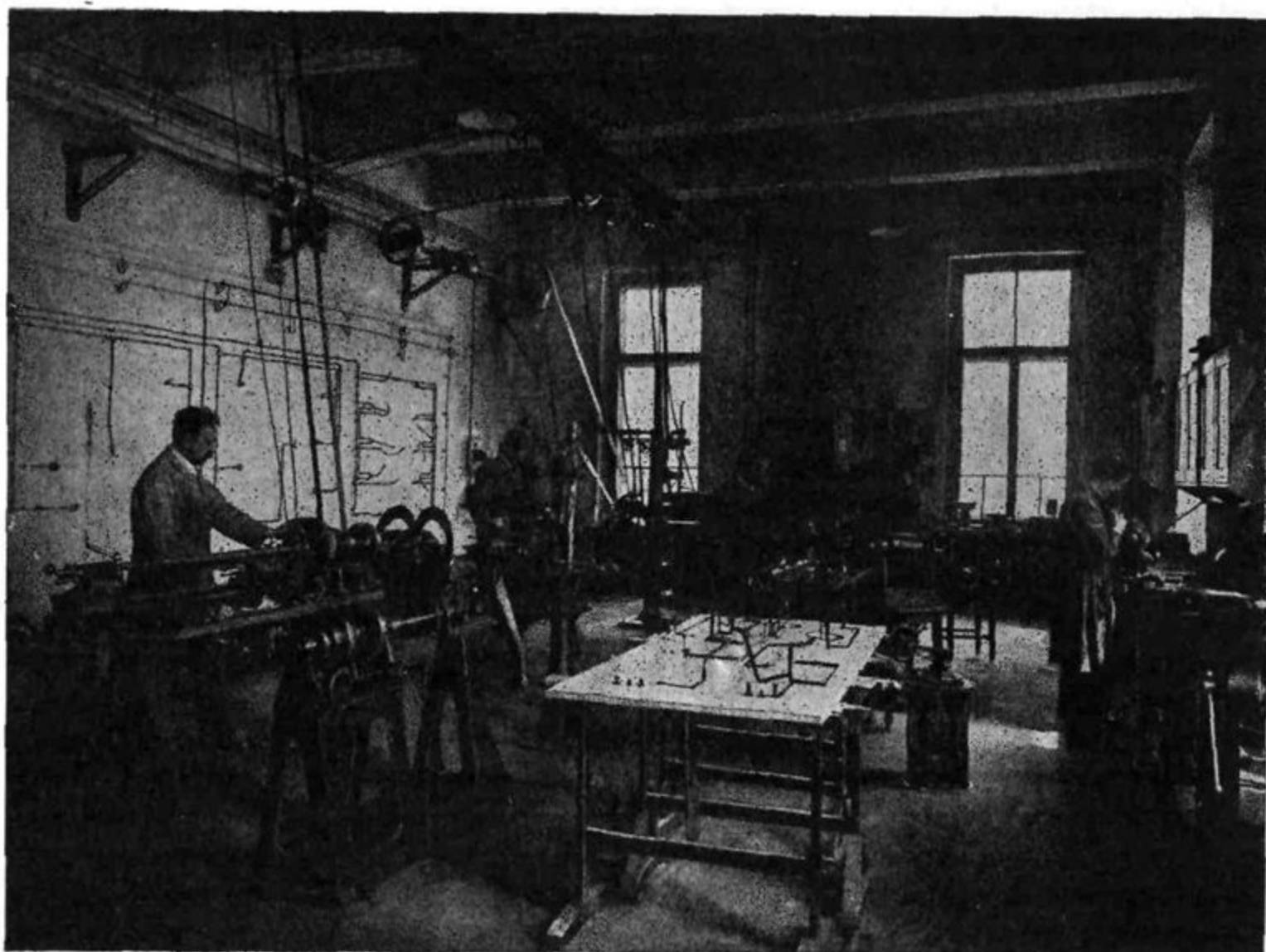
Od leta 1861. ni minulo nobeno zasedanje deželnega zbora, da ne bi razpravljali o predlogih za povzdigo obrtnega šolstva v deželi. Poleg deželnega zbora sta trgovska in obrtna zbornica in mestna občina ljubljanska s poročili in prošnjami neprestano delovali za ustanovitev državne obrtne šole v Ljubljani. Ko je leta 1870. tudi trgovsko ministrstvo začelo delovati na polju obrtnega šolstva, je na prizadevanje trgovske in obrtne zbornice proučilo obrtno - šolske razmere v Ljubljani. Ker sta mestna občina in deželni odbor obljubila prispevanje in vsestransko pomoč, je naučna uprava priznala, da bi bila Ljubljana primerno mesto za obrtno srednjo šolo.

V začetku leta 1872. je trgovsko ministrstvo pozvalo vse zbornice, da poročajo o stanju umetne obrti in industrije in o eventualni potrebi ustanovitve strokovnih šol ali strokovnih risarskih šol. Ako obstoji kaka strokovna šola, kateri ukrepi bi bili potrebni, da se šola bolje razvije. Ljubljanska zbornica je za odgovor izvolila poseben odsek, ki je sestavil temeljito, obširno spomenico. V spomenici opozarjajo med drugimi izvajanjem, da bi moglo malokje drugod biti toliko odličnih avtodidaktov različnih obrti in upodabljanjih umetnosti kakor na Kranjskem, ni pa nobene strokovne šole in ne risarske šole. V Ljubljani obstoječe nedeljske šole ne morejo zadostovati, tem manj, ker ni strokovnih učiteljev, temveč se uporabljajo učitelji s srednjih in osnovnih šol, ki jih moreta zbornica in mestna občina le skromno plačevati. Spomenica opozarja na industrijo čipk in potrebo strokovne šole v Idriji in zaključuje s predlogi: v Ljubljani naj se ustanovi splošna obrtna šola in umetnostna akademija za slikarstvo, modeliranje in kiparstvo, v Idriji pa naj se ustanovi strokovna šola za klekljanje. Spomenici je bil priložen popoln učni načrt za obrtno šolo, ki naj bi se v Ljubljani ustanovila. Iz tega načrta se pa razvidi, da predlagana »obratna šola« ni bila višjega značaja, nego so današnje obrtne nadaljevalne šole.

Doba od 1872. do 1888.

Dotedanji koraki so imeli nekaj dejanskih uspehov. Že novembra leta 1872. so se prej navedene nedeljske šole v Ljubljani preustrojile v obrtne nadaljevalne šole in je naučno ministrstvo dovolilo za novi zavod ustanovni prispevek 2000 gld in prispevek za letne izdatke 2000 gld. Ministrstvo je v svojem razpisu izrečno poudarilo, da prispeva tako velike zneske samo z namenom, da bi se iz teh prispevkov nabavljena učila svoječasno uporabila na obrtni srednji šoli, ki naj se ustanovi v Ljubljani. Dalje se je l. 1873. ustanovila v Idriji šola za klekljanje čipk kot *prva državna obrtno-strokovna šola na Kranjskem*.

Z letom 1876. so bile v državni proračun sprejete vse obrtne šole. V poročilu ministrstva (1875.) o načrtih za ustanavljanje obrtnih šol Ljubljana ni bila upoštevana. Občinski svet ljubljanski je v seji 13. junija 1876. sklenil odposlati nujno prošnjo, naj vlada pri ustanavljanju obrtnih šol upošteva tudi Ljubljano. Ustanovila naj bi se zaenkrat vsaj delovodska šola z dvema oddelkoma, eden za gradbeno obrt, drugi za

ornamentalno ali strojno obrt. Prošnja je bila odpisana 5. julija, obenem pa je občina povabila zbornico, da se ji z enako prošnjo pridruži. Zbornica se je odzvala in 3. avgusta poslala naučnemu ministrstvu zopet obširno spomenico s prošnjo za ustanovitev delovodske šole. Zbornica je istočasno naprosila trgovsko ministrstvo, da bi prošnjo podpiralo pri naučnem ministrstvu. V spomenici se poleg stanja obrti in industrije navajajo podatki o dotedanjem obisku obrtnih nadaljevalnih šol v Ljubljani. Leta 1873. je bilo 243 vajencev zavrženih zaradi nezadostne osnovne izobrazbe in se je zanje na stroške mestne občine in trgovske in obrtne zbornice otvorila osnovna izobraževalna šola. Zbornica utemeljuje pri teh podatkih, da se bo število učencev na obrtnih nadaljevalnih šolah še znatno povečalo, čim bo preustrojena osnovna šola dajala boljšo osnovno izobrazbo. Število učencev dokazuje potrebo delovodske šole. Vlada naj bi se ozirala tudi na dejstvo, da je imela Kranjska pred otvoritvijo južne železnice razvito prevoznisko obrt in se sloji, ki jim je omenjeni zaslužek odpadel, posvečajo drugi obrtni stroki in domači industriji. Delovodska šola bi se lahko namestila v poslopju višje realke.

Odgovor naučnega ministrstva je priznal zahtevo po obrtni šoli v Ljubljani za upravičeno, ustanovitev pa je odklonil, češ da iz finančnih razlogov še ni izvedljiva. Vprašanje delovodske šole je bilo za dolgo vrsto let pokopano.

L. 1880. je dunajski tehnološki obrtni muzej pozval kranjski dež. zbor, naj ustanovi štipendije za obiskovalce posebnih tečajev, ki se otvorijo v šolskem letu 1880./1881. Deželni zbor je naprosil trgovsko in obrtno zbornico, naj mu poroča o stanju lesne domače industrije in pletarstva in ali se je že kaj storilo za domačo industrijo v Kropi. Po poročilu je deželni zbor dogovorno z zbornico ustanovil tri štipendije: za obiskovalca tečaja za lesno domačo industrijo 400 gld, za obiskovalca tečaja za pletarstvo in vrborejo 300 gld in za obiskovalca strokovne šole v Znojmu za lončar-

sko (keramiško) industrijo 300 gld. Eno štipendijo (300 gld) je naklonil predsednik zbornice iz svojega žepa. V letu 1883. so navedene štipendije deželnega zbora prenehale.

Ker se obrtna šola ni ustanovila, je naučno ministrstvo v začetku leta 1881. ustanovilo tri štipendije po 300 gld za kranjske obiskovalce državne obrtne šole v Gradcu. Po tem zgledu je istega leta ustanovil enako štipendijo deželni zbor kranjski.

Leta 1883. je deželni zbor ponovil prošnjo za ustanovitev strokovnih šol v deželi z izjavo, da je pripravljen vsakršno ustanovitev izdatno in gmotno podpreti. V podkrepitev svoje izjave je naklonil razmeroma visoko podporo strokovni šoli v Kočevju, dovolil podpore novim obrtnim nadaljevalnim šolam in gmotno omogočil Ivani Förderl privatno šolo za vezenje v Ljubljani. Leta 1884. so bili v deželnem zboru sprejeti predlogi za podporo lončarske industrije na Kranjskem in dovoljenje štipendij. Leta 1885. je bil v proračun postavljen znesek 5000 gld v prvi vrsti za izobrazbo učiteljev na bodočih obrtnih šolah. V naslednjih letih se je z deželno podporo izobrazilo več učiteljev za mizarstvo, strugarstvo, pletarstvo in umetno vezenje na tehnološkem obrtnem muzeju ozir. na šoli za umetno vezenje na Dunaju.

Dne 5. septembra 1886. je deželna vlada za Kranjsko predložila naučnemu ministrstvu prošnjo ljubljanske trgovske in obrtne zbornice in mestne občine za ustanovitev strokovne šole za umetno vezenje in šivanje čipk v Ljubljani. Prošnji se je s posebno vlogo dne 22. oktobra pridružil deželni odbor. Deželna vlada podpira prošnjo, saj je kljub vsem žrtvam domačih javnih faktorjev doslej samo ena državna strokovna šola na Kranjskem (v Idriji); razen nje ima samo zasebna strokovna šola v Kočevju državno podporo 1000 gld. Deželni odbor slično priporoča ustanovitev strokovne šole v prepričanju, da bo deželni zbor za vzdrževanje dovolil prispevek. Deželna vlada zaklju-

čuje poročilo, da šola za umetno vezenje in šivanje čipk ustreza ne samo očitim potrebam deželnega stolnega mesta, temveč vse dežele in bi ustanovitev bila dobrota za ljudstvo.

V istem času novembra 1886. je deželna vlada predložila naučnemu ministrstvu tudi prošnjo deželnega glavarja z enakima prošnjama mestne občine in trgovske in obrtne zbornice za ustanovitev Strokovne šole za lesno industrijo v Ljubljani. To vlogo je naučno ministrstvo z razpisom od 11. marca 1887., št. 22.865, ugodno rešilo. Minister je pripravljen ustanoviti šolo pod pogoji, da krajevni faktorji prispevajo: primerne šolske prostore in njihovo vzdrževanje itd., 1200 gld kot ustanovni prispevek za učila in orodje in delni vsakoletni prispevek za obratovanje in pisarniške potrebščine. Zbornica je povabila mestno občino, deželni odbor in Kranjsko hranilnico, da so ustanovili skupni odsek za dogovor prispevkov.

Odsek je z delom odlašal. Ministrstvo je konec septembra zahtevalo odgovor in sporočilo, da bi se šola lahko otvorila že o veliki noči leta 1888. Nato se je šele odsek sešel in se je po novih poizvedbah pri direktorju tehnološkega obrtnega muzeja glede potrebne opreme dogovoril o prispevkih. Mestni občinski svet je v izredni seji dne 28. oktobra 1887. vse pogoje sprejel, deželni zbor pa je v seji 3. decembra 1887. odobril vse dotedanje delo in sklepe deželnega odbora. *Naučno ministrstvo je izdalo ustanovitveni odlok dne 5. januarja 1888., št. 17.974 ex 1887.*

Med tem časom so pa bile tudi priprave za otvoritev Strokovne šole za vezenje in šivanje čipk v Ljubljani dovršene. *Ustanovitveni odlok za to šolo je naučno ministrstvo izdalo že dne 11. marca 1887., št. 22.865,* o tem sklepu je pa obvestilo ljubljansko trgovsko in obrtno zbornico šele z razpisom od 5. januarja 1888., št. 18.974 ex 1887. Minister je pripravljen ustanoviti šolo s slovenskim učnim jezikom, ako krajevni faktorji preskrbijo primerne šolske prostore, prispevajo prvo opremo, letno nabavljanje materiala itd. Na posredovanje zbornice je posebni odsek krajevnih faktorjev vodil dogovore, ki so bili meseca maja 1888. zaključeni. Glavno breme je zopet prevzela mestna občina, delne prispevke in ustanove pa zbornica, deželni odbor in Kranjska hranilnica.

S tema odlokoma so bili postavljeni temelji današnjega državnega obrtnošolskega zavoda v Ljubljani.

Prvi dve strokovni šoli

Šolske prostore je mestna občina najela v nekdanji Virantovi hiši na Sv. Jakoba trgu 2 (tedaj last Kranjske hranilnice, danes direkcije pošte in telegrafa). Ženska obrtna šola je bila nekaj časa nastanjena v Dreotovi (kasneje Jakopičevi, sedaj Jelačinovi) hiši na Emonski cesti 2. Prirejevalna dela in opremljevanje je trajalo do konca novembra. Vpisovanje v šolo se je pričelo 26. novembra in je bila otvoritev prvotno določena na dan 1. decembra 1888.

Tedaj so pripravljali v Avstriji povsod velike slavnosti ob priliki 40 letnice cesarjevega vladanja dne 2. decembra 1888. V Ljubljani so v obširni slavnostni program sprejeli tudi otvoritev obeh strokovnih šol, ki se je zaradi istočasne otvoritve deželnega muzeja (dne 2. decembra) preložila na dan 3. decembra. Šoli sta bili slovesno otvorjeni ob mnogoštevilni udeležbi

zastopnikov najvišjih uradov, deželnega odbora, mestne občine, trgovske in obrtne zbornice, učiteljstva in uglednih obrtniških krogov. Vodja Šubic je imel slavnostni govor, deželni predsednik baron Winkler je po svojem govoru proglasil otvoritev, zaključno besedo je imel ljubljanski župan Graselli.

Na obeh strokovnih šolah je bil učni jezik slovenski in se je nemškim učencem in učenkam le po potrebi razlagalo v materinskem jeziku.

Potresna katastrofa, ki je zadela ljubljansko mesto v noči od 14. na 15. aprila 1895., je bila usodepolna tudi za obe strokovni šoli. Od 39 lokalov, ki je bil zavod v njih nastanjen, je bilo še po prvih popravilih samo devet sob v porabnem stanju. Zlasti mnogo so trpeli prostori v Virantovi hiši, v Zoisovi hiši pa je bil razdejan oddelek za figuralno podobarstvo, kjer se je tudi mnogo lepih in dragih mavčnih modelov pobilo. Popravljanje se je vendar takoj pričelo in pravočasno dovršilo, da so lahko v jeseni nadaljevali z rednim poukom.

Aprila 1899. je Kranjska hranilnica odpovedala del šolskih prostorov, vse drugo nadstropje in del prvega nadstropja v tako zvani »stari« Virantovi hiši. Mestna občina je v šolske namene najela ves Zatiški dvorec, poslopje verskega fonda na Starem trgu 36, razen dela v pritličju, kjer je ostala pošta. Selitev v šolo se je izvršila konec oktobra in so v novem traktu Virantove hiše ostale le delavnice za mizarstvo, strugarstvo in rezbarstvo, prostor za modeliranje, zbirka za mavčne modele in stanovanje služitelja, vsi drugi oddelki, tudi oba oddelka iz Zoisove hiše, pa so se preselili v Zatiški dvorec. Že prejšnji šolski prostori v Virantovi hiši niso bili primerni, ker je v hiši bila gostilna s prenočevališčem in kavarna, novi prostori v Zatiškem dvorcu pa niso bili primerni iz higienskih razlogov (vlažno). Direktor šole je preselitev porabil za novo poživljenje delovanja in pripravljanja za lastno šolsko zgradbo.

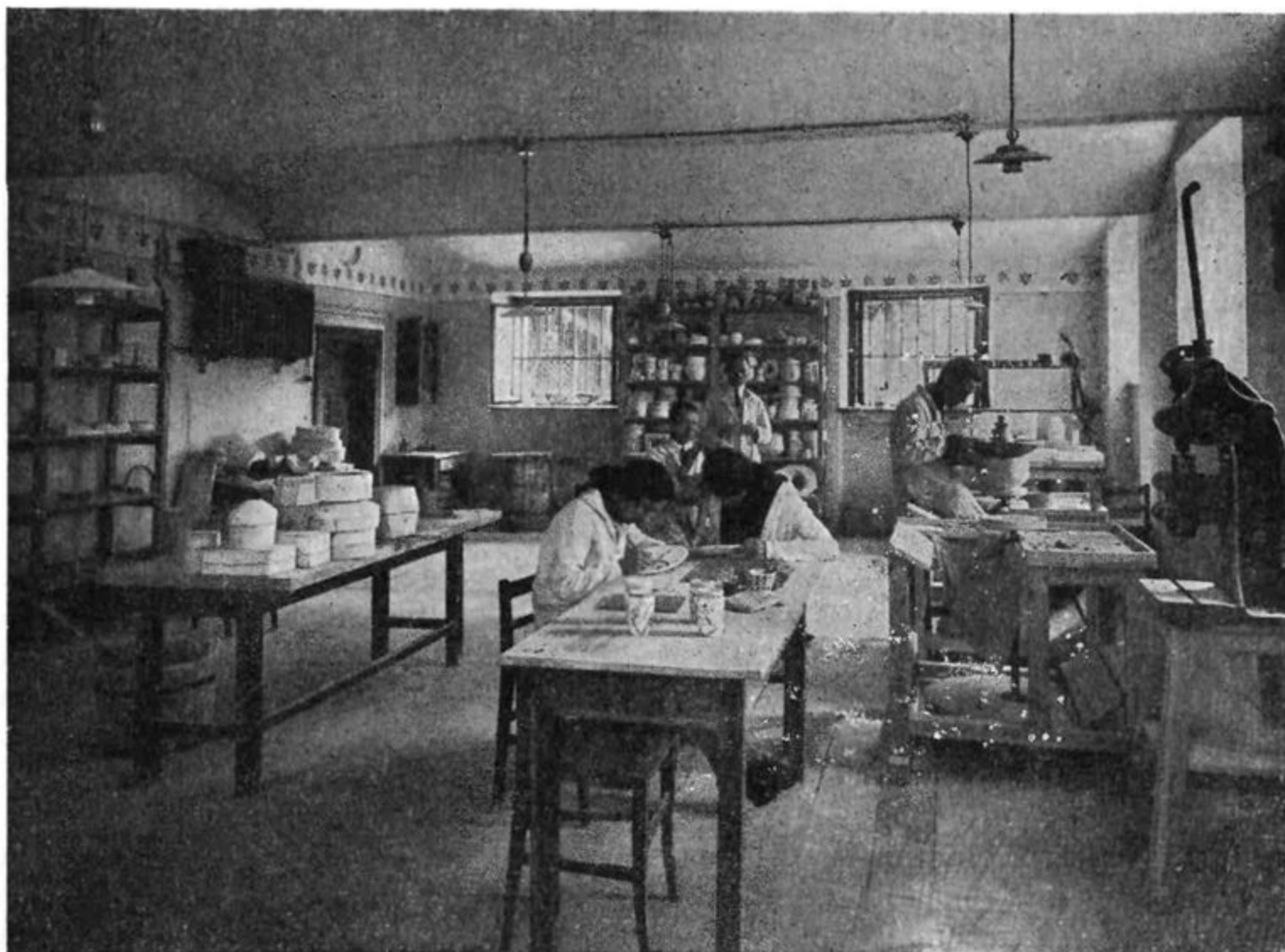
Umetno-obrtna strokovna šola

Z odlokom naučnega ministrstva od 31. decembra 1900., št. 36.770, sta bili z dnem 1. januarja 1901. obe strokovni šoli združeni v en zavod pod zgornjim imenom. Združitev je imela važen pomen za upravljanje zavoda. Oddelki so obdržali prejšnji ustroj, izpremenili so se le naslovi.

S šolskim letom 1904./1905. se je na zavodu ustanovil prvi oddelek z značajem delovodske šole (za pomočnike in mojstre): *Zimski tečaji za stavbne obrtnike*. Oddelek je imel prvotno dva strokovna tečaja (po pet mesecev, od 1. novembra do 31. marca). Prvi strokovni tečaj se je vršil v Koširjevi hiši Pred Prulami 23. Drugo leto so najeli šolske prostore (2 sobi in 1 kabinet) v Pongračevi hiši na Turjaškem trgu in sta se vršila oba tečaja. Ko so leta 1906. razširili oddelek še za pripravljalni tečaj, so zaradi nedostajanja prostorov (samo za dva tečaja) sprejemali učence v pripravljalni tečaj samo vsako drugo leto.

Priprave za državno obrtno šolo

Delovanje za državno obrtno šolo je znova oživel leta 1890. Na shodu vseh slovenskih in istrsko-hrvaških poslancev v Ljubljani dne 20. oktobra 1890. je bila med resolucijami sklenjena tudi zahteva, da naj se izpopolni obrtna šola v Ljubljani. Kranjski deželni

zbor je na predlog poslanca Murnika⁵ na svoji seji 24. novembra pozval deželni odbor, naj naprosi naučnega ministra, da izpopolni obrtne šole s posebnim uvaževanjem visoko razvite kovinske industrije. Deželni odbor je vlogo odposlal 24. marca 1892. Deželni predsednik, ki mu je ministrstvo poslalo prošnjo v izjavo, je predlagal, naj ministrstvo pošlje izvedenca, da se v kraju samem prepriča o razmerah in potrebah. Vlada je v to svrhu odposlala nadzornika obrtnih šol in profesorja na Dunajski tehniški visoki šoli viteza Hauffeja, ki je z Murnikom (članom osrednje komisije) sestavil poročilo o stanju obrtništva in industrije na Kranjskem. Njegovo poročilo se zaključuje s predlogom: *Kranjska potrebuje v Ljubljani višje obrtno učilišče, in sicer delovodsko šolo mehansko-tehniške smeri, ki bi imela sličen ustroj kakor mehansko-tehniška delovodska šola v X. dunajskem okraju.*

O tem predmetu je dunajska osrednja komisija za strokovno obrtno šolstvo razpravljala na seji 23. aprila 1895., torej osem dni po ljubljanskem potresu. Vladni poročevalec je v smislu nadzornikovega poročila predlagal: Osrednja komisija podpira ustanovitev delovodske šole mehansko-tehniške smeri v Ljubljani in priporoča naučni upravi, da prične s potrebnimi pripravami in pogajanji. Predsednik komisije je prečital telegram Murnika, ki opravičuje svojo odsotnost in prosi, da bi komisija uvaževala prošnjo in potrebo dežele, ki jo je zadnja potresna katastrofa tako hudo prizadela. Poročevalec je izjavil, da naučna uprava glede na soglasna poročila nadzornika obrtnih šol, dalje člana komisije in tajnika trgovske in obrtne zbornice Murnika in tudi deželnega predsednika prav nič ne dvomi, da je ustanovitev potrebna in je prosil

⁵ Ivan Murnik je bil tajnik trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani, deželni poslanec in odbornik. Bil je mnogo let neumorno delaven in navdušen pospeševalec obrtnega šolstva. Od leta 1894. do 1900. je bil član osrednje komisije za zadeve obrtnega šolstva na Dunaju. Po njem je imenovana zapadna ulica ob šolski zgradbi.

znova, da se sprejme njegov predlog. Zastopnik trgovskega ministrstva je izjavil, da je ves spis proučil in se prepričal o potrebi Kranjske po primerni višji obrtni izobrazbi. Nato je bil predlog poročevalca sprejet.

Glede na ta sklep osrednje komisije je občinski svet ljubljanski na seji 20. februarja 1896. soglasno sklenil, naj občina prične dogovore glede prispevkov za stroške nameravanega zavoda. Vlada je tedaj in kasneje dosledno zahtevala, da mora občina zgraditi šolsko poslopje na lastne stroške, razen tega morajo krajevni faktorji prispevati za opremo in vzdrževanje. Mestna občina je januarja 1897. z obširno spomenico, ki jo je sestavil direktor Šubic, prosila naučnega ministra, da bi se obstoječi strokovni šoli čimprej preosnovali v delovodsko šolo mehansko-tehniške smeri s priklopljenimi umetno-obrtnimi oddelki.

Na poziv vlade sta deželni zbor (na seji 6. marca 1897.) in trgovska in obrtna zbornica (na seji 2. julija 1897.) izjavila, da sta pripravljena ustanovitev šole omogočiti z izdatnimi gmotnimi podporami. Akoravno je tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar vso zadevo z izredno vnemo in vztrajno žilavostjo pospeševal, so vendar dogovori šele leta 1900. dozoreli tako daleč, da je župan lahko načel vprašanje stavbišča.

Stavbišč je bilo dovolj na razpolago. Krajevne politične razmere so zadrževale povsem stvarno izbiro. »Trnovčan« prof. Albert Sič je v »Slovenskem Narodu« opozoril na stavbišče ob Rimskem zidu na Mirju, kjer so kasneje šolo tudi zgradili. Županu je predlog tako ugajal, da si je prišel že drugi dan z mestnim stavbnim inženirjem svet ogledat. Toda občinski svet je na seji 22. junija 1900. sklenil, da naj se napravijo poprejšnji načrti za zgradbo na Dunajski cesti, kjer je pred potresom stala stara bolnica; ako bi označeni prostor ne zadostoval, naj se šele potem v ta namen preiščejo tla na Mirju. Proti stavbišču na Dunajski cesti se je oglasilo najprej »več trnovskih posestnikov« (Sl. N., 2. julija. Poslano). Kmalu pa so se oglasili tudi šent-

jakobčani in zahtevali šolo v svojem okraju, ker so po potresu izgubili deželno sodišče. Ko je občinski svet v seji 31. decembra 1900. sklenil, da kupi stavbišče ob Rimskem zidu, je nastalo tako živahno nasprotno delovanje, da je občinski svet sklep preklical in kupil stavbišče na Prulah.

Ko je ministrstvo dostavilo mestnemu magistratu stavbni program, ki ga je izdelal direktor Šubic, je magistrat 12. aprila 1901. razpisal javni natečaj za izvršitev osnutkov. Prvo nagrado je dobil arhitekt Karel Holinsky. Njegovega osnutka ministrstvo predvsem zaradi načina izrabe stavbišča ni odobrilo in je poslalo magistratu drugo načrtno skico, ki jo je napravil ministerialni svetnik E. Pliwa in ki naj bi bila osnova za nove načrte. Novi splošni načrt je izdelal direktor češke državne obrtne šole v Brnu Adalbert Dvořák in ga je ministrstvo odobrilo 20. aprila 1904. Dvořák je stroške za stavbo proračunil na 821.451¹⁴ kron, mestni magistrat jih je zaokrožil na 1 milijon kron, ker proračun ni vseboval ograje in raznih drugih objektov.

Po naročilu občinskega sveta je župan naprosil deželni odbor in Kranjsko hranilnico za prispevanje k velikanskim stroškom zgradbe. V tem času so se nasprotja med tedanjimi političnimi strankami v Ljubljani močno poostрила.⁶ Kranjska hranilnica (nemška trdnjava), ki je dotlej obrtno šolstvo izdatno podpirala in pospeševala, je vsakršno prispevanje skratka odklonila. Deželni odbor je sicer obljubil, da bo deželnemu zboru priporočal naklonitev prispevka, ni pa bilo pričakovati, da bo deželni zbor lahko redno deloval.

Najtežavnejša so bila pogajanja z erarjem. Končno je fin. ministrstvo pristalo na prispevek za zgradbo na ta način, da dovoli odpis potresnega 3 odstotnega posojila, ki bi ga morala občina od 1. januarja 1913. vračati v 20letnih obrokih. Pri sklepu pogajanj je potresno posojilo imelo vrednost 574.284¹⁰ K. Vlada pa je za to zahtevala, da mestna občina ne uporabi za obrtno šolo stavbišča na Prulah, ki ga je občina že plačala in prevzela, temveč sezida šolo na drugem ugodnejšem zemljišču in izroči dogotovljeno zgradbo erarju v neomejeno last. Odpis potresnega posojila je pomenil sicer veliko podporo mestni občini, vendar je morala občina za zgradbo obrtne šole najeti posebno posojilo enega milijona kron.

⁶ Maja 1903. protinemške demonstracije pred Kazino. V kratkem zasedanju deželnega zbora jeseni 1904. demonstracije proti deželnemu predsedniku in obstrukcija. Leta 1905. samo ena seja, enako leta 1906., ko je obstruirala nasprotna stranka. Volitve. Novi deželni zbor sklican marca 1908. Nova večina ostra nasprotnica vladajoče stranke v mestnem občinskem svetu. 20. IX. 1908. »septemberski dogodki«.

V začetku leta 1908. je Kranjska hranilnica odpovedala še ostale šolske prostore v Virantovi hiši za september 1908., a je na posredovanje župana odpovedni rok podaljšala do avgusta 1910. Dovršitev nove šolske zgradbe je bila preračunjena na jesen 1911. in ni kazalo, da bi se za eno leto drugod najemali in opremili prostori za delavnice. Hranilnica je sicer ponudila podaljšanje najema za eno leto, toda občinski svet je na izredni javni seji 14. junija 1910. ponudbo odklonil in je za eno leto najel večje zasebno stanovanje v Zoisovi hiši na Bregu. Delavnice so iz Virantove hiše premestili v Zatiški dvorec, kjer so vse prostore izrabili samo za učilnice in delavnice, material, zbirke in drugo pa so shranili v Zoisovi hiši.

Občinski svet je na seji 20. julija 1909. soglasno sprejel predloge: Izreče se zahvala županu Ivanu Hribarju za njegovo neumorno delovanje v zadevi zgradbe obrtne šole, prav tako tudi finančnemu ministru in častnemu meščanu ljubljanskemu dr. L. vit. Bilinske-mu za državno podporo. Za stavbišče se znova določi svet na Mirju in se zemljišče ob Rimskem zidu kupi za 44.527 K. Ako bi komenda nemškega viteškega reda kot lastnica prodajo odklonila, se za stavbišče določi parcela onih zemljišč, ki jih je občina svoječasno kupila za nameravane delavnice državne železnice. Župan se pooblašča, da po ugotovitvi stavbišča naroči podrobne načrte in strokovne proračune pri A. Dvořáku, ki je izvršil splošni načrt. Ustanovi se stalna komisija za nadziranje zgradbe in so njeni člani: prof. ing. Jaroslav Foerster, nadinženir Jaromir Hanuš, sanitetni svetnik dr. Otmar Krajec, občinska svetnika dr. Ivan Oražen in Josip Turk, stavbni nadsvetnik Franc Pavlin, direktor Šubic, stavbni vodja pa je mestni stavbni svetnik Ivan Duffé. Županu se naroča, da izposluje pri deželnem zboru primerno podporo.

Vse druge priprave so šle gladko od rok. Na seji občinskega sveta 23. avgusta 1909. so stavbna dela oddali ljubljanski tverdku Filip Supančič, ki je pričela s prvimi deli takoj drugi dan.

Deželni zbor je v začetku leta 1910. dovolil mestni občini najetje posojila 1 milijon kron za zgradbo obrtne šole, njeno prošnjo za prispevek k stroškom zgradbe pa je odklonil. Dne 1. septembra 1910. je bil občinski svet razpuščen. Pod vladnim komisarjem so se dela uspešno nadaljevala in je bilo glavno in delavniško poslopje v začetku novembra 1911. tako daleč dovršeno, da se je redni pouk v novem posloppju lahko pričel.

Pogajanja za opremo šole in drugih obveznosti in za predajo posloppja v državno last so se vršila še dolgo časa. Vlada je sprejela naknadno zahtevo mestne občine, da se ustanovi tudi delovodska šola za elektrotehniko. Sklepna pogodba med erarjem in mestno občino je bila podpisana šele 3. maja 1914. Temeljne točke pogodbe so:

Erar prevzame od mestne občine zemljišče in zgradbo v last in se zavezuje, da jo bo uporabljal izrečno in izključno v namene državne obrtne šole. Ako bi se državna obrtna šola v Ljubljani opustila, ostane posloppje z opremo državna last, prenehajo pa druge obveznosti mestne občine in mora erar povrniti mestni občini odškodnino v izmeri tretjine vse vrednosti vseh zavodovih posloppij, ki se določi po sodni cenitvi. Mestna občina prispeva še za notranjo opremo glavnega posloppja ostali znesek 28.000 K in se zavezuje dalje brezplačno dobavljati elektriško energijo za razsvetljavo glavnega in delavniškega posloppja.

Državna obrtna šola

Formalno se je Umetno-obrtna strokovna šola presenovala v Državno obrtno šolo z odlokom ministra za javna dela od dne 29. septembra 1911., štev. 853-XXI b. Redni pouk na Državni obrtni šoli se je pričel dne 6. novembra 1911.

Šola se je do svetovne vojne lepo razvijala.

Dne 27. julija 1914. je vojna uprava zasedla šolsko posloppje in nastanila v njem domači domobranski polk. Po odhodu polka (meseca avgusta) so šolsko in

delavniško poslopje preuredili za vojaško bolnico. V ta namen so izpraznili vse učilnice in kabinete, skoraj vse zbirke in tudi knjižnico. Inventar so prenesli v stranske prostore v obeh nadstropjih nad direktorjevim stanovanjem. Na dvorišču so kasneje postavili tri velike barake. Delavniško poslopje in barako pred njim je zasedla »avto-delavnica«. Vse šolsko poslopje (zlasti delavnice in vsa oprema) je trpelo pod vojaško upravo silno škodo. Sledovi tega gospodarstva se poznajo še danes. Še večja nesreča je pretila zavodu 6. januarja 1918., ko se je vnela baraka pred delavniškim poslopjem. Ogenj je uničil tudi vsa okna in del ostrešja na južni strani glavnega poslopja, kjer je telovadnica.

Višja obrtna šola

Delovanje za razširjenje obrtne šole z višjimi oddelki se je začelo še pred vojno, ko je deželni zbor na seji 3. marca 1914. sklenil resolucijo na vlado, da naj ustanovi v Ljubljani stavbno strokovno šolo, t. j. šolo, ki je današnji arhitektonsko-gradbeni odsek tehniške srednje šole. Mestna občina in trgovska in obrtna zbornica sta v decembru 1916. odposlali na ministrstvo za javna dela prošnjo in spomenico za ustanovitev višjih oddelkov in sta določili iz svoje srede odposlanstvo, ki naj osebno posreduje pri ministru. Minister za javna dela, dr. O. baron Trnka, ki je bil prijateljsko naklonjen slovenskim težnjam, je odposlanstvo sprejel dne 12. januarja 1917. Odločilni nemški krogi so razširjenju obrtne šole v Ljubljani tako nasprotovali, da se minister dolgo ni upal podpisati ustanovitvenega odloka in je podpisal odlok šele zadnji dan pred svojim odstopom.

Z odlokom ministra za javna dela od 19. junija 1917., št. 37. 557-XXI b, sta se na Državni obrtni šoli v Ljubljani ustanovila višja oddelka Stavbna strokovna šola in Višja obrtna šola mehansko-tehniške smeri.

S šolskim letom 1917./1918. sta se otvorila prva letnika obeh višjih oddelkov. Z ustanovitvijo višjih oddelkov se je zavod po tedanjem in še današnjem ustroju obrtnega šolstva razširil v najvišje obrtno učilišče. Vsi notranji pogoji za razvoj šole v smislu poglobljenja dela in razširjevanja delokroga so bili pridobljeni. To delo pa je moralo čakati na dobo zunanjega miru in svobode.

Tehniška srednja šola

Izpremembo imena je predlagal direktor Šubic z utemeljevanjem, da naziv »višja obrtna šola« v ostalih delih naše države ni znan, da so v Zagrebu po prevratu leta 1918. svojemu obrtnemu učilišču enakega ustroja dali novo ime »tehniška srednja šola«, da snujejo v Beogradu enak zavod in je potrebno, da imajo enaki tipi učilišč tudi enaka imena.

Z razpisom od 14. decembra l. 1920., št. 5989, je poverjeništvo za uk in bogočastje dogovorno z oddelkom ministrstva trgovine in industrije v Ljubljani odredilo, da se Državna obrtna šola imenuje Tehniška srednja šola in se izprememba imena uveljavi s pričetkom drugega semestra 1920./1921.

Razen imena, ki je pa prav za prav veljalo pravilno samo za dva višja oddelka, se ni na notranji uredbi oddelkov dolgo nič izpremenilo. Po novejših ustrojnih izpremembah bolj formalnega značaja je nastal obrtnošolski zavod, na katerem so pod skupno upravo in skupno streho združene naslednje šole:

1. *Državna tehniška srednja šola* s tremi odseki, arhitektonsko-gradbenim, strojnim in elektrotehničkim oddelkom;

2. *državna delovodska šola* s štirimi oddelki, gradbenim, strojnim mojstrskim, elektroinstalaterskim ter mizarskim in strugarskim mojstrskim oddelkom;

3. *državna moška obrtna šola* s tremi oddelki, kiparskim in rezbarskim, keramiškim in graverskim oddelkom;

4. državna ženska obrtna šola s tremi oddelki, za krojenje in šivanje perila, za krojenje in šivanje oblek ter za umetna dela (vezenje);

5. banovinska šola za glasbila.

Vse navedene šole so podrejene ministrstvu trgovine in industrije oziroma banski upravi odd. VIII. in se upravljajo po zakonu o tehniških srednjih in moških obrtnih šolah ter po zakonu o ženskih obrtnih šolah in ženskih strokovnih učiteljiščih iz leta 1932.

Zavod so doslej upravljali:

Direktor *Ivan Šubic* od ustanovitve prvih dveh strokovnih šol do svoje smrti dne 11. marca 1924. Ko je bil Ivan Šubic po prevratu leta 1918. postavljen za

referenta (višjega šolskega nadzornika) za obrtno šolstvo v Sloveniji, so mu za pedagoško-didaktične posle na obrtni (tehniški srednji) šoli prideli inženjerja-profesorja šole kot ravnateljevega namestnika.

Profesor ing. *Jaroslav Foerster* kot ravnatelj namestnik od 6. maja 1919. do 30. septembra 1922., ko je bil postavljen za univerzitetnega profesorja.

Direktor *Jožef Reisner* od 18. decembra 1924. do 31. marca 1938.

Ing. *Leo Novak* kot profesor in ravnatelj namestnik oziroma vršilec dolžnosti direktorja od 1. oktobra 1922. do 18. decembra 1924. in od 1. aprila do 15. junija 1938., od tega dne pa kot direktor.

KUPOLA LJUBLJANSKE STOLNICE

V I K T O R S T E S K A

Za ljubljansko stolnico je bil zgodovinski dan 2. decembra 1699. Ljubljanska stolnica sv. Nikolaja, nekdanje majhna šempetrska podružnica, je l. 1386. pogorela. Ljubljanci so nato sezidali precej veliko gotsko cerkev. Po raznih potresih in nezgodah pa je v teku 300 let zelo trpela. Zato so se na zgoraj omenjeni dan sešli pri stolnem proštu dr. Janezu Krst. Prešernu stolni dekan in generalni vikar dr. Anton Dolničar (Thalnitscher pl. Thalberg), komornika Janez Pichi, Franc Bogo baron Polhograjski in kamniški župnik Maks Leopold Rasp. Sklenili so, naj se cerkev sv. Nikolaja podre in nova sezida. Ta predlog so prijavili stolnemu kapitlju in škofu Sigismundu grofu Herbersteinu, ki sta ga oba potrdila.¹

Za izvršitev tega sklepa je prevzel vso skrb in vse breme stolni dekan Anton Dolničar.

Za vsako stavbo je načrt najvažnejša stvar. Če je načrt dober, bo stavba lepa, če je pa načrt slab, tudi stavba ne more biti primerna.

Dekan se je trudil, da bi dobil dober načrt. Obravnaval je z raznimi stavbarji.

Stavbar Carlo Martinucci je bil iz Čedad (Foro iuliensis) in v 27. letu. Kot izvežban arhitekt je narisal načrt stare stolnice in osnutek, kako bi se stara cerkev korenito popravila, tako da bi ostalo le, kar se je l. 1674. na novo prizidalo, vse drugo bi se pa podrlo. Izgotovil je lesen model, v čemer se je posebno odlikoval. Videti je bila vsa cerkev zunaj in znotraj. Dopravil ga je v treh tednih in dobil zanj posebno nagrado. Ker pa je bil premlad, mu niso prav zaupali, zlasti ker so čuli, da se je del lovskega gradiča v Grobljah, ki ga je dal knez Auersperg polepšati, podrl.²

Fr. Florencijan, kapucin, Milanec, temeljit in spreten stavbar, je povabljen prišel v Ljubljano 12. aprila 1701. Tu je bival deset dni in je napravil dva načrta cerkve s kupolo. Potem je odšel v Varaždin, da bi ondi vodil gradnjo novega samostana, pa je kmalu umrl. Imel je blizu 70 let.³

Po smrti ljubljanskega deželnega stavbarja Marcela Cerasola je postal njegov naslednik Milanec Francesco Ferrata. Dekan je povabil tudi tega za načrt. S svojim rojakom kapucinom Fr. Florencijanom se je posvetoval in napravil načrt in notranji prerez podobno kakor Fr. Florencijan.⁴

Mihael Zamrl je bil Ljubljčan, zelo dober in marljiv delavec, zato ga je dekan močno cenil in uporabljal njegove nasvete večkrat med delom. Izgotovil je tudi svoj načrt.⁵

Knezoškof Sigismund grof Herberstein se je svoji časti odpovedal in odšel v samostan sv. Filipa Nerija v Perugia. Za naslednika je bil imenovan Ferdinand grof Künburg, ki je bival tedaj v Rimu. Dekan mu je sporočil o nameravani stavbi in mu poslal predložene načrte in potrebne mere. Novi škof se je zavzel za svojo novo stolnico in je pridobil za nov načrt slavnega stavbarja in slikarja Fr. Andreja Pozzo iz jezuitskega reda. Ta je zamislil nov načrt, pročelje, dva notranja pogleda in dva osnutka za nižjo in višjo kupolo, ki naj bi bil na izbiro po gmotnem stanju.⁶

Ko je prejel dekan Pozzov načrt, je takoj pričel z delom. Že 20. maja 1701. sta se lotila Francesco Ferrata in Mihael Zamrl podiranja stare cerkve. Ker pa je Ferrata hotel vse sam voditi, česar pa ne bi bil zmož, je s svojimi delavci 27. julija delo zapustil.⁷ Dekanu ni bilo žal po njem, ker se je dela premalo držal in je bil večkrat odsoten. Ferrata je svojo prenapljenost kmalu obžaloval in želel vodstvo zopet sprejeti, dekan pa ga ni sprejel, ampak je delo poveril Francu Bombasiju, rojenemu Benečanu, ki je bil ljubljanski meščan in kamnosek, pa tudi v stavbarstvu izveden. Bombasi je z gradnjo precej pričel in z Zamrlom nadaljeval tako, da je dovršil v prvem letu dopolovično višino.

Za polirja je bil sprejet izvrstni Pavel Jugovic in ko je 21. marca 1704. umrl, Gregor Maček, izkušen, moder in delaven mož, ki je delo tudi dokončal.⁸

⁴ HCEL, 8.

⁵ Isti, HCEL, 7, 8.

⁶ HCEL, 8.

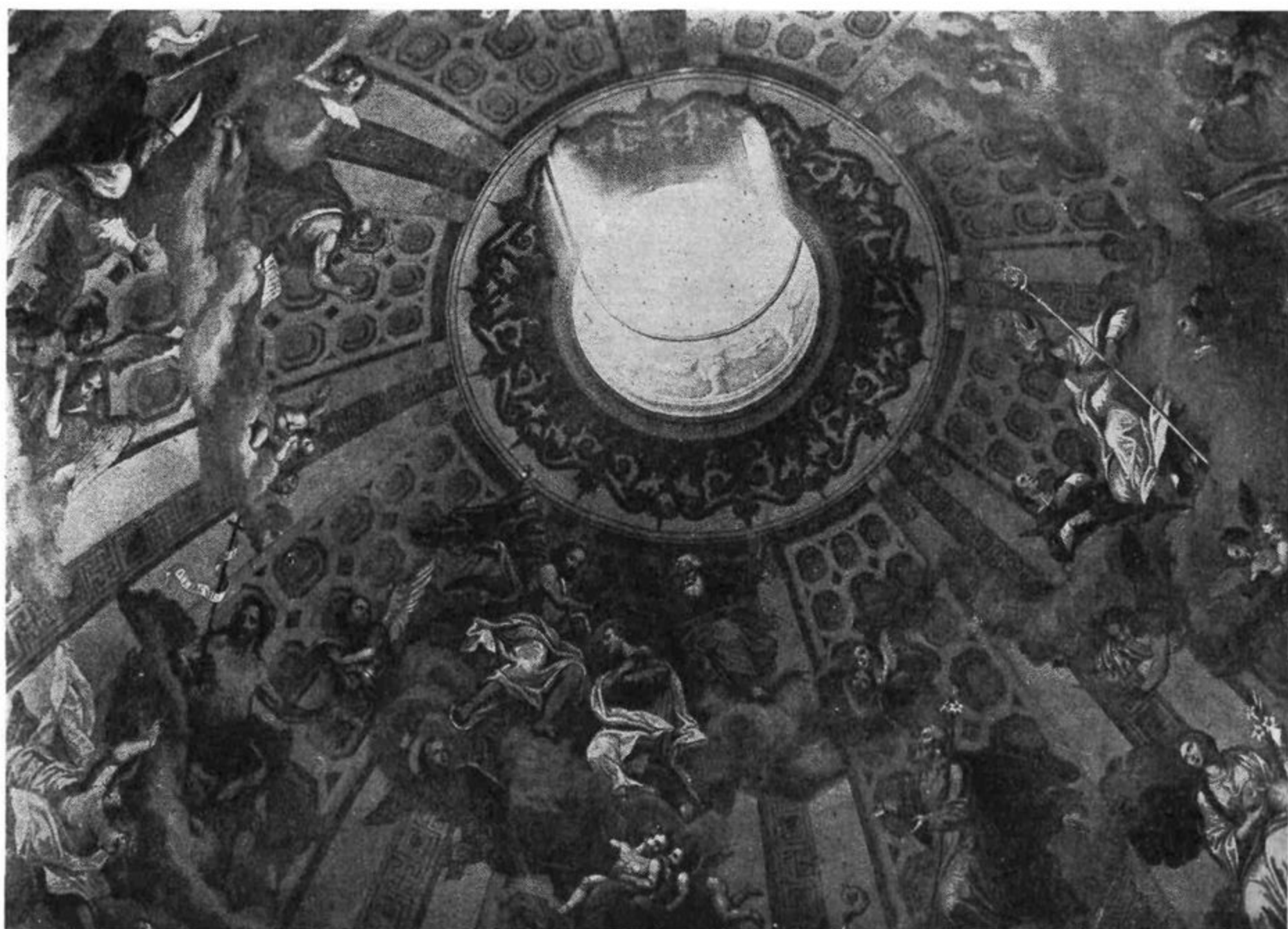
⁷ HCEL, 41.

⁸ HCEL, 9.

¹ Dr. I. Greg. Thalnitscher: *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis*, 5.

² HCEL, 8.

³ HCEL, 8.

Dekana pa je skrbelo, komu bi poveril gradnjo kupole. Nasvetovali so mu razne znamenite stavbarje iz Milana, Salzburga, Prage in Dunaja.⁹ Pozimi je po posredovalcih z njimi obravnaval. Salzburški, ki si je pridobil pri gradnji ondote stolnice mnogo izkušenj, je bil pripravljen dvakrat na leto priti v Ljubljano in tu delo tri tedne nadzirati. Za potnino in nagrado je zahteval 800 gld.¹⁰

Stolni kanonik Gladič je obravnaval z dunajskim stavbarjem Gabrielijem, ki bi tudi delo prevzel.¹¹

Zvonar Janez Krst. Franchi je nasvetoval stavbarja iz Prage, ki bi delo rad prevzel in se je nameraval po smrti Francesca Ferrata preseliti v Ljubljano, ker bi rajši vino pil kot češko pivo.¹²

Ko je zbral dekan razna mnenja, je sklenil z visoko kupolo počakati na boljše čase, sicer se pa ravnati po Pozzovem načrtu. Poslikanje kupole je dekan želel poveriti Pozzu, ta pa je jezuitskemu patru Andreju Schweigerju odgovoril, da bi delo rad prevzel, pa ga zaradi mnogih naročil ne more.¹³

L. 1702., torej že med delom, se je pojavil tu Fr. Jožef, kapucin, ki pa je bil mnogo slabši od Fr. Florencijana. Uršulinska prednica v Ljubljani M. Eleonora Margarita je povabila veččega stavbarja Petra Jannija, ki si je načrt in delo ogledal in oboje odobril.¹⁴

Ko so l. 1705. zidovje dogradili, so to delo venčali z napisom:¹⁵

⁹ HCEL, 45.

¹⁰ HCEL, 9.

¹¹ HCEL, 9.

¹² HCEL, 9.

¹³ HCEL, 9.

¹⁴ HCEL, 9.

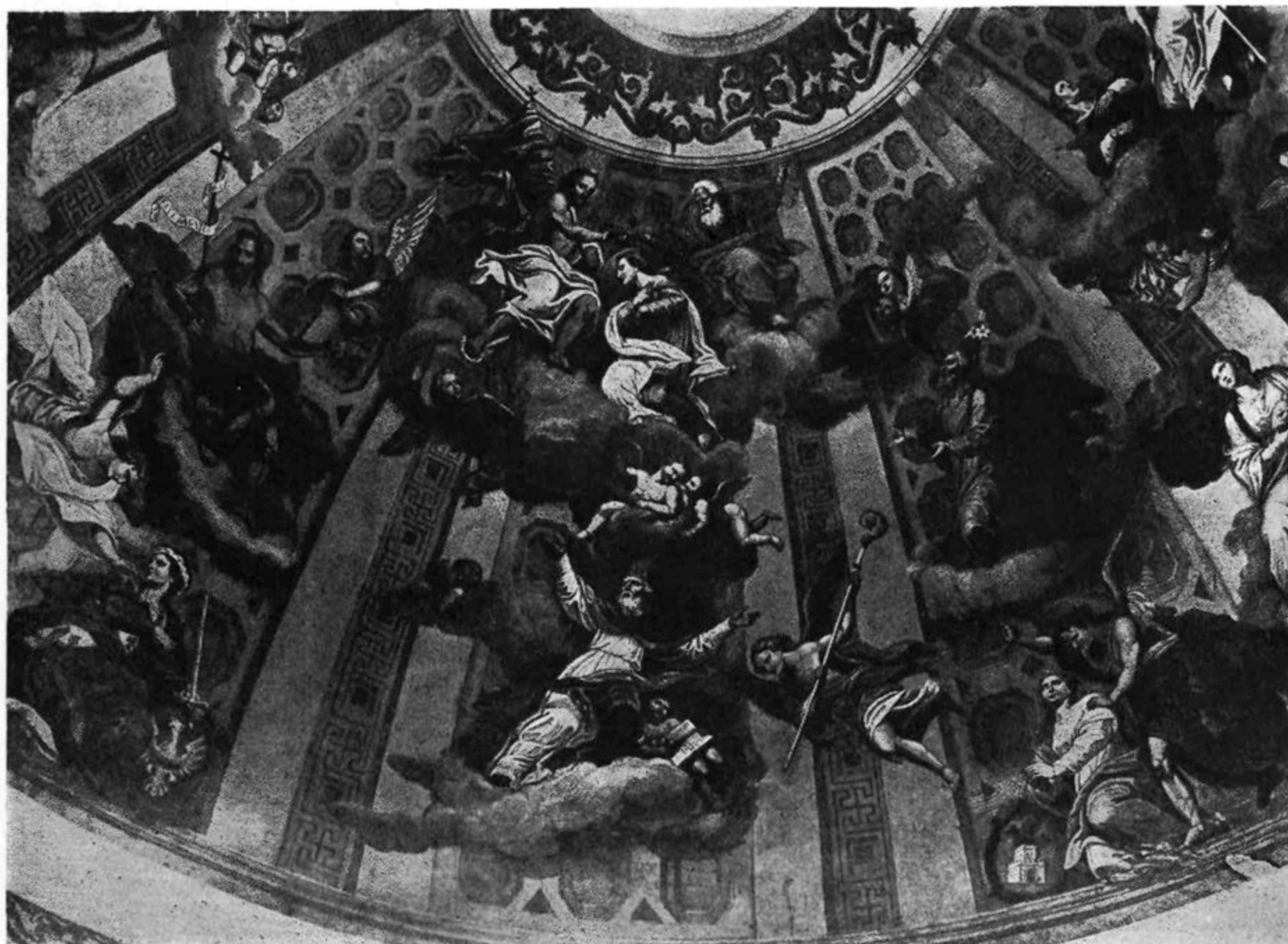
¹⁵ HCEL, 9.

Andrea Pozzo e S. J.
Architectorum facile principe
Delineante
Francisco Bombasio Veneto
Architecto et Satomo
Dirrigente
Michaelae Samerlio Labacensi
Murariorum praefecto
Invigilante
Opus perfectum
Anno MDCCV.

(Ko je načrt napravil Andrej Pozzo, morda prvi stavbar, vodil delo Benečan Franc Bombasi, nadziral zidarski mojster Mihael Zamrl, je bilo delo dokončano leta 1705.)

L. 1703. se je bilo treba odločiti, ali postavijo visoko ali nizko kupolo; visoka bi stala 20.000 gld., nizka pa 10.000 gld. To je bila takrat velika vsota. Odločili so se za nizko kupolo, ker v tedanjem vojnem času ni bilo misliti, da bi mogli nabrati dovolj denarja za visoko kupolo. Napravili so torej nizko, navidezno kupolo iz lesa, ki so jo z železnimi vezmi pritrdili na strešni oder in potem ometali. Julij Quaglio jo je potem poslikal s freskami in delo dokončal do 24. sept. 1703., torej v 6 tednih, čemur so se vsi čudili. Mnogi ljudje je prihitela občudovati slike; celo iz daljnih krajev so prihajali.¹⁶ Dr. Gregor Dolničar pripoveduje naslednjo anekdoto: Ptičica je priletela v cerkev in hotela švigniti skozi okno, pa je butnila v zid, kjer je bilo okno le naslikano. Zato primerja slikarja grškega Apelu, seveda pomotoma mesto Parrhaziju, o katerem so Grki pripovedovali podobno anekdoto.

¹⁶ HCEL, 51.

M. Langus, freska v kupoli ljubljanske stolnice, vzhodna stran II

V veliko žalost dekanovo je polir Pavel Jugovic 21. marca 1704. umrl.¹⁷

Quaglio je na svodu navidezne kupole naslikal svetnike, ki so jih v ljubljanski škofiji posebno častili. Na vrhu je uprizoril Marijino kronanje, potem sv. Nikolaja, zavetnika stolne cerkve in ljubljanske škofije; poleg njega je postavil sv. Maksima, prvega emonskega škofa in mučenca sv. Pelagija, o katerem so tedaj mislili, da je bil iz naše Emone; nadalje sv. Mohorja in Fortunata, patrona in začetnika krščanske vere v oglejski škofiji; sv. Ahacija, ki je bil zaščitnik kranjske dežele od l. 1593. do 1675.; sv. Jurija, varuha ljubljanskega gradu in ljubljanskega mesta; sv. Vitala in sv. Varija, katerih svetinje se v stolnici časte. Svetinje sv. Vitala je iz Rima prinesel knezoškof Oton grof Buchheim (1641.—1664.), sv. Varije pa knezoškof Ferdinand grof Kuenburg. Naposled je naslikal še dve simbolični sliki, ki predstavljata Kranjsko in Ljubljano in angele varuhe, ki molijo za domovino.

V trikotnih zaklinkah (kapah) so se vrstili štirje evangelisti; njih znake je kazalo osem angelov.¹⁸ Nova stolnica je bila posvečena 8. maja 1707.¹⁹

Želja dekana dr. Antona Dolničarja, da bi se nabralo toliko denarja, da bi mogel postaviti visoko kupolo, se ni izpolnila. Dekan je legel v grob in potem nad sto let nihče ni mislil, da bi kupolo vzdignil. Šele l. 1836. so sklenili, naj se kupola poviša. V ta namen je izšel v ljubljanskem nemškem listu »Illyrisches Blatt«, v štev. 18., 19. in 20 in v ponatisku, obenem s kratko zgodovino stolne cerkve oglas, naj bi se prvotno nameravana visoka kupola vendarle postavila. Začeli so

nabirati prostovoljne doneske. Ponatisk ima datum 30. novembra 1836.²⁰ Oklic je imel ugoden uspeh. Stolni dekan Karel Zorn se je lotil dela z vso vnemo in knezoškof Anton Alojzij Wolf ga je krepko podpiral. Pričele so se obravnave z deželno vlado (z gubernijem), kar pa ni šlo popolnoma gladko.

Gubernij je zahteval, da se mu morata predložiti dva modela, preden se prične z delom. Škofijskemu ordinariatu se je to zdelo nepotrebno; zato je nekoliko užaljeno odgovoril guberniju 2. novembra 1839., štev. 1513.:²¹ »Če je izvršljivost gradnje ljubljanske stolne kupole odvisna od naprave dveh modelov, je s to gradnjo res žalostno.«

Škofijski ordinariat bi mislil, da se da to vprašanje dovolj pojasniti z načrti in risbami, saj so bila drugod podobna in važnejša stavbarska opravila izvršena brez modelov. Ordinariat se pa ne protivi, ako gubernij napravo modelov sam odredi, pripomniti pa mora, da stroškov ne prevzame cerkvena blagajna, ki je letos zopet pasivna, ampak bo moral stroške nositi erar in to tembolj, ker je patron škofije in tudi stolne cerkve vladar.

Pred nekaj dnevi je brez prijave pri cerkvenem predstojništvu pregledal zidovje, na katerem naj sloni kupola, polir, ki ne uživa tukajšnjega zaupanja, ker so se mu pri gradnji kazine in lani v Schreierjevi hiši v špitalski ulici podrli oboki; zato meni ordinariat, da mora opozoriti gubernij na potrjenega zidarskega polirja Mateja Medveda iz Cerkelj, ki je v ljubljanski

²⁰ Geschichte der Erbauung der Domkirche St. Nikolaus zu Laibach und Aufforderung zu Beiträgen für den Ausbau der Kirchenkuppel. 1836.

²¹ Škof. arhiv, Stolna župnija, fac. 42. Prav tako vse naslednje.

¹⁷ HCEL, 52.

¹⁸ HCEL, 67.

¹⁹ HCEL, 85.

M. Langus, freska v kupoli ljubljanske stolnice, zahodna stran

škofiji zgradil že več cerkva, v Kranju postavil na poseben način zvonik, v Šmartnem pri Kranju obok, ki se je o njem prej izjavil tehnik, da je neizvedljiv, in je morda bolj drzna stavba kot ljubljanska kupola. Ta polir pravkar gradi novo cerkev v Šmartnem pod Šmartno goro, ki jo je lani gradil neki drug podeželski polir, pa tako slabo, da se mu je podrl steber z na njem slonečim obokom in se mu je 23. oktobra 1838. že skoro dozidani zvonik sesul z obokom vred, na katerem je bil sezidan. Ljubljanski polirji, ki so si to nesrečo ogledali, so se izrekli, da se iz teh ruševin ne da nič narediti, ampak je treba zid do temelja podreti in vse na novo pozidati. Matej Medved pa je dejal, da ni treba ničesar podirati, ampak naj se zidovje ohrani in samo nekoliko podzida. In res, delo, ki ga je 12. avgusta pričel, je že toliko dovršil, da upajo 11. novembra, ko je god sv. Martina, patrona župne cerkve, že obhajati službo božjo v cerkvi. Temu drznemu in uspelemu delu ne bodo mogla odrekati priznanja niti tehnična oblastva. Ali bi ne bilo torej potrebno, da ta gradbeni polir Matej Medved, ki se je že tolikokrat izkazal, preišče zidovje, na katerem naj sloni kupola, in poda svoje mnenje o nameravani stavbi. Ako bo povabljen, mu bo ordinariat sam poravnal vse stroške za pot in za bivanje v Ljubljani.

Nato je dež. gradbena direkcija 14. novembra 1839., št. 3550, odgovorila: Gradbena direkcija ne zanika, da se more kupola zgraditi tudi brez modelov, toda c. kr. dvorni in stavbni svetnik, direktor Jos. Schemerl vitez Seitenbach, ki se osebno zanima za to gradnjo, je predlagal napravo modelov, kar je gotovo koristno za netehnike, da lažje razumevajo in boljše izgotove dela, kjer so pomočniki, če vidijo model. Naprava modelov pa glede stroškov ni v nobenem razmerju z važnostjo dela in s stroški, ki so združeni z njim.

Gradbena direkcija pa prepušča modri razsodbi visoke vlade, da odloči, ali naj se modeli napravijo ali ne, ker niso ne zanjo ne za dvornega svetnika absolutno potrebni, vendar pa meni, da ni prav umestno, da se škofijski ordinariat protivi predlogu g. dvornega svetnika.

Dalje sporoča gradbena direkcija glede odloka z dne 22. septembra 1839., št. 22.961, da je zidovje pendentivov (zaklinkov) natančno preiskala, ker prej pri prvi sestavi gradbenega projekta tega še ni storila, kar pa je zelo važno za zgradbo, ker je uspeh odvisen od trdnosti in nosilnosti zidovja.

Gradb. direkcija je po tukajšnjem pristavu Müllerju, mestnemu župniku Karlu Zornu sporočila, naj zidar-ski mojster Anton Brilli, ki je v svoji stroki večšak in je 9. avgusta 1838., št. 15.769, dobro prestal mojstrski izpit, odpre en pendentivni zid, da presodi nosilnost in konstrukcijo in da sestavi temeljit proračun. Ni bil namen gradbene direkcije, da dobi izjavo gradbenega mojstra Brillija, ali je gradnja kupole mogoča ali ne, ker se je o tem že dvorni stavbni sodnik obširno izjavil, ampak le, da izve, v kakšnem stanju se nahaja zid pendentivov, zato je tudi brez pomena, kdo to preišče. Trditev škof. ordinariata, da se je zid preiskoval brez vednosti cerkvene oblasti, se mora torej omiliti.

Da bi Mateja Medveda klicali, naj pregleda zid pendentivov, naj odloči gubernij; treba pa tega ni, ker je stvar jasna, lahko se pa dovoli v pomirjenje škofijskega ordinariata.

Gubernij je 15. januarja 1840., št. 28.840/39, pisal gradbeni direkciji, da dovoli napravo modelov, in sicer naj prvi pokaže stanje cerkvenega oddelka, kamor se kupola postavi, drugi pa novo stanje kupole po načrtu, zasnovanem po gradbeni direkciji in po na-

migljajih dvornega gradbenega sodnika; modela naj pa naredi strojnik in mizarski mojster Janez Echter. Draži naj se pod 100 gld.

Gubernij je 18. januarja 1840., št. 28.840, sporočil ordinariatu, da zahteva dva modela in da odklanja ogled po Mateju Medvedu, ker bi ta ogled vso stvar le zavlačeval.

Gubernij je 4. septembra 1840., št. 22.434, sporočil ordinariatu, da združena dvorna pisarna dovoli zidavo kupole pod pogojem, da se za to gradnjo noben javni fond ne pritegne. Stroški so se odobrili z 10.601 gld. 34 kr., ker je dvorni stavbni svetnik zahteval, naj se zida z lahčičem, ki je lažji kot opeka.

V račun se je vzelo spravljanje šute, ne pa še dobro ohranjeni material. Naprava strehe se mora ločiti od gradbe kupole in se lahko pozneje izvrši.

Cerkveno predstojništvo stolne cerkve pa je vložilo 12. oktobra 1840. ugovor zoper gubernijalni odlok o razpisu minuendo dražbe za napravo kupole in zoper podiranje oprog ter preti, da se bo popolnoma odtegnilo pobiranju prispevkov, ako se izpeljava kupole, ki jo meni gubernij pod nadzorstvom gradb. direkcije izvršiti, ne prepusti cerkvenemu predstojništvu.

Škofijski ordinariat je 6. novembra 1840., št. 1581, to sporočil guberniju ter je ugovor cerkvenega predstojništva zagovarjal s tem, da je cerkveno predstojništvo upravičeno zahtevati, da samo oskrbi gradnjo kupole po potrjenem načrtu, ker mora samo ves denar nabrati in ker je razpis minuendo dražbe predpisan le za državne zgradbe, nadzorstvo in vodstvo gradnje je pa tako prepuščeno gradbeni direkciji in torej varnost zjamčena.

Gubernij je 28. decembra 1840., št. 31.922, privolil pričetek gradnje pod pogojem, da se za to gradnjo porabi le nabirka, ne pa siceršnja cerkvena imovina ali kak javen fond. Deželni stavbni direktor Franc Patscheider je z Matejem Medvedom pregledal stavbni načrt in se prepričal o njegovi izvršljivosti.

Škof. ordinariat je 16. januarja 1841., št. 45, prosil gubernij glede na dopis 28. decembra 1840., št. 31.922, naj mu izroči odobreni načrt in stroškovnik, da se bo moglo gradivo zbirati in spomladi z delom pričeti.

Cerkveno predstojništvo je delo poverilo Mateju Medvedu in s pomočjo mestnega župana Jan. Nep. Hradeckega pričelo dovažati stavbno gradivo. Gradbeni direktor Patscheider pa je določil gradbenega pristava Benedikta Müllerja, da je delo stalno nadziral.

V stolnici so 19. aprila 1841. ob petih zjutraj opravili sv. mašo z blagoslovom in litanijami ob udeležbi Mateja Medveda in njegovih delavcev. Še isti dan so začeli postavljati oder in potem graditi. V 8 tednih je bila kupola s svetlobnico dograjena. Nato je začel mestni tesarski mojster Jurij Pajk postavljati strešni oder in naposled 6 čevljev visoki pozlačeni križ.

Novica o naglem delu se je širila po škofiji, zato so prispevki tem hitreje prihajali.

Prispevali so:

Ljubljanska duhovščina	2795	gld.	—	kr.
Drugi Ljubljanci	4511	„	08	„
Duhovniki zunaj Ljubljane	635	„	34	„
Iz raznih pokrajin	677	„	50	„
Darovanje	695	„	16	„
Obresti	567	„	20	„

Skupaj 9882 gld. 08 kr.

Mnogo Ljubljancev je brez plače pomagalo voziti gradivo, tudi steklo so darovali.

Omenjene obresti 567'20 gld. so se natekle od darov, ki so se zbirali od l. 1836. in so se takoj naložili v hranilnici.

Za tako veliko stavbo je treba mnogo gradiva pa tudi precejšnje število obrtnikov. Na razpolago nam je pregled stroškov:

1076 stotov apna	368'36	gld.
327 voz peska	124'40	„
150.600 kosov zidne opeke	1685'57	„
les za oder in tesarsko gradivo	1216'07	„
zidarsko delo in težaki	2306'11	„
kovači	785'02	„
ključavničarji	90'—	„
mizarji	120'25	„
pleskarji	32'48	„
žične mreže	148'16	„
kamnoseki	133'—	„
27 stotov 72 funtov bakra	1754'09	„
kotlarji	216'—	„
pasarji	119'—	„
štukatorji	200'—	„
15 stotov 26 funtov mavca	36'20	„
vrvi	100'55	„
kleparsko gradivo	100'—	„
kuparji	23'—	„
druge potrebščine	106'25	„

skupaj 9973'06 gld.

Omeniti je treba, da se tudi med delom božja služba ni prekinila, ker je znal mojster Matej Medved delo modro uravnati. Tudi se med težavnim in drznim delom ni zgodila niti najmanjša nezgoda. Zato so 20. nedeljo po binkoštih 1841. pri obeh župnijskih božjih službah zjutraj in dopoldne hvaležni Bogu prepevali zahvalnico in molili za vse dobrotnike, ki so prispevali za kupolo.²²

Gradbeno delo je bilo dovršeno, treba je bilo notranjščino še okrasiti. Delo so poverili Mateju Langusu z naročilom, naj se po možnosti ravna po Quagliovem delu. Langus je že prej, preden so leseno kupolo podrli, posnel Quagliove freske in je deloma po njih zasnoval nov črtež, ki ga hrani sedaj uršulinski samostan v Ljubljani.²³ Pri izvršitvi pa se ni ravnal strogo po osnutku. Da se ohrani vsaj nekaj vzorcev Quagliovih fresk iz lesene kupole, sta Langus in kustos deželnega muzeja Freyer Henrik snela nekaj fresk, ki sta si jih delila ljubljanski deželni muzej in baron Erberg v Dolu.

V trikotnih poljih pod kupolo je pričel slikati štiri evangeliste 9. junija 1843. To delo je dokončal 8. avgusta. Teden pozneje, 16. avgusta, je začel slikati v svetlobnici (laterni) sv. Duha, ki ga okrožujejo angelske glave; potem se je lotil glavne skupine v kupoli. Do 28. oktobra 1843. je dovršil skupino, uprizarjajočo presv. Trojico, ki krona Marijo, potem sv. Nikolaja, patrona stolne cerkve in dve alegoriji: Carniolo (Kranjsko) in Emono (Ljubljano). L. 1844. je nadaljeval delo od 29. aprila do 26. avgusta. S tem je slikanje zaključil; oder so odmaknili in slike odkrili v

²² Illyr. Blatt, 1841, 189—191.

²³ Glej fotografski snimek v »Dom in Svetu«, 1904., str. 303.

M. Langus, freska v kupoli ljubljanske stolnice, južna stran

navzočnosti cesarja in cesarice, ki sta se tedaj mudila v Ljubljani. Pozneje so še nekatere dele pozlatili in 18. septembra z delom končali.

Sodobni ocenjevalec pripoveduje, kak vtisk so slike napravile: »Slike so presenetljivo živahne, krepke in tople; žive barve so izvrstne, snov je naravno obdelana. Prej mrtvi zid diha sveže življenje.«²⁴ Obširneje je slike ocenil Leopold Kordes, ki je tudi pripomnil, kaj je Langus sam sestavil in kaj je posnel po Quagliu.²⁵

Oglejmo si sedaj natančneje Langusovo delo. V svetlobnici (laterni) nad kupolo plava sv. Duh v podobi goloba, okrožen po angelskih glavicah; navpične stene pa krasi pozlačeni kandelabri in angelske glave. Prehod od svetlobnice do kupole izpolnjujejo v zlati barvi naslikani okraski.²⁶

Obok kupole prepreza 16 lahno barvanih oprog.

Če pridemo v cerkev, zagledamo v kupoli proti vzhodu najprej sv. Trojico, ki krona Marijo in pod to sliko sv. Nikojala. Sv. Nikolaja ločijo od Marije oblaki, ki jih podpirajo angeli in tudi spremljajo tega svetnika. Prvi angel mu drži knjigo z običajnimi tremi krogli, ki pomenijo sv. Trojico, ki jo je ta svetnik na nicejskem cerkvenem zboru l. 325. tako vneto zagovarjal; drugi angel pa mu drži škofovsko palico. Na levici gledamo alegorijo kranjske dežele z enoglavim orlom, na desnici pa alegorijo Ljubljane z mestnim grbom: stolpom in zmajem na vrhu. Nekoliko višje na desni opazimo sv. Ahacija, patrona kranjske dežele od l. 1593. (bitka pri Sisku) in sv. Jožefa, deželnega patrona od l. 1675. dalje.

²⁴ Illyr. Blatt, 1844., št. 40.

²⁵ Carniolia, 1844., 344 i. d.

²⁶ Dzinski, Laibach u. seine Umgebung. 24.

V desni četrtini kupole nam predstavlja Langus oba zaščitnika ljubljanske škofije, sv. Mohorja in Fortunata, nekoliko niže pa sv. Nežo z jančkom in lilijami, na desni pa sv. Jurija z zastavo, zavetnika ljubljanskega mesta. Sv. Jurij stoji na zmajevi glavi.

Levo četrtino kupole napolnjujejo slike sv. Janeza Krstnika, sv. Martina z gosko, sv. puščavnika Vitala in sv. Varije, ki se njune svetinje hranijo na oltarju sv. Dizma.

V četrti četrtini kupole proti zahodu je Langus uprizoril sv. Pelagija mučenca, o katerem so tedaj mislili, da je bil rojen v ljubljanski Emoni; pod njim sv. Karla Boromejskega, patrona stolnega župnika Karla Zorna, ki je dal kupolo poslikati, sv. Antona Padovanskega, zavetnika tedanjega knezoškofa Antona Alojzija Wolfa, in sv. Terezijo s puščico, simbolom božje ljubezni.

Ob tej priliki ne smemo pozabiti stvarnika kupole, gradbenega mojstra Mateja Medveda. Rojen je bil v Cerkljah 19. septembra 1796. in je umrl 20. julija 1865. Zidal je mnogo cerkva, še več pa jih je popravil. Zgradil je n. pr. župno cerkev na Vrhniki, Novo štifto pri Gornjem gradu, cerkev sv. Neže pri Koveru, župno cerkev v Šmartnem pod Šmarno goro je pa dozidal, ko se je prejšnjemu gradbenemu mojstru podrla.²⁷ Najbolj je pa zaslovel, ko je postavil na ljubljansko stolnico kupolo. Gradbena direkcija je nekoliko oklevala z dovolilom gradnje, o gradbenem mojstru Mateju Medvedu pa ni hotela nič vedeti. Stolnemu župniku Karlu Zornu, ki ga je podpiral škof Wolf in ki je vodil dopisovanje z gradbeno direkcijo, pa se je posrečilo gradbeno direkcijo prepričati, da je Matej Medved pravi mož, ki mu bo delo uspelo.

²⁷ Biografski leksikon.

V severni (levi) zakristiji ljubljanske stolnice je vzdana plošča z napisom:

»Preč. g. Karl Zorn, r. 1780., mašn. 1804., kor. 1825., stl. dek. 1851., † 1864., moj preljubl. fajm., skrbni duh. oče in prednik, so po Ljubljani in pri duhovnih na deželi nabirali darov (10.000 gld.) ter se skozi pet let pri obilnih opoverah srčno trudili in skrbeli, da za Bogom gre le njim hvala, da imamo na mesto lese-nega stropa lepo zidano kupolo. — Stavbena gosposka v Ljubljani in na Dunaju se je zidanju upirala, rekoč, da so obloki in stebri prešibki. Zorn pokličejo iz Cer-keľj pri Kranji kmečk. zid. mojstra Matevža Medveda. Pri komisiji v cerkvi so bili Ant. Al., ljub. župan Hra-decky in politična pa stavbena gosposka. Medved pre-mir vse in reče: »Upam si izpeljati kupljo; teh res prešibkih oblokov jaz ne potrebujem; čez te bom zidal in dobro v stebre uprl nove močnejše, in šele na nje zidal kupljo, katero pa bodo stebri tako malo čutili, kakor jaz svoj klobuk.«

Medved delo prične 19. apr. l. 1841; že 19. junija postavijo križ na kupolo; 17. oktobra pa je bila vesela in slovesna zahvala. — Cerkev je bila zidana 1701. do 1707., posveč. 8. maja 1707., z belim in črnim tlakom, marmorom in zlatom (300.000 platnic), križevim po-tom olepšana 1859.—1860.

Postavil iz hvalež. in spošt. Jož. Supan, l. 1846. stl. kapl., 1855. kor. in fajm., 1860. prošt.²⁸

Medvedova napoved o trdnosti kupole se je sijajno obistinila ob potresu 1895., ko je cerkveni obok po vsej dolžini počil, v kupoli pa ni bilo nobene poke.

Prav tako se je obneslo tudi Langusovo delo, ki še danes spričuje o slikarjevi sposobnosti in zanesljivosti. Kmalu bo sto let, kar je slike v kupoli ustvaril, vendar se vidijo, kakor bi jih danes dovršil.

Zato vsa čast stavbarju Mateju Medvedu in slikarju Mateju Langusu!«

²⁸ Dr. Kimovec v knjigi: »Od Ilirije do Jugoslavije«, 177 i. d.

POTOVANJA SKOZI LJUBLJANO

MED LETI 1580. DO 1618. IN PODPORE NA LJUBLJANSKEM MAGISTRATU

(Nadaljevanje)

F R A N C S O J E R

Nadaljnjo skupino bi tvorili *vojaki*, ki so v najraz-ličnejše namene potovali skozi Ljubljano.

18. avg. 1606. l. je dobil neki »Balthasar von Holn-burg« 20 kr. »Zu einer Ritters Zehrung«. Sam pravi, naj mu pomagajo kot »langwirigen soldaten mit einer dargab vnd Zerung«. Navaja, da je služil vojake »von Jugendt auf an der Gränitzen«. Ne pove nič točnega, od kod in kam potuje. Domnevati se da, da gre iz vojne granice v Humprg na Koroško.⁸⁷

20. febr. istega leta je zabeležen v knjigi o izdatkih pod rubriko »Ausgaben den Armen Leüten« fol. 154., No. 3, izdatek 30 kr. »ainem armen Soldaten Christof-fen Freudenberger«. Iz prošnje, ki jo je ta vložil na magistrat, moremo razbrati več zanimivosti. Podpisal se je »Christof freuden berger von breslau aus der Schlesia cirorigius (?) vnd gewester veltscherer Zu dogpey«. Bil je torej vojaški ranocelnik (ranar). Sam pripoveduje, da se je boril »In obrn Vnngerem Zu dog-pey vnd Sackmar gehalten Regimentten«, in sicer kot konjenik in pešec (»Zu Roß vnd fues«) wider den Erbfeundt den Turcken«. Pozneje so ga Turki ujeli in prodali v Egipt. Tam je ostal »2 Jar lang fur einen Sclauen gehalten«. Nato se je osvobodil. Na kak način je dosegel svobodo, tega ne pove. Napotil se je proti domu, kjer je imel še ženo. Potoval je z neko grško ladjo. Pot ga je zanesla tudi skozi Ljubljano, kjer je poprosil za podporo.

Knjiga o izdatkih za l. 1607., fol. 32, pravi: »Item einem Armen Saldaten laut No. 15. geben 30 kr«. Na pobotnici je podpisan »Wilhelben Stethler Von aber-baden auß dem Shwaizer Landt gebüerttig«. Pripove-duje, da je bil v vojaški službi »Von Jugend auf« na Ogrskem, o čemer se more magistrat prepričati iz

priloženega potrdila (»Gundtschafften«). Pozneje ga je začela usoda preganjati. (»Nun aber ist mir das glickh so gar Zu Wider gewest«.) Prišel je celo za nekaj časa ob vid, ki pa se mu je kasneje vrnil. Prosi, naj mu magistrat pomaga »mit ainer Zehrung«.

12. novembra 1610. l. se je oglasil nek vojak iz Ko-čevja (»Mathes Friz von Gottschee«). Pravi, da je služil dalj časa v trdnjavi Petrinja⁸⁹ kot vojak. Ker pa s plačo ni bil zadovoljen, je slekel vojaško suknjo. Pozneje se je vrnil v vojaški stan in služil v vojni granici.⁹⁰

28. junija l. 1611. je potoval skozi Ljubljano »Chri-stoff Schad(er) aus Preussen«. Pravi, da je služil kot praporščak v borbi proti Turkom 6 let na Siciliji (»In der Insel Sicilia Sechs Jar lang fur einen Fendrich gegen den Erbfaind den Turkhen aufm Mehre«). Nato je potoval »in Calabria in Könikreich Neapolis«, kjer pa je bil oropan (»geblundert vnd beraubt worden«). Dalje je potoval proti severu in prišel v Milan. Na-daljnja pot ga je zanesla tudi preko slovenske zemlje. Ustavil se je v Ljubljani. Tu je prosil za podporo na magistratu, da bi se mogel vrniti v svojo domovino. Dali so mu 1 gld.⁹¹

25. jan. 1612. l. so podarili 1 gld. »einem Soldaten«. Bil je to »Marco Viekhari«. Pripoveduje, da se je boril s Turki med drugim tudi pri Petrinji.⁹²

16. jul. istega leta se je oglasil »Christoff Gräbl von Graz auß Landts Steyr«. Pred 10 leti je šel od svojih staršev iz Gradca ter oblekel vojaško suknjo. Zaneslo ga je tudi na Laško (»Wallischlandt«). Služil je dalj časa kot vojak pri nekih vitezi »Zu Maltau, in Can-dia« (morda pri malteških vitezi). Zaželel si je zopet domovine. Šel je na pot. Toda na potovanju po morju

(najbrž Jadranskem) ga je zadela nesreča, da je izgubil vse, kar si je prihranil. Kljub temu je šel naprej proti domu, da bi zopet videl svojega očeta.⁹³

13. avg. 1612. l. je prišel prosit za »Zeerpfening« »Matthes Friz, von der Statt Gotschee gepürtig«, ki je bil »Soldat zu Juanitsch«.⁹⁴ S seboj je imel »Postpartt«. Služil je kot vojak 37 mesecev »Zu Petrinia«. Nato je bil vojak »drey Jarlang in der Vestung Juanitsch«. S plačo, ki jo je dobival tam, ni mogel shajati, zato je šel prosit med drugim tudi v Ljubljano. Pozneje se bo vrnil v Ivanič k izvrševanju svoje vojaške službe. To spominja na slabe razmere v vojni granici, ko najemniki niso bili dovolj plačani in so si morali sami iskati hrane na kakršen koli način je pač kdo mogel. Nekateri so tudi ropali in kradli, drugi pa prosili. Matevž Friz je bil eden izmed takih vojakov vojne granice.⁹⁵

Sličen je naslednji primer. V Ljubljani se je 26. okt. 1612. leta zgasil »armer Soldat Jacob Tollowitsch«. Imel je s seboj »Khundschaften«. Pravi, da je služil kot vojak »wider den Erbfeindt des Christlichen Namens Vnd glauben den Türkhen«. Dalje pripoveduje, da je prisiljen prositi, ker nima dovolj dohodkov (»Weyll Ich des Zeytt meiner Leibsschwacheit halber mein stuckh Brott ferer nich Verdienen kan, Also auch weder haller noch Pfening nicht Zur Zerung habe, bin Ich auß gedrungner nott Verursacht, Eur Herrligkeiten hiemit vmb Gottes willen Zubitten«). Vse to jasno kaže na razmere v tedanji vojni krajini. Ne imenuje pa kraja, kjer je služil kot vojak.⁹⁶

12. nov. istega leta je potoval skozi Ljubljano »Melhior Klepp von Stein alhie in Crain gebürtig«. Pravi, da je že od svoje mladosti služil kot vojak v vojni granici. Bil je ranjen v dveh večjih bitkah, in sicer prvič »vor Canischa« in drugič »vor Offen⁹⁷ in Hungern«. Kot ranjenec se ni mogel več udeleževati bojev. Imel je s seboj ženo in dva nepreskrbljena otroka (»mit meinem weib vnd Zwöyen Vnerzogenen Khinderlein«).⁹⁸

19. aprila 1613. leta je dobil 20 kr. »Paulle Cuerer Von Pellandt⁹⁹ Biertig, Armer Ellendter Khrießman«. Pravi, da je služil 30 let v vojski in bil nekaj časa celo v turškem ujetništvu. Imel je »Paßpardt«. Nekaj časa je služil kot vojak »bei dem Wollgebornn herrn Freiherrn herrn Hanßen Prewüner... in der haubtfestung Raab inn Vnngern«. Prosi, naj se ga usmilijo in ga sprejmejo v meščanski špital. Seveda mu mestni svetovalci te želje niso izpolnili, ker so sprejemali v meščanski špital predvsem one ljubljanske meščane, ki so brez svoje krivde popolnoma obubožali tako, da niso imeli na stara leta nobenih sredstev za življenje in tudi svojcev ne, ki bi zanje skrbeli. Število »špitalarjev« je bilo poleg tega tudi omejeno in ne preveč veliko. Še vsi potrebni obubožani ljubljanski meščani niso mogli dobiti v njem zavetja. Kaj šele, da bi bil sprejet vanj kak tuj vojak, ki je večino svojega življenja (33 let) preživel daleč od ljubljanskega mesta tam nekje na Ogrskem v bojih s Turki. Če bi se Pavlu Cuererju posrečilo, da bi bil sprejet v meščanski špital, bi se mu ne godilo slabo, ker »v meščanski špital sprejeti ubožci so bili preskrbljeni z vsem vsaj najpotrebnejšim, bati se jim zadnje trenutke življenja vsaj lakote ni bilo treba.«¹⁰⁰ Le izjemoma so sprejeli tudi kakega tujca, ki je slučajno potoval skozi Ljubljano, v špital. Slučaj pa je moral biti že zelo nujen.¹⁰¹

28. jun. 1613. leta je potoval skozi Ljubljano »Nicolaus Pauzug, von Carlstatt gebuerttig«. Pravi, da je »armer Khriegssoldat«. Že od mladih dni je služil kot vojak v bojih proti Turkom. Pred Kanižo (»Cänischa«) je bil ujet. Nato je prebil 13 let v turškem ujetništvu »auf dem schwarzen Möhr«. Bil je nato odpe-ljan v »Constantinopl«, kjer je bil najprej prodan. Letos pa se je rešil »ohne Ranzion«. Najbrž je torej ušel. O vsem tem ima s seboj »Khundtschaft«.¹⁰²

15. jul. 1613. leta je dobil nek vojak 40 kr. podpore. V prošnji pravi, da je »Armer Soldat Balthaser Khnob-lacher«. Bil je nekaj časa v vojaški službi v Gradcu, nato je šel v Karlovec, kjer je služil pod raznimi gospodi kot vojak v vojni granici. Dalj časa je bil pod Ferdinandom (»herrn herrn Ferdinanden Zue Österreich Rath, Vnnd General Crabatischen vnnd Mährgränizen«). Potoval je še naprej in prišel med drugim tudi v Ljubljano. Tu se je najprej oglašil pri mestnem predstojniku oboroženih meščanov (»haubtmann«). Toda ta ga ni sprejel v službo. Zato je poprosil na magistratu za podporo, da bo mogel nadaljevati svoje potovanje proti Gradcu.¹⁰³

10. marca 1614. leta so zopet prišli v Ljubljano trije vojaki, ki so služili v Karlovcu. S seboj so imeli pisma, iz katerih je bilo možno spoznati, da je vse resnica, kar so navajali. Iz službe so bili odpuščeni, ker niso v redu vršili svojih vojaških dolžnosti. Dobili so skupno 45 kr.¹⁰⁴

Istega dne sta se oglasila še dva vojaka. Bila sta to »Michäel Koppitsch, Von Petau« in »Jacob Thollo-uitsch, Von Windischen feýstriz« (Slovenska Bistrica). Torej oba Slovenca. Služila sta v bojih proti Turkom. Tudi ta dva sta imela s seboj pisma. Prosita podpore, ker sta »der Zeit mit kainer Zerung Versehen«. Dobila sta 30 kr.¹⁰⁵

28. okt. 1615. leta je zabeležen izdatek »Zwelff Soldaten miteinander« 2 gld. Ohranjeno je samo županovo nakazilo blagajniku, naj »disen Zwelff Soldaten welliche Zu der fürl. Guardy auf Görz Verordnet sein Zween gulden Zu seiner Zehrung Zustelle, damit sy forth raisen khünen vm Ihre dienst threulich abwarten«. Šli so torej v Gorico in najbrž niso bili zaželeni gosti v Ljubljani.¹⁰⁶

11. jan. 1616. leta je ljubljanski mestni svet podaril 30 kr. »Lorenzen Paulin armen Verwundten Soldaten«. Pripoveduje, da je bil »vor dreyen wochen durch die heýduckhen ain halbe Meyll weegs Vndterhalb Rudels werth beraubt«. Dalje pravi, da je bil ranjen v levo nogo. Za zdravnika nima denarja, zato prosi magistrat za podporo. Primer je zanimiv predvsem zaradi roparstva — hajdukov.¹⁰⁷

Decembra 1616. leta je bila dana podpora »ainem Soldaten Augustin Preissen«. Prošnja, ki jo je ta vložil na magistrat, je dolga in precej zanimiva. Pripoveduje, da je služil kot vojak 12 let trem gospodom zaporedoma. Kasneje ni mogel dobiti primerne zaposlitve. Nekaj časa se je še mudil v Gradcu. Toda 22. okt. zvečer se je moral odpraviti na pot in 30. okt. zvečer je bil že v Celovcu. Od Gradca do Celovca je torej rabil 8 dni. Tam pa je bil opozorjen »das weege ferner vnsicher sey«, zato si je dobil družbo še treh vojakov, s katerimi je naprej potoval. Hodili so 1. in 2. novembra, da so prišli »biß auf Crambruekh« (Kranj?). Tu so dobili še 13 vojakov »mit einem Caperal«. Torej je že lepa družba — 18 vojakov — na-

prej potovala. 5. nov. so prišli v bližino kraja »oberlabach« (Vrhnika). Tam jim je njih vodja (»Cape-ral«) preskrbel prenočišče in jih »Zue Zweyten mahlen starckh ermanth, daß wir khein vngelegenheit : weil wir nahent am leger weren : machen solten«. Toda vodja se sam ni držal tega. Ko jih je namreč spravil pod streho, je sam odšel v neko gostilno, kjer je zagledal »khrainihes feder bey ainem Pauern khnecht« in ga je hotel s silo imeti. Zato je kmalu nastal »ein solcher Lärmen ... daß Zimblich Blut vergossen worden«. Vodja je hotel svojim vojakom preskrbeti drugo prenočišče. Toda kmetje se niso hoteli dati ugnati v kozji rog. »In dem haben sich die Pauern geheüfft, vnnd vnns nachgesezt«. Drugi so ubežali, le on je prišel kmetom v roke, ki so ga napadli »mit Stain werffen vnnd andern schlägen«. Pravi, da je že večkrat zrl smrti v oči, toda tako hudo ni bilo še nikdar, kakor v tem primeru. Nato je šel v Ljubljano, kjer naj bi se pozdravil. Zanimiva je ta storija, ki nam nazorno kaže, kako so vojaki v oni dobi potovali in v kakem razmerju so bili do domačega prebivalstva.¹⁰⁸

2. marca 1618. leta je dobil 40 kr. »Ludwich Albersperger Armer Saldat Von welß«. Možno je, da je ta kraj 1. Wels — mesto na Zgornjem Avstrijskem zapadno od Linza,¹⁰⁹ 2. Wels — vas na Koroškem pri št. Vidu. Prišel je najbrž iz Zgornje Avstrije. Kam potuje, ne pove.¹⁰⁹

23. marca istega leta se je oglasil »Lorrenz Brait-schuech von Behainbischen Butweiss« (Budějovice). Bil je popotni vojak in ne pove, kam potuje.¹¹⁰

Zelo vidne sledove je zapustila v ljubljanskih mestnih knjigah o izdatkih tako zvana *druga vojna z Benečani*, ki je trajala približno dve leti (1615.—1617.). Ta vojna je posebno hudo zadela naše južne pokrajine. Vzrok zanjo so dali Benečani, ker so hoteli biti popolni gospodarji nad Jadranskim morjem in ker so hoteli Habsburžane popolnoma izriniti iz Italije. Povod pa so dali znameniti senjski uskoki, ki so večkrat napadali in oropali benečanske ladje. Avstrija je jemala uskoke vedno v zaščito, ker so bili dobri branilci avstrijsko-turške meje. V bojih med Benečani in Avstrijci je imela važno vlogo trdnjava Gradiška, ki je ležala na desnem bregu Soče južno od Krmina. To trdnjavo so Benečani med vojskovanjem večkrat oblegali, kar se tudi omenja na mnogih krajih v mestnih knjigah ljubljanskega magistrata o izdatkih. Zlasti je bilo hudo tridnevno obleganje od 25. do 28. marca 1616. leta. Pa tudi sicer so se vršile hude borbe pred Gradiško, vendar pa je ostala ta trdnjava v avstrijskih rokah ves čas bojevanja. Mir se je sklenil 26. sept. 1617. l. v Madridu, ki nikakor ni izpolnil benečanskih zahtev. Nekaj uskokov je bilo kaznovanih z izgnanstvom in njihove razbojniške ladje sežgane. V teh bojih je sodelovalo tudi mnogo tujih vojakov. Tako so dobili Benečani najete čete iz Holandije in Anglije, medtem ko je Avstrijcem pripeljal španski polkovnik Baltazar Maradas 500 konjenikov na pomoč.¹¹¹ Mnogo teh tujerodnih vojakov je po končani vojni potovalo skozi Ljubljano posamič ali v skupinah.

Med vojskovanjem samim z Benečani je šlo skozi Ljubljano mnogo več vojakov kot sicer.

6. nov. 1615. leta se je oglasil »Mihäel Potriebaz«. Bil je po poklicu »Khriegs Pfeiffer« — vojni svirač. Služboval je v bojih z Benečani (»gegen denen Venedigern von anfang biß aufs end weilig gebrauchen

haben lassen«). Nato je bil v službi v Karlovcu pod poveljstvom Janeza Friderika Rauberja. Pozneje je zbolel in se namenil domov na Koroško k ženi in otrokom. Pot ga je zanesla skozi Ljubljano, kjer je potrkal na magistratna vrata.¹¹²

11. dec. istega leta so podarili mestni svetniki 1 gld. »armen Verwundten Soldaten«. Bil je to Matevž Fritsch »von Gotschee gebürtig«. Pravi, da je bil v bojih z Benečani ranjen, in sicer »in meinen linckhen Armb«. Še sedaj ima kroglo v rami — ranjen je bil pred 20 dnevi — in prosi, naj mu pomagajo, da bo mogel vsaj k zdravniku, ki bi mu vzel drobce krogle iz telesa.¹¹³

18. jan. 1616. leta je zopet dobil nek vojak 30 kr. Pripoveduje, da se je 3 mesece boril proti Benečanom (»Wider die Venedigschen«). Ima s seboj pisma. V bojih je bil težko ranjen v glavo (»darüber auch in mein haubt sehr Verwundt worden«). Prosi, naj mu pomagajo. Podpisal se je »Marthen Khalttenhauser, Von Windisch Madreÿ, aus Salzburger Landt.«¹¹⁴ Kje je ta kraj?

1. Windisch-Matrei je trg na vzhodnem Tirolskem v okraju Lienz in je glavni kraj doline Isel. V nasprotju z Windisch-Matrei je Deutsch-Matrei pri Innsbrucku. 2. Madreit je kraj v okraju Leopang na Salzburškem.

4. maja 1616. leta so podarili 3 gld. »20 Frl. Soldaten so auf Mitterburg¹¹⁵ gezogen«. Županovo nakazilo blagajniku celo pravi, naj jim izplača »Zu ainer Zehrung vnd damit Sy alhie khein schaden thuen, vnd Ihr weg fort Ziehen«. ¹¹⁶ Vojaki so ropali ali vsaj s silo jemali, če niso dobili hrane. Očividno so se Ljubljancani bali takih vojaških pohodov. Šli so najbrž nad Benečane.

5. maja 1616. leta je poslal župan blagajniku nakazilo, naj izplača 1 gld. 20 kr. »disen 4. Entsprungen Spanischen Soldaten Zu Einer Zehrung«. Bili so iz bojov z Benečani.¹¹⁷

Sličen primer se je zgodil dva dni kasneje, ko zopet dobimo županovo nakazilo blagajniku, naj izplača »disen 5 Entsprungnen Soldaten ain gulden«. Tudi ti so bili iz bojov z Benečani.¹¹⁸

11. maja beremo zopet županovo nakazilo blagajniku, naj izplača »disen Zweÿen Soldaten welliche nach Görz Ziehen dreÿsig Khraizer«. ¹¹⁹

13. maja je zopet ukazal mestni župan blagajniku, naj izplača »gegenwertigen 5 Venedischen Soldaten, vnnd dann ainem armen waib, ain gulden r:[einish]«. ¹²⁰

3. jun. 1616. leta sta se oglasila 2 vojaka. Prvi je bil »Bartlme Schmuckher ... Armer Von Adel«. Torej obubožan plemič. V vojski je bil »gefreytter« in »kay : Expeditor«; drugi pa je bil »Hannß Erhardt ein Musgatiere« [mušketir]. Oba sta se še pred 4 meseci borila pri obleganju »der Vestung Grädischkha wider die Venetianer«. Pri tem obleganju je dobil prvi »drey Musketen schüß«. Pripovedujeta, da sta pobila mnogo sovražnikov. Po končanem obleganju se vračata v domovino na zdravljenje. Ne povesta pa, kje je ta domovina.¹²¹

27. jun. beremo županov ukaz blagajniku, naj izplača 1 gld. podpore »disen Sechs Armen Soldaten, welliche von den Venedigerischen Loger entsprungen«. ¹²²

7. julija 1616. leta beremo županovo nakazilo, naj se izplača »Gegenwertigen Viezig Carstettern welliche Von grädisch alher Khrankhen ankhomen... drey gulden r. Zur Zerung damit sy weiter khönnen fort-khomen«. ¹²³

23. jan. 1617. leta se je zglašil na magistratu »Hanß Georg Weikhler« in dobil 2 gld. Pravi, da je služil »in dem krigs Wessen Zu Roß vnnd fueß«. Bil je torej konjenik in pešec v bojih z Benečani, kjer je bil tudi ranjen. ¹²⁴

21. marca 1617. leta je dobil vojak »Adam Hüetter gebürttig auß Ässterraich« podporo. V bojih z Benečani je bil 3 krat ranjen. ¹²⁵

16. jun. 1617. leta se je oglašil »Armer Khrankher khriegs soldat Hanß Hainrich Schmidt auß der Schlesing«. Pripoveduje, da je služil kot vojak v benečanski vojni. Sedaj bi se rad vrnil »in Mein Vatterlanndt in Schlesien« in potrebuje potnine. Dobil je samo 30 kr. ¹²⁶

3. jul. 1617. leta se je oglašil »Johan Peter von Neuburg«. ¹²⁷ Bojeval se je tudi ta z Benečani in je sedaj na potu v svoj domači kraj. ¹²⁸

3. nov. istega leta je dobil podporo »Armer krankher vnd geschedigter khriegssoldat Wenzel Prustinz Von Pischkhowitz«. ¹²⁹ Pravi, da je služil »Zway Jarlang im Veldtleger«. Nič ne pove kje, najbrž pa v bojih z Benečani. Potoval je proti severu »auf Wienn«. S seboj je imel tudi ženo, česar pa v svoji prošnji nič ne omenja in moremo to razbrati samo v knjigi o izdatkih iz beleške »vnd ainem Saldat(en) weib«. ¹³⁰

17. jul. 1617. leta je poslal mestni svet blagajniku Janezu Krstniku Verbez-u nalog, naj da »Zueuererung des Herrn obristen von wallenstein¹³¹ alher gelangten Zwayen Companien Reütter... sechs vnnd Zwainzig Stär habern, Zwelff viertl wippachers, vnnd dreyzehn viertl Terandts«. Obrist (Oberst) zavzema današnjo stopnjo polkovnika. Podarili so jim torej 2 stara ovsa (= 8 mernikov); 20 bokalov (?) (viertel) vipavskega vina; 13 bokalov teranca. Za vse to je blagajnik vbeležil izdatek 26 gld. ¹³²

9. nov. istega leta najdemo slično zabeležbo. »Zu Verehrung des Herrn Obristen Von Thämpier¹³³ alher gelangten fünff Companien Reiter... ainhundert Stär habern«. Šli so nad Benečane. Vbeležen je izdatek 100 gld. ¹³⁴

11. nov. je blagajnik vbeležil izdatek 12 gld., ki ga je porabil za krmo 12 konj, poslanih s Češkega v boje z Benečani. ¹³⁵

20. okt. je pa zabeležen izdatek 35 gld. 48 kr., kar je bilo dano »den alhero gelangten Zwayen Herzogen Vonn Sachsen neben Zwen Säm¹³⁶ Süessen weines, auch vierzig Stär haberns«. Tudi ti so šli v boje na Beneško. ¹³⁷

V mesecu avgustu leta 1618. je šlo skozi Ljubljano več transportov vojaštva. Bili so najbrž še zakasneli oddelki iz bojev z Benečani. Vsak tak transport je stal ljubljansko mestno blagajno precej novcev. Po odhodu vojaštva so se oglašali na magistratu peki in mesarji, ki so morali dajati vojakom kruh in meso (»Comiß Prott«, »Comiß fleisch«). Špitalski oskrbnik se je pa navadno oglašil, naj mu magistrat povrne za seno, ki ga je porabilo vojaštvo. ¹³⁸

11. okt. 1618. leta se je oglašil na magistratu zadnji vojak, ki se je vračal iz bojev z Benečani. Bil je to

»Thomaß Werber von Molzing (?) in Reich«. Pripoveduje, da je bil »in disem Venedigischen Veldleger Sechs Monat gewest«. Bil je celo ranjen v nogo. V Ljubljani je šel nekaj časa v službo »zu ainem Parbierer«. ¹³⁹ Rad bi se vrnil domov na Nemško. Dobil je 1 gld. 20 kr. podpore. ¹⁴⁰

Nadaljnjo skupino tvorijo *ujetniki*, ki so jih Turki ujeli, odpeljali na Turško in od njih zahtevali visoke odkupnine. Ker ogromnih vsot za odkupnino navadno sami niso imeli, so morali potovati okrog in nabirati prispevke. Za čas, ko so odšli iz Turškega ozemlja, so morali pustiti tam talce. Večkrat se je tudi dogodilo, da so ujetniki naprosili svoje prijatelje in znance, da so okrog pobirali denar za njihovo odkupnino. Dobimo v mestnih knjigah o izdatkih več beležk, ki so slične kakor naslednja: »Zweyen gefangenen vom Adel aus Vngern geben auf beuelich«. ¹⁴¹ Vendar pa je precej tozadevnih pobotnic izgubljenih.

27. jul. 1612. leta se je zglašil na ljubljanskem magistratu vojni ujetnik »Jüan Wartolitsch Zu Samobor gebürdig«. Dobil je 40 kr. Iz ohranjene prošnje je razvidno, da je moral magistrat pisma (Kundschaft), ki jih je prosilec prošnji priložil, vrniti prosilcu (»hie-beyligunde Khundtschafften (: die Ich nach ersehung Widerumb Zu ruckh begere :«). ¹⁴²

18. dec. 1616. leta beremo v knjigi o izdatkih fol. 27., No. 66., naslednje: »dreyn Samblern Zu außlösung der armen gefangenen Christen geben 3 gld.« ¹⁴³ Hodile so tudi organizirane skupine po deželi in zbirale odkupnine za ujete kristjane.

15. jun. 1618. leta sta prišla v Ljubljano 2 Poljaka »Peter Pastopaishy« in »Hanß Dorotitsch... beede aus Landts Pollen«. Prvi navaja v prošnji tudi, da je iz Lublina. Oba sta bila v boju ujeta in odpeljana v Konstantinopol. Tam sta ostala 3 leta in nekaj mesecev. »nach villen erlittner vnd ausgestandner grosser Martter vnd Pein« sta bila rešena »durch Gottes . vnd seiner lieben Muetter der hochgebenedaitter Jungfrau Maria hilff«. Ušla sta in po morju dospela na Benečansko, od koder se zdaj vračata v svojo domovino Poljsko. ¹⁴⁴

11. okt. istega leta se je oglašil na magistratu pravoslavni duhovnik (»griechischer Priester«) Demetrij iz mesta Hagija v Rumeliji (napisano »Dieometrius auß der Statt Agia in Ramelia«). Bil je turški ujetnik in je pobiral odkupnino. Cenjen (»rancioniert«) je bil na 500 dukatov. ¹⁴⁵

Istega dne je bila dana tudi še podpora 3 gld. na podlagi prošnje, ki jo je vložil »Nicephorus Episcopus de Santo Monte«. V prošnji pravi, da je stanoval »am heiligen gebürg Suetagora genant bey Constantinopl«. Turki so ga ujeli in popolnoma oropali. Cenjen je bil na 800 dukatov. ¹⁴⁶ Najbrž ni bil osebno v Ljubljani, ampak je prošnjo vložil na magistrat kak pobiralec odkupnine, bržkone zgoraj omenjeni duhovnik Demetrij.

23. nov. 1618. leta je potoval skozi Ljubljano neki Andrej iz Soluna (»Andreas Thessalonicensis«). Ujet je bil »von Tartarn« — misli bržkone na Turke. Mnogo je moral prestati v turškem ujetništvu, kjer je bil tudi cenjen na 300 dukatov v zlatu. Da pa je smel iz ujetništva pobirat prispevke za svojo odkupnino, je moral tam pustiti »weib vnd Zween Söhn Zu Pfanddt«. ¹⁴⁷

Navedel sem samo nekaj primerov o potovanju turških ujetnikov skozi Ljubljano. Zabeleženih pa je še mnogo drugih.

V posebno skupino tudi lahko štejemo *oropane plemiče*, ki so potovali skozi Ljubljano.

30. avg. 1613. leta se je oglasil »Humillimus servus Georgius Zabranih(us) Nobilis fluminis sancti Viti« (Reka). Pravi, da se je zatekel v Ljubljano »a praedonibus spoliatus, ac in terra longinqua ignotus et hospes«. Kaj bolj natančnega, od kod gre in kam je namenjen, ne pove.¹⁴⁸

30. dec. 1615. leta je šel skozi Ljubljano drug obubožani plemič »Simon Fuchs«, doma iz Zagreba (»von Agramb gepürtig«). S seboj je imel pisma. Pravi, da se je maja meseca preteklega leta (1614.) zaobljubil na romarsko pot v Loreto in Rim. To obljubo Bogu je tudi izpolnil. Na povratku se mu je zgodila nesreča. Benečani so ga na morju ujeli in vkovali v železje. Nato so ga prisilili, da je eno leto moral veslati na benečanski galeji. Končno je bil z božjo pomočjo rešen ujetništva in sedaj je na poti domov.¹⁴⁹

V tedanji dobi je bilo zelo razvito *potovanje rokodelskih pomočnikov*. Tudi o tem potovanju najdemo sledove v ljubljanskih mestnih knjigah o izdatkih.

27. jan. 1612. leta je bila dana podpora »einem armen Handtwerksman« 40 kr. Iz ohranjene prošnje je

razvidno, da je bil to »Geörg Khellner von Neudorff¹⁵⁰ gepürtig«. V prošnji ne navaja podrobneje svojih razmer, ampak pravi, da bodo mogli mestni očetje spoznati »Aus hienebenbeiliegenden glaubwürdigen Zeugnis«, kako velika nesreča ga je zadela.¹⁵¹

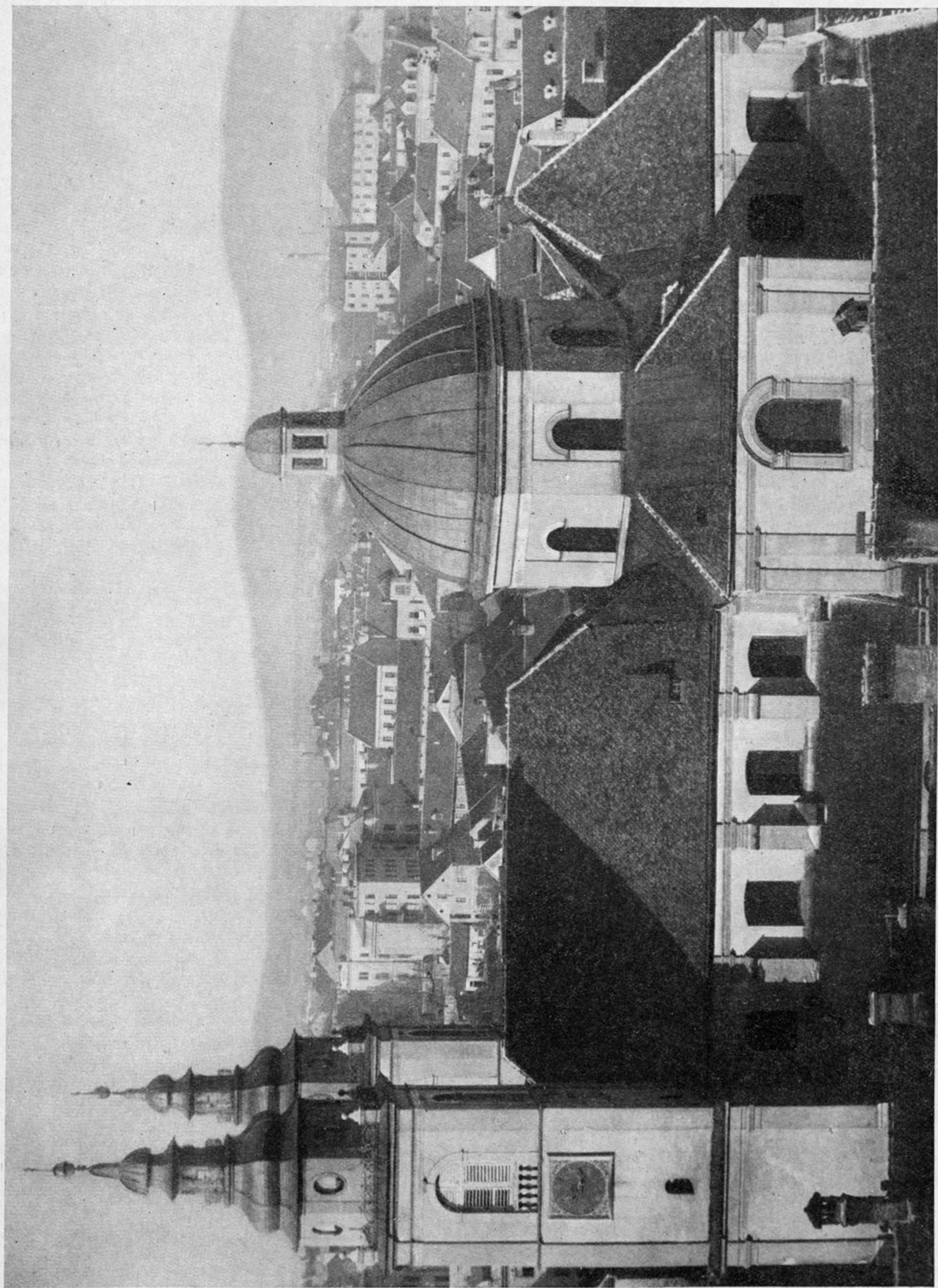
22. jan. 1615. leta pa je bila dana podpora »Einem Armen Naglschmidt Vnd Saldaten Von Grätz«. Priporoča, da je bil dalj časa v vojski. Nato mu je v Gradcu zbolela žena in trije otroci so bili brez kruha. Napotil se je po svetu in prišel med drugim tudi v Ljubljano. Bil je na povratku proti Gradcu.¹⁵²

Vsak pomočnik, ki je hotel biti sprejet med mojstre, je moral potovati po svetu in se učiti obrti vsaj 3 do 6 let.¹⁵³ Za sinove mojstrov se je zahtevalo, da je bil le 2 leti na tujem.¹⁵⁴ Ko se je kak rokodelc izučil svoje obrti, ni dobil izpričevala ali doučnega pisma v roke, ampak le prepis. Original se je namreč shranil v »cehovski skrinji« (Zunftlade). S prepisom je potoval. Če ga je kdo izgubil, je imel velike sitnosti, da je dobil novega. Dokazati je moral, da ni prepisa po nemarnem izgubil. Večkrat se je namreč dogodilo, da je pomočnik v hudih denarnih stiskah svoj prepis tudi prodal, s katerim je potem kdo drug po svetu sleparil. Zato je vsak ceh zelo pazil, preden je izdal nov prepis z združenim žigom.¹⁵⁵

⁸⁷ Außgaben 1606., fol. 33, No. 29. — ⁸⁸ Kraj na severnem Ogrskem. — ⁸⁹ Petrinja je trdnjava nasproti Sisku, ki jo je zgradil l. 1592. — torej leto dni pred znamenito bitko 22. junija 1593. — bosanski paša Hasan Pridojević. — ⁹⁰ Außgab Buech 1610., fol. 31, No. 55. — ⁹¹ Außgab Buech 1611., fol. 30, No. 57. — ⁹² Außgab Buech 1612., fol. 24, No. 10. — ⁹³ Ibid., fol. 26, No. 53. — ⁹⁴ Mišljen je tu najbrž Ivanić grad ob Lonji, ki je bil v graničarski dobi zelo važna trdnjava. — ⁹⁵ Außgab Buech 1612., fol. 27, No. 60. — ⁹⁶ Außgab Buech 1612., fol. 27, No. 71. — ⁹⁷ Offen = Budim. — ⁹⁸ Außgab Buech 1612., fol. 27, No. 72. — ⁹⁹ Poljsko. — ¹⁰⁰ Ivan Vrhovec, Meščanski špital (Doneski h kulturni zgodovini ljubljanskega mesta) LSM, 1898., str. 4. — ¹⁰¹ Außgab Buech 1613., fol. 24, No. 31. — ¹⁰² Ibid., fol. 25, No. 44. — ¹⁰³ Außgab Buech 1613., fol. 26, No. 54. — ¹⁰⁴ Außgab Buech 1614., fol. 23, No. 28. — ¹⁰⁵ Außgab Buech 1614., fol. 23, No. 29. — ¹⁰⁶ Außgab Buech 1615., fol. 26, No. 61. — ¹⁰⁷ Außgab Buech 1616., fol. 23, No. 20. — ¹⁰⁸ Außgab Buech 1616., fol. 28, No. 74. — ¹⁰⁹ Außgab Buech 1618., fol. 35, No. 30. — ¹¹⁰ Ibid., fol. 36, No. 43. — ¹¹¹ Gruden, Zgod. slov. naroda, str. 846.—853. — ¹¹² Außgab Buech 1615., fol. 27, No. 65. — ¹¹³ Außgab Buech 1615., fol. 27, No. 74. — ¹¹⁴ Außgab Buech 1616., fol. 24, No. 23. — ¹¹⁵ Pazin v Istri. — ¹¹⁶ Außgab Buech 1616., fol. 24, No. 37. — ¹¹⁷ Ibid., fol. 24, No. 38. — ¹¹⁸ Ibid., fol. 24, No. 39. — ¹¹⁹ Ibid., fol. 24, No. 40. — ¹²⁰ Außgab Buech 1616., fol. 24, No. 41. — ¹²¹ Ibid., fol. 25, No. 42. — ¹²² Außgab Buech 1616., fol. 25, No. 48. —

¹²³ Ibid., fol. 25, No. 53. — ¹²⁴ Außgab Buech 1617., fol. 24, No. 23. — ¹²⁵ Ibid., fol. 25, No. 29. — ¹²⁶ Außgab Buech 1617., fol. 26, No. 41. — ¹²⁷ Neuburg leži v Vorarlbergu pri Koblachu v okraju Feldkirch. — ¹²⁸ Ta kraj leži na češkem in se piše po pravilnem nemškem pravopisu Bischkowitz; češko Byškovice v okraju Melnik, severno-vzhodno od Prage. — ¹²⁹ Außgab Buech 1617., fol. 27, No. 65. — ¹³⁰ Ibid., fol. 27, No. 48. — ¹³¹ Wallenstein (tudi Waldenstein) je znan tudi po tem, da je spravljal hrano v oblegano Gradiško. — ¹³² Außgab Buech 1617., fol. 28, No. 80. — ¹³³ Pravilno pisano Dampierre, ki je tudi spravljal hrano v oblegano Gradiško. (Gruden, Zg. sl. n., str. 853.) — ¹³⁴ Außgab Buech 1617., fol. 28, No. 81. — ¹³⁵ Außgab Buech 1617., fol. 28, No. 82. — ¹³⁶ Sämb = 1 tovor = 100 bokalov. — ¹³⁷ Außgab Buech 1617., fol. 28, No. 84. — ¹³⁸ Außgab Buech 1618., fol. 37, 38. — ¹³⁹ Parbierer = padar. — ¹⁴⁰ Außgab Buech 1618., fol. 39, No. 86. — ¹⁴¹ Außgab Buech 1588., fol. 30. — ¹⁴² Außgab Buech 1612., fol. 26, No. 55. — ¹⁴³ Außgab Buech 1616., fol. 27, No. 66. — ¹⁴⁴ Außgab Buech 1618., fol. 37, No. 58. — ¹⁴⁵ Ibid., fol. 39, No. 83. — ¹⁴⁶ Außgab Buech 1618., fol. 39, No. 85. — ¹⁴⁷ Ibid., fol. 39, No. 90. — ¹⁴⁸ Außgab Buech 1613., fol. 26, No. 62. — ¹⁴⁹ Außgab Buech 1615., fol. 28, No. 77. — ¹⁵⁰ Kje je bila ta Nova vas, je težko reči, ker je mnogo krajev tega imena. — ¹⁵¹ Außgab Buech 1612., fol. 24, No. 20. — ¹⁵² Außgab Buech 1615., fol. 25, No. 43. — ¹⁵³ Vrhovec, Ljubljanski meščanje, str. 231. — ¹⁵⁴ Ibid., str. 233. — ¹⁵⁵ Ibid., str. 226.

(Dalje prihodnjič)

LJUBLJANA, STOLNICA S KUPOLO

INTELIGENTNOST, ŠOLSKI USPEHI IN DRUŽBENI IZVOR DIJAKOV LJUBLJANSKIH SREDNJIH IN MEŠČANSKIH ŠOL

D R. V L A D O S C H M I D T

V začetku lanskega leta je bila ustanovljena v Ljubljani poklicna svetovalnica. Naloga te ustanove je, da svetuje mladini, ki vstopa v šolo ali v poklic, ali ko prestopa iz šole v šolo ali iz poklica v poklic, kakšno nadaljnjo šolo ali poklic naj si izbere, pri čemer upošteva zmožnosti ter nagnjenja poedincev, kakor tudi gospodarsko stanje poklicev in splošni položaj na delovnem trgu.

Poleg praktičnega dela, svetovanja mladini, pa moramo v poklicni svetovalnici zasledovati tudi pojave, ki jih opazimo, ko gledamo z določenega terišča večjo skupino ljudi. Tako spoznavamo splošne zakonitosti teh pojavov in moremo presojati, do kolike mere se javljajo v poedincu te skupine in katere strani njegove osebnosti so zunaj tega okvira. Ko poedinca presojamo, ga gledamo v luči zakonitosti družbene skupine, ki ji pripada, njegovega poklicnega ali šolskega okolja, s čimer nam postane njegova osebna problematika mnogo bolj izrazita, plastična in jasna.

V tem sestavku želim pokazati zakonitosti, ki jih moramo uvaževati, ko svetujemo staršem, kako naj nadalje šolajo svoje otroke, ki so dokončali štiri ali pet razredov ljudske šole. Ob tem bomo spoznali nekatere značilne pojave na ljubljanskih gimnazijah in meščanskih šolah.

I. *Problem*: Najprej nas bo zanimalo vprašanje, kakšna je inteligentnost dijakov, ki obiskujejo gimnazijo ali meščansko šolo. Ne bom se ustavljal ob inteligentnosti posameznikov, temveč bom skušal prikazati povprečno inteligentnostno raven poedinih šol.

Če bomo začeli kdaj resno razmišljati o načrtnem izbiranju dijakov za srednjo šolo, moramo že danes vedeti, v katere šole vstopajo bolj inteligentni in v katere manj inteligentni dijaki. Obenem pa je to vprašanje važno za prosvetno politiko. Pri sestavljanju učnih načrtov za določeno vrsto šole bi morali tudi uvaževati inteligentnost dijakov, ki te šole obiskujejo.

V zvezi z inteligentnostjo bom obravnaval šolske uspehe. Danes mnogo razpravljamo o slabih učnih uspehih na srednjih šolah in skušamo ugotoviti, kaj je temu vzrok. Kaka šola — predvsem velja to za gimnazijo — vrši dobro svojo nalogo takrat, kadar zmožni, inteligentni dijaki v njej dobro uspevajo, manj inteligentni pa le s težavo ali sploh ne. Glavni namen gimnazije je, da pripravlja svoje dijake za študij na univerzi in s tem skrbi za bodočo narodovo inteligenco.¹ Ker so funkcije inteligence najodgovornejše funkcije v narodni skupnosti, naj bi jih vršili tisti, ki so za to dovolj zmožni, dovolj inteligentni. Če pade na gimnaziji dosti dijakov, ni to zanjo in za način dela na njej nikak ožitek. Važno je, kateri dijaki ne izdelujejo. Če nam bo pokazalo primerjanje inteli-

gentnosti s šolskim uspehom, da padajo nadpovprečno inteligentni dijaki, moramo izvajati iz tega zaključek, da je način postopanja z dijaki napačen in krivičen; če pa bomo iz tega primerjanja razbrali, da dosegajo podpovprečni ali negativni šolski uspeh podpovprečno inteligentni dijaki, je to prej njena zasluga kakor njena krivda: saj ima nalogo, vršiti izbor bodoče narodove inteligence.

Končno bomo obravnavali še vprašanje, odkod prihajajo dijaki na meščansko šolo ali na gimnazijo, torej vprašanje po družbenem izvoru teh dijakov. Posebno važen je družbeni sestav gimnazije. Tipične znake inteligence povzroča namreč njen družbeni izvor. Ni vseeno, če prihaja inteligenca iz delavskih, kmečkih ali uradniških vrst. Če bi kateri izmed teh slojev v inteligenci znatno prevladoval, bi lahko sklepal pozoren opazovalec po kulturnih stvaritvah na družbeni izvor inteligence, ki je to kulturo ustvarila.²

Ogledali si bomo tudi, kako vpliva družbeni izvor dijakov na njihov šolski uspeh in na njihovo inteligentnost. To nam bo osvetlilo nekatere splošne psihološke in sociološke zakonitosti, ki naj bi jih upoštevali, kadar govorimo o vprašanjih šole in dijakov.

V zvezi s temi vprašanji bomo tudi lahko presodili, ali bi bilo uspešno, izbirati dijake za prvi razred gimnazije na osnovi inteligentnostne preizkušnje.

II. *Metoda*: Metoda tega sestavka je eksperimentalna. Izogibam se vsakega duhoslovnega razglabljanja. Omenjam le zaključke, ki neposredno sledijo iz statistično dognanih dejstev.

Da bi mogel odgovoriti na zgornja vprašanja, sem izvedel 545 inteligentnostnih preizkušenj z dijaki prvega razreda ljubljanskih gimnazij in meščanskih šol.³ Izsledke teh preizkušenj sem primerjal z družbenim izvorom in šolskim uspehom teh dijakov. Ker velja vsak zaključek eksperimentalnega raziskovanja nekega gradiva samo za prilike, iz katerih smo ga pridobili, veljajo tudi izsledki tega sestavka samo za ljubljanske, nikakor pa ne za slovenske dijake sploh. Izbral sem dijake prvih razredov, ker me je predvsem zanimalo vprašanje nadaljnjega šolanja otrok, ki odhajajo z ljudske šole. Prehod iz ljudske v srednjo ali meščansko šolo je mnogokrat odločilen za nadaljnjo otrokovo življenjsko pot; ta naj bi bila v skladu z njegovimi zmožnostmi. Če poznamo inteligentnostni standard prvega razreda gimnazije in inteligentnost vsakega poedinca, ki želi vstopiti v ta razred, lahko presodimo, kdo bo v tem razredu po svojih zmožnostih za šolanje nadpovprečen, povprečen ali podpovprečen in kdo ne. Isto velja za meščansko šolo. Na vsaki gimnaziji sem preizkusil približno 45 do 60 dijakov prvega razreda, in sicer dijake ene izmed več

¹ Pod besedo »inteligentnost« razumem splošno, najvažnejšo funkcijo intelekta, beseda »inteligenca« pa mi označuje sloj, čigar naloga je, da narodu varuje in množi njegove kulturne ter gospodarske dobrine. »Inteligentnost« je torej psihološki pojem, »inteligenca« pa sociološki.

² Več o tem glej A. Bláha, Sociologie intelligence, Praha, Orbis 1937.

³ Na tem mestu se najlepše zahvaljujem gg. ravnateljem, profesorjem in učiteljem teh šol za prijazno uvidevnost in pomoč, ki so mi jo nudili pri tem delu.

vzporednic. Ker dijaki po vzporednicah niso razdeljeni pod nikakim določenim, posebnim vidikom, nam ena vzporednica predstavlja celotno strukturo prvega razreda tiste gimnazije ali meščanske šole.⁴ Dijake prvega razreda meščanskih šol sem preizkusil pri uršulinkah, v Lichtenthurnovem zavodu (dve vzporednici), za Bežigradom (tudi dve vzporednici; glej opombo!), pri Sv. Jakobu in na Prulah. Zaradi nekaterih vprašanj je bilo potrebno, da izvršim enake preizkušnje v petem razredu gimnazij, v prvem letniku Državne dvorazredne trgovske šole (deški in dekliški razred) in Trgovske akademije ter v vseh treh oddelkih Tehniške srednje šole (skupno 353 primerov).

Intelligentnostne preizkušnje sem vršil s tako imenovanim »intelligentnostnim testom«, ki sem ga za namene ljubljanske poklicne svetovalnice sestavil po znanih, že v inozemstvu preizkušenih vzorih. Podoben test uporabljajo n. pr. v »Osrednjem psihotehničnem institutu« v Pragi pri obveznih psihotehničnih preizkušnjah otrok ob vstopu v prvi razred gimnazije. Podrobno pa o tem testu ne morem govoriti, ker bi se v tem primeru moral lotiti obširne psihološke problematike, kar bi nas preveč oddaljilo od vprašanj, ki jih na tem mestu želimo razčistiti. Omenjam samo, da storitev v tem testu ne zavisi od pridobljenega znanja, temveč od zmožnosti, si neko znanje pridobiti. Sem spada predvsem zmožnost za kombiniranje pojmov, razumevanje njihovih medsebojnih odnosov, disciplinirano mišljenje, samostojno sklepanje, nadalje zmožnost, razlikovati bistveno od nebistvenega, skratka, vse tiste intelektualne funkcije, ki jih lahko imenujemo s skupno besedo »intelligentnost«. Izsledki intelligentnostne preizkušnje nam kaže število doseženih točk. Čim več točk kdo doseže, tem intelligentnejši je.

Šolski uspeh izražam z vsoto redov v intelligentnostnih predmetih (brez risanja, petja, telovadbe, ročnih del, gospodinjstva in pod.), ki so jih dobili dijaki na koncu prvega polletja šolskega leta 1938./39. Takih predmetov je na gimnaziji 7, na meščanski 8. Najnižja vsota redov, ki še lahko predstavlja pozitivni šolski uspeh, je torej na gimnaziji 21 (7×3), na meščanski pa 24 (8×3). Najvišja mogoča vsota redov je na gimnaziji 35 (7×5), na meščanski pa 40 (8×5).⁵ Na gimnaziji se giblje šolski uspeh v intelligentnostnih predmetih med 18 in 35, na meščanski med 15 in 40.

Merilo za družbeni izvor dijakov mi je bil poklic njihovega očeta. Poklice sem razdelil v šest skupin, in sicer: nekvalificirani delavci, kvalificirani delavci, obrtniki, kmetje, nižji uradniki in višji sloji (starši z akademsko izobrazbo, častniki, trgovina in industrija). Kvalificirane delavce in obrtnike sem pozneje združil, ker se je izkazalo, da med njimi ni razlik z vidika prej nakazanih vprašanj.

III. *Izsledki:* Intelligentnostno raven ljubljanskih gimnazij in meščanskih šol nam kaže diagram št. 1.

Za primerjavo je načrtan tudi intelligentnostni standard četrtega razreda ljubljanskih ljudskih šol. Na vodoravni osi so zbrani dijaki v odstotni razdelitvi

⁴ Za kontrolo sem na I. drž. realni gimnaziji in pri uršulinkah izvedel preizkušnjo v dveh vzporednicah prvega razreda. Izsledki druge preizkušnje niso v ničemer izpremenili zaključkov, ki so sledili iz prve.

⁵ Pri tem seveda upoštevamo dejstvo, da je povsem nekaj drugega, ako ima nekdo na gimnaziji vsoto redov na pr. 30 ali če doseže enako vsoto na meščanski šoli.

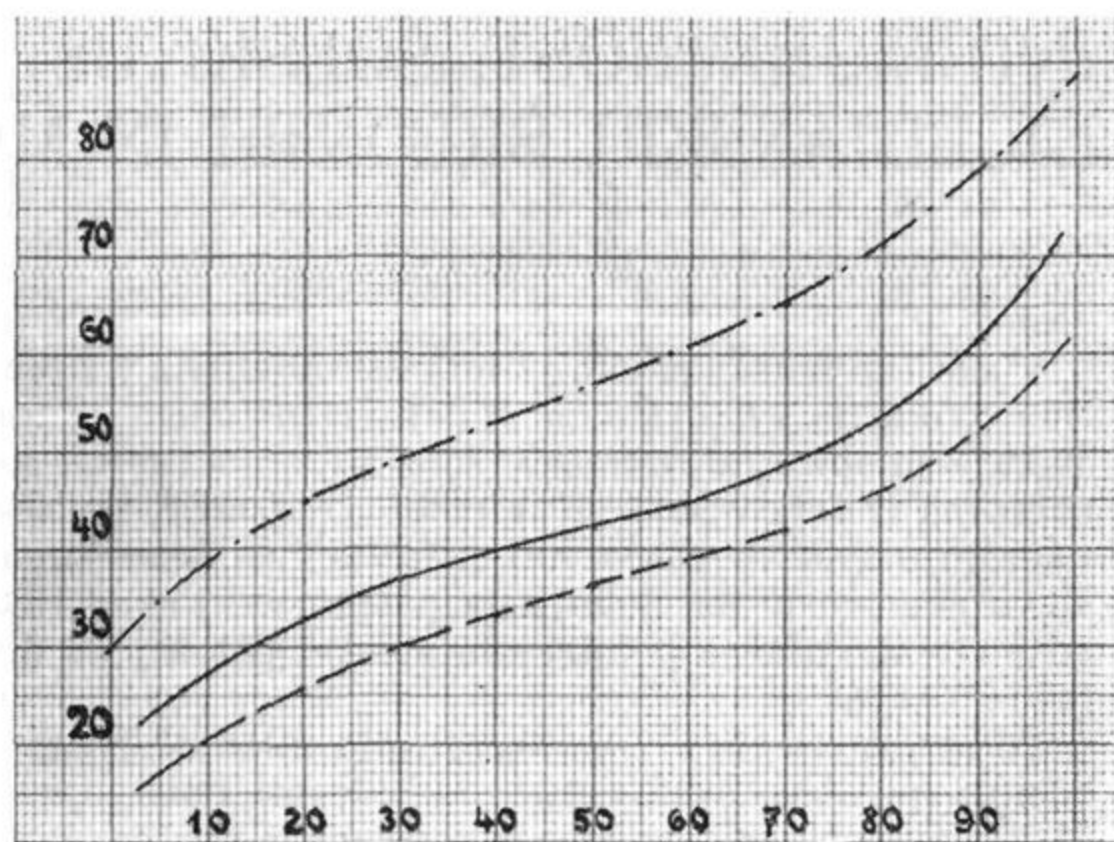

Diagram št. 1

— · — · — 1. r. realnih gimnazij (N = 247)
 — — — 1. r. meščanskih šol (N = 255)
 — — — 4. r. ljudskih šol (N = 61)

postopoma od najslabšega do najboljšega. Če potegnemo od katerega koli dela te osi navpično črto do krivulje za določeno šolo in od stikališča vodoravno črto, lahko razberemo na merilu na levi strani, kakšno število točk je imel ta dijak med 100 dijakov v intelligentnostnem testu. N. pr. 50. dijak (to je tisti, ki se nahaja na sredi stočlenske vrste) v I. razredu meščanske šole ima v testu 42 točk, medtem ko ima 50. dijak v I. razredu gimnazije 57 točk. Podobno: 10. dijak v prvi meščanski ima 27 točk (90 % dijakov je boljših od njega), dvajseti dijak ima 33 točk (80 % dijakov je boljših kot on). Ali z drugimi besedami: 90 dijakov od 100 v I. gimnaziji ima v testu od 39 točk navzgor, 80 % ima 45 točk ali več, 10 % najboljših doseže 79 točk ali več.

S tega diagrama takoj vidimo, kakšno je dejansko stanje te ali one duševne zmožnosti, v našem primeru splošne intelligentnosti, na raznih šolah. Tak diagram daje dokaj prilike za razmišljanje. Pokaže nam n. pr., da ima 40 % najmanj intelligentnih dijakov v prvi meščanski v intelligentnostnem testu izsedelek 22 do 40 točk. Če bi naj bila gimnazija res elitna šola za bodoče duhovne delavce, bi na njej ne smelo biti nobenega dijaka s tem številom točk, ki že v meščanski predstavlja podpovprečno intelligentnost. V resnici pa vidimo, da je v gimnaziji takih kar 12 %.⁶ Pa še mnogo drugih premisleka vrednih zanimivosti nam kažejo te krivulje. Le mislimo si, kako mora potekati pouk v prvi gimnaziji, kjer sedi poleg dijaka z mentalno (duševno) starostjo 10 let, dijak z mentalno starostjo 15 let.⁷ Oba dijaka sta po rojstnem listu približno

⁶ Obratno pa je v prvi meščanski 15 % dijakov (od 85 % do 100 %), ki bi bili po svoji intelligentnosti tudi v gimnaziji nadpovprečni.

⁷ Z »mentalno« starostjo izražamo duševno razvitost doraščajočega in doraslega človeka. Kakor se razvija z leti telo, tako se razvija tudi duševnost. Obojni razvoj pa ne poteka vedno vzporedno. Duševni razvoj lahko prehiti telesnega ali obratno. Intelligentnost človeka izražamo z »intelligentnostnim kvocientom« (IQ), ki ga dobimo, če delimo mentalno starost (MS) z življenjsko, kronološko starostjo (ChS) : $IQ = \frac{MS}{ChS}$. Če je števec večji od imenovalca,

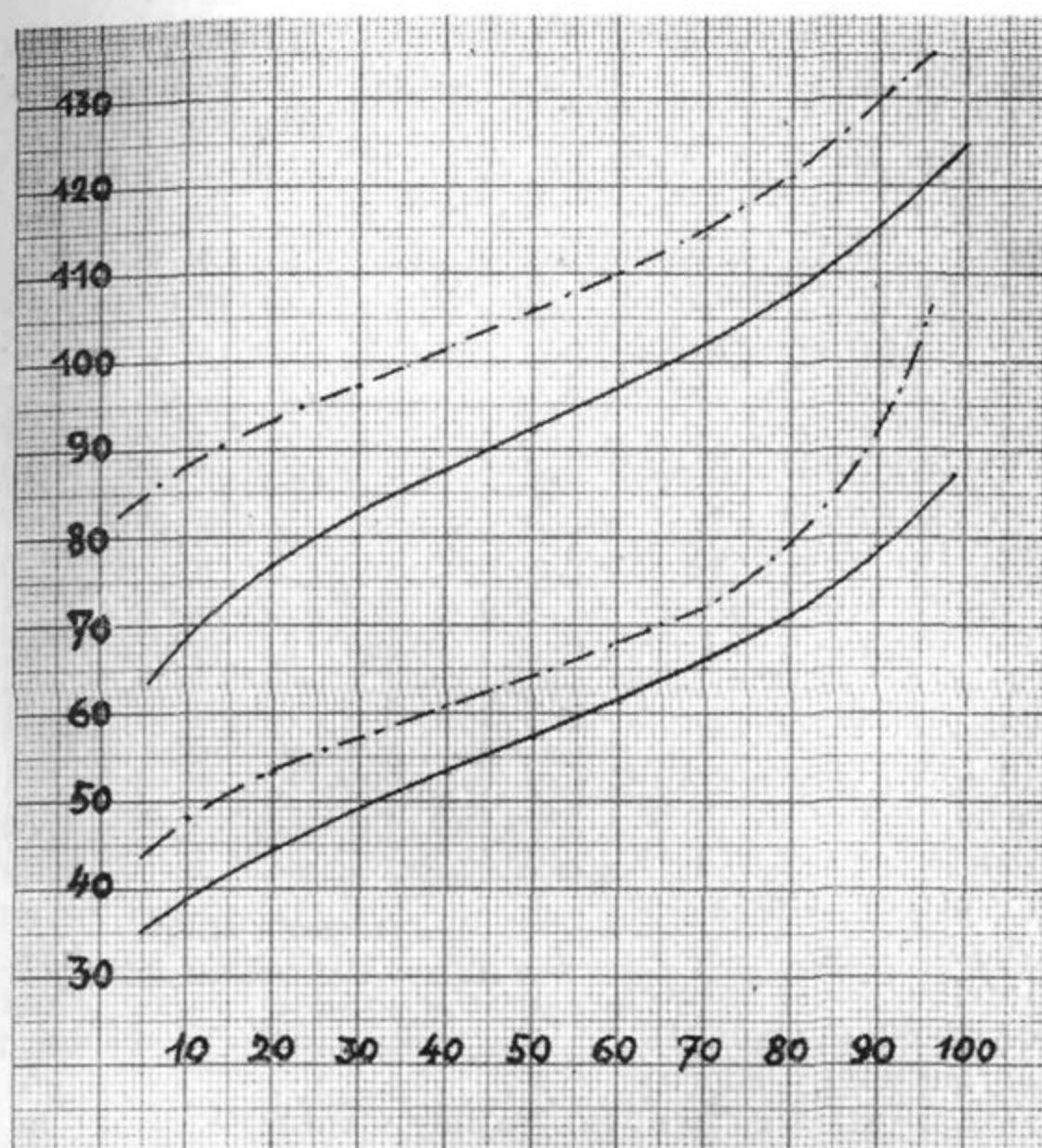

Diagram št. 2

— I. in V. razred realnih gimnazij
 - - - I. in V. razred klasične gimnazije

enako stara, kar je bil zadosten razlog, da so oba posadili v isti razred. Kar zadeva razumske zmožnosti, pa je med njima razlika, enaka razliki med povprečnima dijakoma 10-ih in 15-ih let. Res je treba čestitati pedagoški umetnosti srednješolskega profesorja, ki zna premostiti prepad petih let duševnega razvoja in učiti n. pr. matematiko tako, da mu lahko sledijo možgani 10 letnega in da to zanima tudi možgane 15 letnega fantiča. Pri tem pa je treba tudi uvaževati, da se v vsakem kolektivu, tako tudi v razredu, vrši nivelizacija vedno navzdol. To se pravi, da se v razredu, ki združuje dijake z različno stopnjo inteligentnosti, prilagajajo bolj inteligentni manj inteligentnim in ne narobe; ali: raven kapacitete razrednega dela določa bolj 25 % podpovprečnih kakor 25 % nadpovprečnih dijakov. Tej zakonitosti se nehote prilagodi tudi profesor.

se pravi, če je duševna razvitost večja kakor je normalno na tej starostni stopnji, je IQ večji kot 1. V tem primeru govorimo o nadpovprečni inteligentnosti. Če je števec manjši od imenovalca, je duševna starost ostala za telesno. IQ je kdaj pa kdaj manjši kot 1; inteligentnost je tedaj podpovprečna. S številnimi poizkusi so dognali, da se IQ v različnih starostnih dobah le malo spremeni. Edina izjema so psihopati (duševno labilni ljudje). Zato ga lahko smatramo za »indeks inteligentnosti«. Kako se prevede število točk, doseženih v inteligentnostnem testu, na mentalno starost, je posebno poglavje psiholoških in statističnih metod, o katerem na tem mestu ne morem razpravljati. Omenjam le, da pomenja v našem testu v razdobju med 10. in 14. življenjskim letom prirastek okoli 10 točk, prirastek za eno leto mentalne starosti. Normalna mentalna starost za 10. življenjsko leto je 35 točk, za 11. leto 45 točk itd. V prvi gimnaziji dosežejo učenci približno 35 do 85 točk, kar pomeni razliko skoraj za 5 mentalnih let.

Diagram nam nadalje kaže, da je po inteligentnosti višini dijakov med prvo meščansko in prvo gimnazijo večja razlika kakor med IV. razredom ljudske šole in prvo meščansko. Temu se ne moremo čuditi, ker se v veliki večini primerov najinteligentnejši dijaki IV. razreda ljudske šole odločijo za gimnazijo in ne za meščansko.⁸

Kar sem doslej govoril o gimnazijah, velja le za realno gimnazijo, ne pa tudi za klasično. Ta se po družbenem izvoru svojih dijakov kakor tudi po njihovi inteligentnosti tako razlikuje od realnih gimnazij, da moramo govoriti o njej posebej.

Na diagramu št. 2 vidimo, da je inteligentnost dijakov v prvem razredu klasične približno za 7 točk višja od onih na realni gimnaziji. Ta razlika je v petem razredu obeh gimnazij še bolj očitna.

V začetku sestavka sem nakazal vprašanje, ali bi ne bilo koristno, izbirati dijake za gimnazijo na osnovi inteligentnostne preizkušnje.

	35-34	33-32	31-30	29-28	27-26	25-24	23-22	21-20	19-18	
15-24								1	1	2
25-34							3	3	6	12
35-44				1	1	4	9	9	6	30
45-54			1	6	6	22	0	13	2	60
55-64	1	3	3	5	10	15	11	6	7	61
65-74	2	4	3	8	8	5	2	2		34
75-84	4	3	3	7	2	4	3			26
85-94	2	3	1	2		2	1			11
95-104	1									1
	10	13	11	29	27	52	39	34	22	N=237

Tabela št. 1.

Če pogledamo tabelo št. 1, takoj vidimo, kakšen bi bil uspeh takega ukrepa. Na tej tabeli so v vodoravni smeri razvrščeni dijaki (dijakinje) nekaterih vzporednic prvega razreda ljubljanskih gimnazij (brez klasične, skupno 237 primerov) po šolskem uspehu od najboljšega do najslabšega; v navpični smeri pa po uspehih v inteligentnostnem testu od najslabšega do najboljšega. Debeleje začrtana stolpca razmejujeta nadpovprečno storilnost od povprečne pri šolskem uspehu (navpičen stolpec) in pri uspehu v inteligentnostnem testu (vodoravni stolpec). S tabele razberemo, da se v pretežni večini primerov stikajo dijaki v desnem kotu zgoraj in v levem spodaj. To se

⁸ Test, ki sem ga uporabljal, ugotavlja predvsem teoretično, abstraktno in formalno stran inteligentnosti, ker je ta za študij na gimnaziji najvažnejša. Zato so se dijaki iz meščanske šole, ki so verjetno bolj praktično usmerjeni, slabše odrezali. Na ta račun gre do neke mere tako huda razlika v inteligentnostnih standardih gimnazije in meščanske šole.

pravi, da so podpovprečni pri inteligentnostni preizkušnji v šoli med slabimi in najslabšimi učenci, nadpovprečno inteligentni pa so tudi v šoli nadpovprečni.⁹ Iz tega lahko sklepamo, da je inteligentnost, ki jo ta test ugotavlja, glavni činitelj šolskega uspeha. To dognanje je za prakso velike važnosti. Če bi izbirali dijake za prvi razred gimnazije na osnovi uspeha, ki so ga pokazali pri predhodni inteligentnostni preizkušnji (v tujezemstvu to že delajo), bi s tem izboljšali šolske uspehe (čeprav bi zahteve šole v tem primeru takoj poskočile), obenem pa dvignili inteligentnostni standard gimnazijskih dijakov. Kakšnega pomena bi bilo to za bodočo narodovo inteligenco, mi pač ni treba posebej dokazovati.

Podobno soglašata inteligentnost in šolski uspeh tudi na meščanskih šolah. Na višji stopnji je to soglašanje nekoliko nižje ($r = +0,541$). Vzrok je v tem, da čustveni odnos do šole in izvenšolski interesi na višji stopnji dosti bolj vplivajo na učni uspeh kakor na nižji.

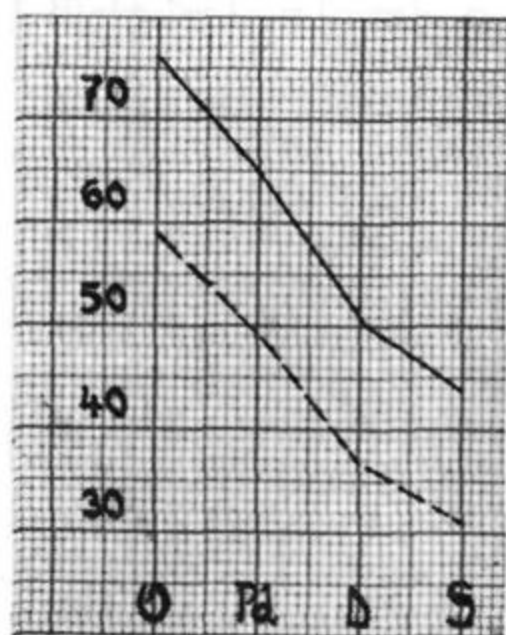

Diagram št. 3

— gimnazija (N = 226)
 - - - meščanska (N = 198)

dobrim). To se pravi, da bi bili meščanskošolski odličnjaki na gimnazijah povprečni učenci. Povprečni dijaki meščanske šole (43 točk) pa bi na gimnaziji že komaj izdelovali. Iz tega sledi, da stavi meščanska šola na (teoretično, abstraktno) inteligentnost svojih dijakov dosti nižje zahteve kakor gimnazija.

Povprečni šolski uspeh dečkov je v prvem razredu gimnazije (vsota redov iz sedmih predmetov): 24, deklet pa 25,50. Na meščanski (vsota redov iz osmih predmetov) sta odgovarjajoči števili 26 in 28,50. Dekleta imajo na obeh šolah boljši učni uspeh. Po inteligentnosti pa med dečki in dekleti ni razlik. Dekleta so torej bolj marljiva.

*

Če zasledujemo družbeni izvor dijakov, opazimo, da na gimnazijah skoraj ni sinov nekvalificiranih delavcev. Tudi kmečkih otrok je komaj desetina. Prevladujejo pa uradniški otroci, ki jih je nad polovico vseh

⁹ Stopnjo soglašanja (ali nesoglašanja) med dvema spremenljivkama znakoma izražamo z znanim korelacijskim koeficientom, ki je v tem primeru $r = +0,618$. To soglašanje tudi priča, da padajo v prvi gimnaziji predvsem dijaki, ki po svoji inteligentnosti niso dorasli zahtevam šole. Slabih učnih uspehov torej ni kriva šola ali profesorji, temveč prenizka inteligentnost nekaterih dijakov. Izjeme so seveda povsod.

gimnazijskih dijakov, in otroci iz višjih slojev. Slovenska inteligenca se torej ne dopolnjuje iz naraščaja vseh slojev ljudstva, temveč skoraj izključno samo iz svojega lastnega. Ta pojav ima več vzrokov. Starši iz delavskih vrst navadno nimajo sredstev, da bi svoje otroke šolali na gimnaziji. Če pa vstopijo ti otroci v prvi razred gimnazije, spadajo tam večinoma med manj inteligentne dijake.

Diagram št. 4 nam kaže, da dosežejo otroci nekvalificiranih delavcev v prvi gimnaziji in meščanski v inteligentnostnem testu povprečno 38 točk, otroci kvalificiranih delavcev in obrtnikov 48 točk, otroci nižjih uradnikov 51 točk, kmečki otroci 53 točk in otroci staršev iz višjih slojev 61 točk. Inteligentnost je torej družbeno odvisna. Diagram nam predločuje

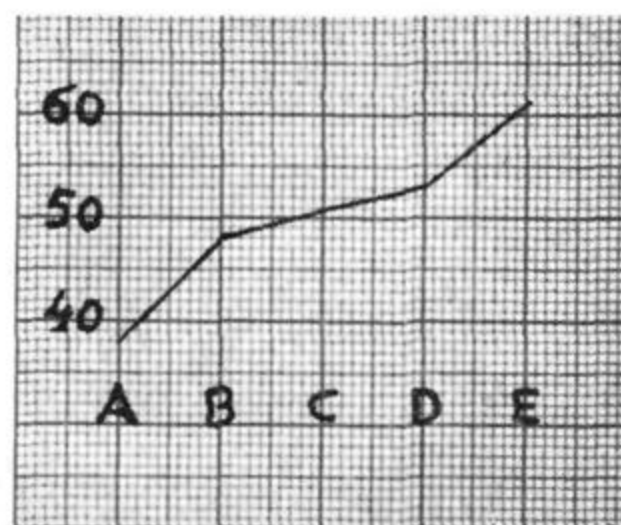

Diagram št. 4

N = 445, A = nekvalificirani delavci, B = kvalificirani delavci in obrtniki, C = nižji uslužbenci, D = kmetje, E = višji sloji

zakonitosti tega pojava. Najinteligentnejši dijaki ne prihajajo več s kmetov, z dežele, temveč iz tako imenovanih srednjih in višjih slojev; torej po večini iz mestnega okolja. Nadalje vidimo, da je med otroci nekvalificiranih delavcev in otroci višjih slojev razlika za 23 točk (od 38 do 61 točk). Ker pomenja v razdobju med 10. in 14. letom prirastek 10 točk eno leto duševne starosti, nam to priča, da so otroci višjih slojev po svoji inteligentnosti približno za dve leti duševnega razvoja pred otroci nekvalificiranih delavcev. To se z drugimi besedami pravi, da je za svoj sloj povprečno razvit 12 letni otrok nekvalificiranih delavcev približno tako inteligenten, kakor za svoj sloj povprečno razvit 10 letni otrok dobro situiranih in akademsko izobraženih staršev. Kakor vsaka duševna zmožnost, je tudi inteligentnost proizvod dveh činiteljev: prirojenosti in okolja. Zato ostaja še vedno odprto vprašanje, ali so revni otroci iz nižjih družbenih vrst zaradi tega manj inteligentni, ker so revni in nimajo priložnosti, da bi razvili svoje prirojenosti, ali pa je stvar obratna, da so namreč zato manj inteligentni, ker izhajajo iz takih vrst, ki se zaradi premajhne inteligentnosti niso mogle povzpeti navzgor. Na to vprašanje pa na osnovi našega gradiva ne moremo odgovoriti.

Če primerjamo družbeni izvor dijakov z njihovim šolskim uspehom, ne najdemo med tema dvema činiteljema nikakih izrazitih zavisnosti. Reči moremo le, da je šolski uspeh kmečkih dijakov na gimnaziji in na meščanski šoli boljši kakor bi pričakovali glede na stopnjo njihove inteligentnosti (gl. diagr. 4.). Kmečki otroci torej niso najinteligentnejši, pač pa najmarljivejši in najvztrajnejši.

V sestavku sem hotel pokazati metodo, ki naj bi bila eksperimentalna, empirična in ne duhoslovna, takrat, kadar se hočemo stvarno ukvarjati z vprašanji šole in dijakov, ali kadar imamo namen, pripravljati ukrepe, ki naj bi stremeli za tem, da izboljšamo šolo in tako dvignemo inteligentnostno raven bodoče slovenske inteligenca.

ZAVETIŠČA PRED NAPADI IZ ZRAKA

ARCH. FRANCE TOMAŽIČ

Menda bo že res, da svetovne vojne še ni konec. Mi živimo v zatišju, beremo in poslušamo poročila o velikih bojih, ki se razvijajo in se pripravljajo daleč za našimi mejami. Tujci nas blagrujejo za naš mir, za našo srečo in za našo brezskrbnost. Toda veliki dogodki nas vendarle opozarjajo, da ne smemo biti preveč brezskrbni in da se moramo tudi mi prilagoditi zahtevam našega nemirnega časa, čeprav nam ne preti neposredna nevarnost. Saj se celo države, ki so znane po stoletni neomajni volji do nevtralnosti, skrbno pripravljajo na obrambo pred zračnimi napadi, ki strahujejo danes ves svet.

Zopet so se povrnili časi prejšnjih stoletij, ko so se morala mesta braniti pred sovražnikom. Tedaj so se mesta obdajala z močnim in visokim obzidjem. Danes pa se mora vsaka hiša posebej pripraviti na obrambo pred zračnimi napadi. Odslej bo imela vsaka hiša v kleti močno utrjen in zavarovan prostor, kamor se bodo zatekli prebivalci pred zračnim napadom.

Že lansko leto smo si v 2. številki ogledali v članku: »Vojna in mesto«, katera bojna sredstva uporabljajo danes in kako močan upliv bodo imela na razvoj in

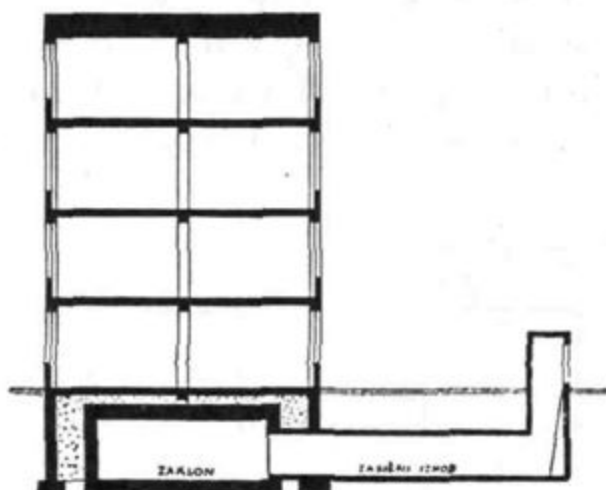
Danes si države ne napovedujejo več vojn z dolgotrajnimi pripravami. Ogromne armade čakajo oborožene do zob na povelje. Tisoči in tisoči težkih bojnih letal se drenjajo po hangarjih, da vzlete na klic, prihrume nad sovražno deželo in jo zasujejo s težkimi bombami. Napadi se vrstijo drug za drugim, podnevi in ponoči. Prostrane dežele postanejo bojne poljane, kjer skuša sovražnik ustrahovati prebivalstvo in uničiti življenjske vire.

V prvi vrsti napadajo sovražni letalci vojaške objekte, kolodvore, železnico, transporte, mostove in glavne prometne žile. Bombe, ki so namenjene tem ciljem, so težke in razparajo zemljo ter razdenejo skoro vse, kar dosežejo. Ogrožena pa je tudi vsa bližnja okolica, ker bombe mnogokrat zgreše svoj cilj in se znesejo nad bližnjimi stanovanjskimi hišami. V drugi vrsti so namenjene težke bombe tovarnam, raznim javnim napravam, elektrarnam in nagromadenim hišam mestnega središča, kjer napravi bomba veliko škodo. V majhni meri pa bi bila prizadeta redka naselja, kjer stojijo hiše sredi vrtov. Letalec bi moral razmetavati dragi tovor, ako bi hotel napraviti vsaj nekaj škode.

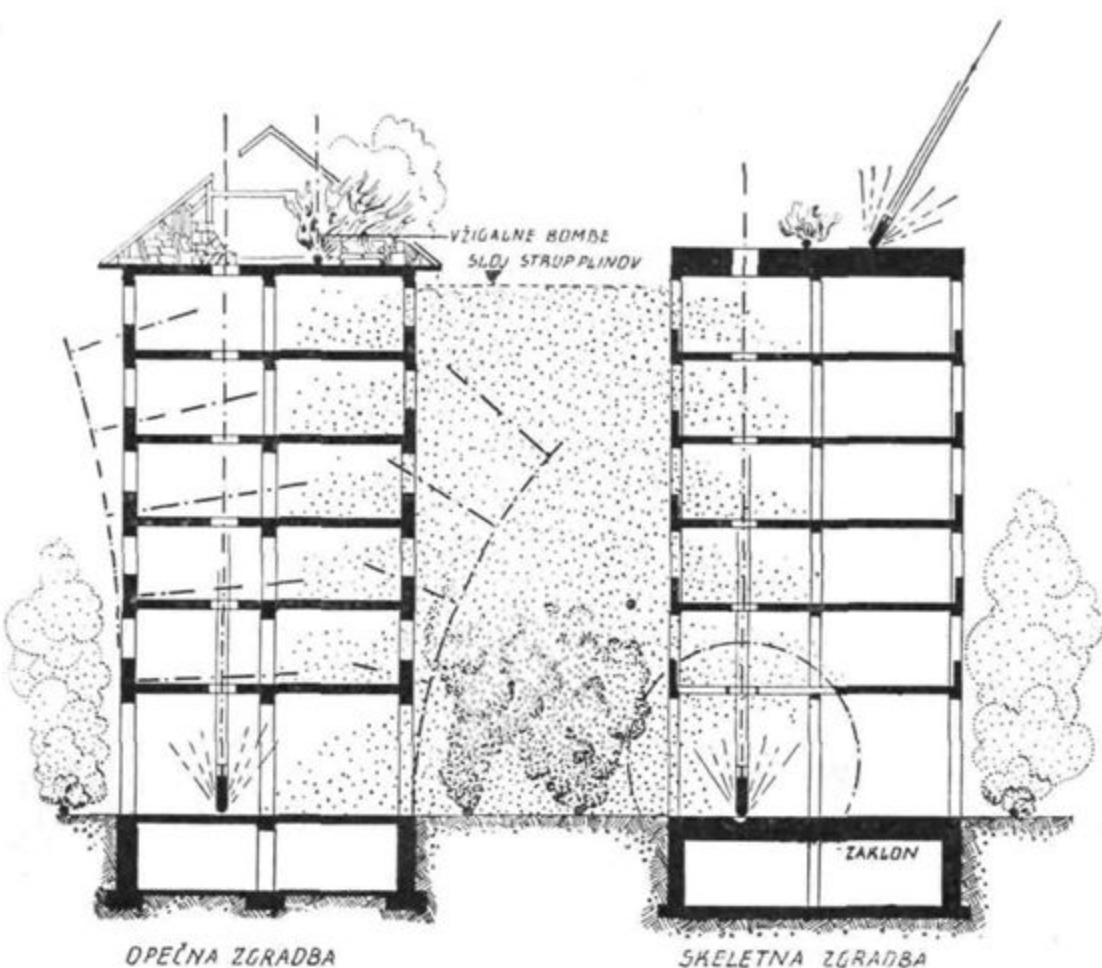
Med vsemi bombami, kar jih poznamo, so najbolj nevarne razstrelilne ali rušilne bombe. Razlikujejo se po svoji teži, ki znaša pri malih do 10 kg, pri srednjih od 50 do 100 kg in pri velikih 250 do 1000 kg in še več. Največkrat uporabljajo take bombe, ki se ne razpočijo takoj, ko prilete na trda tla, temveč šele, kadar s svojo težo prodre globoko v zemljo ali skozi več

Edino prava lega zavetišča v starih hišah je v kleti. Levo: kletno zavetišče z zunanjim zidom, desno: zavetišče v srednjem hodniku

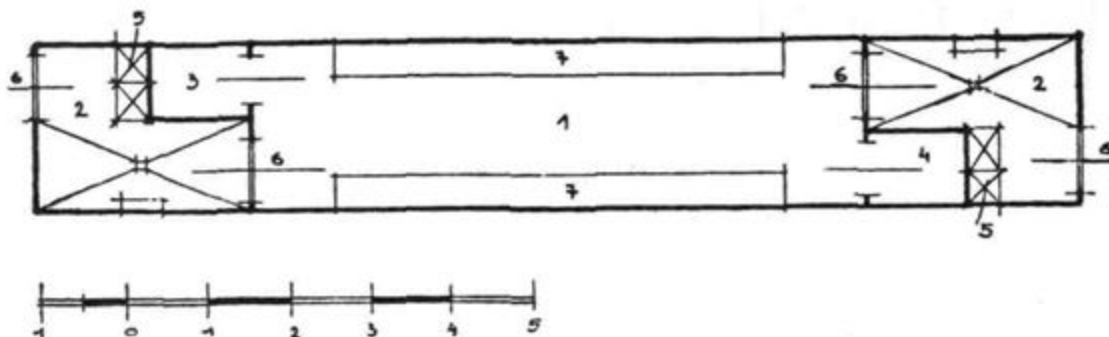

Tudi v novih hišah je najvarnejše zavetišče v kleti. Zgrajeno je iz železobetona, stoji samostojno in ima poseben zasilni izhod na prosto

Hiše med zračnim napadom. Vpliv rušilnih, vžigalnih in strupenih bomb. Masivne zgradbe niso tako odporne in varne kakor skeletne zgradbe

oblikovanje mest. Dogodki zadnjega leta kažejo, da mesta niso dorastla novim nalogam. Mesta so postala nevarna za prebivalce. Zato izseljujejo v velikih mestih družine z otroki na deželo. London in Pariz izumirata. Naša mesta niso tako ogromna in nam ni treba imeti tolikih skrbi. Vendar ne smemo držati križem rok in opustiti priprav, ki naj nas zaščitijo pred neznanim in nepričakovanim zračnim napadom. Kadar bi zagrmela nad nami bojna letala, bi bilo že prepozno. Za našo brezskrbnost bi bili lahko kruto kaznovani.

Idealna oblika zavetišča je podolgovat pravokotnik s sledečimi deli: 1. Zaščiteni prostor. 2. Neprodušno zaprt predprostor. 3. Suho stranišče. 4. Shramba za orodje. 5. Jeklene omare. 6. Neprodušna vrata. 7. Klopi (Schosberger)

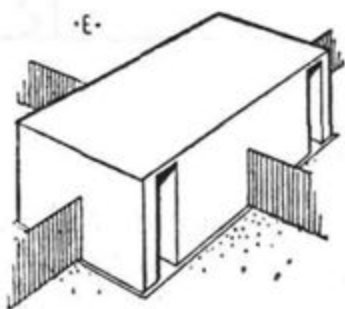
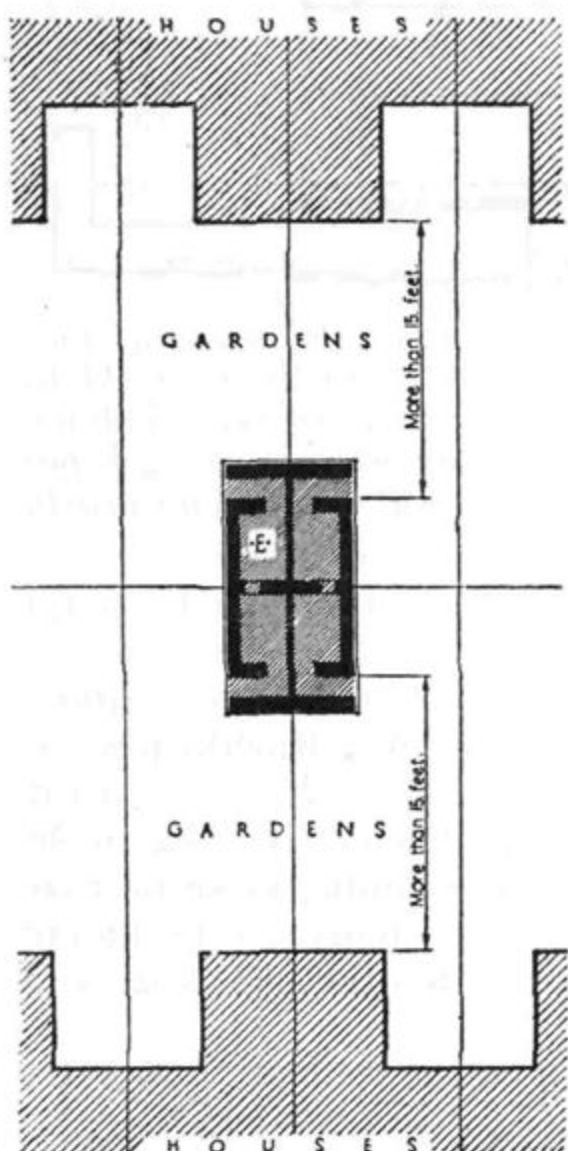

Družinsko zavetišče na vrtu iz pločevine, ki je obdana z betonom, zemljo in rušami

nadstropij. Pri eksploziji nastane ogromen zračni pritisk, ki razžene zidove in podira hiše. Obenem odletavajo jekleni drobcu bombe in frči kamenje na vse strani. Najtežje bombe so namenjene le redkim ciljem (bojnim ladjam, trdnjavam) in ne pridejo v poštev za stanovanjske četrti.

Vžigalne ali ognjene bombe so lahke in tehtajo 0'20 do 5 kg. Pri padcu prebijejo opečni krov, padejo na podstrešna tla in zagore z močnim žarom ter zažgo ostrešje. Tako nastane požar, ki zajame vso hišo in se razširi v okolico.

Največji strah pred zračnimi napadi so doslej povzročale strupene bombe, katerih pa po svetovni vojni še niso uporabljali. Danes je strah močno omajan, ker se je pred njimi lahko zaščititi s plinskimi maskami in neprodušnimi zavetišči.

Skupna dvoriščna zavetišča po angleškem predlođu

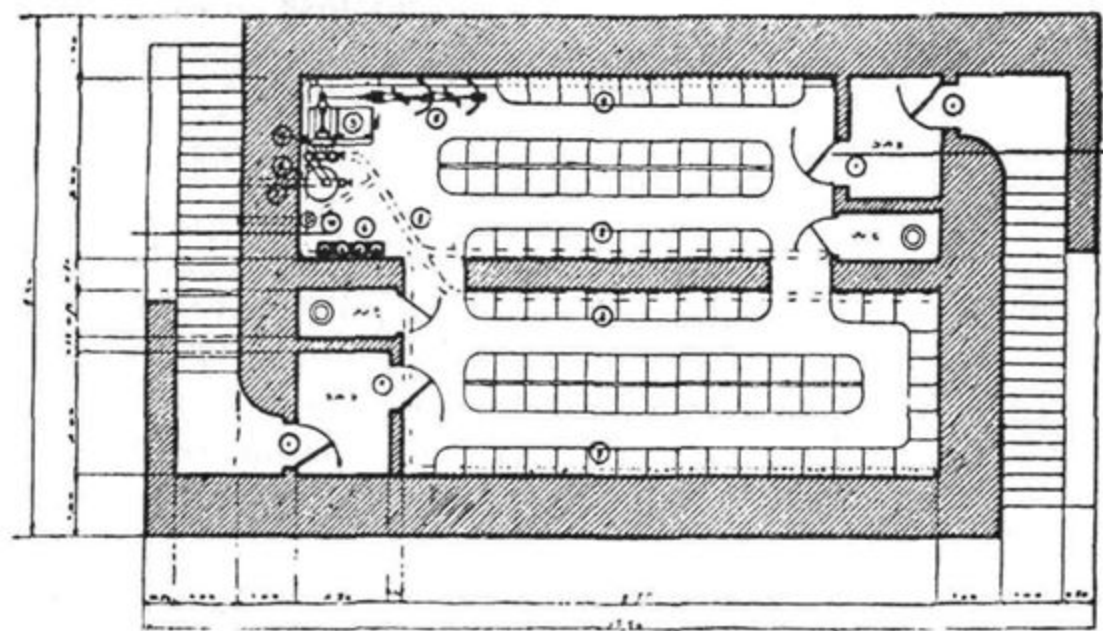
Našo deželo in naša mesta obdajajo državne meje. Komaj kakih 5 minut bi imeli časa od naznanila sovražnih letal in do napada samega. Treba si je predočiti, da bi se morali v teh par minutah tudi sredi temne noči zbuditi iz spanja ter še ob pravem času zateči v zavetišče. Zato morajo biti naša zavetišča čim bližje našim stanovanjem. Ne imeli bi dovolj časa, da bi tekali daleč in iskali morebiti v temi, dežju, snegu in mrazu kako zavetišče kje zunaj. Kjer koli je mogoče in ima hiša kleti, povsod tam je najboljša in najvarnejša zavetišča v hiši sami — v njenih kletnih prostorih. Toda navadni kletni prostori niso prikladni za zavetišče. Ako bi jih ne priredili na prav poseben način, bi mogli postati celo grob za prebivalce, ko bi se recimo porušilo zgornje zidovje in udrlo skozi kletni strop v kletni prostor.

Pri izbiri prostora za zavetišče je treba določiti takega, ki leži v bližini stopnišča, da se čimbolj skrajša pot ob poplahu. Prostor mora biti dovolj velik, da odpade na vsako osebo po 3 m³ zraka, kar zadoštuje nekako za 3 ure bivanja. Zato moramo prešteti hišne stanovalce in šele nato odmeriti prikladen prostor. Ako je le mogoče, naj bo prostor raje nekoliko večji, ker se zrak nekoliko hitreje kvari radi razburjenosti, mokrih oblek, potenja itd. Prostori, ki leže v bližini bencinskih in podobnih zalog in velikih vodovodnih ali plinskih cevovodov, niso primerni za zaklonišča.

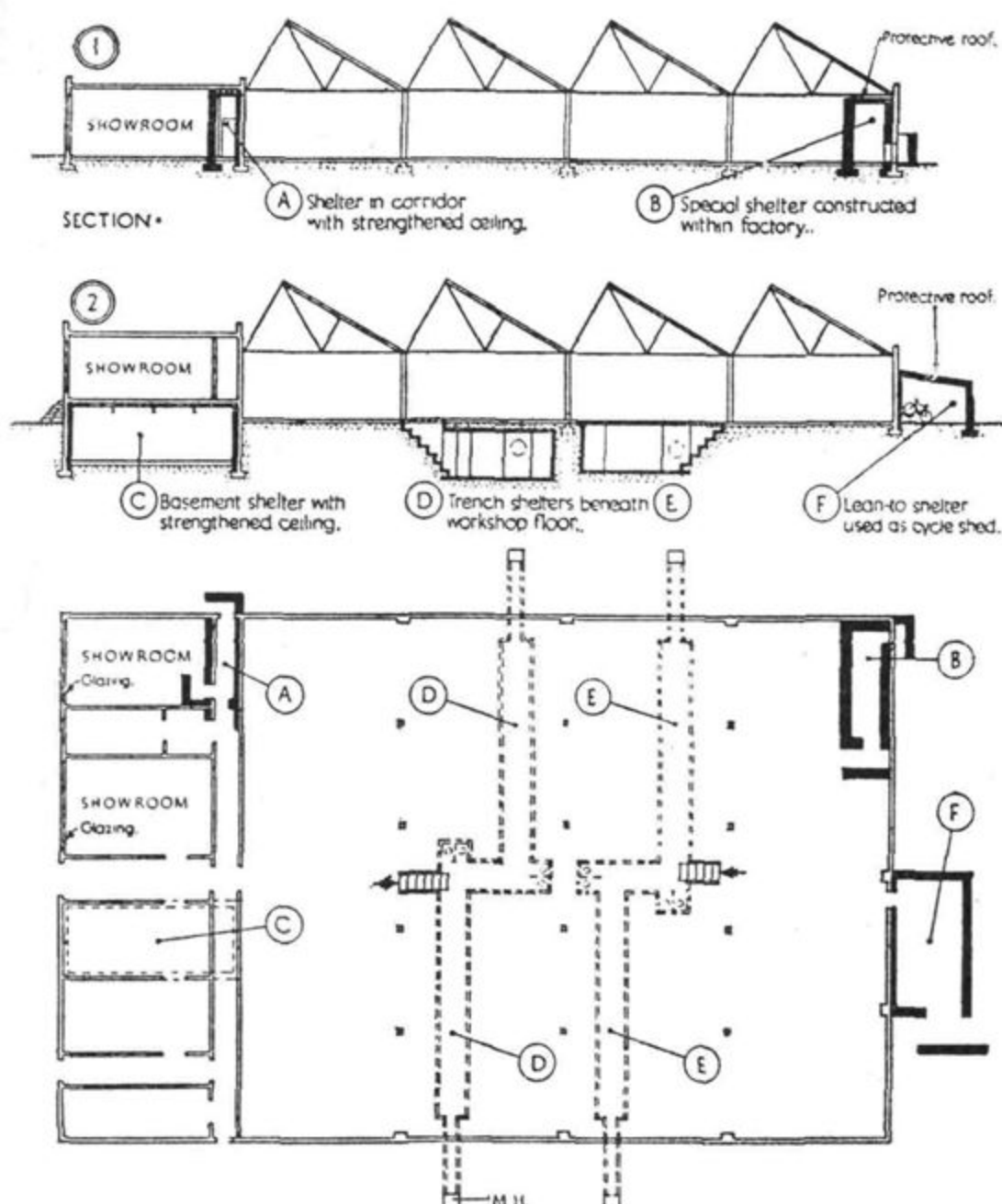
Prostor bodočega zavetišča naj bo podolgovate oblike. Posebno so prikladni srednji hodniki v velikih zgradbah z močnimi stenami na obeh podolžnih straneh. Ako pa je kletni prostor, ki ga nameravamo uporabiti za zavetišče, širok in presega razpetina 4 metre, ga je treba predeliti in podpreti z nosilnim zidom. v splošnem velja, da sme biti v enem prostoru največ 50 oseb in da so manjša zavetišča, ki so povezana med seboj z neprodušnimi vrati, varnejša od velikih zavetišč. Pozabiti tudi ne smemo, da je velikost vrat pri nas predpisana in da se more skozi taka vrata zdrenjati ob pravem času morebiti kakih 100 oseb.

Vsako hišno zavetišče mora imeti predprostor s ploščino 3 m³, glavni prostor, ki je odmerjen po številu oseb, in zasilni izhod, ki naj vodi na prosto. Zavetišče mora biti vsaj 2 metra visoko. Vhodna vrata v zavetišče in zasilni izhod naj ležita daleč narazen — na obeh koncih podolgovatega zavetišča, da bi ne bila oba hkrati zasuta z ruševinami.

Najvažnejše opravilo pri zavetišču je ojačenje kletnega stropa. Lesen strop ni primeren za zavetišče. Oboke ali železobetonske plošče je treba na gosto in pravilno podpreti, kar naj opravi le strokovnjak, ki pozna nosilnost stropa in ve, kje in kakšne podpore so potrebne. Navadno se izvrši podpiranje stropa z lesenimi tramovi in sohami, katere z zagodbami pritismo na stari strop. Toplo priporočajo, da je strop podprt z močnim lesenim opažem iz desk, ki ga nosijo spodnje lesene konstrukcije. Obenem z lesenimi podporami se dajo napraviti tudi pogradi, t. j. zasilna nadstropna ležišča. Podpiranje stropa se mora izvršiti še v mirnih časih, ker moramo računati, da bi v zadnjih dneh in urah ne mogli napraviti vseh del radi pomanjkanja gradiva in delovnih moči. Podprti strop mora nositi ruševine, ki bi padle nanj. Naša pravila pravijo, da je treba preračunati kletni strop pri zgradbi z enim nadstropjem za 500 kg obtežbe na

Oklopno zavetišče pod zemljo s prezračevalnimi napravami

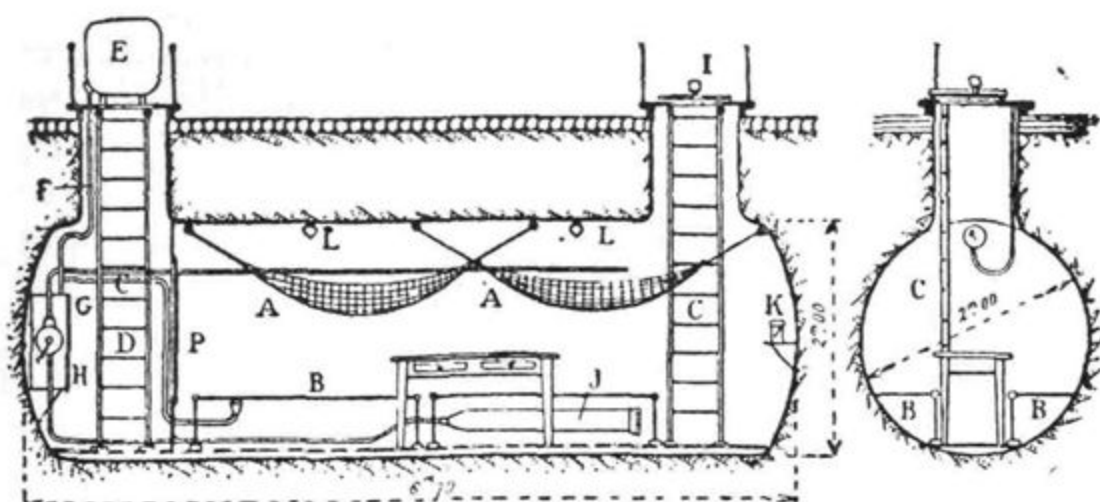

Angleška zavetišča v tovarnah pod in nad zemljo

m², z 2 nadstropjema za 750 kg/m², s 3 nadstropji za 1000 kg/m², s 4 nadstropji za 1500 kg/m² in za zgradbe z več nadstropji 2000 kg/m². Pri tem je treba upoštevati, da ne preti stropu nevarnost od ležečih ruševin, temveč od močnih udarcev zidovja, nosilcev, ostrešja itd. Dalje priporočajo obložiti prilična tla nad kletnim stropom z vrečami peska, kar se pa da napraviti tudi kasneje.

Pri neposrednem udarcu bombe na hišo razbremenimo kletni strop, ako ojačimo tudi vse nadaljnje stropove. V vsaki hiši pa je treba napraviti v podstrešju močan betonski tlak z vloženo močno žično mrežo, da zabranimo nadaljnjo pot vžigalnim bombam in omejimo požar na ostrešje. Podstrešje mora biti pravočasno izpraznjeno in počiščeno. Ker vžigalnih bomb ni mogoče pogasiti z vodo, naj ima vsako podstrešje pripravljen tudi zaboj peska, ki najhitreje zaduši žarečo maso.

Obodne zidove zavetišča ščiti pred eksplozijo predvsem zemlja. Kletni zidovi so po navadi močni in ne bo treba skrbeti za posebno ojačitev. Naši predpisi

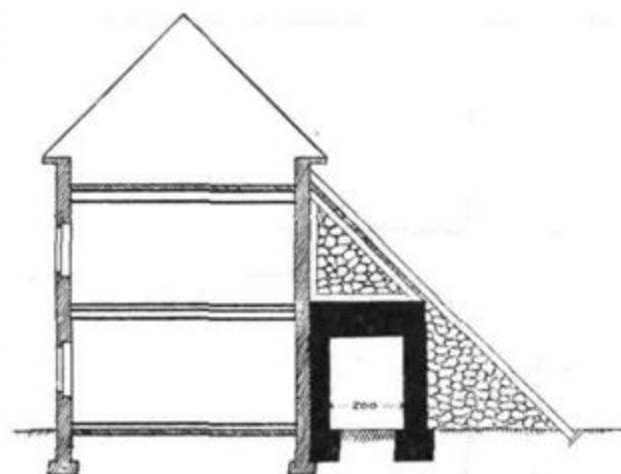

Podolžni in prečni prerez valjastega zavetišča v vlažni zemlji (ing. G. Benoist)

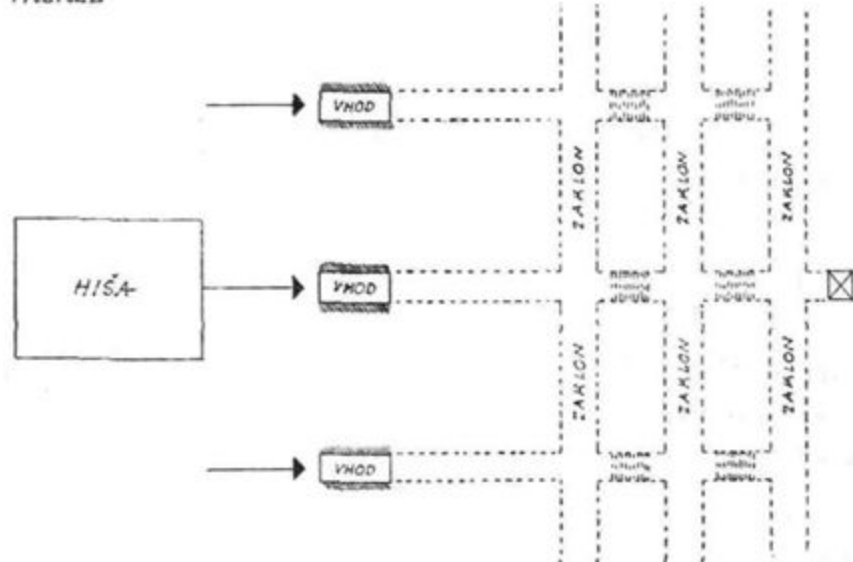
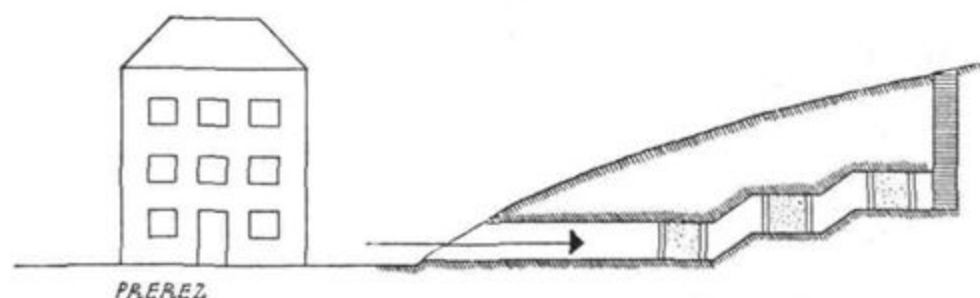
ne omenjajo potrebne debeline zunanjih zidov. V splošnem pa velja, da naj bodo zunanji zidovi vsaj 51 cm močni. Ojačimo jih s slojem kamena na zunanji strani, kolikor segajo v zemljo, in z vrečami peska, kolikor se dvigajo iz tal. Tudi notranji obodni zidovi morajo biti trdni in vsaj 38 cm debeli. Isto velja za vmesne ločilne stene med predprostorom in glavnim prostorom in za ločilne zidove med posameznimi zavetišči.

Kletna tla morajo biti masivna — betonska in zaglajena, da se da zavetišče pomiti z vodo. Ni pa priporočljivo, da bi bili v zavetišču čistilni jaški kanalizacije, ker bi bilo sicer zavetišče lahko poplavljenno od fekalnih voda.

Najbolj kočljivi deli zavetišča so odprtine. V splošnem velja, da je treba vse odvišne odprtine dobro zazidati, ostale pa varno zaščititi. Predvsem ne smejo kletni zidovi in strop imeti nobenih razpok, da bi ne prišli po njih strupeni plini v zavetišče. Vse razpoke in vse dimniške odprtine je treba zagostiti in zazidati. Zoprni so tudi razni cevovodi vodovoda, plina in centralne kurjave, katere bo pa težko odstraniti. V takih primerih je nujno potrebno takoj zapreti vse

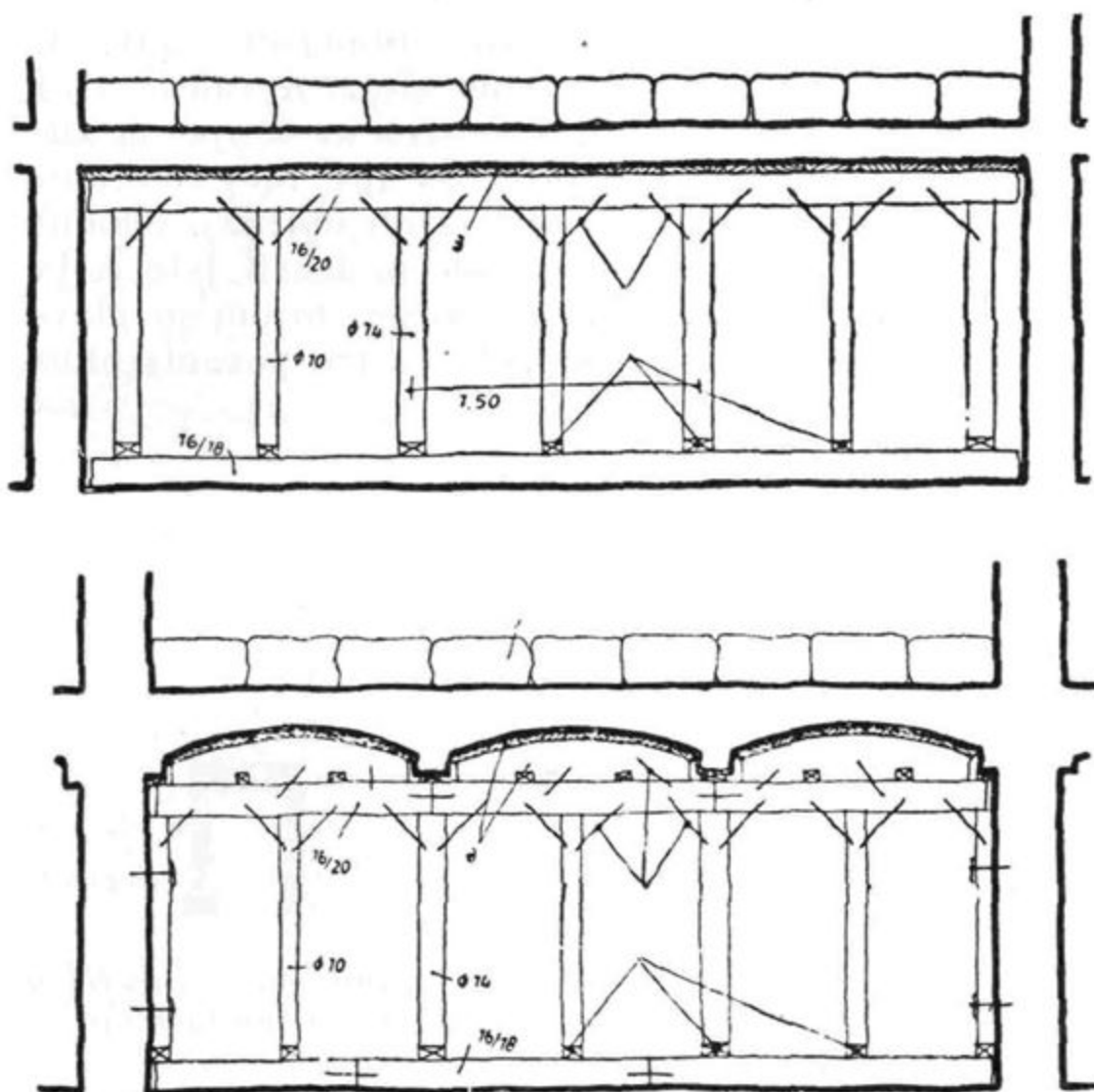
Prerez prislonega zavetišča k hiši, ki ni podkletena

Najbolj varna so naravna zavetišča v bregu ali globoko pod površino

glavne zasunke, ki onemogočajo nadaljnji pritok vode in plina. Glavni prostor zavetišča je zaprt pri vhodu z dvema vrati, in sicer morajo biti prva krepko okovana, druga pa so lahko lesena. Obe vrati morata neprodušno zapirati prostora in onemogočiti dostop strupenih plinov. Velikost vrat je predpisana in znaša za majhna zavetišča 65 × 180 cm, za večja pa 90 × 180 cm. Katera konstrukcija vrat pride v poštev v posameznem primeru, bo najbolje presodil strokovnjak, ki bo vodil gradbena dela.

Zasilni izhod je pri malih zavetiščih potreben samo eden, pri večjih pa jih naj bo več, da bi se

Podpiranje obokanih in ravnih stropov v starih hišah

mogli ljudje hitro rešiti, ako bi bil glavni vhod zadelan z ruševinami. Odprtina zasilnega izhoda mora biti ravno tako zavarovana pred eksplozijami, biti pa mora tako urejena, da se da z navadnim orodjem, ki ga mora imeti vsako zavetišče, hitro odpreti. Zasilni izhod ostane prost do zadnjega in ga zapremo in ojačimo šele ob izbruhu sovražnosti.

Treba je računati, da bi trajali zračni napadi tudi po več ur. Zato so potrebna stranišča in sicer pravijo naši predpisi, naj se pripravi za vsakih 25 oseb po eno suho stranišče. Stranišče mora biti dostopno neposredno iz glavnega prostora. Da bi se ne razširjal smrad po zavetišču, naj ima stranišče majhen predprostor. V malih družinskih zakloniščih pride prav tudi znano sobno bolniško stranišče, ki je vdelano v stol.

Tudi pri razsvetljavi moramo poiskati nadomestek, ker moramo biti pripravljeni, da bi bil prekinjen tok. Sveče ali petrolejke so nerabne, ker kvarijo zrak. Najboljše so še ročne baterijske svetilke.

Izkušnje so pokazale, da postane bivanje v zavetiščih neznosno predvsem radi čim dalje večjega smradu in radi vročine. V prostoru se nabere toliko vlage, da jo je treba brisati s sten. Zato je potrebno, da je zavetišče tako urejeno, da se ga more v kratkem času temeljito prezračiti. Radi tega tudi zatohle in vlažne kleti niso porabne, dokler jih ne izsušimo in prezračimo.

Naši predpisi dajejo javnim oblastem pravico, da povečajo zasebna zavetišča, da bi sprejela pod streho tudi mimoidoče, ki bi se zatekli med zračnim napadom. To bo potrebno na takih mestih, kjer v bližnji okolici ni prostora za zgraditev javnega zavetišča. Zasebna zavetišča, ki so oproščena vseh običajnih dajatev, bo nadzorovala pristojna gradbena oblast.

Velika večina naših hiš ima trdne in dovolj prostorne kleti, ki se bodo dale z malimi stroški prirediti v zavetišča. V splošnem pravijo naša pravila, da naj

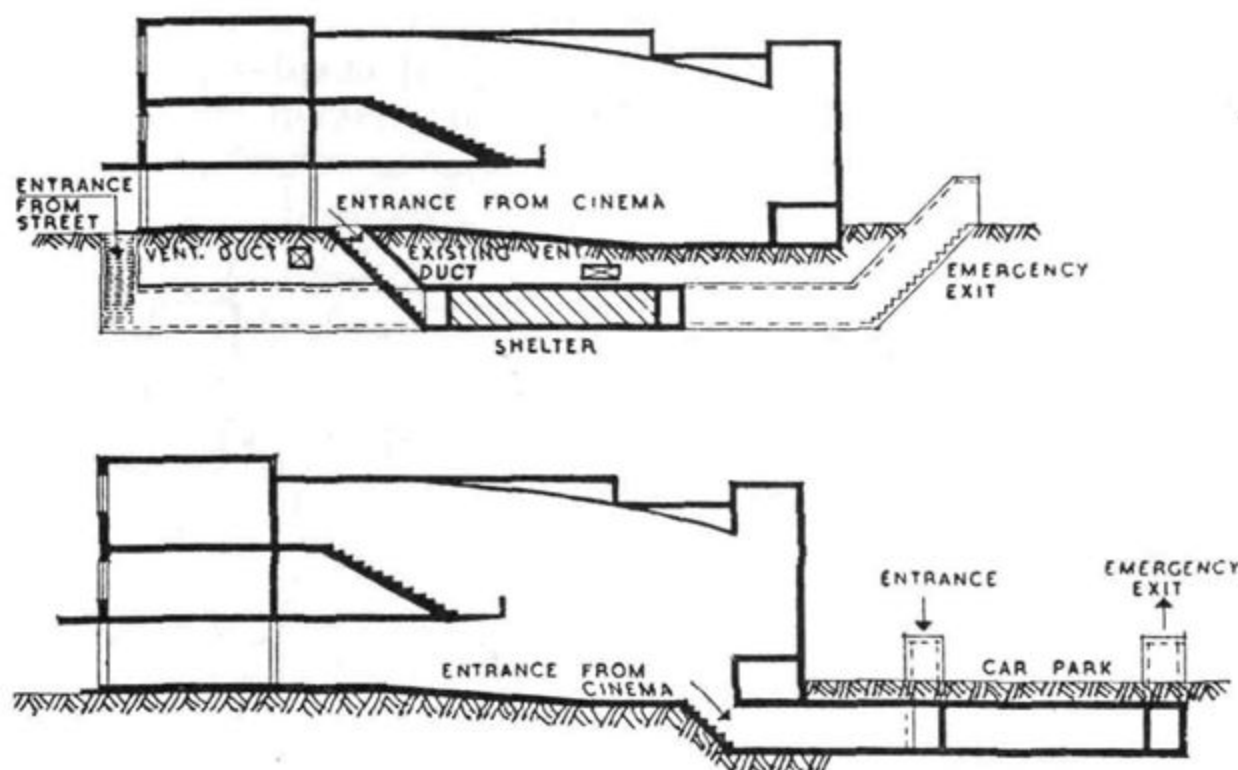
stroški za zavetišča v zasebnih hišah ne presegajo 3 % vrednosti, ki jo predstavlja poslopje.

V novih hišah mora biti zavetišče zgrajeno obenem z ostalimi deli zgradbe. Tudi tu velja pravilo, da je najvarnejši prostor v kleti. Vendar bomo pri načrtih za nove hiše lahko posebej upoštevali skoro vse zahteve. Že vnaprej bomo izbrali in oblikovali prostore tako, da bodo stanovalci čimbolj varni pred vsemi presenečenji. Zavetišče bo zgrajeno iz železobetona in bo imelo močne obodne stene in krepko ojačen strop, katerega ne bo treba naknadno podpirati. Z ostalo zgradbo ne bo imelo nobenih stikov, da bi se tresljaji ne prenašali na stene in strop zaklonišča. Zasilni izhodi bodo speljani varno in dovolj daleč od poslopja, da bi jih ne zasule ruševine. Vsaka nova hiša bo odslej dobila nov prostor, za katerega bo treba žrtvovati 2 do 3 % celokupnih gradbenih stroškov. Zavetišče bo postalo prav tako sestavni del vsake hiše in vsakega stanovanja, kakor toliki glavni in stranski prostori sodobnega stanovanja in hiše.

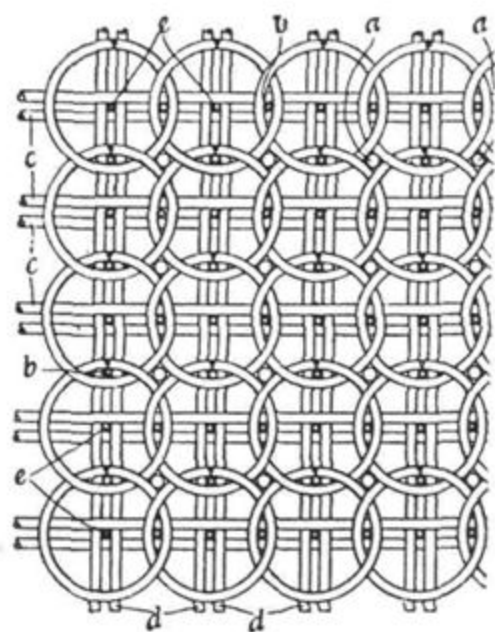
Javna zavetišča, v katera bi se zateklo veliko število ljudi, morajo biti trdno zgrajena in morajo kljubovati tudi neposrednemu udaru malih in srednjih bomb. Pogreznjena bodo v tla in bodo imela posebne zavarovane dohode in izhode. Poleg že naštetih prostorov se bodo javnim zavetiščem pridružili tudi še drugi: kopalnice s prhami, ambulate, prostor za zdravnika in lekarno, prostor za poveljnika zaklonišča, shrambe živil, poseben prostor za bolnike in ranjence itd. Taka oklopna zavetišča zahtevajo dosedanje izkušnje in računi za varnost pred neposrednimi udarci rušilnih in drugih bomb.

Marsikatera hiša pa vendar ni podkletena. Talna voda stoji tako visoko, da so pri zidanju opustili misel na klet. V takih krajih in pri takih hišah si je treba pomagati s prislonjenimi zavetišči po znanih predpisanih vzorcih. Zavetišče mora biti trdno zgrajeno iz železobetona in zavarovano z oblogami peska in poševnih železnih traverz ali močnih lesenih tramov. Prav tako pa pridejo v poštev samostojna zavetišča, ki so zgrajena v obliki kope z zelo strmo nagnjenimi obrambnimi železnimi ali lesenimi nosilci.

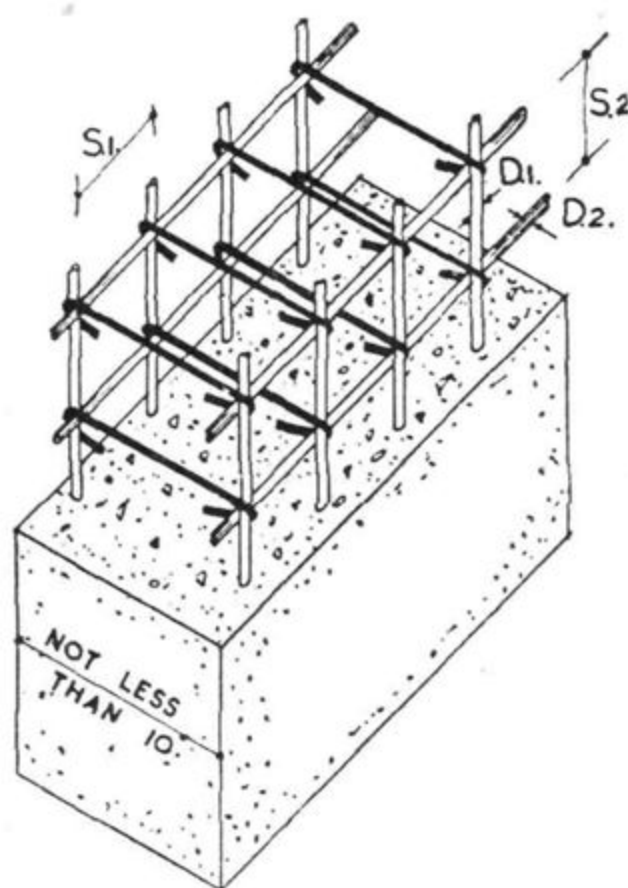
Kjer pa iz katerih koli vzrokov ni mogoče napraviti udobnega zavetišča v kletnih prostorih niti postaviti ali pristaviti novega utrjenega zavetišča, tam so na mestu zaščitni odprti in pokriti jarki ali rovi. Pri

Angleška predloga za zavetišča pri kino dvoranh

Angleška armatura za stropne oklopne zavetišče

Angleška armatura za stene oklopne zavetišče

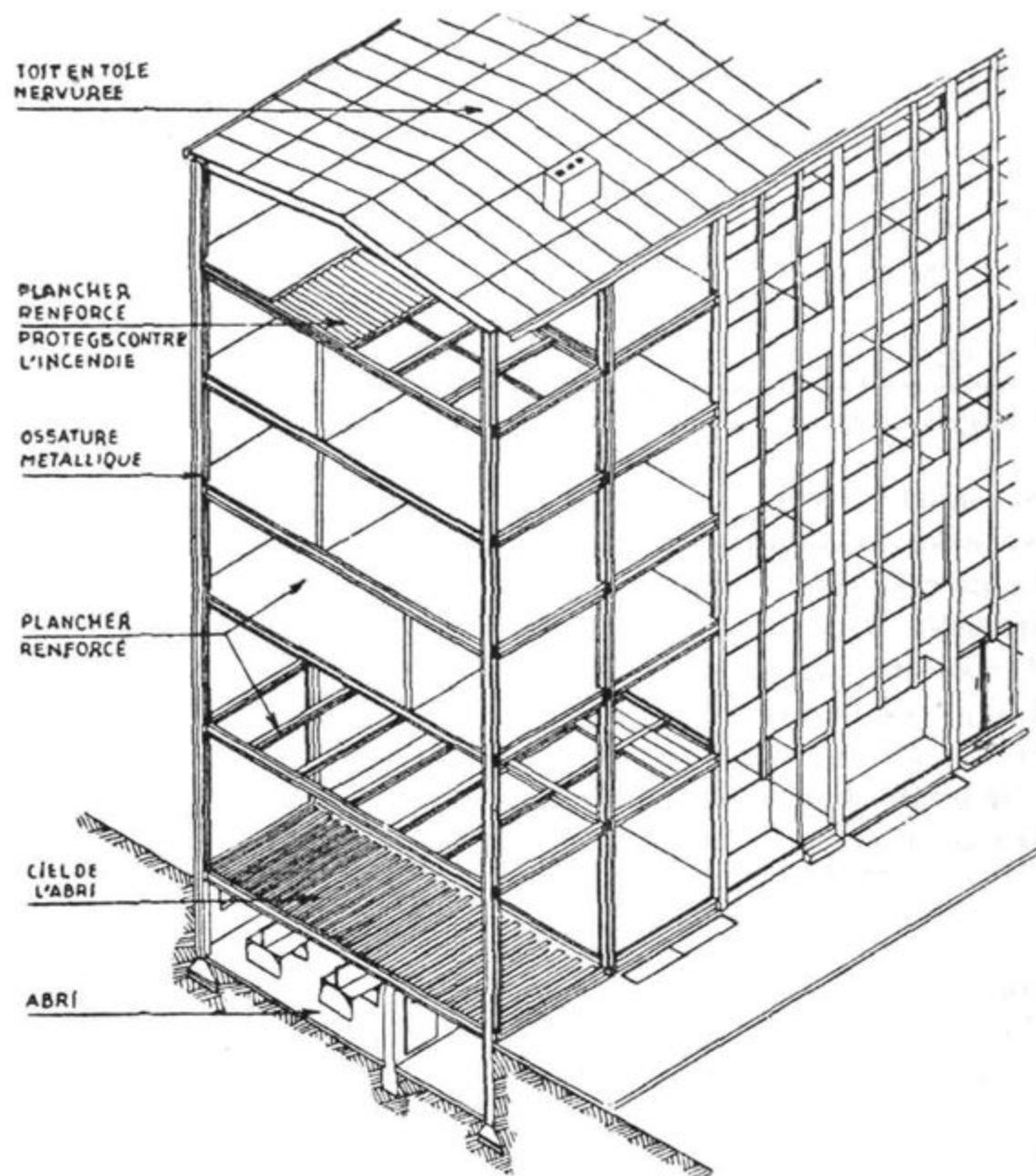
njih je treba paziti, da so tla jarka vsaj 25 cm iznad gladine talne vode in da se more odtekat deževnica. Ako se je bati, da bi se stranske stene posipale, jih je treba opaziti z deskami. V krajih, kjer sega voda skoro do površja zemlje, se napravi zaščitni jarek ali rov s stranskimi nasipi, ki naj bodo vsaj 70 cm široki in obsuti z zemljo. Jarki ne smejo biti speljani v ravni, temveč v lomljeni črti, da se zmanjša učinek eksplozije. Za male družine, ki imajo poleg svoje hiše dovolj razsežen vrt in si ne morejo zgraditi varnejšega in udobnejšega zavetišča nasvetujejo naši predpisi zaščitne jame. Za vsako osebo naj se v razdalji 10 metrov napravi posebna jama s stranico 80×80 cm. Odprti in prekriti jarki ter jame morajo biti oddaljeni od vseh bližnjih hiš tako daleč, kolikor so hiše visoke, da bi jih ne zasule ruševine podirajočih se hiš.

Najbolj trdna in varna so naravna zavetišča podzemskih jam, kamor ne prodre nobena bomba in kjer se moremo uspešno zaščititi tudi pred strupenimi plini. Naravnih zavetišč ne dosegajo niti še tako vestno in trdno zgrajena umetna zavetišča, ki stanejo ogromne vsote. Marsikje bo mogoče s primernimi sredstvi zgraditi naravno zavetišče v bližnjem bregu ali hribu z globokimi opaženimi rovi. V tako zaklonišče mora voditi več vhodov, ki so znotraj povezani med seboj s skupnim hodnikom, od koder je nato dostop v posamezna zavetišča. Toda zemeljska dela zahtevajo vedno veliko previdnost in izkušeno vodstvo

in velja to še v večji meri za napravo naravnih zavetišč. Kakor v drugih zavetiščih, je treba tudi tukaj napraviti vse predpisane in potrebne prostore in jih opremiti tako, kakor zahteva varnost ljudi, ki so se zatekli vanje pred sovražnim zračnim napadom.

Kdaj naj pričnemo graditi zavetišča? Pri novih hišah bo treba graditi zavetišča obenem z ostalo hišo. Pri starih hišah pa naj bi jih zgradili čimprej, da bi nam ne bilo treba skrbeti zadnje dni in zadnje ure, kam bi se zatekli pred sovražnim napadom. Naše oblasti bodo izdale potrebna navodila in odredile, kje so zavetišča predvsem potrebna in kje jih bo treba najprej zgraditi. V mirni dobi je mogoče opraviti vsa dela smotrno po v naprej določenem premišljenem načrtu. Zato ne kaže odlašati z napravo zavetišč in čakati, kdaj bi morebiti nam zapretila vojna nevarnost. Tedaj bi bilo že prekasno in si ne bi več utegnili zgraditi dovolj potrebnih zavetišč, ker bi zmanjkalo gradiva in delovnih moči.

V zaščiti pred zračnimi napadi pa lahko slutimo močno silo, ki bo v marsičem preobrazila in preoblikovala tudi naše hiše. Novi prostor zavetišča se bo moral vključiti v organizem hiše in zavzeti svoje važno mesto. Konstrukcije se bodo morale prilagoditi novim zahtevam in zamenjati stare načine zidave, ki danes ogrožajo zavetišča v kletih. Pri vseh večjih zgradbah se bodo uveljavile skeletne konstrukcije z lahkimi polnili. Stisnjena, gosta in prevelika zazidava se bo morala umakniti odprtemu vrtnemu sistemu, kjer ne bo uličnih sotesk in nagromadenih hiš. In tako se bomo približali zamisli varnega, zdravega, zračnega in sončnega bodočega mesta.

Zasnova zgradbe z jeklenim ogrodjem s posebnim ozirom na zaščito pred zračnimi napadi

KRONIKA MESTA LJUBLJANE V ŠTEVILKAH

(Konec.)

D R. A D O L F V O G E L N I K

4. Prebivalstvo Ljubljane po rojstnem kraju in poklicu

Relativne številke.

Rojstni okraj odn. banovina, država	Na 1000 v vsakem okraju rojenih Ljubljančanov je odpadlo na poklicno skupino:					Na 10.000 Ljubljančanov vsake poklicne skupine je bilo rojenih v posameznih okrajih:				
	Kmetijstvo, gozdarstvo, lov	Obrt in industrija	Trgovina in promet	Javna služba svobodni poklici	Ostali poklici, brez poklica	Kmetijstvo, gozdarstvo, lov	Obrt in industrija	Trgovina in promet	Javna služba svobodni poklici	Ostali poklici brez poklica
Brežice	12	207	270	195	316	52	87	130	116	159
Celje, mesto in okraj	4	263	174	174	296	32	185	211	173	248
Črnomelj	—	167	179	251	403	—	48	59	102	139
Dravograd	—	314	185	173	328	—	31	21	24	38
Gornji Grad	—	167	256	167	410	—	16	28	22	46
Kamnik	14	313	208	174	291	200	424	322	334	471
Kočevje	7	216	214	234	329	65	186	210	284	336
Kranj	4	263	216	204	313	52	318	299	348	450
Krško	8	256	236	222	278	103	299	316	365	386
Laško	—	247	253	187	313	—	84	99	90	127
Dolnja Lendava	—	174	148	87	591	—	12	12	9	49
Litija	26	262	249	198	265	316	300	327	320	362
Logatec	20	196	234	213	337	168	152	207	233	310
Ljubljana mesto	51	335	268	206	140	6491	4087	3718	3530	2019
Ljubljana okolica	52	346	220	137	245	1774	1127	818	628	951
Ljutomer	7	232	184	152	425	13	40	37	38	89
Maribor, desni breg	11	214	263	211	301	19	35	49	48	58
Maribor, levi breg	—	225	173	301	301	—	18	16	34	29
Maribor, mesto	—	279	233	223	265	—	48	46	54	54
Murska Sobota	—	142	157	150	551	—	11	14	16	51
Novo mesto	9	262	225	208	296	116	321	315	359	431
Ptuj, mesto in okraj	6	240	216	183	355	19	77	79	83	135
Radovljica	3	253	263	208	273	32	252	299	293	324
Slovenjgradec	9	201	251	201	338	13	27	38	38	54
Slov. Konjice	28	201	201	145	425	32	22	25	22	55
Škofja Loka	6	264	241	177	312	32	128	134	121	180
Šmarje	4	209	227	207	353	13	57	71	80	115
Dravska banovina	32	298	246	195	229	9542	8392	7900	7764	7666
Savska banovina	8	314	244	203	231	45	164	146	151	144
Vrbska banovina	—	209	128	81	582	—	11	8	6	36
Primorska banovina	9	383	207	108	293	19	78	48	31	71
Drinska banovina	—	246	168	201	385	—	27	21	31	50
Zetska banovina	—	154	154	250	442	—	10	11	22	33
Donavska banovina	—	187	247	326	240	—	17	26	42	26
Moravska banovina	—	88	158	175	579	—	3	6	9	24
Vardarska banovina	—	539	77	96	288	—	17	3	4	11
Beograd	—	346	173	327	154	—	11	6	15	6
Ostala Jugoslavija	5	296	210	193	296	65	338	275	311	402
Italija	7	202	294	229	268	297	806	1332	1290	1270
Avstrija	3	227	237	233	399	32	235	280	341	369
Češkoslovaška	10	210	263	280	237	32	66	94	124	89
Rusija	—	259	139	331	271	—	42	26	76	52
Nemčija	—	374	192	174	260	—	50	29	33	41
Ostale države	11	265	210	162	352	32	71	64	61	112
Zamejstvo	6	216	271	231	276	393	1270	1825	1925	1932
Skupaj	27	284	249	201	239	10.000	10.000	10.000	10.000	10.000

IV. ŽIVLJENJSKI STROŠKI

Življenjski stroški mesta Ljubljane

Vpoštevani so povprečni mesečni stroški za prehrano na osebo Ljubljana. Podrobnosti glej »Tehnika in gospodarstvo«, 1939., št. 5./6.

leto	letni povprečki		mesec	m e s e č n e v r e d n o s t i z a l e t i				+ porast ali — upadek v % napram	
	din	indeks 1929. = 100		1938.		1939.		predhod- nemu meseču	istoimen- skemu meseču leta 1938.
				din	indeks 1929. = 100	din	indeks 1929. = 100		
1927.	315,61	95,3	januar	248,44	75,0	253,83	76,6	+ 2,5	+ 2,2
1928.	327,13	98,9	februar	240,42	72,6	242,69	73,3	— 4,3	+ 0,9
1929.	331,18	100,0	marec	242,56	73,2	239,06	72,2	— 2,5	— 1,4
1930.	293,49	88,6	april	231,55	69,9	240,52	72,6	+ 0,6	+ 3,9
1931.	246,99	80,0	maj	250,99	75,8	241,12	72,8	+ 0,2	— 3,9
1932.	230,95	69,7	junij	253,38	76,5	239,58	72,3	— 0,6	— 5,4
1933.	235,17	71,0	julij	256,30	77,4				
1934.	212,24	64,1	avgust	248,01	74,9				
1935.	203,11	61,3	september	249,09	75,2				
1936.	218,61	66,0	oktober	245,77	74,2				
1937.	226,01	68,2	november	247,85	74,8				
1938.	247,28	74,7	december	247,75	74,8				

V. CENE

1. Specerijsko blago

Leto	K a v a			S l a d k o r		Kavina primes	R i ž		Jedilno olje	Navadni kis	Sol morska	Sol kamena	Petro- lej	Čaj
	Portoriko	Santos	Rio	kristal beli	v kockah		Ia	IIa						
1923.	83,96	58,69	41,42	22,44	25,25	23,69	12,95	9,90	23,75	1,56	3,50	—	6,79	—
1924.	77,86	50,94	44,06	18,96	20,92	24,20	12,21	9,09	22,81	1,97	3,35	—	6,53	—
1925.	76,12	52,60	46,08	14,46	15,98	23,40	11,44	8,83	21,09	2,25	2,23	4,42	6,62	79,84
1926.	73,17	52,46	45,30	13,58	15,50	21,17	11,67	8,90	17,88	2,25	3,94	4,24	6,72	77,67
1927.	69,15	43,41	40,57	14,91	16,90	21,71	10,24	8,97	17,24	2,55	3,23	3,76	7,—	73,93
1928.	70,75	48,63	37,25	14,17	16,17	19,62	11,08	8,27	16,63	2,50	2,58	2,96	7,—	80,—
1929.	74,—	47,—	36,—	13,19	15,02	18,—	10,—	8,—	17,—	2,58	2,50	2,75	7,50	80,—
1930.	80,—	51,—	37,50	12,38	13,96	18,—	10,—	8,—	17,—	2,50	2,50	2,75	7,50	80,—
1931.	79,82	52,19	39,64	12,49	14,39	18,—	8,82	6,55	16,64	2,86	2,52	2,75	7,32	70,68
1932.	74,35	49,65	44,28	14,08	15,67	17,83	9,29	6,50	14,75	2,50	2,50	2,75	7,—	69,59
1933.	78,—	53,—	49,—	14,25	16,25	17,—	11,67	7,50	14,—	2,50	2,50	2,75	7,50	80,—
1934.	72,07	48,15	45,12	13,89	15,90	16,13	10,35	6,51	13,19	2,58	2,54	2,71	7,12	66,36
1935.	73,50	48,58	41,—	13,63	15,52	16,08	10,88	7,52	12,—	2,50	2,73	3,27	7,—	105,—
1936.	76,17	54,17	48,67	13,92	15,40	16,96	11,27	7,98	13,29	2,69	2,70	3,02	7,08	117,50
1937.	76,—	59,67	53,33	14,17	15,48	17,—	10,83	7,23	17,67	2,17	2,77	3,79	7,38	134,58
1938.	76,—	60,—	54,—	14,33	15,83	18,—	12,17	8,—	16,46	2,46	2,75	4,—	7,50	130,—

2. Mlevski izdelki in kruh

Leto	K r u h			M o k a				kaša	koruzna moka	ješprenj	koruzni zdrob	ajdova moka I vr.	ajdova moka II vr.	ržena moka
	beli	črni	št. 0	št. 2	št. 4	št. 6								
1923.	7,27	6,27	7,48	7,20	5,60	5,02	6,74	7,93	4,12	5,14	9,28	7,63	—	
1924.	6,48	5,38	6,27	5,99	5,01	4,61	5,70	7,83	4,08	5,01	7,87	7,33	—	
1925.	6,83	5,57	6,24	6,08	5,38	3,15	6,08	6,56	3,53	4,67	8,42	7,99	5,—	
1926.	6,13	5,13	5,65	5,24	4,21	3,82	6,50	6,94	3,75	4,34	9,—	8,—	5,—	
1927.	6,02	5,02	5,71	5,27	4,45	3,89	6,48	7,55	3,54	3,78	8,33	6,98	4,69	
1928.	5,98	4,98	5,48	5,35	4,39	3,32	5,82	6,08	3,84	4,57	8,27	6,46	4,77	
1929.	5,04	4,38	4,56	—	4,38	3,75	5,70	5,50	4,25	4,75	7,—	6,—	4,72	
1930.	4,88	4,39	4,13	3,62	3,30	2,35	6,06	5,50	3,07	4,37	7,05	4,97	3,52	
1931.	4,26	3,38	4,18	3,86	3,55	3,14	5,37	5,37	2,98	4,25	6,50	5,—	3,57	
1932.	4,17	3,10	4,01	3,81	3,66	2,86	4,19	4,42	2,62	3,63	6,09	4,92	3,68	
1933.	4,61	3,59	4,88	3,69	3,60	3,06	3,75	3,96	2,40	3,07	6,30	5,08	3,52	
1934.	3,94	2,91	2,85	2,55	2,34	1,99	3,20	3,15	1,98	2,93	4,71	3,98	2,55	
1935.	4,—	3,—	3,05	2,80	2,55	2,30	3,50	3,50	2,13	3,47	4,50	3,50	3,33	
1936.	4,15	3,21	3,28	3,02	2,78	2,53	4,33	4,29	2,40	3,29	4,92	3,90	3,25	
1937.	4,44	3,40	3,41	3,15	2,95	2,74	3,09	3,57	1,97	2,39	4,14	3,73	2,92	
1938.	4,54	3,78	3,49	3,30	3,09	2,88	3,27	3,36	1,97	2,25	5,05	4,36	3,26	

3. Sadje

Leto	J a b o l k a			H r u š k e			limona	češplje	češplje suhe	češnjje	mandeljni	orehi celi	orehi luščeni
	I. vrste	II. vrste	III. vrste	I. vrste	II. vrste	III. vrste							
1923.	7,07	4,33	3,14	9,16	5,30	3,50	0,96	4,20	7,37	10,63	—	7,45	26,41
1924.	7,90	6,86	3,69	10,86	9,75	7,83	1,06	9,40	9,13	9,38	52,—	9,82	37,89
1925.	7,—	4,66	3,87	11,21	6,50	4,65	0,98	6,19	16,44	—	56,11	10,65	35,25
1926.	6,76	6,18	3,86	8,33	6,33	3,88	0,82	5,38	12,62	7,67	—	11,—	32,05
1927.	8,69	6,56	4,51	9,11	7,—	4,40	0,88	6,60	10,80	10,90	56,50	14,22	45,05
1928.	3,83	3,25	2,32	8,—	5,—	3,69	1,38	6,73	10,45	8,80	61,—	10,21	30,88
1929.	7,—	5,35	3,—	7,14	5,25	2,82	1,04	3,88	9,50	10,—	56,—	11,91	37,88
1930.	7,63	6,29	4,95	10,07	8,15	6,47	0,83	6,74	10,94	10,53	49,38	11,02	36,54
1931.	7,75	5,22	3,93	6,50	5,96	2,63	0,88	4,67	10,32	9,—	49,56	8,92	30,22
1932.	5,64	4,64	2,31	7,42	4,17	2,92	0,96	2,84	7,85	11,50	50,—	5,95	17,40
1933.	6,10	5,—	2,28	7,67	5,17	3,—	0,76	2,75	6,20	8,—	50,09	8,49	33,86
1934.	5,17	3,66	3,45	4,95	3,50	2,77	0,71	4,19	7,38	6,88	31,37	7,80	27,33
1935.	6,05	4,68	2,85	8,67	5,25	2,07	0,80	4,75	9,88	11,83	34,20	8,17	25,50
1936.	6,96	4,82	3,36	8,43	5,64	4,22	0,83	4,80	9,17	9,—	39,75	7,50	25,41
1937.	8,68	7,25	3,84	8,—	5,20	3,29	0,86	5,75	7,55	7,67	54,18	7,17	19,50
1938.	8,67	4,70	3,25	9,80	6,50	4,25	0,86	6,33	11,23	14,67	41,29	9,21	29,42

4. Sočivje

Leto	solata glavnata	solata ajserica	zelje (pozno)	zelje kislo	ohrovt	šparglji	kolerabice	špinača	paradižniki	kumare	grah luščen	fižol v stročju (domać)	fižol luščen	čebula	česenj	kompir stari	repa	repa kisla
1923.	4,34	3,42	1,61	3,40	4,52	34,26	3,20	13,76	8,19	8,81	19,10	6,77	—	3,27	8,81	1,65	1,21	2,13
1924.	9,11	6,04	1,90	2,67	4,48	38,75	4,72	11,15	8,46	9,10	22,—	6,40	—	2,04	9,84	1,49	0,85	1,82
1925.	8,44	8,75	2,76	3,16	3,59	25,98	5,67	9,79	8,05	8,80	25,31	4,47	5,50	3,93	19,59	1,63	0,99	2,48
1926.	6,33	8,71	2,51	2,88	4,11	23,—	6,29	10,73	7,67	6,90	15,29	7,93	3,17	2,99	8,13	1,45	1,08	2,35
1927.	6,08	6,62	4,25	4,88	3,67	27,94	6,58	10,17	9,59	10,60	7,20	10,65	2,75	3,70	8,09	1,54	2,65	2,96
1928.	6,50	9,03	2,46	4,19	4,58	30,—	3,61	9,53	8,79	7,16	15,22	10,27	5,84	4,52	9,97	1,49	1,33	2,89
1929.	4,90	12,93	2,44	4,03	3,59	26,80	4,60	9,46	7,11	9,46	12,28	6,78	3,83	3,88	12,40	1,54	3,49	2,75
1930.	4,52	6,15	2,80	3,52	2,92	25,—	6,62	7,60	6,40	6,20	12,05	7,73	4,40	2,03	6,86	0,94	0,76	2,73
1931.	3,75	7,02	5,37	2,99	3,91	12,60	4,58	7,20	6,09	5,61	8,—	7,57	3,25	3,52	10,99	1,15	0,75	2,10
1932.	3,29	3,12	1,98	2,95	3,26	19,—	3,92	7,04	8,86	4,85	6,45	6,60	3,50	3,29	8,66	1,25	0,63	2,14
1933.	8,14	4,80	2,16	3,60	3,27	18,50	4,22	5,63	5,79	4,46	7,75	7,69	4,—	1,48	5,94	0,90	0,94	2,74
1934.	2,96	13,—	0,80	2,65	2,15	20,10	2,82	9,14	5,88	4,68	3,33	6,41	2,80	0,94	5,15	0,99	0,77	1,75
1935.	7,67	4,88	2,22	2,95	3,08	16,—	3,50	5,—	5,95	5,21	8,50	8,—	3,63	2,56	7,68	1,07	0,76	2,15
1936.	6,33	8,63	1,—	2,77	2,36	28,50	5,06	7,—	6,67	5,—	6,88	6,20	4,69	3,19	7,92	0,98	0,59	2,08
1937.	5,72	7,58	1,19	3,27	2,73	26,25	4,—	6,50	8,29	12,60	8,05	3,31	3,55	1,65	6,83	1,02	1,—	2,19
1938.	4,83	10,40	2,06	3,70	3,34	25,—	4,17	6,81	10,33	7,42	11,17	4,90	3,67	3,31	7,15	1,17	0,85	2,27

5. Sveže meso

Leto	G o v e d i n a		T e l e t i n a		S v i n j i n a		Jagnjetina		Konjsko meso	
	I. vrste	II. vrste	I. vrste	II. vrste	I. vrste	II. vrste	I. vrste	II. vrste	I. vrste	II. vrste
1923.	22,42	19,94	24,13	21,96	33,13	28,41	21,37	11,26	10,26	—
1924.	24,28	21,70	26,70	26,21	34,26	29,38	22,32	12,48	—	—
1925.	20,33	16,67	25,22	21,89	27,83	21,94	25,—	11,21	9,03	—
1926.	18,—	15,—	20,—	16,73	23,71	20,25	20,—	8,08	6,08	—
1927.	18,67	14,71	21,31	16,73	26,15	21,37	19,75	8,—	6,—	—
1928.	18,29	15,71	21,25	19,—	25,—	21,19	19,—	8,—	6,—	—
1929.	18,45	17,48	23,23	20,24	25,38	21,25	19,—	8,—	6,—	—
1930.	19,—	17,—	24,42	20,67	22,42	22,30	19,—	9,08	7,08	—
1931.	15,32	13,64	18,—	15,22	20,85	17,09	18,45	7,64	5,64	—
1932.	10,57	8,57	13,19	10,22	15,50	10,92	17,—	6,—	4,—	—
1933.	10,26	8,31	14,05	10,66	17,09	12,54	13,67	6,—	4,—	—
1934.	10,02	8,17	13,25	11,17	16,01	12,—	13,09	6,—	4,—	—
1935.	9,—	7,—	10,40	8,25	12,25	10,50	11,42	6,—	4,—	—
1936.	10,25	8,25	13,67	11,50	15,33	11,75	13,—	4,—	—	—
1937.	12,58	10,58	15,17	13,06	16,38	14,54	12,17	4,—	3,13	—
1938.	13,—	11,—	15,—	13,—	17,50	15,41	13,17	5,33	4,—	—

6. Mesni izdelki

leto	Slanina domača	mast	šunka	Prekajeno meso		hrenovke	sveže kranjske klobase	suhe kranjske klobase
				I. vrste	II. vrste			
1923.	35,87	41,52	47,83	42,85	37,50	39,97	48,32	—
1924.	29,53	37,13	44,74	42,96	36,16	42,36	49,17	85,—
1925.	22,91	31,26	36,81	35,54	32,45	38,08	36,—	61,88
1926.	18,70	25,56	33,17	32,44	28,80	35,—	33,95	64,88
1927.	20,76	25,11	32,50	30,95	26,25	32,14	27,92	50,—
1928.	24,84	28,74	32,50	31,25	26,25	32,—	33,50	50,—
1929.	25,85	30,79	32,50	31,25	26,47	31,—	35,—	50,—
1930.	18,—	20,84	29,92	29,92	26,27	31,71	29,50	49,83
1931.	12,64	17,59	24,14	24,39	19,12	29,58	25,57	35,—
1932.	11,50	15,70	19,67	16,50	13,21	22,—	25,—	30,—
1933.	14,13	18,25	22,17	20,09	15,75	18,65	20,—	27,50
1934.	14,27	17,50	20,08	20,27	16,46	18,04	19,71	24,25
1935.	12,71	16,63	18,27	18,—	14,36	18,—	18,67	29,25
1936.	13,50	17,58	18,25	17,42	15,42	18,50	21,—	32,25
1937.	14,67	18,—	19,58	19,—	16,42	18,08	19,25	25,46
1938.	15,46	19,17	21,83	18,83	17,25	18,92	25,—	34,96

7. Mleko, mlečni izdelki, jajca

leto	mleko	maslo surovo	sir bohinjski	maslo čajno	jajca (kos)
1923.	3,94	56,53	74,36	50,77	1,50
1924.	3,49	52,45	67,22	57,50	1,73
1925.	3,03	43,65	61,48	48,96	1,46
1926.	2,74	42,08	55,68	36,98	1,25
1927.	2,75	42,12	54,44	34,10	1,39
1928.	2,75	40,27	50,42	30,—	1,28

leto	mleko	maslo surovo	sir bohinjski	maslo čajno	jajca (kos)
1929.	2,75	38,09	47,91	29,70	1,60
1930.	2,75	35,84	47,42	32,92	1,16
1931.	2,75	26,50	37,82	24,46	1,02
1932.	2,40	23,84	31,18	23,03	0,86
1933.	2,25	23,20	29,08	19,70	0,77
1934.	2,16	23,57	30,16	21,73	0,69
1935.	2,13	21,50	28,33	20,67	0,67
1936.	2,14	22,92	30,17	23,50	0,75
1937.	2,—	25,58	29,83	23,67	0,82
1938.	2,20	26,58	31,50	25,54	0,84

8. Pijače

9. Kurivo

leto	vino belo novo	vino belo staro	pivo belo (stekl.)	leto	premog (50 kg)	trda drva m³	mehka drva m³
1923.	10,81	16,05	4,59	1923.	40,33	194,29	53,61
1924.	12,46	20,24	4,75	1924.	44,12	181,46	115,40
1925.	12,61	20,—	4,92	1925.	43,35	158,14	127,71
1926.	14,86	19,06	5,42	1926.	41,95	159,59	81,25
1927.	15,71	17,86	5,38	1927.	42,—	150,—	75,—
1928.	12,94	18,86	5,72	1928.	39,67	160,—	67,50
1929.	13,10	19,—	5,75	1929.	30,—	176,46	68,07
1930.	10,25	19,71	5,75	1930.	30,—	155,32	80,62
1931.	13,73	18,82	5,75	1931.	30,—	129,—	70,—
1932.	11,46	16,34	5,53	1932.	27,42	111,25	65,42
1933.	10,—	14,59	5,75	1933.	26,—	91,75	71,68
1934.	11,21	14,—	5,60	1934.	25,09	98,65	69,55
1935.	11,30	13,—	5,52	1935.	24,63	88,83	75,—
1936.	11,—	13,—	5,85	1936.	24,50	82,71	67,71
1937.	12,17	13,42	6,—	1937.	24,50	87,08	71,25
1938.	12,58	12,75	5,79	1938.	25,67	95,83	71,25

VREMENSKA SLUŽBA V SLOVENIJI

O S K A R R E Y A

Vremensko službo vrše meteorološke postaje, ki opazujejo takozvane vremenske činitelje: zračni pritisk, temperaturo zraka, vlago v zraku, vetrove, oblačnost in padavine. Najstarejša meteorološka postaja v Sloveniji je v Ljubljani. Tu je začel z opazovanjem uradnik »c. kr. brzojavne pisarne« A. Wagner in sicer 20. marca 1850. Od tedaj pa do danes se je v vremenski službi zelo mnogo spremenilo. Mnoge postaje so prenehale opazovati, drugod so se zopet na novo ustanovile, ali pa se je stare zopet obnovilo.¹

Kje so danes v Sloveniji ali uradno v dravski banovini postavljene meteorološke postaje, je najbolj razvidno iz priložene karte, ki predstavlja meteorološko mrežo v naši domovini. Meteorološke postaje delimo v štiri rede in sicer po vremenskih činiteljih, v kolikor se jih opazuje na določeni postaji. Postaja I. reda opazuje vse gori navedene vremenske činitelje, postaja II. reda ne opazuje zračnega pritiska, postaja III. reda ne opazuje zračnega pritiska in vlage, postaja IV. reda opazuje samo padavine. Takšna raz-

¹ O meteoroloških postajah v Sloveniji je pisal že A. Gavazzi v Geografskem Vestniku, I. letnik, Ljubljana 1925.

delitev postaj ima svoj naravni vzrok. Najmanj se menja od kraja do kraja zračni pritisk. Zato so postaje I. reda, ki opazujejo tudi ta vremenski činitelj, zelo na redko posejane. Takih postaj je šest in sicer Bled, Golnik, Ljubljana, Kočevje, Celje, Maribor. Na vseh teh postajah deluje tudi registrirajoči barograf.

Najbolj komplicirano je opazovanje vlage v zraku. Opazuje se jo navadno s takozvanim suhim in mokrim termometrom. Ker pa mokri termometer pozimi zmrzne in so opazovalci premalo izobraženi v vremenoslovju, da bi si na drug način pomagali, smo se odločili, da opremimo postaje z registrirajočimi higrografi, ki dobro delujejo tudi v najhujšem mrazu. Higrografov je sedem in sicer na postajah Bled, Jesenice, Golnik, Ljubljana, Rogaška Slatina, Maribor in Ruše pri Mariboru.

Nato slede postaje III. reda, ki so opremljene z navadnimi termometri in z maksimalnim in minimalnim termometrom. Postaje I. in II. reda opazujejo temperaturo zraka tudi z registrirajočim termografom. Vseh termografov je enajst in sicer na postajah Bled, Jesenice, Golnik, Šmarna gora, Ljubljana, Ko-

čevje, Celje, Rogaška Slatina, Maribor, Ruše in Lendava. Na vseh postajah I., II. in III. reda se opazuje tudi vetrove in oblačnost. Za opazovanje vetrov nimajo postaje posebnih priprav, temveč se jih samo oceni, tako njihovo smer po strani neba, iz katere pihajo, in njihovo moč po stopnjah od 1 do 12. Tudi oblačnost neba se samo oceni in sicer se za časa opazovanja določi, koliko desetlin neba je pokritih z oblaki. Za registracijo oblačnosti ni priprave, pač pa za beleženje sončnosti obstoji heliograf. Ta pove, koliko ur je sonce sijalo v teku dneva. Heliografov imamo štiri na postajah Golnik, Rogaška Slatina, Maribor in Ruše. Nekaj časa je deloval heliograf tudi v Ljubljani. Toda na žalost so zlikovci že dva ukradli in sicer s strehe realne gimnazije v Vegovi ulici in z aerodroma. Čim bo Zavod za meteorologijo v Ljubljani nameščen v novem poslopju prirodoslovnih institutov univerze, si bomo nabavili nov heliograf.

Največ je postaj IV. reda, ki opazujejo samo padavine. Padavinske postaje morajo biti najbolj na gosto posejane, ker se padavine menjajo zelo hitro od kraja do kraja. Vse postaje so tudi opremljene s snegomerom, s katerim merijo višino snega. Dež merijo z ombrometri. Vsaka postaja ima po dva, ker mora imeti enega v rezervi. Pozimi se mora namreč sneg raztopiti in izmeriti raztopljeno vodo. Če slučajno takrat zunaj še dalje sneži, se mora postaviti na opazovališče rezervni ombrometer.

Vsi vremenski činitelji se opazujejo trikrat na dan in sicer ob 7., 14. in 21. uri, edino padavine se izmerijo samo zjutraj ob 7. uri. Za opazovanje dežja služi tudi registrirajoči ombrograf, ki pove na minuto točno, kdaj je dež začel in koliko ga je padlo. Pri nas deluje samo en ombrograf in sicer v Ljubljani na dvorišču univerze.

Meteorološke postaje spadajo pod upravo Zavoda za meteorologijo in geodinamiko na univerzi v Ljubljani. Postaje imajo posebne dnevnike, kamor vpisujejo opazovane podatke. V začetku vsakega meseca pošljejo originalna opisovanja za pretekli mesec Zavodu v Ljubljano, ena kopija pa ostane na postaji. V Zavodu se podatke prekontrolira in pripravi za tisk. Na žalost smo morali zaradi stalno znižujočih se kreditov publiciranje vremenskih podatkov ustaviti in leže podatki že od leta 1925. dalje spravljani v arhivu. Edino padavine objavlja še nadalje ministrstvo za gradbe skupno s podatki o vodostajih naših rek v svoji letni publikaciji »Izveštaj o vodenim talorima i vodostajima«. Skušali smo si sami pomagati z litografskim razmnoževanjem, toda zaradi pomanjkanja osobja smo morali tudi to delo ustaviti. V Zavodu delujejo poleg upravnika, avtorja tega članka, še en uradnik arhivar Blanč Franc in laborant Vencelj Matija. Z letom 1939. pomaga še črne Vladimir, volonter, ki upa na namestitev.

V Sloveniji sta še dve postaji I. reda, ki pa ne spadata pod našo upravo. To sta vojaški postaji na aerodromu v Ljubljani in Mariboru. Na njih opazujejo vojaki-letalci, ki poročajo dnevno telefonično o vremenskem stanju letalskemu poveljstvu v Zemunu. Na teh dveh postajah opazujejo tudi vetrove v visokih višinah s takozvanimi pilot-baloni. Gumijaste balone s premerom do 1 m napolnijo z vodikom in jih spuste v zrak, ki nato odplavejo v smeri vetrov. Pot balona opazujejo s teodoliti.

Večina postaj je bilo postavljenih z denarjem Zavoda. Vendar pa je nekaj postaj, zlasti I. reda, ki stoje sicer pod našo upravo, pa je ves instrumentarij last drugih. Tako je postaja na Bledu last kraljevega dvora, na Jesenicah last tovarne KID, na Golniku last zdravilišča, v Rogaški Slatini last zdravilišča, v Rušah last tamkajšnje tovarne dušika in v Mariboru deloma last vinarske šole. Dalje je nekaj postaj v planinah last Planinskega društva in njegovih podružnic, tako na Komni, v Planici in na Kofcah. Nekaj postaj je last veleposestev, ki opazujejo predvsem v svoje svrhe, pošiljajo pa podatke istočasno tudi Zavodu. Take postaje so na Klopnem vrhu na Pohorju, v Lučah v Savinjski dolini, v Žovneku pri Braslovčah in v Apačah pri Radgoni. Podobna postaja se bo ustanovila v Rogozi pri Hočah.

Končno je v Sloveniji nekaj postaj, ki služijo samo v tujskoprometne svrhe in ki so bile ustanovljene s pomočjo našega Zavoda. V mestih, kjer se mestna načelstva brigajo za tujski promet, so sredi mesta postavili lične vremenske hišice in jih opremili z registrirajočimi aparati. Predvsem moramo tu omeniti mestno poglavarstvo v Ljubljani, ki je v Zvezdi postavilo novo betonsko hišico. Isto se je dogodilo v Laškem pri Celju. Na svojo pest so postavili hišico tudi v Kamniku, na žalost pa je preveč izpostavljena soncu. Upamo, da si bodo tudi druga tujskoprometna središča omislila potrebno vremensko hišico. V kratkem se bo to dogodilo v Škofji Loki.

V preteklem letu se je ministrstvo za trgovino, kamor spada tudi tujski promet, odločilo, da postavi v klimatskih krajih, ki služijo tujskemu prometu, znanstvene meteorološke postaje, najmanj III. reda. V nekaterih takih krajih že obstojajo postaje IV. reda, pa se jih bo izpopolnilo v III. red. To so kraji: Boh. Bistrica, Gorje, Kamniška Bistrica, Vel. planina, Kamnik, Solčava, Luče, Planica-Rateče, Topolšica. V naslednjih krajih pa se bo ustanovilo popolnoma nove postaje: Sv. Janez v Bohinju, Mariborska koča, Pohorski dom, Radovljica, Senjorjev dom, Ruška koča, Smolnik, Sv. Ana pod Ljubeljem, Šmartno na Poh., Sv. Miklavž na Gorjancih, Vurberg pri Ptuj in Kredarica na Triglavu.

Koncem leta 1918. je delovalo v sedanji dravski banovini 86 postaj. Od teh sta bili I. reda samo dve, Ljubljana in Maribor. Postaje II. reda ni bilo nobene, III. reda pa 32. Ostalih 52 postaj je bilo padavinskih IV. reda. Danes po 20 letih pa deluje v Sloveniji vsega skupaj 180 postaj. Od teh je šest I. reda, tri II. reda, 57 III. reda in 114 padavinskih postaj IV. reda. Poleg tega imamo dve vojaški I. reda, ki sta vključeni tudi v internacionalno meteorološko službo.

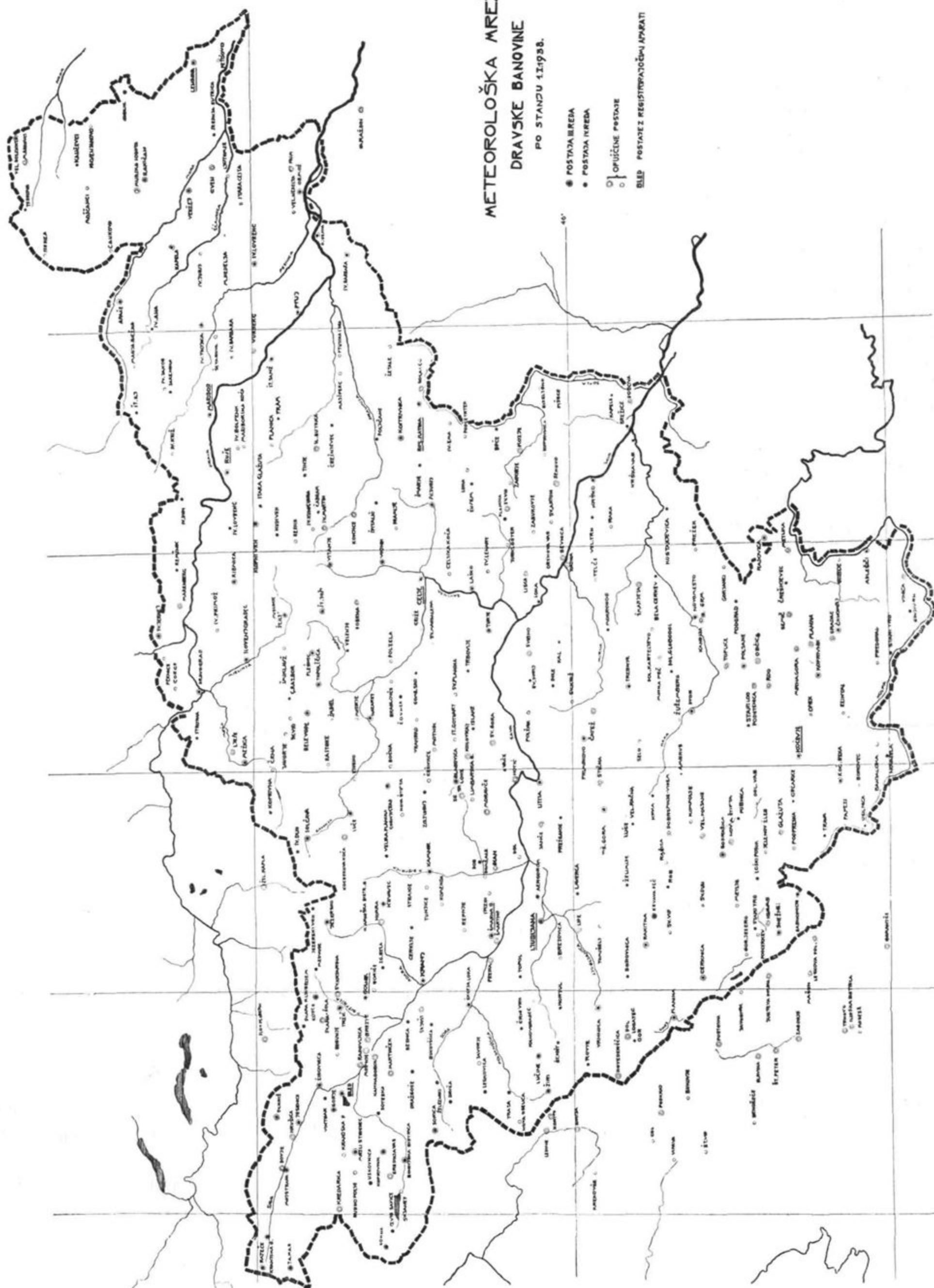
Iz karte je razvidno, da je bilo mnogo postaj ustanovljenih in zopet opuščenih. Vzroki opustitve so različni. Večinoma umrje opazovalec ali pa se preseli v drug kraj in ni mogoče dobiti novega opazovalca. Meteorološki opazovalec mora biti točen, zanesljiv in kar je glavno, nesebičen ter opazovati predvsem v lastno veselje. Čim opazuje samo zaradi borne letne nagrade, je postaja malovredna in podatki nezanesljivi. Najboljši opazovalci so tisti, katerih dnevni poklic je v tesni zvezi z vremenom. Tako so zelo dobri opazovalci zlasti kmetovalci-vinogradniki, nato vrtnarji, čebelarji in lovci. Med te spadajo tudi mnogi

METEOROLOŠKA MREŽA DRAVSKE BANOVINE PO STANJU 1.1.1938.

• POSTAJA IREDA
 • POSTAJA NREDA

○ OPUŠČENE POSTAJE

□ POSTAJE Z REGISTRACIJSKIM POKRIVANOSTI

župniki in učitelji. Moramo pa priznati, da smo zelo nezadovoljni z oskrbniki planinskih koč.

Na tem mestu moramo izreči javno zahvalo nekaterim opazovalcem, ki nesebično in zelo zanesljivo vrše opazovanja že nad 40 let. To so Ivan Skvarča na Vrhniki, ki nepretrgoma opazuje že od 1. decembra 1894., dalje Jožef Košutnik v Vojniku pri Celju, ki opazuje od 1. julija 1895., in že umrli Vrbič Mihael iz Sodražice, ki je opazoval od 1. decembra 1892. do 20. aprila 1936. Takih zanesljivih meteoroloških veteranov je zelo malo.

Takšno je tedaj stanje vremenske službe v Sloveniji. Na prvi mah vidimo, da služijo vse te postaje proučevanju predvsem klime naše domovine in njene vpliva na naše gospodarstvo, zlasti na kmetijstvo, gozdarstvo, na vodne zgradbe, v zadnjem času tudi na tujski promet in higieno (zdravilišča). Sedanja vremenska služba ne zadošča za potrebe Slovenije. Razporedba in gostota meteoroloških postaj bi bila še nekako zadovoljiva, morda bi se jih moralo še nekoliko bolje opremiti in opazovalce morda tudi bolje nagraditi. Zlasti so krediti Zavoda za meteorologijo nezadostni. Saj je letni kredit od prvih poveljnih let, ki je znašal po 90.000 din, padel na današnjih 30.000 din. Zlasti ne moremo publicirati podatkov in jih pošiljati v inozemstvo. S tem je prenehala zamenjava publikacij in izgublamo kontakt z napredkom v sosednih državah. Meteorološka mreža v slovenskih pokrajinah Nemčije in Italije je mnogo bolje urejena kot pri nas.

Zlasti pa čutimo potrebo po ustanovitvi posebnega oddelka v Zavodu, ki bi se izključno bavil z vremensko napovedjo in z izdajanjem vremenskih kart. Točno vremensko napoved za Slovenijo ne morejo povedati niti meteorologi, ki delujejo na Dunaju, niti

v Beogradu, temveč samo v Ljubljani. Zato pa je treba denarja za nastavitev radiotelegrafistov in meteorologov-specialistov. Na univerzi v Ljubljani je katedra za meteorologijo, samo absolviranih meteorologov ni mogoče zaradi pomanjkanja kreditov nastaviti. Upajmo, da se bodo razmere v bodoče izboljšale.

Poleg vremenske službe vodi Zavod za meteorologijo in geodinamiko tudi opazovanja potresov. Potrese zaznavamo z lastnimi čuti in z aparati - seizmografi. Ljudje, ki občutijo potres, dobe vprašalne pole, ki jih izpolnijo in pošljejo Zavodu. Vprašanja se nanašajo na smer potresnega sunka, kdaj in koliko časa je trajal, ali ga je spremljalo bobnenje in kako škodo je napravil. Na podlagi teh opazovanj se sklepa na gostoto potresov takega ozemlja. Seizmograf pa zaznamuje tudi potrese, ki jih ljudje ne občutijo. V kleti univerze ima Zavod montiran seizmograf sistema Wiechert — 200 kg. Ta seizmograf je zgrajen predvsem za beleženje lokalnih močnejših potresov. Ker pa Zavod nima občutljivejšega seizmografa, smo njegovo občutljivost postavili tako, da zaznamuje tudi oddaljenejši potrese iz Japonskega in Amerike. Seizmograf smo kupili iz podpor, ki so jih neke javne ustanove poklonile Zavodu, kakor Trboveljska družba, Mestna občina ljubljanska, Trgovska zbornica, industrijalec Jakil in še drugi z manjšimi vsotami. Aparat je stal 20.000 din in 5000 din za carino.

Potresna opazovanja in registracije seizmografa pošiljamo v Seizmološki Zavod v Beogradu, kjer se natisnejo v posebnem biltenu za inozemstvo. Geodinamski odderek Meteorološkega zavoda bi se moral ločiti in postati samostojen zavod, kjer naj bi se nekateri fiziki izključno bavili samo s seizmologijo. Potrebno bi bilo samostojno poslopje in novi aparati, kajti Slovenija leži na zelo potresnem ozemlju.

Postaja	Okraj	Red	Nadmorska višina	Leto ustanovitve	Opazovalec
Adlešiči (Velika Sela)	Črnomelj	III.	220	1924.	Jankovič Miha, kmetovalec
Ambrus	Novo mesto - Zagradec	IV.	346	1924.	Perko Jože, šol. upravitelj
Apače	Ljutomer - Apače	III.	216	1926.	Pajdaš Don, upravitelj
Babno polje	Logatec	III.	756	1924.	Grom Miha, šol. upravitelj
Banja Loka (Nova sela)	Kočevje	IV.	554	1924.	Kajfež Josip, poštar
Bela Cerkev	Novo mesto	IV.	194	1925.	Klokničar Franc, kmetovalec
Bele vode	Slovenj Gradec	III.	797	1924.	Mirkač Miloš, organist
Besnica	Kranj	IV.	480	1924.	Tomažević Anton, obč. tajnik
Blagovica	Kamnik	III.	390	1922.	Benkovič Marko, posestnik
Bled	Radovljica	I.	501	1895.	Dekonti Drago, žand. narednik
Bohinjska Bistrica . .	Radovljica	III.	507	1895.	Drašler Jože, šef žel. postaje
Borovnica	Borovnica	IV.	305	1894.	Mivšek Ivana, soproga žel. čuvaja
Brežice	Brežice	III.	165	1897.	Kovač Vinko, pater
Buče	Šmarje	IV.	222	1924.	Kosi Maks, šol. upravitelj
Bukovščica	Kranj	IV.	453	1925.	Hrast Ivo, šol. upravitelj
Celje	Celje	I.	241	1852.	Tratnik Ludvik
Cerklje	Kranj	IV.	399	1925.	Lapajne Julija, vdova šol. uprav.
Cerknica	Logatec	IV.	376	1894.	Ivanc Maks, davčni upr. v p.
Čadram	Sl. Konjice	IV.	402	1927.	Berglez Franc, šol. upravitelj
Črešnjevec	Maribor d. breg	IV.	310	1926.	Hren Vojteh, šol. upravitelj
Črešnjevec	Črnomelj	IV.	185	1927.	Plut Rozalka, hči posestnika

Postaja	Okraj	Red	Nadmorska višina	Leto ustanovitve	Opazovalec
Črni vrh	Ljubljana	IV.	862	1924.	Maček Franc, cerkovnik
Črnomelj	Črnomelj	IV.	156	1882.	Štumbelj Joško, učitelj
Davča	Kranj	IV.	1060	1925.	Prezelj Ivan, kmetovalec
Dolnja Lendava	Donja Lendava	III.	163	1924.	Sič Karol, služitelj mešč. šole
Dravograd	Prevalje	IV.	365	1886.	Jevšenak Konrad, fotograf
Dražgoše	Kranj	IV.	855	1925.	Habjan Anton, cerkovnik
Dvor	Novo mesto	IV.	205	1895.	Žen Danica, učiteljica
Dob	Kamnik	IV.	305	1926.	Mayer Julij, šol. upravitelj
Dovje-Mojstrana . . .	Radovljica	III.	704	1896.	Tolar Franc, trafikant
Dole	Litija	IV.	697	1927.	
Dolnji Globodol . . .	Novo mesto	IV.	204	1927.	Rozman Franc, krojač
Dubrava	Ptuj	III.	207	1935.	Lenšček Dušan
Fram	Maribor d. breg	IV.	333	1925.	Kunej Anton, kmetovalec
Golnik	Kranj	I.	500	1925.	Zalokar I., usluž. zdrav.
Gomilsko	Celje	IV.	294	1927.	Šega Franc, šol. upravitelj
Gornji grad	Gornji grad	III.	428	1893.	Tratnik Josip, šol. upravitelj
Gornji Logatec	Logatec	IV.	512	1894.	Maze Josip, kmetovalec
Gornji Razbor	Slovenj Gradec	IV.	884	1895.	Podstenšek Terezija
Grm	Novo mesto	III.	195	1889.	Žobec Janez, nast. šole
Grčarice	Kočevje	IV.	520	1927.	Dažman Alojzij, šol. upravitelj
Horjul	Ljubljana	IV.	342	1895.	Kršič Anton, šol. upravitelj
Hudi vrh	Slov. Konjice	IV.	1200	1924.	Rožič Juljana, delavka
Izlake	Litija	IV.	380	1911.	Kavčič Ivan, šol. upravitelj
Izvir Savice	Radovljica	IV.	590	1924.	Ravnik Janko, strojnik
Jarenina	Maribor	IV.	275	1925.	Šumenjak Martin, posestnik
Jesenice	Radovljica	III.	585	1895.	Uprava tovarn KID
Jezerski vrh	Kranj	IV.	1210	1907.	Kastrin Alojzij, cestar
Jezersko	Kranj	III.	890	1895.	Fanton Ana, učiteljica
Kal	Krško	IV.	505	1924.	Emikler Franc, organist
Kamnik	Kamnik	III.	380	1871.	P. Pera Martin
Kamniška Bistrica . .	Kamnik	IV.	601	1897.	Uršič Peter, oskrbnik
Kapela	Ljutomer	III.	309	1925.	Novak Josip, upravitelj
Kapele	Brežice	IV.	241	1910.	Pšeničnik Miha, služitelj
Kobilje	Dol. Lendava	IV.	190	1925.	Novak Anton, šol. upravitelj
Kočevje	Kočevje	I.	474	1871.	S. Marinko Viktorija, šol. sestra
Kočevska Reka	Kočevje	III.	572	1893.	Fürer Viljem, v. geometer v p.
Koprivnik	Kočevje	III.	628	1924.	Urbančič Vinko
Koprivna	Prevalje	IV.	1073	1924.	Hojnik Ivan, župnik
Koprivnik	Radovljica	III.	980	1925.	Dodič Anton, župnik
Kostanjevica	Novo mesto	IV.	158	1924.	Pisansky Viljem, ekonom
Kostrivnica	Šmarje	III.	295	1924.	Kovačič Anton, šol. upravitelj
Kančevci	Murska Sobota	IV.	365	1935.	Horvat Franc, šol. upravitelj
Kranj	Kranj	III.	385	1872.	Leber Albin, služ. gim.
Kranjska gora	Radovljica	III.	812	1872.	Žerjav Franc, lovec
Krka	Litija	IV.	288	1910.	Borstnik Josip, zasebnik
Krška vas	Brežice	IV.	155	1895.	Novak Janez, cestar
Krško	Krško	III.	168	1885.	Lapajne Minka, zasebnica
Krvavec	Kamnik	III.	1693	1925.	Andlovic Lojzka, oskrbnica
Krvava peč	Ljubljana okolica .	III.	806	1937.	Stefe Janko, šol. upravitelj
Kofce	Kranj	III.	1385	1937.	Zebal Danica
Komna	Srednja vas v Boh.	III.	1520	1937.	Gatterer Marija

Postaja	Okraj	Red	Nadmorska višina	Leto ustanovitve	Opazovalec
Klopni vrh	Maribor l. breg	III.	1335	1913.	Straus Venčeslav
Laverca	Ljubljana okolica	IV.	293	1927.	Kosin Mirko, šol. upravitelj
Laško	Laško	III.	231	1895.	Pirnat Ignacij, podpr. f. k. v p.
Laško Rudnik	Laško	IV.	231	1929.	Horjak Dušan, usl. TPD
Leskovica	Kranj	IV.	805	1895.	Kapus Jože
Litija	Litija	IV.	235	1900.	Juvan Martina
Ljubljana	Ljubljana	I.	306	1850.	Uprava zavoda
Ljubljana - aerodrom	Ljubljana	I.	284	1930.	Vojaki
Loka	Laško	III.	203	1892.	Mlinar Alojzij, žel. upok.
Loški Potok	Kočevje	IV.	780	1924.	Knaus Alojzij, zav. zast.
Luče	Gornji grad	IV.	520	1895.	Rop Francka, hči op. tajnika
Luče - Marínj grad	Gornji grad		520	1937.	Škoberne Ivan, oskrbnik
Lučine	Kranj	IV.	639	1926.	Dolinar Ivan, organist
Maribor - aerodrom	Maribor	I.	286	1929.	Vojaki
Maribor	Maribor	I.	270	1863.	Vinarska šola
Medvodje	Kranj	IV.	860	1925.	Stelcer Mihela, soproga lovca
Mežica	Prevalje	IV.	491	1924.	Uprava rudnika
Mokronog	Krško	IV.	251	1895.	Kuhar Marija, učiteljica
Mrzli Studenec	Radovljica	IV.	1214	1913.	Hanzlonsky Venčeslav, pd. šum.
Nazaret	Gornji grad	III.	380	1895.	P. Tišler Krisogon, frančiškan
Novo mesto	Novo mesto	III.	202	1858.	Seidel Ferdo, profesor v p.
Občica Poljana	Novo mesto	III.	200	1904.	Urbančič Kristina, zasebnica
Ormož	Ptuj	IV.	220	1924.	Rozman Franjo, organist
Osilnica	Kočevje	IV.	296	1925.	Podnar Tomo, mesar
Planina	Logatec	III.	465	1894.	Pinter Martin, vrtnar
Planina pri Sevnici	Šmarje pri Jelšah	IV.	588	1937.	Jurše Alfonz, orož. vod. v p.
Plešivec	Slovenj Gradec	IV.	585	1913.	Uranič Justina, učiteljica
Poljčane	Maribor d. breg	IV.	271	1913.	Kranjc Alojzij, šol. upravitelj
Primskovo	Litija	III.	592	1924.	Plešič Anton, župnik
Prežganje	Litija	IV.	656	1924.	De Cecco Zinka, trgovka
Ptuj	Ptuj	IV.	230	1864.	Janzekovič Lojze, služitelj
Podgrad	Novo mesto	IV.	465	1927.	Lutar Elizabeta, učiteljica
Radovica	Metlika	III.	300	1924.	Kovač Jurij, organist
Vintgar	Radovljica	III.	505	1919.	Uprava tovarn KID
Gorje	Radovljica	III.	630	1919.	Uprava tovarn KID
Rateče - Planica	Radovljica	IV.	868	1924.	Kerštanj Janez, mizar
Rakitna	Ljubljana okolica	III.	789	1927.	Lovšin France, župnik
Rakičan	Murska Sobota	III.	186	1928.	Kmetijska šola
Rakičan	Murska Sobota	IV.	186	1933.	Gerlec Štefan, vrtnar
Remšnik	Prevalje	IV.	686	1925.	Pavlič Vid, župnik
Ribnica	Kočevje	IV.	491	1892.	Kmet Herman, šol. upravitelj
Ribnica na Pohorju	Prevalje	III.	715	1913.	Witzman Viljem, trgovec
Rogaška Slatina	Šmarje	II.	230	1882.	Žurman
Rovte	Logatec	IV.	705	1908.	Gliha Julij
Rob	Kočevje	IV.	590	1927.	Flegar Avgust, šol. upravitelj
Ruše	Maribor d. breg	II.	309	1925.	Tvornica za dušik, ing. Teršan
Sinji vrh	Črnomelj	IV.	368	1914.	Šneler Matija, posestnik
Slovenj Gradec	Slovenj Gradec	III.	409	1913.	Dokl Jakob, krojač bol.
Snežnik	Logatec	III.	583	1871.	Gerl Ivan, vrtnar
Sodražica	Kočevje	III.	533	1892.	Vodopivec Stanko, šol. upravitelj

Postaja	Okraj	Red	Nadmorska višina	Leto ustanovitve	Opazovalec
Solčava	Gornji grad	III.	658	1895.	Arko Leopold, župnik
Sorica	Kranj	IV.	820	1892.	Markelj Franc, cerkovnik
Soteska	Radovljica	IV.	482	1924.	Gogola Jakob, posestnik
Srednja Bistrica	Dolnja Lendava	IV.	170	1926.	Lebar Jožef, kmetovalec
Stara Glažuta	Maribor	IV.	1033	1924.	Lak Anton, žagar
Stari Log	Kočevje	IV.	402	1911.	Högler Ivan, posestnik
Stari trg trg - Predgrad	Črnomelj	IV.	375	1914.	Rade Josip, občinski tajnik
Strojna	Prevalje	IV.	997	1924.	Janar Zdravko, cerkovnik
Sv. Ana pod Ljubelom	Kranj	IV.	1026	1924.	Mulej Martin
Sv. Ana v Slov. Goricah	Maribor d. breg	IV.	358	1924.	Majhenc Vladislav, šol. upravitelj
Sv. Barbara v Halozah	Ptuj	IV.	217	1913.	Križaj Ivan, šol. upravitelj
Sv. Duh na Ost. vrhu	Maribor l. breg .	IV.	907	1903.	Božič Anton, šol. upravitelj
Sv. Duh pri Solčavi	Gornji grad	III.	1247	1924.	Uršnik Velerija, posestn.
Sv. Jernej	Prevalje	III.	1041	1924.	Onuk Jurij
Sv. Jurij ob juž. žel.	Celje	III.	297	1895.	Žagar Franjo
Sv. Jurij pod Kumom	Krško	IV.	770	1925.	Klanšek Terezija, učiteljica
Sv. Katarina - Topol	Ljubljana okolica	IV.	730	1895.	Pavlin Andrej, župnik
Sv. Križ - Planina	Radovljica	III.	1050	1897.	Franc Jurij, zasebnik
Sv. Lovrenc na Pohorju	Maribor d. breg	IV.	442	1913.	Millzwoth Maks, živinozdravnik
Sv. Lovrenc v Sl. Gor.	Ptuj	IV.	239	1913.	Breže Ivan
Sv. Trojica v Sl. Gor.	Maribor l. breg	III.	287	1913.	Lasshacker Feliks, posestnik
Škofja Loka	Kranj	IV.	350	1895.	M. Kalan Salezija, urš. sam.
Šmarje pri Jelšah	Šmarje pri Jelšah	IV.	227	1895.	Pačko Franjo, ekonom
Šmarna gora	Ljubljana okolica	III.	667	1927.	Hočevan Franc, gostilničar
Št. Ilj pod Turjakom	Slovenj Gradec	IV.	593	1913.	Fabjan Ciril, žel. st. šef
Št. Ilj v Sl. Goricah	Maribor l. breg	IV.	297	1924.	Košutnik Silvester, šol. upravitelj
Št. Janž na Dr. Polju	Ptuj	IV.	237	1913.	Polak Franc, župnik
Št. Jošt na Kozjaku	Celje	IV.	1068	1904.	Lipnik Marija, zasebnica
Št. Jošt	Ljubljana okolica	IV.	623	1895.	Nagode Josip, župnik
Špitalič	Slov. Konjice	IV.	386	1927.	Trost Josip
Tamar	Radovljica	III.	1108	1937.	Makovec Helena
Tinje	Maribor d. breg	IV.	667	1924.	Hafner Urh, župnik
Topolščica	Slovenj Gradec	IV.	480	1919.	Friškovec Ivan, mizar
Trata	Kranj	IV.	407	1895.	Rebolj Franc, šol. upravitelj
Trava	Čabar-Druga	IV.	782	1897.	Vreček Nada, učiteljica
Trbovlje	Laško	IV.	300	1895.	Gorjup Karol, pod. TPD
Trdkova	Murska Sobota	IV.	390	1925.	Slokar Radoslav, šol. upravitelj
Trebnje	Novo mesto	III.	278	1896.	Lenassi Herman
Tržič	Kranj	IV.	513	1895.	Rozman Vinko, služ. mešč. š.
Turje - Slatno	Laško	IV.	597	1924.	Bautar Karol, posestnik
Uskovnica	Radovljica	III.	1155	1936.	Oblak Janez, kmetovalec
Vače	Litija	IV.	523	1925.	Tramte Minka, učiteljica
Velenje	Slovenj Gradec	IV.	398	1895.	Karesnik Dominik, sl. v p.
Velika Planina	Kamnik	IV.	1555	1926.	Štebir Andrej, oskrbnik
Velika Račna	Grosuplje	IV.	325	1895.	Mehle Frančiška
Veliki Dolenjci	Murska Sobota	IV.	308	1924.	Weit Franc, šol. upravitelj
Veliki Trn	Krško	IV.	470	1925.	Pirc Jože, šol. upravitelj
Veržej	Ljutomer	III.	176	1925.	Paulič Franc
Vitanje	Slov. Konjice	IV.	478	1895.	Koser Paula, šol. upr.

Postaja	Okraj	Red	Nadmorska višina	Leto ustanovitve	Opazovalec
Višnja Gora	Litija	IV.	389	1895.	Novak Janko, služitelj
Vojnik	Celje	IV.	370	1895.	Košutnik Josip, šol. upravitelj v p.
Vrhnika	Ljubljana okolica	III.	293	1894.	Hvarča Ivan, posestnik
Zgornja Bela	Kranj	IV.	495	1925.	Bizjak Ivan, posestnik
Zgornji Tuhinj	Kamnik	IV.	578	1897.	Stanovnik Anton, župnik
Železniki	Kranj	IV.	458	1896.	Reya Franjo, podpr. f. k.
Želimlje	Ljubljana okolica	IV.	310	1895.	Flojs Andrej, šol. upravitelj
Žiri	Logatec	III.	480	1895.	Hribernik Edo, šol. upravitelj
Žusem	Šmarje	IV.	603	1924.	Palir Jakob, župnik
Žirovnica	Radovljica	III.	560	1930.	Čop Simon, strojnik
Žovnek	Celje	IV.	309	1937.	Skoberne Pavel, upravitelj

S M R T N A Ž E T E V

ZDRAVNIK DR. FRANC DERGANČ

Dr. Franc Derganc

Dne 30. junija 1939. je v Ljubljani umrl znani kirurg, pisatelj in filozof dr. Franc Derganc.

Derganc je bil rojen dne 26. februarja 1877. v Semiču v Beli Krajini. Po dovršeni gimnaziji se je posvetil medicinskim študijem na Dunaju, kjer je bil l. 1903. promoviran za doktorja vsega zdravilstva. Kot šef primarij kirurškega oddelka ljubljanske bolnice je bil l. 1932. upokojen. Kot zdravnik, posebno kot kirurg, si je pridobil dober glas. V Ljub-

ljani si je postavil v Komenskega ulici lasten sanatorij »Emona«, ki ga je vodil do smrti.

Derganc je bil zelo marljiv strokovni pisatelj. Ustanovil je slovensko strokovno glasilo »Zdravniški vestnik«. Sodeloval je pri »Wiener klinische Wochenschrift«, pri »Zentralblatt für Chirurgie«, pri »Münchener medizinische Wochenschrift« in pri »Archiv für Chirurgie«.

Od študijskih let dalje se je živo zanimal za kulturna in druga javna vprašanja. Še kot akademik je ustanovil na Dunaju s sodelovanjem Nika županiča »Jug«, list za propagando jugoslovanske ideje.

Derganc se je uveljavljal izven svoje stroke kot filozofski pisatelj s članki v Ljubljanskem zvonu, Popot-

niku, Učiteljskem tovarišu, Dom in svetu, Slovincu in drugod. Mnogo si je prizadeval za samostojen sodoben filozofski sestav, čigar izraz je glavno njegovo filozofsko delo »Svetozor«.

Udejstvoval se je tudi leposlovno in poskušal uveljaviti samostojno literarno stališče ob zmagoviti naši moderni, kar ga je gnalo pogosto v žolčno polemično stališče do glavnih predstavnikov naše sodobne literature.

JANKO CEGNAR, TRNOVSKI ŽUPNIK

Župnik Janko Cegnar

Dne 9. sept. 1939. je umrl trnovski župnik Janko Cegnar.

Pokojni je bil rojen l. 1887. v Stari Loki. Gimnazijo je študiral v Kranju, kjer je leta 1906. maturiral; nato bogoslovje v Ljubljani. Pred vojno je služboval kot kaplan v Žireh in kot stolni vikar v Ljubljani. Vojne se je udeležil kot kurat. L. 1920. je postal spiritual pri uršulinkah v Ljubljani, l. 1929. dekan v Moravčah, leta 1937. pa župnik v Trnovem v Ljubljani. Bil je zelo priljubljen cerkveni

govornik in je z vnemo sodeloval v organizaciji bivših vojakov.

SVEČANA PROSLAVA

ROJSTNEGA DNE NJ. VEL. KRALJA PETRA II. NA MESTNEM MAGISTRATU V LJUBLJANI

S posebnimi čustvi je proslavila Ljubljana letošnji rojstni dan Nj. Vel. kralja Petra II. Usodni dogodki, ki so se prav tiste dni začeli razvijati v Evropi in pred kratkim sklenjeni sporazum med Hrvati in Srbi, ki je ustvaril temelje za miren notranje politični razvoj v kraljevini Jugoslaviji, sta narekovala ta posebna čustva članom mestnega sveta, ko so se pod županovim vodstvom zbrali dne 6. septembra ob 8. uri zvečer v slavnostno okrašeni mestni posvetovalnici. Pridružili so se jim načelniki mestnih oddelkov ter vodje mestnih zavodov in podjetij. Na galeriji je bil postavljen zbor pevcev združenih ljubljanskih zborov, pred dvorano pa je bila železničarska godba »Sloga«.

Točno ob 8. uri je vstal župan dr. Jure Adlešič in spregovoril zbranim:

Povabil sem Vas danes na izredno svečano sejo, ker obhajamo narodni in državni praznik rojstnega dne našega prevzvišenega vladarja, da ga vsaj tu proslavimo, ker popolnega programa zaradi izrednih razmer nismo mogli izvesti.

V proslavo rojstnega dne Nj. Veličanstva kralja sem povabil občane, naj okrase svoje domove z zastavami, ki vise tudi na vseh mestnih poslopjih. Sam in predstavniki mestnega sveta ljubljanskega smo se davi udeležili vseh cerkvenih opravil in molitev za zdravje Nj. Veličanstva kralja Petra II. in z gospodom podžupanom sem gospodu banu izrazil čustva in čestitke mestne občine ljubljanske s prošnjo za sporočilo na najvišjem mestu. Že davi sem poslal tudi naslednjo brzojavno čestitko:

Njegovemu Veličanstvu kralju Petru II., Beograd.

Na državni in narodni praznik ob priliki rojstnega dne Vašega Veličanstva, dovoljujem si Vašemu Veličanstvu v imenu mesta Ljubljane izreči najvdanejšo čestitke in tolmačiti želje prebivalstva za srečo in blagor Vašega Veličanstva, Visokega kraljevega doma kraljevine in naroda.

Pozdravljam in se zahvaljujem združenim pevskim zborom in godbi Sloge, ki sem ju na svečanost povabil.

Nato so pevci zapeli mogočno Jenkovo »Molitev«. Po pesmi je župan nadaljeval:

Že tričetrst stoletja je stara pesem, ki so jo pevci pravkar zapeli tako čustveno, da menda še nikdar ni vrela iz src tako vdano ta molitev, kakor se danes dviga iz globin vseh naših duš visoko k nebu prošnja:

*Ti, ki si ustvaril
nas kot listja in trave ...*

čuj nas, večni Bog!

*Usmili se sirot,
Oče, z nami bodi,
kaži pravo pot ...*

Spoštovani in dragi predstavniki mesta Ljubljane!

Ko ste lani na današnji praznik ob tej uri za menojo ponavljali molitev, naj Vadar neba in zemlje varuje vsak korak našega mladega kralja, so se že pričele zbirati hude ure nad Evropo in le prekmalu smo morali spoznati, kam vodijo nasprotstva in spori med narodi. S sočutjem in žalostjo moramo gledati, kako je šiba božja udarila tudi po nedolžnih.

Pri nas pa sta ljubezen za skupno domovino in skrb za srečo naše države pripeljali do sporazuma, da smo se nerazdružljivo objeli bratje Slovenec, Srb, Hrvat s prisego sloge, da ostanemo na veke brat in brat!

Rešilna in našo državo ohranjujoča misel bratske sloge je vodila modre vodnike Jugoslavije skozi vse nevarnosti političnih viharjev, da danes spet lahko z zaupanjem in brez strahu gledamo v bodočnost.

Evropa gori in besni požar grozi z uničenjem človeštvo osrečujočih dobrin. Milijoni nedolžnih otrok stezajo ročice za očeti, potoki solza teko iz oči žena, mater in deklet pri odhodu najdražjih v boj. Svet drhti v strahu pred neznano usodo in v trepetu vzdihujejo ljudstva: »Šibe vojne reši nas, o Gospod!«

Toda milijoni se v strahu in trepetu za imetje in življenje ozirajo skozi bežne upe tudi na otok blaženih, semkaj na našo mirno kraljevino Jugoslavijo. Zakaj v razburkanem morju Evrope, ki se njegovi valovi že barvajo s krvjo, je naša Jugoslavija res kakor pravi *otok miru*.

Ali naj se morda tudi mi bojimo, da bi mogli in smeli krvavi valovi poplaviti naš trdni otok, če ga varuje in brani sloga bratov, ki se med seboj ljubijo, bratov, ki vase neomahljivo upajo, in složnih bratov junakov, ki *vase tudi verujejo!*

Ta močna vera nam jamči, da bo uslišana naša današnja zaupanja polna molitev:

*Ti nam daj kreposti,
da, kar sklenemo,
v djanji naš pogum
skaže brez slabosti!*

Medsebojna ljubezen nam krepi naše upanje, da živa in nikdar omahljiva vera v nas same postoteri sile in moči naše države!

Trdno verujemo vase, da prerajeni v nesrečah in prekaljeni v nevarnostih ohranimo naši državi — *mir!*

Vsa Evropa kaže na naš otok miru, kako se danes složni in junaški jugoslovenski bratje s postoterjeno ljubeznijo, s postoterjenim upanjem in s postoterjeno vero oklepajo vzvišenega predstavnika vseh vrlin, vsega plemenitega in junaškega naše države, v naše najmočnejše upanje, v našo najbolj vzvišeno nado, v Nj. Veličanstvo kralja Petra II.

Čeprav vse nas boli srce in se nam smili oplašeni svet, vendar smo danes veseli in srečni, ker svojemu kralju za rojstni dan poklanjamo gorečo ljubezen v slogi nepremagljivih Slovencev, Hrvatov in Srbov in najzvestejšo prisego vdanosti vseh do zadnjega diha.

Z našimi čestitkami prepletena vera v mirno bodočnost močne kraljevine Jugoslavije odpira srca in od Triglava do Vardara se skladno razlega pesem:

Slovenec, Srb, Hrvat — *na veke brat in brat!*

Naj živi Nj. Veličanstvo kralj Peter II.! Naj živi visoki kraljevski dom! Naj živi složna in mirna — nepremagljiva kraljevina Jugoslavija!

Ko se je poleglo navdušeno ploskanje in odobravaljoče vzklikanje, je godba »Sloge« zaigrala državno himno »Bože pravde«, ki so jo zbrani stoje poslušali.

Ob 20.15 je bila svečana seja zaključena.

April.

1. je Pokojninski zavod za nameščence v Ljubljani obvestil mestno občino ljubljansko, da ji je dovolil posojilo 30 milijonov dinarjev za konsolidacijo vseh dolgov tramvajskega podjetja pri Pokojninskem zavodu in za zgraditev nove tramvajske proge k Sv. Križu ter za obnovo in podaljšanje dolenjske proge električne cestne železnice. — Mestna občina je po pogodbi prevzela Električno zadrugo za Spodnjo in Zgornjo Šiško. S tem se je število konsumentov povečalo za 2600 odjemalcev električnega toka. V svojo last je mestna občina dobila 2600 m prostega voda za visoko napetost, 900 m kablovoda za visoko napetost in 26.000 m prostega voda za nizko napetost. — Na mestni delavski stanovanjski koloniji za Bežiogradom postavljajo ostrešje, nameščajo viseče žlebove, da bodo zgradbe kaj hitro pripravljene za kritje s »salonitom«. Ta delavska stanovanjska kolonija meji na Einspielerjevo ulico in Bežiograd od severa in juga ter na Lavričevo in Kobaridsko ulico od vzhoda in zahoda. Z zidanjem je mestna občina pričela lani 26. oktobra. Kolonija obstoji iz dveh dvonadstropnih stanovanjskih objektov s skupno 48 stanovanji ter iz poslopja med njima za otroško zavetišče za 64 otrok. Zidarska dela je prevzela tvrdka Vilibald Battelino. Letos je tvrdka pričela z deli že 22. februarja in je bil vzhodni objekt že čez 30 dni do vrha. Oba velika objekta imata po 48,50 m dolžine in 10 m širine. V vsakem poslopiju so po 4 stopnišča in v vsaki etaži je s stopnišč po dvojne vhode v stanovanja. Tako so stanovanja popolnoma ločena drugo od drugega. S stopnišča se pride v predsobo, ki je velika 1,45 × 2,40 m. Iz predsobe vodijo ena vrata v stranišče, druga pa v kuhinjo. Kuhinja ima dobre 4 m širine in pičlih 6 m dolžine. Vsaka taka stanovanjski kuhinja ima posebno nišo z vodovodom in pomivalnikom, nad njim pa ročno shrambo. Štedilnik ogreva hkrati kuhinjo in sobo. Spalna soba je velika 4,10 × 3,20 m. K vsakemu stanovanju pripada v kleti tudi drvarnica. Na 12 stanovanj odpade po 1 pralnica, 1 sušilnica in 2 prhi v podprtitličju. Med poslopiji bodo vrtovi za stanovalce in otroško igrišče zavetišča, kamor bodo oddajali svoje otroke tudi stanovalci, da bodo v skrbnem varstvu med njihovo zaposlitvijo po delavnicah in tovarnah.

2. Slavnostna predstava »Rigoletta« v proslavo 25letnice umetniškega udejstvovanja prof. Osipa Šesta.

3. V dramati gostuje v »Veroniki Deseniški« gdč. Bogomila Nučičeva. — Nemški podaniki so zborovali v hotelu »Metropol« zaradi plebiscita, ki naj odobri priključitev Avstrije k Nemčiji. — Občni zbor Legije koroških borcev je ugotovil 2500 članov in izvolil za predsednika polkovnika v p. Viktorja Andrejko. — Občni zbor ljubljanske sekcije »Jugosl. novinarskega združenja« v Mariboru.

4. Park na Kralja Petra trgu preurejajo; dobi diagonalne poti po zeleni trati ter ne bo več cvetličnih gred in ovinkov. — Minulo noč je po polnoči nekajkrat močno zagrmelo in je padala tudi precej debela toča, pozneje je pa snežilo in je sneg pobelil bližnje hribe.

5. Na mednarodnem šahovskem turnirju v Lodzu je zmagal ljubljanski šahist Vasja Pirc. — Prvo društvo hišnih posestnikov je imelo svoj 39. občni zbor. Predsednik Ivan Frelih mu predseduje že 20 let, članov ima pa društvo 1584.

6. Na 12. rednem občnem zboru Društva industrijev in veletrgovcev je predsednik Stane Vidmar poročal o ovirah, ki zadržujejo normalni razvoj našega gospodarstva. V zadnjem času opazujemo nekakšno ofenzivo tujega kapitala zlasti na industrijskem polju. Davščine so vsako

leto težje znosljive in vedno bolj komplicirane. Društvo ima okrog 300 članov in je celotni promet društvene blagajne znašal 6,451.000 din.

7. Plenarna seja zbornice za TOI je ugotovila nejasnosti in negotovosti, kakršnih že zlepa ni bilo v našem gospodarstvu. — Ob 23.15 je v Leonišču umrla častna dvorna dama in edina ljubljanska častna meščanka ga. Franja Tavčarjeva za sladkorno boleznijo. Predsedstvo mestne občine ljubljanske je za častno meščanko takoj izobesilo žalno zastavo in naznanilo v vseh dnevnikih njeno smrt ter položilo na njeno krsto velik venec. Župan dr. Juro Adlešič je na prvi seji mestnega sveta dne 3. maja pri naznanilih predsedstva počastil spomin ge. Franje Tavčarjeve in orisal njene zasluge za mestno občino z naslednjimi besedami:

»Dne 7. aprila 1938. — dva meseca po praznovanju 70 letnice — je umrla v Leonišču častna dvorna dama Nj. Vel. kraljice Marije, ga. Franja Tavčarjeva.

Pokojna ga. Tavčarjeva se je rodila v Ljubljani l. 1868. kot hči nadtelegrafista Gustava Košenine. Že v zgodnji mladosti je izgubila očeta in mater. Sirotu sta vzgajala teta Ajka Arcetova in stric Rajko Arce. V šoli pri uršulinkah je mala Franica pokazala veliko zanimanje za slovenski jezik in se navduševala za tvorce slovenske narodne kulture. Leta 1887. se je kot 19 letna nevesta poročila z odvetnikom in poznejšim dolgoletnim zaslužnim županom dr. Ivanom Tavčarjem.

Franja Tavčarjeva

Vneta za vse lepo in dobro je ga. Franja bila svojemu možu ne le dobra zakonska družica, temveč tudi vse razumevajoča pomočnica in svetovalka. Naše mesto se globoko zaveda mnogoterih velikih zaslug, ki si jih je pokojna pridobila kot soproga in iniciativna ter marljiva sodelavka župana dr. Ivana Tavčarja.

Sama od najnežnejše mladosti brez očeta in matere je Franja Tavčarjeva predobro poznala bridko usodo sirot in jim pomagala ter skrbela za mladino in za vse pomoči potrebne od svojih mladih let. Bila je organizatorica in vedno delavna predsednica številnih ženskih in dobrodelnih društev. To plemenito ženo, ki je desetletja in desetletja žrtvovala svoje najboljše moči za blagor bližnjega, je mestni svet ljubljanski ob njeni 60 letnici imenoval 30. januarja 1928. za zasluge na humanitarnem in karitativnem polju za častno meščanko. To najvišje odlikovanje, ki ga more podeliti naše mesto, je blagopokojna tudi v resnici zaslužila. Kot predsednica številnih dobrodelnih organizacij je tudi s sedanjo občinsko upravo sodelovala na socialnem polju tako pri skupnih akcijah za božično obdaritev otrok in pri ustanovitvi Vrhovnega socialnega sveta za mesto Ljubljano. V upravnem odboru internata in gospodinjske šole »Mladika« je koristno sodelovala od ustanovitve in bila navzoča tudi na zadnji seji pred svojo smrtjo. Vneto je sodelovala tudi v kuratoriju dekliškega liceja. K večnemu počitku smo častno meščanko spremili na cvetno nedeljo, prav ob dvajsetletnici viška njenega javnega delovanja, ki ga je dosegla, ko je s Cilko Krekovo izročila vodji boja za osamosvojitve dr. Antonu Korošcu v imenu vsega slovenskega ženstva nad 200.000 podpisov za majsko deklaracijo. Tako je bila tudi z njenim delova-

njem ustanovljena kraljevina Jugoslavija in gotovo se je bo slovenski narod vedno spominjal s častjo in hvaležnostjo.

To mnogovrstno požrtvovalno in uspešno delovanje blagopokojne ge. Tavčarjeve je dobilo priznanje tudi na Najvišjem mestu in je bila Franja Tavčarjeva poleg imenovanja kot prva Slovenka za častno dvorno damo Nj. Vel. kraljice odlikovana tudi z več tuzemskimi odlikovanji, nadalje z redom češkega Belega orla in bolgarskega Damskega križa za državljanske zasluge.

Hvaležna Ljubljana nikdar ne bo pozabila velikih zaslug svoje častne meščanke. Slava, slava, slava!»

8. *Kraljica Marija* je izrazila dr. Ivanu Tavčarju globoko sožalje ob priliki smrti njegove plemenite matere. Kolo jugoslovanskih sester je imelo žalno sejo v počastitev predsednice Franje Tavčarjeve. V hišo Franje Tavčarjeve na Bregu št. 8 romajo dolge vrste iz vseh slojev kropit splošno spoštovano pokojnico.

9. je občina pričela graditi *vodovod iz Most na Šmartinsko cesto* po Ljubljanski, Pokopališki in Šmartinski cesti v dolžini 741 m s cevjo premera 80 mm in s tremi požarnimi hidranti. — *Clevelandska »Ameriška domovina«* ponatiskuje pismo ljubljanskega župana z dne 25. marca ter objavlja že kratek *program slavnostnega sprejema* in drugih prireditev v čast ljubljanskemu županu.

10. je akad. slikar *Matija Jama* odprl v Jakopičevem paviljonu *razstavo* z nad 100 oljnatih slik. — *Stavka krojaških pomočnikov*, ko je od 5. do danes stavkalo 166 pomočnikov, je bila končana uspešno. Sklenjena je kolektivna pogodba in so se mezde povišale za 5 % do 20 %, izgube pomočnikov na mezdah zaradi stavke pa znašajo 32.580 din. — V *pravoslavni cerkvi sv. Cirila in Metoda* je bila posvetitev sv. Evangelija, novih cerkvenih bander in kivota, ki je izdelan po načrtu prof. Josipa Plečnika. — *Pogreba častne meščanke Franje Tavčarjeve* se je udeležil zastopnik Nj. Vel. kralja in Nj. Vel. kraljice, divizionar general Tonić, ban dr. Natlačen, škof dr. Rožman, rektor dr. Kušej, župan dr. Adlešič, senatorji in narodni poslanci, zastopnice raznih ženskih organizacij iz vse države in zastopniki raznih društev ter ogromno občinstva. Pred hišo žalosti se je od častne meščanke poslovil župan dr. Adlešič z govorom.

11. se je pričel *mednarodni šahovski turnir* v dvorani kazine. Navzoče je pozdravil predsednik Ljubljanskega šahovskega kluba prof. Slavko Osterc v slovenščini in nemščini, za njim je pa govoril turnirski vodja, direktor dr. Bajec, ki je razložil, da bodo igrali po pravilih FIE. Tekmovali bodo: dr. Tartakower, Foltys, Szabo, Steiner, dr. Astaloš, Kostić, Trifunović, Tot, Nedeljković, Bröder, dr. Vidmar, Pirc, Preinfalk, Vidmar ml., Furlani in Šorli. Poslednji dan turnirja bo 27. aprila. — Na rednem občnem zboru ljubljanskega *krajevnega odbora Aerokluba* je bilo ugotovljeno, da ne pade na prejšnji upravni odbor niti najmanjša krivda glede očitanih nepravilnosti. Nato so bili izvoljeni delegati za občni zbor oblastnega odbora Aerokluba po odborovi listi. — *»Ameriška domovina«* javlja, da se tudi država *Pennsylvanija* udeleži *proslave otvoritve jugoslovanskega kulturnega vrta v Clevelandu*, zlasti pa rojaki iz Pittsburga pridejo pozdravit ljubljanskega župana.

12. je bila na izrednem občnem zboru *oblastnega odbora Aerokluba* izvoljena nova uprava s predsednikom dr. F. Orlom, a prvi podpredsednik je podpolkovnik M. Stojanović, drugi pa zastopnik mestne občine polkovnik v p. Viktor Andrejka. — V *New Yorku* se je ustanovil *odbor za sprejem ljubljanskega župana*. K sprejemu pride tudi deputacija iz Clevelanda.

13. se je vrnila iz Beograda *Ljubljanska filharmonija*, ki je sodelovala na *velikem glasbenem festivalu* v družbi Zagrebške in Beograjske filharmonije. Vse tri filharmonije

so nastopale skupaj v enem zboru, ki so ga izmenoma vodili dirigenti Lovro Matačić, Krešimir Baranović in Niko Štritof. Na koncertih navzoči prosvetni minister Magarašević si je obljubil prizadevati za stalno podporo Ljubljanski filharmoniji iz državne blagajne. V priznanje je kralj Peter II. podelil vsem trem filharmonijam znesek 15.000 din, da Ljubljana dobi 5000 din. — Na sodni dražbi je mestna občina skupaj z Vincencijevo družbo kupila graščinsko posestvo *Bokalce* za 2.551.000 din, poleg tega pa še sama mestna občina parcelo za 48.000 din. Po delitvi je mestna občina obdržala severovzhodni del v izmeri 375.903 m² in plačala din 1.124.087,75.

15. je umrla gđc. *Antonija Kadivčeva*, bivša trgovka v Prešernovi ulici. Bila je iz stare meščanske družine in se že v mladosti navduševala za narodno stvar. Pri njej so se zbirali slovenski pisatelji in se je udeleževala tudi v raznih ženskih društvih. Posebno se je zanimala za slovensko umetnost in je z oporoko osnovala dijaško ustanovo Franca in Josipa Cimpermana, v katero se bodo stekali dohodki iz njene velike hiše na Bleiweisovi cesti 7. Stara je bila 77 let.

16. na velikonočno soboto je izšla *jubilejna številka za 70 letnico »Slovenskega Naroda«*, ki pa je pričel izhajati v Mariboru 2. aprila 1868. V imenu mesta je izrazil čestitke g. župan dr. J. Adlešič. — Večine *velikonočnih procesij* ni oviralo slabo vreme, ker je nastopilo šele zvečer. Stolne procesije se je udeležil tudi župan dr. Adlešič z mestnim svetom in zastopniki mestne občine so se udeležili tudi procesij pri sv. Petru, frančiškanih, sv. Jakobu, v Šiški, za Bežigradom in v Trnovem. Zadnje procesije, ki so bile že zvečer, so morale odpasti in je bilo vstajenje kar po cerkvah.

17. na *velikonočno nedeljo* so Ljubljančani zaradi slabega vremena praznovali doma.

18. na *velikonočni ponedeljek* je šla Glasbena matica s posebnim vlakom drugih izletnikov v Postojnsko jamo, kjer pa izletniki v splošnem niso bili zadovoljni. — Do sobote zvečer lepo in toplo vreme se je obrnilo in je pričelo deževati in je v petek šel celo *sneg*, da je čez praznike zaradi dežja in mrzlega vremena ostala večina Ljubljančanov doma. — Že v soboto pa je prispel poseben vlak *goriških rojakov v Ljubljano* na praznike. — Nad 4 mesece smo čakali zime, a danes je *tri ure snežilo*. — Razprodani so bili kinematografi in gledališča ter polne vse kavarne in gostilne.

19. je bila posebno močna *slana* zlasti na Gorenjskem in Dolenjskem ter je napravila veliko škodo na sadnem drevju, ker je zaradi izredno toplega vremena meseca marca pričelo zgodaj cveteti. Cveto zgodnje jablane in pozne hruške, a marelice, breskve in češnje so v zavetnih legah večinoma že ocvetele. Slana in burja sta napravili veliko škodo tudi po njivah in sta posmodili tudi že ozeleleni krompir.

20. Akad. slikar *Božidar Jakac* je odprl svojo razstavo v Zagrebu. — Na magistratu je bila seja *pripravljalnega odbora za ustanovitev poklicne svetovalnice in posredovalnice*. Sklical jo je po banu imenovani predsednik dr. A. Golia. — *Slovensko filatelistično društvo* je imelo svoj 18. redni občni zbor in je bil za predsednika izvoljen dosedanji predsednik Vaso Samec. Za častnega člana je bil izvoljen tajnik Jugoslovanske filatelistične zveze dr. Miloslav Radivović. Društvo ima 44 rednih in 5 častnih članov.

21. Ponoči je bila spet huda *slana* in je bilo ob 7. zjutraj —5,1 ° C. Slana je napravila mnogo škode zlasti na Barju, kjer je požgala vse cvetje.

22. je bil zaradi mraza na morju ribji trg prav slabo založen. — Mestni socialni urad je zbral prostovoljne prijave *mater, ki imajo 10 ali več otrok* in žive v Ljubljani. Javilo se je 49 mater z 10 otroki (lani se je prijavilo

75 mater), 50 z 11 otroki in 43 z 12 otroki, 25 s 13 otroki, 16 s 14 otroki, 8 po 15 otrok, 12 po 16 otrok, 2 materi s po 17 otroki in samo 1 mati z 18 otroki. Večina teh mater je manj premožna. — Mestna občina je zaključila precej ugodno posojilo, ki ga bo dala na razpolago *Maloželezniški družbi za novo tramvajsko progo na pokopališče Sv. Križa*. MŽD je že razpisala dela in naročila tračnice. — Izredni občni zbor *Rafaelove družbe* je potrdil nova pravila in se zavzel za ustanovitev *Izseljenške zbornice*.

23. je umrl *Josip Černe*, podpravnatelj Hranilnice dravske banovine.

24. je prispel v Ljubljano *pevski zbor bolgarskih učiteljic* iz Sofije. — Današnji praznik sv. Jurija je sicer sončen, a vetroven. — Letošnji *Triglavski smuk* je bil po številu že deseti, žal pa zaradi nespornostov niso tekmovali Italijani. Startali so 4 Avstrijci, 2 Čeha, 2 Čehinji in 1 Italijanka. Uspehi naših tekmovalcev Pračka in Heima so bili zelo dobri. V celoti je startalo 29 tekmovalcev in je prvo mesto zasedel Nemec Mayer Gustl s časom 6 : 27, v drugem razredu je pa zmagal Podkubovšek Slavko iz Maribora in v tretjem Finžgar Rudi.

25. *Slavistično društvo* je imelo občni zbor, ki je sklenil, dr. Ivanu Prijatelju postaviti spomenik v avli univerze. — Radijski orkester je izvajal koncert skladb francoskega skladatelja *Maurica Ravela*. O skladatelju je govoril prof. L. M. Škerjanc, simfonični orkester je pa dirigiral M. D. Šijanec. — *Ilirska ulica* je bila izročena prometu. Regulacija podaljšane ulice je veljala okrog 450.000 din. — Turistični odbor je sklenil razpisati *natečaj za najboljše fotografije Ljubljane*. — Bolgarske učiteljice so se poklonile županu dr. Adlešiču. — Po dežju je pričelo spet *snežiti*. — Bolgarske učiteljice so priredile koncert, ki je bil prav dobro obiskan.

26. je snežilo zelo močno, vendar se pa ljudje tolažijo z »beraškim gnojem«. — »Ameriška domovina« poroča, da bo govor župana dr. Jura Adlešiča in drugi program otvoritve jugoslovanskega kulturnega vrta v Clevelandu oddajalo 109 radio-postaj. — Mestna občina je razpisala *natečaj za najboljše fotografske slike Ljubljane*. Prva nagrada znaša 1000 din, II. 500 din, III. 300 din, IV. in V. po 200 din, VI., VII. in VIII. po 100 din.

27. je bil *zaključen mednarodni šahovski turnir* in si je prvo nagrado priboril s 70 % dosegljivih točk jugoslovanski mojster Bora Kostić iz Vršca, drugi je Szabo, tretjo in četrto si delita Steiner in dr. Tartakower, peto, šesto in sedmo mesto pa dr. Astaloš, dr. Trifunović in dr. Vidmar, na osmem mestu je Pirc, deveto in deseto si delita Bröder in Vidmar ml., na enajstem mestu je Foltys, dvanajsto mesto Nedeljković, trinajsto in štirinajsto mesto si delita Furlani in Tot, petnajsto mesto Preinfalk in na šestnajstem mestu je Šorli. — Občni zbor *Jugoslovansko-bolgarske lige* je za predsednika spet izvolil Rasta Pustoslemška. Liga ima 351 članov.

28. Ameriški listi poročajo, da bodo župana dr. Adlešiča v Clevelandu sprejele razne mestne, državne in zvezne oblasti. — Francoska vlada je knjižnicam naše univerze

podarila za več ko 70.000 frankov izbranih francoskih knjig.

29. Terenska sekcija za regulacijo Ljubljanice je končala prvi odsek *regulacije Iške* med njenim ustjem do mostu pri Lipah v dolžini 320 m. Že po regulaciji tega odseka voda odteka mnogo hitreje, in sicer 70 kub. m na sekundo, kar bo dovolj, da se bo visoka voda lahko odtekla v nekaj urah. — Notranji minister dr. Korošec je podpisal ustanovitev *banovinske poklicne svetovalnice in posredovalnice* pri banski upravi v Ljubljani. — »Ameriška domovina« objavlja pismo *clevelandskega župana Harolda Burlona*, da bo mesto Cleveland slovesno in uradno sprejelo ljubljanskega župana, ter pismo uglednega kongresmana *Roberta J. Crosserja*, ki opozarja na velike zasluge Slovencev za Ameriko.

30. je bil dograjen *vodovod med Emonsko cesto in Gorupovo ulico* v dolžini 54 m s cevjo premera 80 mm. Že minuli teden je bil pa zgrajen *vodovod po Vipavski ulici in Cesti v mestni log* do nove pristave usmiljenk v dolžini 332 m s cevjo premera 80 mm in dvema požarnima hidrantoma. V minulih dveh mesecih je bilo na omrežje mestnega vodovoda priključenih 28 stavb z 818 izlivki in vgrajenih 28 vodomero, v Zg. Šiški 10 stavb s 149 izlivki in 10 vodomero, na Viču in v Rožni dolini pa 7 stavb z 28 izlivki, a v Mostah in na Kodeljevem 11 stavb z 39 izlivki. — Na današnji tržni dan se kaže, da se *živila nekoliko pocenjujejo*. Novi krompir je po 8 din do 10 din za kg, uvožena glavata solata ima enako ceno, domačo berivko prodajajo od 1,50 do 2 din merico. Uvoženi grah je po 10 din, uvožena pesa po 16 din, šparglji pa po 24 din kg. Jajca so znatno dražja kakor lani osorej, saj jih prodajajo po 10 din 15 do 16 komadov lepša, medtem ko so jih prejšnja leta prodajali po 18 do 20 komadov za kovača. — Ameriški listi poročajo, da je *predsedstvo odbora za sprejem ljubljanskega župana v New Yorku* sprejel generalni konzul dr. Božidar Stojanović.

Meseca aprila je bilo v Ljubljani rojenih 165 in 5 mrtvorojenih. Brez mrtvorojenih je umrlo 116 oseb in naravni prirastek znaša 49 oseb. Porok je bilo 41.

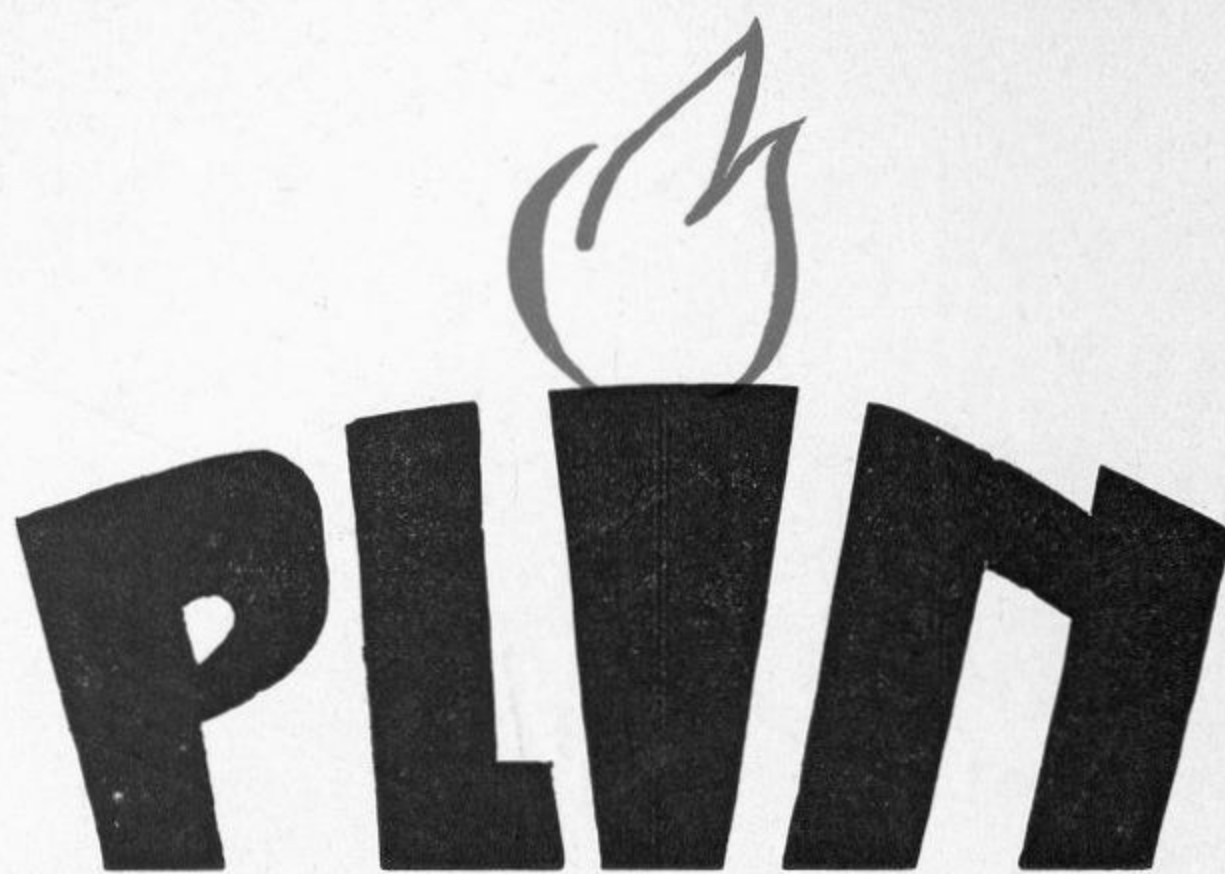
Mestni tehnični oddelek je ta mesec izdal 18 gradbenih dovoljenj in gradbena vrednost za te zgradbe pa znaša 7.032.000 din. Za nove zgradbe so bila izdana 3 dovoljenja. Zazidana prostornina novih zgradb znaša 33.255 kub. m in njih gradbena vrednost je preračunana na 6.795.000 din. Prizidav in prezidav je 15 za preračunano gradbeno vrednost 237.000 din. Visoke številke pri novih zgradbah temelje na zidanju palače Bata.

Verski prestopi: Skupno število izstopov je bilo v tem mesecu 8. Iz rimokatoliške cerkve jih je izstopilo 6, vstopil pa ni nobeden. Iz starokatoliške vere sta izstopila 2 in 5 jih je pristopilo. V pravoslavno vero so vstopili 3, izstopil pa ni nobeden. V evangelijski veri in pri brezkonfesionalcih ni bilo sprememb, pač je pa v muslimansko vero 1 vstopil in nikdo izstopil.

V drugi polovici meseca je mestni fizikat zdravniško pregledoval lastnike in uslužbence obratovalnic z živili.

»Kroniko« izdaja mestna občina ljubljanska, predstavnik dr. France Stelè, zalaga in tiska Učiteljska tiskarna, predstavnik Francè Štrukelj, za uredništvo odgovoren Jože Gregorič. — Ponatis člankov in slik dovoljen samo s pristankom uredništva. Rokopisi se ne vračajo. »Kronika« izhaja 4 krat na leto in stane za vse leto din 80.—, za pol leta din 40.—, za četrt leta din 25.—. Za inozemstvo din 100.—. — Posamezna številka stane din 30.—.

Naroča se: Učiteljska tiskarna, Ljubljana.

KURIVO SODOBNOSTI

Meščan, ki živi z duhom časa,
uporablja za kuho in peko,
likanje in pranje, ogrevanje
vode, centralne in druge
kurjave enako kakor
tudi obrtnik za lota-
nje, varjenje, sušenje
itd. — le plin!

RESLJEVA CESTA 28

TELEFON ŠTEV. 43-27

MESTNA
PLINARNA
LJUBLJANSKA

BIBLIOTEKA UNIVERZE
v Ljubljani

Učiteljska tiskarna

registr. zadruga
z omej. zavezo

Franciškovska 6

V Ljubljani

Telefon 23-12

Račun poštne hranilnice 10.761

je najmoderneje urejena in izvršuje vsa tiskarska dela od najpreprostejšega do najmodernejšega. Tiska šolske, mladinske, poučne, leposlovne in znanstvene knjige v enobarvnem ali večbarvnem tisku. — Brošure in knjige v malih in največjih nakladah. Časopise, vabila, proračune, vizitke, plakate, žurnale. Okusna oprema ilustriranih katalogov, cenikov in reklamnih listov. Lastna tvornica šolskih zvezkov. Šolski zvezki za osnovne, srednje in meščanske šole. Risanke, dnevniki in beležnice. Vse tiskovine za šole in društva (letake, lepake, izpričevala itd.) dajte v tisk Učiteljski tiskarni! — Zahtevajte cenike!

Izdeluje diazo-amoniak papir
»JASNIT« za kopiranje
načrtov, ki je 100 % domač
izdelek te vrste v državi
Lastna kopirnica